

1942-ci il idi. Naxçıvanda idim. Dedilər ki, Hüseyn Cavidin oğlu burdadır. Onda onu əsgərlikdən buraxmışdılar Naxçıvana. Bir dəfə küçədə gələndə Ortoğrolu mənə göstərdilər. Əsgər geyimində idi, üzü çox solmuşdu, amma sıfəti çox gözəl bir oğlan idi.

Heydər Əliyev

(1 9 1 9 - 1 9 4 3)

AZƏRBAYCAN MİLLİ ELMLƏR AKADEMİYASI
HÜSEYN CAVİDİN EV MUZEYİ

AZƏRBAYCANIN QEYRİ-MADDİ MƏDƏNİYYƏT ABİDƏLƏRİ VƏ ƏRTOĞROL CAVİD

on iki cilddə

*Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabinetinin
22 aprel 2010-cu il tarixli 112s sayılı
sərəncamı ilə nəşr olunur*

Redaksiya heyəti:

Mahmud Kərimov (*sədr*)
Gülbəniz Babaxanlı
Aybəniz Əliyeva

Teymur Kərimli
Məhərrəm Qasımlı
Fəridə Quliyeva

Layihənin müəllifi və tərtibçi:

Gülbəniz Babaxanlı

Bakı
ÇAŞIOĞLU
2011

AZƏRBAYCAN MİLLİ EMLƏR AKADEMİYASI
HÜSEYN CAVİDİN EV MUZEYİ

AZƏRBAYCANIN QEYRİ-MADDİ
MƏDƏNİYYƏT ABİDƏLƏRİ VƏ
ƏRTOĞROL CAVİD

birinci cild

AZƏRBAYCANIN ADƏT-ƏNƏNƏLƏRİ
VƏ ƏRTOĞROL CAVİD

Bakı
ÇAŞIOĞLU
2011

Tərtibçi: *Gülbəniz Babaxanlı*
Fars dilində olan mətnlərin
tərcüməçisi və redaktor: *Teymur Kərimli*

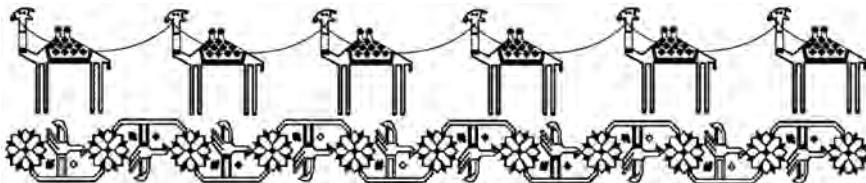
Azərbaycanın qeyri-maddi mədəniyyət abidələri və Ərtoğrol Cavid.
On iki cilddə. I cild. Azərbaycanın adət-ənənələri və Ərtoğrol
Cavid. Bakı: Çəşioğlu, 2011. – 372 səh.

*Bu cilddə Qarabağ, Quba, Gəncə, Xızı, Basarkeçər, Bakı, Şəki,
Dərbənd, Masallı bölgələrinin 1939-40-ci illərdə toplanmış toy və yas
adət-ənənələrinin aid etnoqrafik materialları, elcə də el mahnları, deyimləri
öz əksini tapmışdır. Bütün bu materiallar haqqında Ərtoğrol Cavidin
yiğcam, dərin məzmunlu elmi rəyləri onlarla birgə çap olunmuşdur.*

*Çap olunan materialların əlyazmaları Hüseyn Cavidin Ev
Muzeyinin fondunda qorunub saxlanılır.*

ISBN 978-9952-27-294-9

© Hüseyn Cavidin Ev Muzeyi, 2011

ƏRTOĞROL CAVİDİN FOLKLORŞÜNASLIQ FƏALİYYƏTİ

Azərbaycan mədəniyyəti tarixində bir ulduz kimi parlayıb tez də sənən Ərtoğrol Cavid çoxylonlu istedadı ilə diqqəti çəkməkdədir. O, həm atası dahi Hüseyn Cavid kimi şair, həm müəllimləri dahi Bülbül və Üzeyir bəy Hacıbəyli kimi istedadlı musiqişunas və bəstəkar, həm də öz dövrünün böyük ümidlər verən musiqi və folklor tədqiqatçısı olmuşdur. Etnoqrafiya sahəsində də Ərtoğrolun xüsusi bilik və qabiliyyətinin olduğunu söyləmək üçün hazırda Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyası Hüseyn Cavidin Ev Muzeyində saxlanılan, həm özünün, həm də başqa yoldaşlarının topladığı çoxsaylı folklor materialları haqda tədqiqat işləri əsas verir. Atası Hüseyn Cavid kimi, fəlsəfi dünyagörüşünün daşıyıcısı olan Ərtoğrol Cavid, yaşıının və təcrübəsinin az olmasına baxmayaraq, məşğul olduğu elm və sənət sahələrində heyrətamız bir erudisiya göstərmiş və lakonik qeydlərində peşəkar, böyük ümidlər bəxş edən tədqiqatçı alım olduğunu sübuta yetirmişdir.

Əlbəttə, hər şeydən öncə, Ə. Cavid peşəkar bir musiqiçidir və musiqi nəzəriyyəsi, musiqi əsərlərinin yaradıcılığı, eləcə də musiqi folkloru sahəsində onun irəli sürdüyü fikirlər və ərsəyə gətirdiyi əsərlər bu gündə öz aktuallığını və əhəmiyyətini qoruyub saxlamaqdadır. Örnək üçün onun klassik musiqi sahəsindəki əsərlərini göstərmək kifayətdir. Bu əsərlər Hüseyn Cavidin Ev Muzeyi tərəfindən nəşr edilmiş və kompakt disklərdə dinləyicilərə, eləcə də cavidsevərlərə çatdırılmışdır. Bu disklər Ə. Cavid-

din peşəkar bir bəstəkar kimi necə böyük ümidlər verdiyinin və həyatı yarımcıq kəsilmədiyi halda, öz müəllimləri Üzeyir Hacıbəyli və Müslüm Maqomayev səviyyəsinə yüksələ biləcəyini, hətta onların çiyinəti üzərində ucalı biləcəyini söyləməyə əsas verir.

Hər bir istedadlı adam kimi, Ərtoğrol Cavidin qabiliyyəti də çoxylonlu olmuşdur. Onun qələmindən və fırçasından çıxan bir sıra portretlər, yazdığı şeirlər belə deməyə əsas verir ki, ömür vəfa etsəydi, bu sahələrdə də müəyyən uğurlar qazana bilərdi. Ancaq Ərtoğrolun əlimizdə olan qısa tədqiqatları, onda elmi təfəkkürün və analitik şüurun da kifayət dərəcədə güclü olduğunu göstərməkdədir. Hər şeydən öncə, Ərtoğrolu bu baxımdan tədqiq etdiyi materiala sağlam və ayıq bir araşdırıcı münasibəti göstərməsi, məntiqi şüur nümayiş etdirməsi fərqləndirir. Yüzlərlə səhifə materialı nəzərdən keçirən gənc tədqiqatçı, bunlara aludəçilik göstərmir, həqiqi estetik və ideoloji dəyəri yalancı, saxta dəyərlərdən, xalqın etik-estetik tərbiyəsinə xidmət edə biləcək örnekleri ziyanlı nümunələrdən ayırd edə bilir.

Ərtoğrol Cavid həm də klassik mətni duyan, orijinala sədaqət göstərən, onu bərpa etməyin yollarını bilən bir mətnşünas kimi də diqqəti cəlb edir. Xüsusən, el aşıqlarının yaradıcılığına yaxşı bələd olan gənc tədqiqatçı, ona qədər çap olunmuş mətnləri də gözəlcə bilməsi ilə seçilir.

1919-cu il oktyabrın 22-də – atası, dahi Hüseyn Cavid-dən cəmi iki gün qabaq, bacısı Turan Caviddən isə iyirmi gün sonra (Hüseyn Cavid 1882-ci il oktyabrın 24-də, Turan Cavid isə 1923-cü il oktyabrın 2-də anadan olmuşlar) dünyaya göz açmış Ərtoğrol, qədirbilməz dövranın və kor taleyin zərbələri altında 24 yaşıının tamamına cəmi bir həftə qalmış, 1943-cü il oktyabrın 14-də nüfuzedici gözlərini bu fani dünyaya əbədi yumur. Amma bu qədər amansızcasına qısa bir ömür yaşama-sayıdı, görəsən onun öz doğma xalqı, sevgili Vətəni üçün gö-

rəcəyi işləri hansı meyarlarla ölçülə bilərdi?

Hüseyn Cavidin 1956-ci ildə – ölümündən, daha doğrusu, şəhidliyindən 15 il keçərkən bəraət almasından sonra bütün Cavidlər də bəraət aldılar; Hüseyn Cavid haqqında qədirşünaslıq əsərləri meydana çıxdıqca onun istedadlı oğlu da bu qədirşünaslıq prosesindən kənarda qalmadı. Ancaq H. Cavidin həqiqi bəraəti xalqımızın dahi oğlu Heydər Əliyevin 1981-ci ildə onun 100 illik yubileyinin keçirilməsi haqqında verdiyi tarixi qərardan sonra baş tutduğu kimi, Ə. Cavidin də həqiqi bəraəti və onun haqqında layiqli sözlərin deyilməsi məhz keçən yüzilliyin 80-ci illərindən sonra gerçəkləşdi. Beləliklə, Ərtoğrolşünaslığın tarixi o qədər də qədim olmayıb, 25 ildən bir qədər artıqdır – təxminən elə onun özünün yaşadığı ömrün uzunluğu kimi... Bu müddət ərzində Ə. Cavidin həyat və yaradıcılığı görkəmli ziyalılarımızın və tədqiqatçılarımızın araşdırma və dəyərləndirmə obyektinə çəvrilmişdir.

Buna görə də biz Ərtoğrol Cavidin çoxyünlü fəaliyyətinin bütün yönlərinə, onun təkraredilməz şəxsiyyətinə bir daha toxunmayaraq, yalnız Hüseyn Cavidin Ev Muzeyində saxlanan materiallar əsasında onun folklorşünaslıq ırsının bəzi cəhətlərinə işiq tutmaqla kifayətlənəcəyik.

Ə. Cavidin folklor materiallarına yazdığı röylər bir tərəfdən şərh, digər tərəfdən elmi tədqiqat xarakteri daşıyır. Bir qayda olaraq, gənc tədqiqatçı axırda öz tövsiyələrini də verir. Hələ Azərbaycan Pedaqoji İnstитutunun Ədəbiyyat fakültəsinə daxil olduğu 1936-ci ildən özünü istər tələbə yoldaşları, istərsə də müəllimləri arasında peşəkar filoloq, mütəfəkkir bir gənc kimi göstərən Ə. Cavid 1938-ci ildə ilk elmi əsəri sayıla biləcək “Məktəb və ailə” referatını yazmışdı. Öz üzərində durmadan çalışan, xüsusən, atasının həbsindən sonra məsuliyyətini ikiqat artırıran Ərtoğrol, III-IV kurslarda oxuyarkən Azərbaycan Dövlət Konservatoriyasının nəzdində SSRİ Xalq ar-

tisti Bülbülün 1932-ci ildə yaratdığı və rəhbərlik etdiyi Müsiqi Elmi Tədqiqat Kabinetində, məhz professor Bülbülün himayəsi altında işə başlayır. Burada işləyərkən Ə. Cavid daha çox musiqi nəzəriyyəcisi kimi fəaliyyət göstərərək müxtəlif musiqi əsərlərinə, eləcə də folklor musiqisi örnəklərinə rəy yazır və bu lakonik rəylərdə hər bir əsərin layiqli qiymətini verməyə nail olurdu. Eyni səriştəni və peşəkarlığı biz Ə. Cavidin folklor materiallarına yazdığı yiğcam rəylərdə görürük.

Bu materiallar Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyası Hüseyin Cavidin Ev Muzeyində qorunub saxlanılır. Bu zəngin xəzinə gənc tədqiqatçı tərəfindən rəyləşdirilərək öz qiymətini almışdır. Bunların arasında xalqın içərisindən toplanmış nağıllar, dastanlar, müxtəlif janrları əhatə edən aşiq poeziyası örnəkləri, bayatılar, laylalar, holavarlar, oxşamalar, xalq mahnıları, muğam mətnləri, oyun havaları, toy və yas mərasimlərinin təsviri və s. folklor-etnoqrafiya materialları vardır. Bütün bu rəngarəng materiallara eyni səviyyədə, eyni səriştədə rəy yazmaq üçün insan doğrudan da dərin erudisiyaya, yüksək savada malik olmalı idi ki, bütün bunlar 20 yaşlı gənc Ərtoğrola kifayət qədər var idi. Məsələn, bir yazısında toplanmış materiala əsaslanaraq toy adətlərindən danışan Ə. Cavid, özünü həm də Azərbaycanın ərazisini, inzibati-ərazi bölgüsünü yaxşı tanıyan, müxtəlif rayonların analoji adətlərinə, bu adətlərin kənd və şəhər fərqlərinə dərindən bələd olan bir el ağsaqqalı kimi göstərir.

Bu materialların içərisində otuz dörd xalq mahnısı nota salınmışdır ki, bu da mədəni sərvətlərimizi gələcək nəsillərə çatdırmaq yönümüzənə Ərtoğrol Cavid tərəfindən atılmış ilk addım və böyük xidmətdir.

Materialların böyük bir qismini xalqımız arasından toplanmış nağıllar və dastanlar, aşiq poeziyası örnəkləri təşkil edir ki, Ərtoğrol Cavid bu sahədə də öz erudisiya və biliklərini

həmin folklor materiallarına yazdığı rəylərdə və onlar haqqında söylədiyi elmi-tənqidi fikirlərdə yüksək səviyyədə ifadə etməyə nail olmuşdur. Ən çox razılıq doğuran odur ki, gənc alim, həmin materialları yalnız dar bir xronoloji çərçivədə deyil, tarixi-didaktik perspektivdə nəzərdən keçirməyə və qiymətləndirməyə üstünlük verir ki, bu da Ərtoğrol Cavidin Azərbaycanın zəngin folklor ırsinə mücərrəd bir anlayış kimi deyil, tarix boyu hərəkətdə olan və gənc nəsillərin vətənpərvərlik ruhunda, milli-mənəvi dəyərlərə hörmət ruhunda tərbiyəsi yönündə necə böyük əhəmiyyət daşıya biləcəyini sayıq bir vətəndaş kimi anlayaraq təbliğ etməyə çalışır.

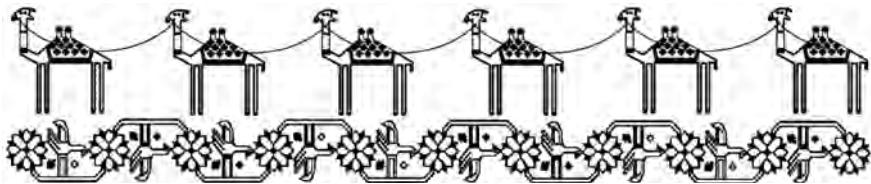
Hüseyin Cavidin Ev Muzeyində saxlanan və bu nəşrlə oxucuların istifadəsinə verilən folklor materiallarının bir qismi orijinaldır, bir qisminin variantları çap olunub; ancaq onlar əsas etibarilə bir də ona görə qiymətlidir ki, onları böyük Cavidlər nəslinin istedadlı nümayəndələrindən biri olan Ərtoğrol Cavid bu gün də əhəmiyyətini itirməyən elmi aparatura ilə təmin edib. Bütün bu materialların və onlara yazılmış Ərtoğrol Cavid rəylərinin, elmi fikirlərinin əyani folklor materialları kontekstində çağdaş oxucuya çatdırılması, zənnimizcə, müstəqil respublikamızda gedən ədəbi-mədəni inkişafın göstəricilərindən biri və Cavidlər ırsinə verilən qədirşünaslıq örnəyi olacaqdır. Xüsusən, müstəqil dövlətçiliyimizin etibarlı əllərdə gündən-günə möhkəmləndiyi indiki tarixi-siyasi şəraitdə xalqımızın qeyri-maddi mənəvi ırsinin dünya ictimaiyyəti tərəfindən daha böyük qədirbilənliliklə qəbul edildiyi vaxt bu işlərin həyata keçirilməsinin aktuallığının birə-beş artdığını bir daha söyləməyə ehtiyac yoxdur. Respublikanın rəhbərliyinin, Heydər Əliyev Fondunun Prezidenti, YUNESKO-nun və İSESKO-nun xoşməramlı səfiri, Azərbaycanın birinci xanımı Mehriban xanım Əliyevanın sevgi və diqqətlə həyata keçirdikləri qayğı nəticəsində artıq Azərbaycan muğamı və Azərbaycan aşiq yaradıcılığı

YUNESKO tərəfindən bəşəriyyətin qeyri-maddi mənəvi sərvətləri siyahısına daxil edilmişdir. Bunu da söyləmək xoşdur ki, hazırkı nəşrə daxil olan materialların əksəriyyəti məhz mədəni irsimizin bu iki qoluna aiddir və onların nəşri bu baxımdan təkcə ölkəmiz üçün deyil, bütün mütərəqqi bəşəriyyət üçün, başqalarının mədəniyyətinə hörməti öz mədəniyətinə hörmətin təsdiqi kimi qəbul edən xalqlar və insanlar üçün əhəmiyyət daşıyır.

Bütün bunları nəzərə almaqla, Cavidlər ocağının çıraqsu-zu kimi, dahi Hüseyn Cavidin və onun istedadlı oğlu Ərtoğrol Cavidin unudulmaz xatirələrinə və xalqımız qarşısın-dakı xidmətlərinə göstərilən bu hörmət və ehtiram, ədəbi və elmi irslərinə verilən qiymət və dəyər, yaradıcılıqlarının yüksək səviyyədə nəşri və təbliği üçün Ümummilli Lider Heydər Əliyevin müqəddəs ruhuna rəhmət oxuyur, Ulu Öndərin mədəniyyət siyasətinin layiqli davamçısı, Azərbaycan Respublikasının Prezidenti cənab İlham Əliyevə dərin təşəkkürümüzü bildiririk.

“Azərbaycanın qeyri-maddi mədəniyyət abidələri və Ərtoğrol Cavid” çoxcildliyi çapa hazırlanarkən nəşrin redaksiya şurası bütün materialların Ərtoğrol Cavidin onlara yazdığı rəylərlə birlikdə 12 cilddə tərtib edilməsi qərarına gəlmış, seriyaya yazılıan bu ümumi ön sözlə birgə, hər cildə də ayrı-ayrılıqda oraya daxil olan materialları və Ərtoğrol Cavidin onlar üzərindəki tədqiqatını ilkin dəyərləndirən müqəddimələr yazılmışdır. Əlbəttə, aydınlaşdır ki, bu cildlər haqqında əsas qiyməti qədirbilən xalqımız verəcək və onların xalqımızın, ölkəmizin gələcək rifahı naminə bir mənəvi sərvət kimi təlim-tərbiyə prosesində, Azərbaycanın mənəvi sərvətlərinin dünya xalqlarına daha yaxından tanıdılmasında iştirakına istər mənəvi, istərsə də maddi dəstəklərini əsirgəməyəcəklər.

*Mahmud KƏRİMÖV,
Gülbəniz BABAXANLI*

AZƏRBAYCAN ETNOQRAFIYASININ VƏ MUSIQİ FOLKLORUNUN GÖZƏL BİLİCİSİ

Ərtoğrol Cavidin çoxyönlü istedadı Azərbaycan etnoqrafiyası və musiqi sənətini dərindən bilməsində, eləcə də onların estetik-tərbiyəvi dəyərlərinə tənqidi yanaşmaq bacarığında da özünü bariz şəkildə göstərməkdədir. Onun bu cilddəki toy və yas mərasimlərini əks etdirən etnoqrafik materiala, eləcə də musiqi folkloru örnəklərinə yazdığı rəylər bunun əyani sübutu kimi səslənməklə, bu istedadlı gəncin dərin erudisiyasından və incə zövqündən, eləcə də pedaqoji qabiliyyətindən xəbər verir. Belə ki, “Azərbaycanın qeyri-maddi mədəniyyət abidələri və Ərtoğrol Cavid” seriyasının bu cildinə daxil olan Qarabağ, Quba, Gəncə, Xızı, Basarkeçər, Bakı, Şəki, Dərbənd bölgələrinin toy adətləri, Masallının isə həm toy, həm yas adətləri, eyni zamanda el mahnilarını içində alan materialların əksəriyyəti Ə.Cavidin peşəkar mütəxəssis ekspertizasından keçmiş və həqiqi dəyərini, praktik-tərbiyəvi əhəmiyyətinin elmi qiymətini almışdır. Burada təkcə Gəncə toy adətlərinə və bəzi başqa mərasimlərinə Ə.Cavidin rəyi yoxdur ki, onun da vaxtilə olduğunu, sonra isə zamanın keşməkeşlərində itib-batdığını güman etmək olar.

Bu cildə daxil olan materialları Qarabağdan zurnaçı Camal Cəfərovun dilindən Hüseyn İskəndərov, Qubadan Şəmsəddin Abbasov, Xızıdan Nurəli İbrahimovun dilindən,

Basarkeçerdən Aşıq Mehdinin dilindən, Dərbənddən Tavat Abbas Mirzə qızının dilindən Hüseyn İskəndərov, Bakıdan Əlisəhab Hüseynov, Şəkidən və Gəncədən Paşa Cəfərov, Masallıdan isə Kazım Aslanlı yazıya almışlar.

Ərtoğrol Cavid bütün materiallara çox ciddi və məsuliyyətlə yanaşmış, onların məziyyətləri ilə yanaşı, nöqsanlarını da nəzərə çatdıraraq arzu və təkliflərini bildirməyi unutma-mışdır.

Onu da qeyd edək ki, materiallar üzərində ekspertiza işi apararkən Ərtoğrol Cavid hələ Azərbaycan Dövlət Konservatoriyasına daxil olmamışdı (o, Konservatoriyada oxumaq haqqında çoxdankı arzusuna yalnız 1941-ci ildə nail olmuş, ancaq zalim müharibə bunu gözündə yarımcıq qoymuşdu), ancaq onun fitri musiqi duyumu musiqi folkloru örnəklərini yüksək səviyyədə qiymətləndirməsinə imkan vermişdi. Hələ bu azmiş kimi, onun bir rəyindən toplanan etnoqrafik materialların məhz musiqi yönünün qabardılmasına xüsusi diqqət yetirilmiş. Belə ki, “Azərbaycanın Xızı və Basarkeçər rayonlarında toy adətləri haqda” başlığı altında yazdığı rəyində oxuyuruq:

“Ən əvvəl göstərmək lazımdır ki, toy adətlərini öyrənmədə məqsəd nədir? Musiqini Elmi Tədqiqat Kabineti bu işlə maraqlanırkən, şübhəsiz ki, əsas diqqətini toyun musiqi tərtibatına verəcək”.

Ancaq Ərtoğrol Cavid bununla yanaşı, musiqi və epik-lirik materialın vəhdətdə götürülməsinin tərəfdarı kimi çıxış edir. O yuxarıdakı fikrini davam etdirərək deyir: “Bu o demək deyil ki, Musiqini Elmi Tədqiqat Kabineti toyları tədqiq edərkən ancaq və ancaq musiqi tərəflərini öyrənməlidir. Yox. Hamısı lazımdır, lakin bir tərəf daha əsasdır”.

Burada diqqəti çəkən bir cəhət də odur ki, 1939-cu ilin 28 dekabrında yazılmış bu rəydə Xızı ilə yanaşı, indi işgalçı

Ermənistan ərazisində qalan, ancaq o zaman əhalisinin hamısı Azərbaycan türklərindən ibarət olan Basarkeçər də Azərbaycan rayonu adlandırılır. Beləcə, Ərtoğrol Cavid bəzən Azərbaycanın inzibati-ərazi bölgüsü haqqında toplayıcıların yol verdiyi xətaları da aradan qaldırır. Məsələn, H.İskəndərovun zurnaçı Camal Cəfərov haqqında verdiyi bioqrafik arayışda onun “Tərəkəmə rayonunun Mərzili kəndindən” olması haqqında məlumata etiraz edən Ərtoğrol Cavid yazır:

“İlk səhifədə qeyd olunur ki, adətlər Tərəkəmə rayonuna aiddir, lakin Tərəkəmə rayonu yoxdur”.

Doğrudan da, nə o zaman, nə indi Azərbaycanda “Tərəkəmə rayonu” adlı inzibati-ərazi bölgüsü olmamışdır. Adı çəkilən Mərzili kəndi isə Ağdam rayonu ərazisində yerləşir.

Ancaq şübhəsiz ki, Ərtoğrol Cavidin materiallar haqqında peşəkar mülahizələri və tənqidi qeydləri daha çox əhəmiyyətə malikdir ki, yazılar çapa hazırlanarkən bunların bir hissəsi onun dediyi şəkildə islah olunmuşdur.

Elə ilk materialda öz əksini tapmış bir sıra oyun havalarının başqa rayonlarda olmadığını (Camal Cəfərovun söylədiyi toy adətlərində adı çəkilən “Kamili”, “Xoruzu”, “Hallacı” havaları) deyən tədqiqatçı, həm də dərin ümumi-ləşdirmə qabiliyyətinə malik olduğunu nümayiş etdirərək, kənd toyları ilə şəhər toyları arasında apardığı müqayisədən bu nəticəyə gəlir ki: “Kənd toylarında qadın və kişi toyları yaxın, bəzən qarışq olur. Şəhərdə bu, çərçivə içərisindədir, kənəddəki kimi sadə, saf deyildir”.

Ş.Abbasovun yazıya aldığı “Tat nəğmə və toy adətləri” materialının məziyyətlərini müəyyənləşdirən Ərtoğrol Cavid yazır:

“Ş.Abbasovun bu əsəri toy adətlərini təsvir edən başqlarından onunla fərqlənir ki, burada toyda söylənən şeir, tapmaca, nağıllardan nümunə verilmişdir”. Tədqiqatçıya görə,

bu örnəklərin gənc nəslin vətənpərvərlik təbiyəsində və estetik şüurunun inkişafında böyük rolu ola bilər.

Ərtoğrol Cavidin bir sıra tənqid qeydləri, toy adətlərinin toplanması zamanı prosesin bütöv şəkildə təqdim edilməməsi ilə bağlıdır. Məsələn, “Bakı toy adətləri” yazısına verdiyi rəydə o bu fikrini belə ifadə etmişdir:

“Toy adətləri dedikdə, şübhəsiz ki, buraya sevişmə, görüşlər, elçilik, nişan gecəsi də daxildir. Söylənmiş materialda isə yalnız toy gecəsi və toy gecəsinə hazırlıq təsvir olunur”.

Toyların ayrılmaz atributlarından olan muğam və təsniflər də Ərtoğrol Cavidin diqqətini çəkmiş və bu barədə bir neçə professional musiqi nəzəriyyəcisi fikrini irəli sürməsinə səbəb olmuşdur. “Nəvahı”, “Nişaburi” və “Şüstər” muğamlarının daha sonra yarandığına görə dəsgah olmaması fikri ilə razılaşmayan gənc musiqişünas etiraz edərək, müəllifdən bu barədə geniş şərhlər tələb edir.

Şəki toy adətlərinin rəyləşdirilməsində həm də dilçi- etimoloq kimi çıxış edən Ə.Cavid, “bəlgə”, “gənəşmə”, “qu-dalıq” kimi saf türk sözlərinin işlədilməsini böyük ruh yüksəkliyi ilə alqışlayır və bunların çağdaş dildəki məna əmlarlarını doğru-düzgün təsbitləşdirir.

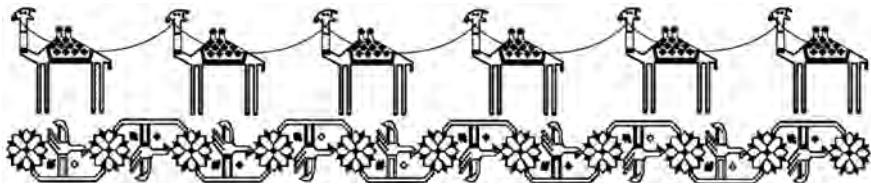
Bu cildə daxil olan materialların yarıdan bir qədər azını Kazım Aslanlıının Masallıdan topladığı toy və yas adətləri, müxtəlif mərasimlərdə oxunan mahnılar, söylənən sözlər təşkil edir ki, Ərtoğrol Cavidin də ən çox tənqid etdiyi məhz bu hissədir. O, material toplanarkən sistemlisizliyə yol verildiyini, bir sıra lüzumsuz təkrarların olduğunu qeyd etmişdir ki, bunlar çapa hazırlanarkən Ə.Cavidin qeydləri əsasında müvafiq düzəlişlər aparılmışdır. Təkrarlar aradan qaldırılmış, uyğun qruplaşdırılmalar həyata keçirilmişdir.

Onu da demək artıq deyil ki, xüsusən, adını çəkdiyimiz bu son materiallar yazıya alındıqdan sonra redaktə edilməmiş

və buna görə də transliterasiya zamanı bir növ mətnşünaslıq işinə ehtiyac duyulmuş, lazım gəldikdə bərpa işləri yerinə yetirilmiş və fars dilində olan mətnlərin Azərbaycan dilində sətri tərcüməsi verilmişdir.

Ərtoğrol Cavid bir sıra rəylərində toplanmış materialın “Azərbaycan toylarında musiqinin rolu” mövzusunda yazılıcaq elmi tədqiqat əsəri üçün xammal ola biləcəyini göstərmiş və bunların ayrı-ayrılıqla çapına lüzum görməmişdi. Əlbəttə, bu, dövrün iqtisadi və ideoloji çətinliklərindən doğan, bəlkə də ürəkdən gəlməyən bir təklif idi. Əslində isə özünün yiğcam elmi rəylərində o, bu materialları qarşısında heyranlığını da bəzən gizləyə bilmir ki, bu da həmin yazıların bugünkü müstəqil dövlətçiliyimizin verdiyi imkanlar şəraitində yüksək poliqrafik səviyyədə çapının gərəkliliyini bir daha sübut edir. Bütün bunları nəzərə alan Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyası Hüseyn Cavidin Ev Muzeyi məhdud qüvvələrlə də olsa, toplanmış materialı latın qrafikalı yeni Azərbaycan əlifbası ilə xalqımıza çatdırmağı özünə borc bildi. Ümid edirik ki, buradakı zəngin etnoqrafik material təkcə mütəxəssislərin və cavidsevərlərin deyil, geniş oxucu kütləsinin də layiqli marağına səbəb olacaqdır.

Gülbəniz Babaxanlı

Ortoğrol Cavid

ZURNAÇI CAMAL CƏFƏROVUN SÖYLƏDİYİ TOY ADƏTLƏRİ HAQDA

LK səhifədə qeyd olunur ki, adətlər Tərəkəmə rayonuna aiddir, lakin Tərəkəmə rayonu yoxdur, ola bilsin ki, kənd adıdır.

Toyun ümumi prosesində prinsipial fərq yoxdur. Bəzi momentlərdə orijinalliq nəzəri cəlb edir. Ms.: Kişi toylarında qadın məclisindən çağırılmış qadınlar oynuyur. Bu vaxt onlar üzlərini örtürlər.

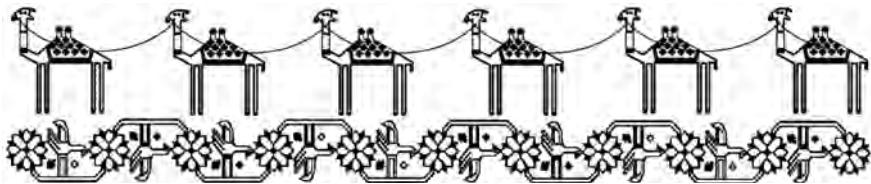
Evdə hər kişi öz qadınınə oxşatlığı üçün mübahisə başlıyır. Buradakı məqsəd, şübhəsiz, zarafat üçündür.

Zopa oyunu heç bir rayonda görünməmiş adətdir. Oyunun əsası məcburi təqlidən ibarətdir. Oyun başçısı nə etsə hamı etməlidir.

Yalnız oyunlarda deyil, havalarda da fərq vardır. Ms.: "Kamili", "Xoruzu", "Hallacı" adları başqalarında yoxdur.

Tərəkəmə toy adətlərinə məxsus bu xüsusiyyətlərdən başqa, bir də ümumən kəndlərə aid xüsusiyyətlər də vardır ki, şəhərdə onlara təsadüf olunmur. Kənd toylarında qadın və kişi toyları yaxın, bəzən qarışq olur. Şəhərdə bu, çərçivə içərisindədir, kənddəki kimi sadə, saf deyildir. Toy adətlərinə aid materiallar məcmuə halında hazırlanırkən bunları bir daha yoxlamaq, artırıb əksiltmək lazımlı gələcəkdir.

25.05.1940

TOY ADƏTLƏRİ

Söylədi: zurnaçı *Camal Cəfərov*
Yazıya aldı: *Hüseyin İskəndərov*
1939

*Camal Cəfərov kolxozçu olmaqla bərabər qırx ildir ki,
zurnaçılıx edir. Özünün hal-hazırda altmış yaşı vardır.
Nağara çalanı isə doqquz yaşılı oğlu Əfqandır. Doğulduğu
yer Tərəkəmə rayonu Mərzili kəndidir.*

Öz rayonlarının toy qayidələri haqda böylə nəql edir:

BİZİM kəntçilərin çoxu çobanlıxla məşğul olardılar. Göründün ki, bir həddi-buluğa çatmış subay çoban qoyuna kahıl gedir. Atası oğlunun kahillığının səbəbini soruşduqda çoban deyərdi:
– **Ə** kişi, Allah qırsın sizin qoyunuuzu da quzunuuzu da. Nə olsun ey elə get-gəl, get-gəl bunun axırı nədi?

Cüntki evlənmək istədiyini ata-anasına açıb deyə bilmirdi.

Kişi arvadının yanına gəlib soruştırdı ki, arvad, gədə bu sütü niyə az sağıb, arvad cəvabında deyərdi:

– Kişi, yadindadırımı sən də subay olanda qoyunu elə bizim alaçixin dalında otarardin, heç qırğa aparmazdın,

elə hərləyib orada otarardin, o da həmçinin cahıl dəyilmi?

– Elə isə ay arvad niyə mətəlik. Sən nə deyirsən mən də əməl edim, kimin qızını təklif edirsinə onu alaq.

Çoban bu söhbəti gizlindən eşitdikdə görürdü qoyunu axşamdan yığıb aparır otarmağa və papağını gözünün üstə qoyub kefi saz, damağı çəğ fit vura-vura deyir:

Əziziyəm qız arayanda,
Dan yeri qızaranda.
Qalsa da oğlan qalsın,
Qalmasın qız aranda.

Oğlan anası isə o gündən göz qulaxda olur ki, özünə yaxşı gəlin seçsin, tez-tez bulax başına, iməcilik yerlərinə gedir və bəyəndiyi qızı ərinə nişan verir və məsləhətləşir, sonra bütün qohum əqrəbalarını həmin gecə çağırıb bir kök qoyun kəsirlər. Bozartma yeyiləndən sonra ev sahibi söz açır ki, qohumlar, sizi çağırmaqda məqsədimiz odur ki, xeyir iş başlamaq fikrindəyik. Ona görə qız evinə elçi kimləri göndərsək yaxşıdır. Elə olsun ki, sözümüz yerə düşməsin. Əlqərəz dört nəfərdən ibarət (iki kişi, iki arvad) dilavar-sinli şəxs seçirlər.

Elçilər qız sahibi alaçığına getdikdə orada bir hay düşərdi. Qız adamları qonaxların qabağına çıxıb buyurun, xeyir olsun, iti qoyma, ə! Deyəsən yol azmısız. Qonaxları yerbəyer oturduqdan sonra söhbət qızışardı.

– Ədə flankəs, bu il qoyunun gümrah yerdə idimi, yaxşı yataq tuta bilmışdinmi?

– Sən ölüsən elə aldım da almasa idim ondan yaxşı idi.

– Niyə? Danqaya düşmədinmi? (Danqa – bir-birinin bəsinə yatağın qiymətinin artmasına deyir). Yaxşı səfəriniz haradır, bizə gəlməkdən məqsəd?

– Əşı söhbət uzundur.

– Elə isə bir toğlu kəsim bir az nəfəqə edək. Ədə çoban ey, o qumral əyri irtmək toğlunu süründən ayır gətir kəsək.

Qoyun kəsilib bozartma yeyiləndən sonra elçilər söhbəti açırlar.

Qız atası o günə sağ söz deməkdən vaz keçərdi və fikirləşmək üçün bir neçə gün möhlət istərdi. Elçilər “hə” “yox” sözü üçün vaxt təyin edib qayıdır oğlanın atasını işdən xəbərdar edərdi.

İkinci dəfə müəyyən olmuş vaxtda elçilər gəldikdə qız ata-anası qonaxların qabağına çıxıb deyərdilər:

– Bəli, biz də öz qohum obamızla məsləhətləşdik və sizə cəvab vermək üçün qızın əmisini vəkil seçmişik, indi söz onundur.

Vəkili çağırıb qız anası ona xəlvətcə deyərdi:

– Qızımın vəkilisən gönlüm olana.

Məlum olardı ki, qız adamlarının rəyi vardır.

Vəkil sağ söz – “hə” dedikdən sonra elçilər şirni üçün nə kimi şey istəyəcəklərini soruşur.

Vəkil bu şeyləri istəyir: dört qoyun, bir çuval un, dört kəllə qənd, iki put şirni, qız üçün iki dəst paltar (bir dəsti soğanı qanavuz, bir dəsti “Hacimənəbax”, bir cüt qurtağızı çəkmə, corab, bir ipək yaylıq, bir baş şalı qız anasına, bir dəst çit paltar. Vəkile də ki öz adınıza layiq nə alarsız alarsız.

Elçilər bu şad xəbəri oğlanın atasına çatdırıandan sonra oğlan evi şərbət aparmaq tədarikində olurlar. Qızın paltarlarını iki nəfər – bir oğlan adamı, bir nəfər də qız adamı – bazardan alırlar.

Bazarlıxdan sonra oğlan tərəfdən bir atdı kəntə düşüb kənt cəmaətinin hamisini şərbətə dəvət edir. Qız evini də xəbərdar edirlər ki, hazırlaşın şirni gətiririk.

Oğlan evinə qonaxlar yığıldan sonra aşix çalıb

oxuyur. Burada bir az şənlik edəndən sonra bir məcməiyə şirni və bir məcməiyə qızın paltarlarını tutub üstün örtüklə örtürlər. Xonçaları oğlanın qardaşı yaxud əmisi oğlu başlarına alıb düşürlər qabağa, qoyunları da sürə-sürə cəmaətlə bahəm qız evinə şirni aparırlar. Zurnaçılar şirni aparan-da yol uzunu “Koroğlu” çalır. Şirnini qız evinə çatdırın vaxt o tərəfin kəntçilərindən bir dəstə əllərində dəgənəg tutub küy salırlar ki, xələtimizi verməyincə qız alaçığına qoymayacaqıq. Şirni aparanlar xələti verib alaçığa girirlər, şirniyə gətirilən qoyunların birisinin boynuna yaylıq bağlanılır ki, qız evində bu yaylığı açmaq üstə böyük dava, küy-kələk düşür, çünki bu dəstmalı kim açarsa ona düşür.

Qız alaçığında xonçaları və qoyunları təhvилə alandan sonra ən əvvəl gəlinin paltarlarına açıb baxardılar, çünki xoşdamasalar şirni içməyə icazə vermirdilər. Şirni içməyə başlananda mərəkədə olan çobanların hamısı xəncərlərini səyirərdilər ki, qəndin kəlləsini mən qıracağam. Bunların küçünü yatırmaq məqsədilə cöp atılardı. Gödəy cöp kimə çıxardısa o adam kəllənin başın qırıb, bir adlı sanlı hacı kişiyə verərdi. O adam da həmin qənd parçasını bəyə verib ondan xələt alardı. Qalan qəndin paylanmasında isə böyük qalmaqal, basabas düşərdi. Hər kəs cəld tərpənsəydi ona çox, dalda qalana isə az qırıntı-ovuntu düşərdi.

Qənd veriləndən sonra aşbaz, oğlanın dədəsindən qazan açılması nəməri alıb xörəyi (bozartma) çekərdi.

Kişilər xörəyi yeyilib qurtarandan sonra arvadların məclisində başqa alaçığda iki nəfər qadın oğlan evindən gətiriliən şirnini dəstmala büküb paylayardı. Şirnidən sonra arvadlara da xörək verərdilər. Xörək yeyiləndən sonra arvadlar zurnaçıları çağırtdırib çaldıradılar. Çalğıçılar qadınların məclisinə girəndə qadınlar öz aralarından bir nəfər padişah və iki yasavul seçərdilər. Yasavulların əllərində tatarı olardı.

Padişahın əmriylə qadınları bir-bir oynatardılar. Oynamaq da bu təmtəraqla keçərdi.

Ortalığa gətirilən qadının başına bir yaylıq və hər əlinə bir dəstmal verərdilər ki, bu yaylıxlarla həmin adam “Kamili”, “Heyratı”, “Xoruzu”, “Üçtelli durna”, “Hallacıcı”, “Qarabağı” kimi ağır havalar oynardılar. Qadın oynadıqca oturan qadınlar on manatdan yüz manata kimi şabaş verərdilər yasavula. Yasavul da bu pulları oynayanın başına qoyub üstünə də bir şahı qoyardı ki, oynayan vaxt yerə düşməsin. Şabaş verən qadınlara isə manata bir qəpik rəhin verərdilər ki, sonra şabaşa verən pulları yeyələrinə qaytaranda hesabları çəş-baş olmasın.

Sənlikdən sonra paltarı ortalığa gətirib biçməyə başlardılar.

Padişah olan qadın qayçının ağını paltarlıq çitə qo-yub deyərdi, deyəsən qayçı kəsmir. Qayçı kəsməz xələtini verin ki, kəsim. Qabaqca oğlanın anası on manatdan iyirmi manata kimi, sonra qadınların hamısı qüvvəsinə görə paltar biçən adama qayçı-kəsməz pulu verərdilər.

Zurnaçılar isə qız evindən ya bir toğlu yaxud da bir əmlik alıb qayıdardılar. Bununla da şirni bisatı qurtarardı.

Toyu başlamaq istəyən vaxta oğlan evi iki nəfər qız evinə göndərib fikirlərini bildirdikdə qız atası deyərdi, mənim qızım hələ uşaqdır mənçə toya çox tezdir. O vaxt razılıx başa gəlmədiyi təqdirdə oğlan evi iki nəfər də aqsaqqal molla göndərərdi. Bunların sözünü isə qızın ata-anası yerə sala bilməzdi, qızlarının doqquz yaşı tamam olmasa da belə razılıx verərdilər.

Həmin bu aqsaqqallar qız vəkilindən toy xərci nə istəyəcəklərini soruştırlar.

Qız vəkili bunları tələb edərdi:

On arşın ikirəng qanavuz, on arşın qırmızı qanavuz, on arşın göy kışmir, üç arşın arxalıqlıq, üç arşın da ona

astar, bir dəst çit paltar, beş arşın şilə (bel üçün), on arşın gərdək, bir cüt narıncı başmaq, bir cüt çəkmə, iki cüt corab, iki dəst ağı, igirmi dənə qulpu qızıl ətəglig, on dənə qızıl boyunbağı, beş yüz manat yol pulu, 6 qoyun, iki çuval un, dört put düyü, iki kəllə qənd, beş girvənkə çay, iki yük odun, iki girvənkə ədəvacat, iki kisə xına.

Oğlanın ata-anası yuxarıdakı şeylərə razılıx verərdisə iki nəfər inanmış adam (bir nəfəri oğlan evi tərəfdən, bir nəfəri isə qız evi tərəfdən) bazarlıx edərdi.

Bazarlıxdan sonra oğlan evi çubuxdan mağar-toyxana tikərdilər. Aşbaz, toybaşı, zurnaçı çağırان seçərdilər. Oğlan evində dört gün toy çalınardı, dördüncü gündə isə gəlini gətirərdilər. Toydan bir gün irəli toy yeyəsi bütün qohum-əqrəbasını çağırıb onlar üçün bir kök qoyun kəsərdi, burada adam çağırılanlar seçərdilər. Toy üçün yuxa bişirilərdi.

Adam çağırılan axcılар kəntə düşüb bütün kənt cəmaətinə toya çağırardılar, varlıları isə toya çağıranda qənd verərdilər.

Toy başlananda əkindi çagi zurnaçılardır bir tik yerə çıxıb “Koroğlu” havası çalardılar ki, cəmaət yığılsın. Qonaxlar toya gəldikcə xüsusi mehtərlər onların qarşısına çıxıb atdan düşər, atının yəhərini alıb atını bağladı.

Zurnaçılardır dəstəsi də hər dəfə qonax gələn kimi eşiye çıxıb onun qabağında calır, üç manatdan on manata kimi pul alıb qayıdardılar. Əyər zurnaçılardır bir qonağın qarşısına çıxmasa idi o adam atından düşmədən zurnaçılardır söyüb deyərdi:

– Ədə köpək oğlanları, bizi adam hesab etmirsin?

Qonaxlar toplanıb qurtarandan sonra aşixlar, zurnaçılardır keçərdilər toybaşının və onun yasavullarının ixtiyarına. Toybaşı-padişahın əmrilə qonaxları yasavullar bir-bir qaldırıb oynadardılar, oynamaq bilməyəndən yaxud pis

oynayan adamdan cərimə alardılar. Cərimə pulu toy yeyəsinə düşərdi.

Kişilər oynayıb qurtarandan sonra qadınların alaçığından bir nəfər qadın çağırıb başından ayağının üstünə kimi şal salardılar, əllərinə birər dəstmal verib kişilərin toyxanasına gətirib oynatardılar. Bu işin üstə toya çağırılan kişilər evlərinə gedəndə öz arvadlarını qısnardı ki, köpək qızı sən idinmi toyda oynayan tərpənişindən sənə oxşayırdı.

Qadın oynayandan sonra padışah əmr verərdi ki, indi bayıra bir zupu dəstəsi çıxacaq. O vaxt zupunu yaxşı oynayanlardan biri ayağa durub deyərdi: flankəs dur, flankəs sən də, ədə tərpən ay oğlan, sən də qalx. Bu minval ilə 16-17 adam ayırlardı. Razi olmayanı isə əlli manata kimi cərimə elərdilər. Zupu oynayanların başçısı əlinə bir uzun gərməşov çubuq alıb oynayanların hamısını yan-yana çiçələ barmaqları vasitəsilə birləşdirərdi. Ən əvvəl hamı bir yerdə zupu başçısı başda olmaq üzrə zupu havası oynardı. Oyun vaxtı zupubaşı cibindən bir yaylıq çıxartıb hərlərdi, onda oynayanların hamısı gərək hardan olur olsun həmin yaylıqdan tapıb çıxartmalı idi. Əyər çıxartmasa idi zupubaşı onu əlindəki çubuq ilə harasına gəldi vurardı.

Görürdün qəfildən zupubaşı yaylığını dişi ilə ortasından cirdi. O saat hamısı o cür cirmalı idi, cirmayanlar isə döyüldürdü. Bir də baxırdın zupubaşının ağızında hardansa bir it sümüyü görünür, yaxud da zupubaşı cəld yığırüb tamşaçıların arasından cəld bir oğlan uşağı götürür alır ciyininə, iştirakçılar da qorxusundan hərə bir uşax tapmalı idi. Əyər birisinə uşax çatmasa idi çarasızlıxdan bir böyük adamı götürərdi.

Zupu dəstəsi oynayıb qurtarandan sonra aşix öz balabançısı ilə nağıl deyərdi və oradaca dövrəsini yiğardı.

Arvadların alaçığında isə zopa oynanılandan sonra

azad olan zurnaçılardan gedib bir-iki çalardılar. Orada da oynayan qadınlar başı örtüglü oynardılar ki, ərləri onun oynamığını bilməsin.

Toyun dördüncü günü əkindi vaxtı qız evinə zurnaçılardan bərabər oğlan evinin qonaxlarının hamısı gəlin gətirməyə gedərdilər. Gəlin aparanda qız evi istəyən produqtu və paltarları da aparardılar. Qız evinə aparılan qoyunların birinin boynuna da qırmızı yaylıx bağlanır ki, onu açmaq üçün genə də cahıllar arasında dava düşür.

Gəlin gətirənlər qız alaçığına çatan kimi zurnaçılardan ədəli çalır və bu qayıdə ilə oğlan evində olan kimi burada da bahəm toy düyüünü olur (Ta saat on ikiyə kimi).

Sabah açıldından sonra zurnaçı yenə də bir “Koroğlu” havası başlayır, qız adamları – arvadlar toyda oğlan evindəki təhər örtüklü oynayır və oyundan sonra isə yengəsi (gəlinin xalası, bacısı yaxud maması) hər qadının qabağına bir nəlbəki şirni kişmiş-fındıq qoyub nəmər yiğir. Nəmər də puldan, corabdan, yaylıxdan ibarət.

Pul toplanandan sonra qadınlara bozartma verilir.

Günorta çağında molla gəlinin kəbinini kəsəndən sonra oğlanın atası yaxud qardaşı gəlinin belinə beş-altı arşın qırmızı çit bağlayıb deyir:

– Oğullu-qızdı olasan!

Gəlinin beli bağlanandan sonra qız anası gəlib gəlinin qayın atasından yüz manat süt pulu alırlar. Nihayət gəlin bəzənib qurtarandan sonra onu örtüklə bayır çıxardıb qabağına gərdək tuturlar. Zurnaçılardan isə “Gəlin atdandırması” çalıb qız evindən üç cüt corab, bir toxlu nəmər alır. Gəlin ayağını atın üzəngisinə qoyan vaxtda da çalğıçılar Koroğlu havası başlayır.

“Koroğlu” havası çala-çala gəlini bəyin yanına sürürlər və onun atının başın dədəsi, üzənginin birini qardaşı, o birisini başqa qohumu tutur, atın tərkinə isə bir oğlan

uşağı da mindirirlər. Gəlin yola düşməgdən qabaq cahıl-lardan biri bərk at çapan qızın gərdəyini götürüb oğlan evinə çapır və gərdəyi oğlanın bacısına verib xələt alır. Gəlini cehizlə bərabər oğlan evinə çatdırıldıxda zurnaçılar “Qaraçuxa Məmmədhəsən” havası çalır.

Bəyin atası gəlinin qabağında bir qoç kəsir və həmin qoyunu olanlar dərili-mərili bələşürələr. Cehizin üstündə oturan adama bir quzu verilir. Ən nihayət toybaşı cəmaəti oturtur və başlayır nəmər yiğmağa.

Nəmər də bu cür yiğilir: toybaşı hər adamın qabağına bir boşqab kişmiş-fındıq töküb ondan pul alır və mollaya siyahı tutdurur.

Pulu yıga-yıga deyir:

– Flankəs bu qədər, evcigəzi abadan, oğluna borc olsun.

Nəmərdən sonra qonaxlar xörəyin yeyirlər. Xörəkdən sonra bəgi sağ-soldaşı ilə mağara gətirib aşıxlara tərif etdirirlər.

Bəgin tərifi:

Əcayib məclis,
Əcayib güllər.
Görüm a bəg
Toyun mübarək olsun.

Xonçana düzülüb
Noğulla badam.
Toynu edirəm
Ürəkdən şadam.
Sağ olsun buraya yiğilan adam,
Görüm a bəg toyun mübarək olsun.
Sağ döşünə, sol döşünə borc olsun.

Yaman olu quraqolun xatası,
Sənə dəyməsin düşman xatası.
Səni görüm olasan 9 oğul atası,
Görüm a bəg toyun mübarək olsun.

Bir hava çalım Xumar girsin oyuna,
Mən qurbanam qamətinə, boyuna.
Biz də gələk sağ soldöşünүn toyuna,
Görüm a bəg toyun mübarək olsun.

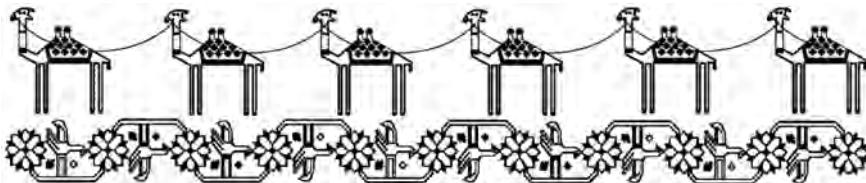
Dəryada oynar nəhəng balıq,
Dadına yetsin o bircə Xalıq
Aşix Cəmala bir cüt arxalıq,
Görüm a bəg toyun mübarək olsun.

Aşix tərifləyəndən sonra oynayır və sazını uzadır bəgin qabağına, bəg aşixa nə qədər pul verərsə sağ-soldöşü də onun yarısını verir. Aşix pulunu alıb gedəndən sonra qızın yengəsi bir kasa xına və üç cüt corab, üç cüt daraq, üç cüt çarıq bağlı, üç cüt tuman bağlı, üç cüt dəstmal gətirir. Xınanı bəgin və sağ soldöşün əllərinə yaxıb xələtləri birər-birər onlara paylayır. Buna da bəg 50 manat, sağ-soldöş 25 manatdan ibarət pul verirlər.

Yengə pulunu alandan sonra bəgi aparır gərdəyin dəlinə, gəlinin yanına ötürür. Cəmaət isə hərə öz evinə dağılır. Zurnaçılardan isə səhərə kimi mağarda yatırlar.

Ertəsi gün gəlinin yengəsi gəlib zurnaçılara deyərdi: qız gəlin oldu. Belə dedikdə çalğıçılar bir “Koroğlu” havalı çalıb qayıdardılar.

Son

Ərtoğrol Cavid

ŞƏMSƏDDİN ABBASOVUN YAZDIĞI “TAT NƏĞMƏ VƏ TOY ADƏTLƏRİ” ƏSƏRİ HAQQINDA

MUMİ başlıqdan əlavə 1-ci səhifədən başlayan “Tat musiqi – vokal yaradıcılığı” başlığı sona qədər dəvam edir.

Bu hissədə Tat musiqi – vokal yaradıcılığı haqda nə verilir?

Söyləmək lazımdır ki, böyük hissə toy adətlərinə həsr edilib. Ümumi başlıq daha doğrudur. Musiqi və vokal materialı haqda ancaq və ancaq bir səhifədə danışılır. Burada da oxunan havaların adları qeyd edilmişdir.

Ş.Abbasovun bu əsəri toy adətlərini təsvir edən başqalarından onunla fərqlənir ki, burada toyda söylənən şeir, tapmaca, nağıllardan nümunə verilmişdir. Əsərə üstünlüyü verən yalnız budur. Bəzən çox cəlb edən misallar olur. Ms.:

Pişən süvari, maran süvari,
Minisi bə qun düvari.

Tərcüməsi:

Minib gedər,
Minib gələr.
Oturar divar dibində.
(*səhəng*)

Toyda söylənən nağıllara nümunə olaraq “Gənə və yovşan” verilib.

Bu nağıl uşaxlar üçün ən uyğun bir materialdır (kiçik-lərə). Bununçün nağıla pedaqoji-tərbiyəvi nöqteyi-nəzərdən yanaşmaq lazımdır.

Cücü gənə yovşandan xahiş edir ki, onu təmizləsin. O istehza ilə rədd edir. Gənə kimə müraciət edirsə rədd olunur. Buna görə o, daha qüvvəliləri axtarır.

Yovşana qarşı eşşəyi, eşşəyə qarşı canavarı, canavara qarşı iti, itə qarşı hərraçı¹, hərraqa qarşı siçanı, siçana qarşı pişiyi.

Pişik sahibindən qorxub siçana hücum edir, siçan hərraqa... nəhayət, eşşək yovşanı yemək istərkən o, gənəni təmizləməyə razı olur.

Yovşan gənənin arzusunu rədd edirkən sonra peşman oldu. Demək heç kəsin arzusunu, ricasını rədd etmək lazımdır. Bu etibarla nağıl uşaxlarda başqasına yardım, digər-binlik, altruizm duyğuları oyadır.

Bu yaxşı təsirdir.

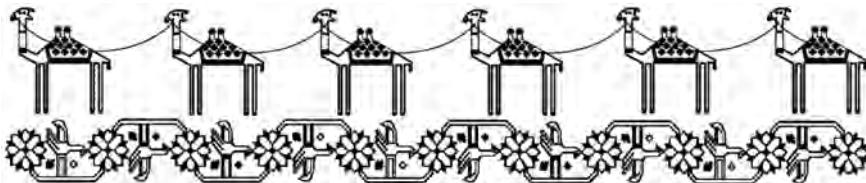
Lakin rədd edilən gənə hiyləyə əl atır, güclüləri zəiflərə qaldırmağa çalışır. Bu etibarla nağıl uşaxlarda hilə, aciz olub başqalarına şikayət etmə elementlərini oyadır.

Əsas xətt əvvəlki, başqasının arzusunu rədd etməmə olduğundan bu kiçik nağıl uşaxlar üçün işlənib çap edilə bilər.

10.01.1940

---

¹ Hərraç (əslində həllac) – yundarayan daraq

TAT NƏĞMƏ VƏ TOY ADƏTLƏRİ

TAT MUSİQİ-VOKAL YARADICILIĞI

Yazıya aldı: Şəmsəddin Abbasov

 AT xalqının adət və ənənələri, ümumiyyətlə, Azərbaycan xalqlarının adət və ənənələrinə olduqca yaxın, bəlkə də, demək olar ki, onların eynidir. Lakin, şübhəsiz ki, burada bəzi xüsusiyyətlər də yox deyildir. Belə ki, bu xırda xüsusiyyətlər, ayrı-ayrı şəkillərdə, Azərbaycanda yaşayan bütün xalqlarda vardır. Şübhəsiz ki, bu xüsusiyyətlər əsasən qədim zamana aiddir. Azərbaycanın doğma qardaşlıq ailəsində birləşən bütün xaqlarla bərabər tat xalqının da milli adət və ənənələri yavaş-yavaş birləşərək, ümumi bir şəkil alır.

Haman bu xüsusiyyətləri göstərmək üçün tatların təkcə toy məclisini götürsək, kifayət edər.

Məlum olduğu kimi qədimdə qızlar öz sevdikləri oğlanlarla görüşə bilmirdilər. Buna görə də keçmişdə sevgi bir növ “qayibanə” olurdu ki, bəzən bu da bir qədər sonra ailə həyatında böyük çaxnaşmalar və hətta faciələrlə nəticələnirdi. Bu hal eynilə tatlar arasında da hökm sürürdü.

Buna görə də keçmişdə tatlardan bir oğlan evlənmək

istədikdə, ya anasının, bacısının, qohumlarının... görüb bəyəndikləri, ya da oğlan özü, qardaşını görüb onun sıfətindən bacısının gözəlliyini təyin etdiyi (!?) bir qızla nişanlaşmağa məcbur olurdu.

Beləliklə, müəyyən bir qız “seçildikdən” sonra, ilk əvvəl, oğlan tərəfindən qız evinə elçi göndərilir. Qızın böyük-lərindən (çünki o zaman qızın özünün heç bir hüququ yox idi) razılıq – “həri” – alandan sonra oğlan adamları “kiçik şirni” olaraq qızgilə bir kəllə qənd, bir üzük, bir örpək və şirniyyat aparırlar. Bundan sonra isə çalğı və xonça ilə boğazına qırmızı bağlanmış 3 qoyun, bir kisə un, düyü, soğan, odun... və s. bu kimi şeylərdən ibarət “böyük şirni” aparılır ki, bu da milli dil ilə “nişan daşbisün” adlanır. Bu vaxtdan başlayaraq, ta toy olanadək hər bir bayramda oğlan evindən qızgilə bayramlıq aparılır ki, burada da ümumiyyətlə, qoyun, düyü, kişmiş, qaysı, parça və s. bu kimi şeylər olur.

Oğlan və qız arasında belə bir münasibət yaradıldıqdan sonra, adaxlıbazlıq başlanır. Oğlan müəyyən bir adamın vasitəsilə öz adaxlığını tanıdıqdan sonra ona bir yaylıq (əl yaylığı), meyvə, 1-2 manat pul göndərir və müəyyən vaxtda müəyyən yerə görüş təyin edir. Şübhəsiz ki, bu görüşlər gecələr keçirilir ki, kənd içində adaxlıları görən olmasın.

Şirnidən müəyyən bir vaxt keçidkən sonra qız evindən toya razılıq alınır. Oğlan evi məsləhətə adam çağırır. Burada, məsləhətə çağırılmış adamlar üçün “təştə-təbəq” adı ilə çörək bisirilir və bir “oğru qoyun” kəsilir. Qoyuna ona görə “oğru” adı verilir ki, bundan camaatın xəbəri olmur və gizli (“oqruluqca”) çağırılmış məsləhətə yalnız xüsusi adamlar – yaxın qohumlar dəvət olunur.

Haman bu məclisdə, yaxın qohum-qardaş toya hazırlığı üçün “plan” tutur, öz aralarında məsləhət edirlər. Burada, həmçinin toya çağırılacaq adamların siyahısı da tutulur

və bunların hamısının məclisdəkilərdən kim tərəfindən çağırılacağı müəyyən edilir. Sonra hərə bir at minərək qonşu kəndlərə çıxır və ona tapşırılan adamları toya çağırmağa başlayır.

Toy olacaq haman kəndin öz içərisindən adam çağırmaq üçün müəyyən bir yengə ayrılır. Yengə gəlinin palta-rından bir dəst əyninə geyib (bunu ona görə edir ki, guya gəlinin baxtı gətirsin), ciyininə bir xurcun ataraq, kənd içini çıxır. O, hər kimi toya çağırırsa, çağırılan adam onun xurcununa: pul, un, toyuq, yumurta, əl yaylığı, tumanbağı, yun corab və s. atır.

“Oğru qoyun” kəsilən gündən başlayaraq, qohum-qardaş arasında toy (həm arvad, həm də kişilər üçün) başlanır və bu toy 3 gün 3 gecə davam edir.

Toyun birinci gecəsi bəy gizlənməyib camaat arasında olur. Bu gecə qoyun kəsilir. Başqa kəndlərdən gələn hörmətli qonaqlar üçün isə xüsusi olaraq toğlu və ya toyuq kəsilir.

İkinci gecə bəy camaatdan gizlənir. Bu gecənin xarakterik cəhətlərindən biri odur ki, burada “Üzük-üzük” və “Xan-xan” oyunları oynanılır.

“Üzük-üzük” belə oynanılır:

Bir kasa su doldurularaq, üstünə qırmızı bir örpek örtülür və kasanın üstündə bir “ana” təyin edilir. Oyunda iştirak edənlərin hamısı üzüklərini (ancaq bir üzük) kasaya atırlar. Sonra çalğı çalınır, “ana”:

“Üzük-üzük oynayan yar,
Qızıl üzük oynayan yar.
Xərquş ama o bixarı,
Əsəri giyo bixarı.”¹

---

¹ Doşan gəldi su içsin
Üstündən də ot yesin.

— dedikdən sonra əlini kasaya salır və oradan bir üzük çıxarır. Sonra, üzüyü çıxan adamlar növbə ilə bir-bir bayatı deyirlər. Beləliklə, guya, müəyyən olunur ki, kasadan üzük çıxarılıanda nə cür bayatı deyilmişsə, çıxarılmış üzük sahibinin taleyi elədir (?!). Bu zaman deyilən bayatılar adı el bayatıları olur.

“Xan-xan” oyunu isə belə olur:

Bir “xan” təyin edilir, 1-2 də yasaul (“xanın” köməkçisi). “Xan” hər nə əmr edirsə, yasaulların vasitəsilə onun əmri mütləq yerinə yetirilir (kimi istəsə döydürür və s.). “Xanın” əmrindən çıxməq mümkün deyil.

Toyun üçüncü gecəsi pul yiğilir.

Bir padnosun içində qırmızı bir örpek salınır. Lap yaxın qohumlardan bir-ikisi padnosun qırağında oturur və hər toya gələn, öz qüvvəsinə münasib onların gözünün qabağında padnosa ya pul salır, ya da buğda, qoyun, cöngə, xalça və sairə bu kimi şeylər bağışladıqlarını bildirirlər. Toya gələn arvadlar əliboş gəlməyib, hərə bir sini halva və ya xonça gətirir.

Sonra, qoyun kəsilir. Bəyin dörd yasaulu olur ki, bunlardan ikisi qız evinə gedir və burada onlara bəy üçün — çariqbağı, tumanbağı, pul kisəsi, yaylıq, yun corab, bəyin sağ-sol döşləri üçün — yun corab, bəy oturmaqdən ötrü ipək döşək verirlər.

Yasaullar boxçaya bağlanılmış bu şeyləri oğlan evinə gətirir, lakin, bəyin anasından müəyyən bir şey (toyuq, yumurta, yun corab və s. b. k.) almayıncə, ona vermirlər.

Bəy yuyundurulub, geyindirildikdən sonra camaat evin həyətinə yiğilir, zurna çalınmağa başlayır və o, burada bəy durur. Qohum-qardaş bəyin başında çörək sindirirler ki, bərəkətli olsun; qabağında üzərrik yandırırlar ki, bəy gözə gəlməsin. Bəy, qız evindən gəlmış ipək döşək üstündə oturan kimi, hərə onun qabağına, üstünə qırmızı örtük sa-

linmiş bir xonça və ya bir sini halva qoyur. Bəyin qabağında oynamağa başlayırlar.

Bundan sonra xırman yerində meydan düzəldilir və pəhləvanlar qurşaq tutmağa (güləşməyə) başlayırlar. Qurşaqda kim basırsa (qalib gəlirsə), o, bəyin qabağına qoyulmuş xonçaların bir neçəsini götürüb öz evlərinə aparır. Bu xonçaya “saf” deyirlər.

Qurşaq qurtarandan sonra, bəyi öz otağına gətirirlər. Camaat isə çalğıçılarla bərabər əvvəlcə gəlinin avadanlığı (cehizi) üçün, bunu gətirdikdən sonra isə gəlinin özü üçün gedir.

Gəlini gətirmək üçün müəyyən bir araba bəzədir. Arabanın üstündə qırmızı palazdan çadır düzəldilir. Gəlin çalğıçıların müşayiəti ilə oğlan evinə gətirilir. Bu zaman bəy, özü iki yasaул ilə bərabər, dama çıxır və oradan gəlinin başına su tökür ki, aydınlıq olsun.

Gəlini gətirərkən, oğlan adamları qız evindən şey “oğurlamağı” da yaddan çıxarmırlar.

Gəlini yola salarkən, anası ona bir parça çörək və bir az duz verir ki, həm bərəkətli olsun, həm də o, bununla öz qızına deyir ki, sən evinə getdiyin adamlarla biz duz-çörək kəsirik, onların sözünə bax.

Gəlini böyük cəlal ilə aparırlar. O, oğlan qapısında arabadan düşür. Onun qabağına bir nəlbəki doşab tuturlar. Yengə gəlinin barmağını nəlbəkidəki doşaba batırır və ilk əvvəl oğlanın ata-anası, sonra da bütün qohum-əqrəbəsi qızın bu barmağını yalayır ki, gəlin şirin olsun.

Sonra gəlini plov ilə dolu bir qazanın üstünə gətirirlər. Qazan açılır. Hamı qazandakı plovdan yedikdən sonra, “mübarək olsun” deyərək, öz evinə dağılır. Bir dəst xələtlə bərabər qazandakı aşın qazmağı və bir sinisi, aşı bişirən adama çatır.

Gəlin gələn gecəsi bəy oğurlanır. Bu, belə olur: bəzən bəyin yasaulları səhlənkarlıq edərək bəyi tək buraxırlar.

(Yasaul bəyi qorumağa məcburdur). Bu zaman – bəy tək olduqda – bir nəfər onu özü ilə aparıb müəyyən bir otaqda gizlədir. Belə ki, bəyin haman gecə heç bir “səsi” və “hüququ” olmur. Bəyə, ən balaca uşaq belə onunla gedib bir otağa girərək, orada gizlənməsini əmr edərsə, bəy sözsüz bu əmrə tabe olmalıdır. Bəy oğurlandıqda onun məsuliyyəti yasaulun boynunda olduğundan, yasaul bəyi oğurlayan adama cərimə (müəyyən bir şey) verərək, bəyi almağa borcludur. Yalnız bu zaman – yasaul cərimə verdikdən sonra bəy “azad olaraq” öz yerinə qayıdır.

Bəzən – yenə də yasaulun səhlənkarlığı üzündən bəyin papağını da oğurlayırlar (başından götürüb qaçırlar). Bəyin, onun papağını başından götürüb qaçan adama mane olmağa ixtiyarı olmur. Bu zaman yenə də yasaul papağı götürən adama cərimə verir və bəyin papağını geri alıb özünə qaytarır.

Camaat plovu yeyib çıxıb getdiyi gecənin (bu barədə yuxarıda yazılmışdır) sabahısı “divan” başlanır.

Səhər tezdən yasaul gəlib, bəyi xüsusi bir otağa aparrayaq, döşək üstdə oturdur. Bu zaman bəy hər kəsi əmr edirsə, hər kim olursa-olsun heç bir fərqi yoxdur, yasaullar onu bəyin hüzuruna gətirirlər. Hərgah bəy haman adama oynamağı əmr edirsə, o adam mütləq oynamalıdır və ya ondan hər nə istəsə, o, mütləq verməlidir. Belə də olur ki, bəzən kiçik bir uşağı tuturlar ki, səni “asacağıq”. Haman uşağıın anası məcbur olur ki, müəyyən bir şey verərək uşağını “azad” etsin.

Beləliklə, bəy bir gün divan edəndən sonra toy qurтарır.

Bu toylar böyük təntənə və dəbdəbə ilə keçirilir. Toylardə xanəndələr, aşıqlar və çalğı dəstələri iştirak edir.

Xanəndələr müğamat və el havaları oxuyurlar. Aşıqlar bir-biri ilə deyişir, bağlaşırlar. Onların saz çalıb

oxuya-oxuya danışdıqları nağıllar böyük diqqət və maraq-la dinlənilir. Belə nağıllardan ən çox deyilənlər – “Şah İsmayıł”, “Aşıq Qərib”, “Məlikməmməd”, “Adığözəl”, “Pəri”, “Keçəl” və başqalarıdır.

Çalğıçılar qoşa zurna, balaban, tütək, nağara, qarmon və dəf (arvad toylarında) çalışırlar. İndi klarnet də çalınır. Burada ən çox sevilən havalar “Bəndi-quduq” (Qaytağı), “Dəhlülülü” (“Cəngi” – bu hava qurşaq tutular-kən çalınır), “Qazağı”, “Şalaxo”, “Tərəkəmə”, “Uzundə-rə”, “Mirzeyi”, “Qıdqılıda” (arvad toylarında) və başqalarından ibarət olur.

Tat xalqının özünəməxsus xüsusi dili olduğu kimi, bu dildə yaranmış folkloru da vardır. Tat dilində deyilmiş nağıł, qərəvəlli, şeir, tapmaca, atalar sözü v.s. vardır ki, bunların bir neçəsini burada göstəririk. Hər şeydən qabaq qeyd etmək lazımdır ki, tat dilinin qrammatika qaydaları Azərbaycan dilinin qrammatika qaydalarına çox yaxındır. Xüsusən şeirdə bu yaxınlıq daha artıq hiss olunur. Belə ki, Azərbaycan dilinə çox asan tərcümə oluna bilən tat şeirlərinin vəzn və qafiyələri, çox zaman Azərbaycan dilinə tərcümə olunduqda da eynilə qalır.

Budur o şeirlərdən bir neçəsi:

XACƏ

Bədüş və şündə tūfənq,
Səqun qufto veyi cənq,
Pızı dırəz, cimi tənq
Xacərə dey, xacərə.

Bə diymu hisdi cözi,
Də düş vəşundo qöyzi,

Cifta pata varızı
Xacərə dey, xacərə.

Bə deymu hisdu Peykər
Arxalıqı tez tikər,¹
Honu dırma ə dərkəl
Xacərə dey, xacərə.

Bu şeirin tərcüməsi belədir:

XACƏ²

Çiyninə atıb tüfəng,
İtlər edir onla cəng,
Burnu uzun, gözü təng³
Xacəyə bax, xacəyə.

Kəndimizdə var çözü,
Çiyninə atıb kisə,
Qırx balası dalınca
Xacəyə bax, xacəyə.

Kəndimizdə var peykər,
Arxalığı tez tikər,
Odur çıxdı döngədən
Xacəyə bax, xacəyə.

Başqa bir şeir:

Ə bu-bu-bu-bu xiniqi minə,
Atəşə vəni gərsə minə,

---

¹ Bu misra azərbaycanca deyilmişdir.

² Xacə burada ayı mənasında işlədilmişdir. Ayiya xırs deyilir.

³ Dar.

Yə sacıyı bdi sirsə minə,
Uxlovə vegi virsə minə

Tərcüməsi:

Ə bu-bu-bu-bu soyuqdur mənə,
Alovu yandır qızdır məni,
Bir yayma ver doydur məni,
Oxlovu götür itir¹ məni.

Bir başqası:

Dər xuneymu balıqı,
Bə qul cunqo alıqı;
Səpgə tuxtey xalıqı
Bəsdənim a, nəmqunum!

Dər xuneymu daşdıqı
Bsər qə də başdıqı;
A bacam, inki urraşdıqı?!
Bəsdənim a, nəmqunum!

Əs yomumə bəndiyə,
Nəqi bəsdən fəndiyə;
Xırd seyind kəlley qəndiyə
Bəsdənim a, nəmqunum!

Tərcüməsi:

Evimizin qapısı balıqdır,
Cöngənin dalında alıqdır;²

---

¹ Qovla mənasında.

² Cul.

Səfyə Xalıqın qızıdır,
Bilirəm ha, demərəm!

Evimizin qapısı daşlıqdır,
Oğlanın başında başlıqdır;
A balam, bu ki, oğraşlıqdır?!
Bilirəm ha, demərəm!

Dəyirmanımızın bəndini,
Nağı¹ bilir fəndini;
Sındırın kəllə qəndini;
Bilirəm ha, demərəm!

Başqa birisi:

Ə xuda, xuda varış varı,
Qorə qəlan o bxarı,
Qudul-qudul dəgəşdo,
Bəsr xəmgə vəgəşdo,
Bey ye gilə varişlə
Cumunə b həq dəkəşdo.

Tərcüməsi:

Ay Allah, ay Allah yağış yağsın,
Göy taxıllar su içsin.
Əqrəb-əqrəb naxoşlayıb,
Bir yan üstə çevrilib,
Bir gilə yağışdan ötrü
Gözlerini Allaha dikib.

---

¹ Şeirin avtoru olan bu adam indi sağdır və Xızı kəndindəki kolxozun üzvüdür.

Şeirlə deyilmiş balaca bir nağıl:

Raftım bə sərbun qazi,
Dü müş dirim, dü mazi.
Sənqə zarım bə pızı,
Ə pızleyi xun dırma,
Xunə darım bə xari,
Xari bəmi giyo da.
Giyov darım bə'bə'i,
Bə'bə'i bəmi dimbə da.
Dimbərə darım bə qəri,
Qəri bəmi quqal da.
Quqalə darım bə mulla,
Mulla bəmi qıtab da.
Qıtabə darım bə xuda,
Xuda bəmi ümür da.

Tərcüməsi:

Getdim qazının damına
İki siçan gördüm, iki pişik.
Daşı vurdum burnuna,
Buruncu qazından qan çıxdı.
Qanı verdim torpağa,
Torpaq mənə ot verdi.
Otu verdim qoyuna,
Qoyun mənə quyruq verdi.
Quyruğu verdim qarıya,
Qarı mənə qoğal verdi.
Qoğalı verdim mollaya,
Molla mənə kitab verdi.
Kitabı verdim Allaha,
Allah mənə ömür verdi.

Atalar sözü:

Cimuntı zərdi!
Mineş u dərdi!

Tərcüməsi:

Gözlərin sarıdır!
Hələ mənim də dərdim odur!

* * *

Zərdlə başı,
Kərqlə başı,
Eynicən hə xışdənlə başı.

Tərcüməsi:

Sarı olsun,
Toyuq olsun,
Eynilə hələ özü olsun.

* * *

Mi beytuvum,
Ti bey kisdir?!

Tərcüməsi:

Mən sənin üçünəm,
Sən kimin üçünsən?!

* * *

Ə'yəlün xuna bsou,
Mayı bə şüvər beyci pişən.

Tərcüməsi:

Uşaqlar ev eyləsə,
Anaları ərə niyə gedir.

Tapmacalar:

Ə zəvər yeqi,
Ə zəfru düdü.
Nə tündi btəntuvu

Tərcüməsi:

Yuxarıdan bir,
Aşağıdan iki.
Bilməsən əynindəki.
(*şalvar*)

* * *

Xışdəni mu,
Dındıqı cu.

Tərcüməsi:

Özü tük,
Dimdiyi ağac.
(*örkən*)

* * *

Ding-ding muyi hist,
Cərəpari dimi hist.

Tərcüməsi:

Ding-ding tükü var
Cərəpari quyruğu var.
(*siçan*)

* * *

Ding-ding muyi nist,
Cərəpari dimi nist.

Tərcüməsi:

Ding-ding tükü yox,
Cərəpari quyruğu yox.
(*qurbağa*)

* * *

Pışən süvari, maran süvari,
Minishi bə qun düvari?

Tərcüməsi:

Minib gedər,
Minib gələr,
Oturar divar dibində.
(*səhəng*)

İndi də kiçik bir nağıla qulaq asın:

GƏNƏ VƏ YOVŞAN

Bir gün, bir Gənə bir Yovşanın dibində bayırə çıxır və sonra Yovşana deyir ki:

– Məni sill!

Yovşan bunun cavabında istehza ilə Gənəyə deyir:

– Eh, dəli olmamışan ki! Səni təmizləyincə, hələ gedib əlvan xalçaları təmizlərəm də.

Bu cavabdan bərk hirsənən Gənə, Yovşana deyir:

– Yaxşı, bu saat mən gedib Eşşəyə deyərəm ki, gəlib səni yesin.

Gənə, Yovşanın, bu sözə heç bir əhəmiyyət vermədiyiini görüb, tez Eşşəyin yanına qaçırm və ona deyir:

– Get Yovşanı ye.

Eşşək də Gənəni istehza ilə süzüb deyir:

– Eh, Yovşanı yeyincə, gedib hələ ağ arpa-samanı yeyərəm də!

Gənə Eşşəyin bu cavabını eşidən kimi, tez yüyürüb Canavara deyir:

– Get, Eşşəyi ye.

Canavar Gənənin bu sözünə gülüb belə cavab verir:

– Ay hay, söz danışdı da. Mən dəli olmamışam ki, quyruqlu Qoyunu qoyub, gedib Eşşəyi yeyim.

Gənə bərk acıqlanıb İtin yanına yüyürür və ona deyir:

– Get Canavarı ye.

Gənə, İtin istehza ilə:

– “Canavarı yeyincə, hələ yiyləmin (sahibimin) verdiyi gözəl yemləri yeyərəm də” – sözlərini eşidərək, dayana bilməyib tez hərracın¹ yanına yüyürür və ona:

---

¹ Hərrac (əslində: həllac) – pambıq və yun darayan (red.).

– Get İtin quyruğunu vur – deyir.

Hərrac da Gənəyə: “İtin quyruğunu vurunca, hələ gedib ağ yunları vuraram da” – kimi mənfi cavab verdikdən sonra, Gənə Siçanın yanına gedib ona deyir:

– Get hərracın kirişin (zinin) qır.

Siçan da Gənəyə gülür və qənaətləndirici cavabı vermir:

– Sən dəli olmusan, yoxsa nədir? Hərracın kirişini qırınca, hələ gedib xanımdan kişmiş oğurlaram da!

Gənə bu qədər “süründürmə”dən lap təngə gələrək, böyük bir ümidlə Pişiyin yanına qaçıր və ona deyir:

– Get Siçanı ye.

Pişik Gənənin bu sözünü eşidən kimi Gənəni istehzalı nəzərlərlə altdan yuxarı süzüb, bığlarını buraraq belə cavab verir:

– Adə, get başına ağıl qoy. Mən Siçanı yeyincə, hələ öz xozeyinin ləzzətli xörəklərindən yeyərəm də. Baxtimdan xozeyinin qızının bir gözü də kor. Görən gözü ilə özü verir, kor gözü tərəfdən də oğurlayıram...

Bu halda, təsadüfən xozeyinin haman kor qızı bu sözü eşidir və Pişiyin üstünə cumub:

– Aha, yaramaz. Sən bu vaxtadək məndən oğurluq eləmisən? Bu saat mən səni öldürəcəyəm, – deyir.

Canına qorxu düşən Pişik xozeyinin qızına yalvarmağa başlayır:

– Ay xanım, başına dönüm, məni öldürmə! Bu saat gedib Siçanı yeyərəm.

Xozeyinin kızı pişiyi buraxır və Pişik birbaş Siçanın üstünə cumur.

Siçan Pişiyin onu yeyəcəyini görüb, Pişiyə yalvarmağa başlayaraq deyir:

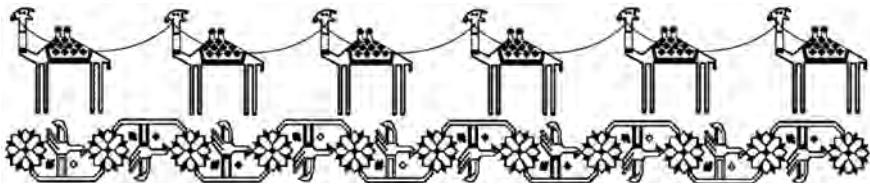
– Sən Allah, məni yemə, bu saat gedib hərracın kirişini qıraram.

Beləliklə, Siçanın onun kirişini qıracağını görən hərrac, Siçana yalvarıb tez İtin üstünə yürüür ki, onun quyruğunu vursun. İt ona yalvarıb, Canavarı yeməyə yürüür. Canavar işi duyub, bir təhər yalvar-yaxarla İtin əlindən qurtularaq, Eşşəyi yeməyə qaçırl. Eşşək məsələni başa düşüb, Yovşanı yeməyə yürüür. Yovşan Eşşəyə yalvarıb deyir ki:

– Sən Allah mənə əl dəymə, mən bu saat gedib Gənəni təmizlərəm.

Beləliklə, Yovşan öz canının qorxusundan gedib Gənəni təmizləyir və Gənənin keyfi kökəlir.

Son

KEÇMİŞDƏ GƏNCƏDƏ TOY ADƏTİ

Toplayanı: *Paşa Cəfərov*
İyun 1940-cı il
(Gəncə)

QƏDİMDƏ NECƏ EVLƏNƏRDİLƏR

FƏLƏ XX əsrin əvvəllərinə qədər Azərbaycanın bir çox böyük şəhərlərində, o cümlədən, Gəncədə də evlənmək istiyən oğlan kızı görə bilməziydi. Başqa qəzalara nisbətən bu iş Gəncə mühitində daha çətin qurulmuşdur. Hətta əmioğlu əmiqizini belə görə bilməziyidilər. Lakin qohumların biri-birlərinə qız verib evləndirməsi ümumi bir qayda idi. Bəzən də elə olurdu ki, bu qaydanı pozanlar da olurdular. Bu kimi hallar tərəfeyinin birisinin o birisinə nisbətən kasıb olduğu zaman baş verirdi. Bu səbəbdən də qız götürüb qaçmaq Gəncədə daha çox olurdu. O ki qaldı azyaşlı qızların nişanlanıb ərə verilməsi, Azərbaycanın başqa yerlərində olduğu kimi bu qayda Gəncədə də adəti bir iş idi. Hətta adəti qayda Gəncədə beləydi ki, ərlik qızları çox cavan oğlana verməzdilər. Saniən həmişə istiyərdilər ki, qızı ərə verəndə hərgah üç ya iki qardaşdırılsara onun böyügünə versinlər. Bunun da səbəbi bu idi ki, hərgah qızı evin böyük oğluna versələr o zaman o qız evin böyük gəlini hesab olu-

nacaq idi. Çünkü ondan sonra evə gələn qız kiçik gəlin sayıldırı. Belə ki, adəti qaydaya görə sonrakı gəlin özündən qabaq gəlinə tabe olmalıydı. Başqa qəzalara görə Gəncədə daha maraqlı qaydalardan birisi də qıraq yerdən gəlməyə qız verməzdilər. Bunlardan başqa məhləsi olmuyan adam yerli də olmuş olsa ona da hər adam qız vermiyəcəgiydi. Qızı alan adamlar birinci növbədə bu məsələyə çox fikir verəcək iyidilər. Ondan sonra ayrı məsələyə dair danışacaq iyidilər. Bir də ən böyük fikir, istərsə oğlan tərəfi və istərsə qız tərəfi, hər halda, biri-birlərinin əsl-nəcabətlərini dürüst öyrənməliydilər. Doğrudan da bu məsələ çox böyük və müüm hesab olunurdu.

Evlənmək istiyən oğlanın özü yaxud evləndirmək istədikləri oğlana görək necə qız alardılar. O vaxtlarda şəhərdə bir neçə arvad varıydı ki, ancaq onların vasitəsi ilə ərlik qız yerini bilib öyrəşərdilər. Bu arvadlar da qoca arvad, yəni dul qalıb qarımış arvadlardan olardı. O arvadları görüb onlara diyərdilər ki, “gör kimin nişanlanmalı qızı var”; o arvadlar da gəzib dolanıb yerini eliyəndən sonra gəlib oğlan deyibsə oğlana, ailəsi deyibsə ailəsinə diyərdilər ki, “bəli Ozanda, yaxud İmamlıda və yainki Toyuqçuda filan-kəsin qızı var”. Əyər oğlan, yainki ailəsi tanıyırsa heç, yox əyər tanımırlarsa ondan-bundan qız tərəfinin əsil-nəcabətini öyrəşərdilər. Elə ki, öyrəşdilər və bəyəndilər ki, yaxşı adamdılar, ondan sonra qızı baxmağa arvadlardan göndərərdilər.

Qızə necə baxardılar

Qayda beləydi: o zaman oğlanın qohumlarından bir arvad xeylağı bəhanə ilə haman qız olan məhliyə gedəcək iyidi. Qızı görmək üçün yalandan bir şey soruştacaq iyidi. Qızı görsəydi onun boy-buxununa dürüst zənn salacaq iy-

di. Ondan sonra gəlib gördüklərini birbəbir danışacaq iydi. Ondan sonra evdən oğlanın anası, böyük bacısı varsa bacısı, yaxud xalası, müxtəsər bir neçə nəfər arvad xeylağı qız evinə elçi süfəti ilə gedəcək iyidilər. Ev yiyələri o dəqiqliyə başa düşəcək iydi ki, gələn arvadlar elçidirlər. Adət belə iydi, hörmət eliyərdilər, əlbəhəl simavar hazırlayacaq iyidilər, o saat qıza tapşıracaq iyidilər ki, üz-əlini yuyub təzə paltar geyinsin. Sonra əyləşib o yan-bu yandan söhbət eliyəcək iyidilər. Simavar qayniyan kimi qız çay dəmliliyəcək iydi. Anası yaxud böyük bacısı bir padnosda mürəbbə və çay qoyub qıza verəcək iyidilər. Qız da ədəb ilə elçilərin oturduğu otağa girib salam verib padnosda olan çayları və mürəbbələri qonaqların qabağına qoyub yenə də o birisi otağa qayıdacaq iydi. O zamankı qaydaya görə qız elə olan həllarda elçilər oturan otağa bir neçə dəfə girib çıxardı. Elçilər də müştəri gözü ilə qıza baxardılar. Əyər döşlərinə yatsayıdı, nə məqsəd üçün gəldiklərini açıb danışacaq iyidilər. Qızın səliqəli olub-olmamasını elçi arvadlar nədən bilərdilər. Əvvəla onlar oturduqları evin daxili və xarici quruluşuna, həyat-bacanın təmiz olub-olmamasına fikir verərdilər. Əyər ev-eşik təmiz isə o zaman yəqin edərdilər ki, qız səliqəlidir, yox əyər ev-eşik qatışıq isə bilərdilər ki, qız pintidir. Burasını da qeyd etməliyəm ki, səliqəsiz, ev işi bilmiyən qızlara hər saat müştəri duran olmazdı. Olsayıdı da o da tək-tük adamlar olardılar. Bəli elə ki, gələn tərəf məqsədlərin açıb danışandan sonra qızın adamları diyərdilər ki, gərək kişi ilə də bir məsləhətləşib sonra cavab diyərik. Bu sözü o zaman o adamlara diyərdilər ki, gələn tərəfin əsil-nəcabətini yaxşı bilməyirlər. Yox əyər bilirdilərsə o zaman diyərdilər – kişilərimiz bir kişiləriniz ilə də görüşsünlər. Əlbəttə, bu bir qayda iyidi həm də bu qaydaya möhkəm dururdular. Beləliklə də hər iki tərəf bir sözə razılıq verərdi ki, kişilərimiz də danışsınlar. “Allah müba-

rək eləsin” deyib, çaylarını içib dağılışardılar. Oğlan adamları oradan çıxıb gələndən sonra görüb, danışdıqlarını evin kişilərindən böyük yaşılısı kimdirse ona əhvalatı diyərdilər. Qızın yiyləri də gələn elçilər haqqında və danışılan söhbətləri axşam kişiləri evə gələndə açıb danışardılar. Hərgah qız tərəfi oğlan tərəfinin əsil-nəcabətini yaxşı tanımış olsayıdı və bəyənsəydilər, öz fikirlərini azacıq da olsa ev adamlarına ucundan-qulağından danışardılar. Bu söhbətlərdən bir neçə gün sonra oğlanın adamlarından bir neçə nəfər aqsaqqal adam və bir nəfər yavuq tanışları olan aqsaqqal Seyid də götürüb axşamüstü çıraq yanandan sonra qız evinə danışmağa gələrdilər. Bəli qonaqları genə çox yaxşı qəbul edəcək iyidilər. Çay və mürəbbə ortalığa gətirəcək iyidilər. Hər iki tərəf genə əvvəlcə o yan-bu yandan söz açıb söhbət salacaq iyidilər. Söhbət əsnasında oğlan tərəfinin adamları nə məqsədə gəldiklərini açıb danışacaq idi. Oğlan tərəfinin adamları ilə gələn Seyid söhbətin əvvəlindən ta axırına kimi danışmadı. O danışılan söhbətlərə qu-laq asardı. Bu Seyid o zaman danışardı ki, qız tərəfi işə razılıq vermək istəməyir. Bu kimi hallarda Seyid danışardı. Hər saat və hər adam da Seyidin sözünü rədd eliyə bilməz idi. Seyidlərə böyük hörmət eliyərdilər. Hətta onların bir sözünü iki eləməz iyidilər. Bir də burasını nəzərinizə çatdırmaq istəyirəm ki, elçi gələn kişilərdən başqa oğlan tərəfinin arvadlarından da bir neçəsi də o kişilər ilə gələrdi. Kişilər, kişilər ilə, arvadlar da, arvadlar ilə oturardılar. Bu danışq zamanı hər iki tərəf nə verib nə alacaqsa hamısını almaliydi ki, gələcəkdə aralıqlarında inciklik olmamaqdan ötəri. Elə ki, hər iki tərəf bir-birisini ilə razılaşıb düzəlişdilər, haman gecə kişilər ilə gələn arvadlar qızın barmağına bir bəlgə üzüyü taxardılar. Mübarəkbadlıq eliyib ayağa qalxanda oğlan adamları diyərdilər ki, bəli, filan gün nişan gətirəciyik. Bununla da dağılışardılar. Hər halda, unutmamaq ki, bu gündən sonra

istərsə oğlan və istərsə qız biri-birlərini görməyə çox can atacaq iyidilər. Hərçəndi ki, bu çox çətin bir məsələ iydisə lakin nişandan sonra aralıq arvadlarının əli ilə vay müsibət ilə oğlanı qıza, qızı da birtəhər oğlana görsədəcək iyidilər. Hərçəndi ki, hər ikisi biri-birisini yaxşı görməsəydi də amma genə də hesab iydi ki, biri-birilərini uzaqdan da olsa görübələr, bəzən və hətta çox-çoxları qızı görməzdilər.

Qıza nişan gətirilməsi

Nişan gətirməzdən bir gün əvvəl qız evinə xəbər göndərərdilər ki, bəs sabah axşam nişan gətirəcəyik. Haman axşam da qız evində tədarük görəcək iyidilər. Burasını unutmamaq ki, nişanda hər nə gətirsəydi də o şeylər baxış hesab olunacaq iyidi.

Gəncədə qıza nişan paltarını qədim vaxtlarda bir sandıqda göndərərdilər. Sandığı da axtarardılar məhlədə kim kasib olsayıdı onunla göndərərdilər ki, o adama baxşeyiş versinlər. Nişan paltarı olan sandığın içində bir sa bundan başqa hər şey olardı. O adam da sandığı bir faytona qoyub qız evinə aparardı. Orada da ona bir şey verib yola salardılar. Nişan şirnisinin içində noğul, qurabiye, qənd-çay, cürbəcür bahalı konfetlər, qıza ipəkdən bir neçə dəst paltar, top ilə humayun ağı, bir neçə dənə baş yaylığı, əyaxqabı, qızıl üzük, sırga, bilərzik, medalyon, bir neçə kisə xına, qızın anasına, bacısına paltarlıq, müxtəsər bir çox şey olardı. Əlbətdə, bu şeyləri də hər kəs öz qüvvəsinə görə gətirərdi. Burasını unutmamaq ki, nişan paltarını gətirmədən əvvəl oğlan evindən azyaşlı bir uşaq ilə bazar dükənlərdən götürdükləri beş-on cür parça qırığından göndərərdilər ki, hansını bəyənirlər. Qız evinin adamları da o parçalara baxıb hansı birisini bəyənsəydi də o parçanın üstünə bir ya iki sancaq sancardı. Oğlan evi də bilərdi

ki, bəli filan cür parçanı, yaxud ipəyi xoşlayıblar. Onlar da bazara gedib o parçadan, ya o ipək paltarlıqdan alıb gətirəcək iyidilər. Çox vaxt bu işləri oğlan yengəsi olacaq qoca arvadların özləri qız evinə gedib danışacaq idi. Daha ayrı adam, yəni qohum-əqraba istərsə qız tərəfdən və yaxud oğlan tərəfdən bu işi oğlan yengəsinin vasitəsi ilə görəcək iyidilər. O zamankı adətə görə istərsə nişanlı oğlan və istərsə nişanlı qız biri-birinin qohum-əqrabasından gizlənərdilər, çünki utanardılar. Hətta çoxları evlənəndən sonra qayınatalarının yanında papiros da çəkməzdilər. Bir çoxları oturmazdılardı. Bu bir adət və qayidə olmaqla bərabər hörmət hesab olunurdu. Bir neçə gündən sonra oğlan evi qız evinə xəbər göndərəcək idi ki, filan gün onlara gələcəyik. Bəli, haman gün də qız evi öz yavuq adamlarından bir neçəsini qonaq çağırardı. Oğlan evindən də bir neçə kişi arvad gələrdi, yaxşı yemək hazır eliyərdilər. Çaydan sonra oğlan evindən gələn şirnidən ortalığa gətirmək qaydaydı. Şirnidən yeyib “Allah mübarək eləsin” diyərdilər. Dağılmamaq zamanı kim istəsə o şirnidən bir az götürərdi. Bu kimi məclislər o zaman mollasız olmaz idi. Qabaqda molla, ondan sonra o biriləri qalxardılar. Habelə arvadlar da o birisi otaqda bu qaydanı aparardılar. Kişi lərin dalınca da arvadlar çıxardılar. Hər kəs oradan öz evinə dağılıb gedərdi. Beləliklə də bu qız oğlanın nişanlısı hesab olunardı. Unutmamaq ki, oğlanın özü bu kimi məclislərdə iştirak etməzdi. Daha ayrı yerdən o qızə elçi gəlməzdi. Çünkü bilərdilər ki, o qız nişanlıdır. Hərgah qızın nişanlı olduğu zaman qızın özündən kiçik bacısı olsayıdı və o kiçik bacını istəsəyidilər, qayda bu idi ki, böyük qızı köçürtmüyüncə kiçik qızın haqqında söz verməzdilər. Ertəsi gün bir nəfər qızın, bir nəfər də oğlanın vəkili qabaqcadan görüşüb məscidə molların yanına kəbin kəsdirməyə gedərdilər. Bu kimi vəkillər hörmətli, ağsaqqallardan, daha doğrusu tüccar,

adamlardan olmaliydi. Kəbin pulu 200-300 manat olardı. Hərgah çox varlıydisa çox yazdırardı. Dul arvadların kəbini az olardı. Kəbindən sonra oğlan istiyərdi ki, nişanlaşlığı qızı heç olmasa bir görsün. Hərçəndi ki, bu çətin iyidi. Amma buna baxmayaraq oğlan nişanlıbazlığa getməyə can atacaq iyidi. Bu işdə də oğlana yengə olacaq arvad yol göstərəcək iyidi. Belə ki, yengə arvad gündüzdən qız evinə gedib qızın anası və qız ilə xəlvətcə danışacaq iyidilər. Sözləşib onlardan razılıq alandan sonra oğlana gəlib diyəcək iyidi. Oğlan da şirnidən-zaddan alıb gecədən xeyli keçmiş qız tərəfindən deyilmiş müəyyən yerə gəlib orada qız ilə görüşəcək iyidilər. Əlbətdə, bu gecə o vaxta qoyulurdu ki, qızın atası, ya qardaşları yatmış olardılar. Çox zaman elə olubdur ki, nişanlıbazlığa gələn oğlan evin barısından aşanda yıxılıb qolu-qılçası da əzilibdir, yaxud məhlənin iti səs yerinə cumub hürdüyü zaman qızın atası yuxudan sərasimə oyanıb eşiyə çıxıb hadisəni öyrənmək istədikdə qızın anası yalandan diyib ki, qonşuların pişiyi barıdan hoppananda kərpic düşüb, it də onun səsinə hürür. Hər halda, qızın atası arif olmuş olsa başa düşərdi, yox əvam olmuş olsayıdı arvadının dediyinə də inanardı. Qədim vaxtlarda qız bir il, ya altı ay nişanlı qalardı. Nişanlı qaldığı vaxtı da hansı bayram gəlsəydi oğlan evi qız evinə bayramlıq göndərəcəydi. Kurban bayramında adət idi qoç göndərərdilər. Qoçun boğazına bir qırmızı lent bağlayarıdlar. Qoçu bir hambal aparardı. Qız evi də oğlan evinə bir şey göndərməmiş olmaz iyidi.

Toy tədarükü

Əlbətdə, nəzərdə saxlamalıyıq ki, qız vəkili kəbin kəsilən zaman kəbini nə qədər kəsdirməsində ixtiyar sahibiydi. Daha oğlan adamının vəkilinin sözü ola bilməz iyidi.

Hər halda, elə eliyərdilər ki, nə şış yansın, nə kəbab. Daha elə eləməzdilər ki, o birisi tərəfə də çox güc olsun. Sanıən əyər qız tərəfi kasıb olardısa başlıq söhbəti olardı. O pul ki, başlıq babətindən veriləcək iydi, qız evi o pula qız üçün lazım olan əyər-əsgiyi alıb düzəldəcəydi. Nişandan sonra qız evi yavaş-yavaş qızın cehizini hazır eləməyə başlayacaq iydi. O zaman qızı yengə olacaq arvad kim olacaq iyidə o arvad qız evindən oğlan evinə gəlib qız gəlin gələcək otağın qapısını, pəncərəsini, buxarı yerinin ölçüsünü götürəcək iyidilər. Qız evi də o yerlərə pərdələr, örtüklər tikib hazırlayacaq iyidilər. Qızı köçürən zaman qızın cehizində bu şeylər olardı. Qapı-pəncərə pərdələri, taxçalara, noğuldanlara, sandıqlara örtüklər. Bu şeylər ya toxunma olardı, ya da ki, yanlarına toxunma vişivkalar tikərdilər. Bir ya iki xalı qoyardılar. Kənarəli xalı olmazdı, olsayıdı da çox az adamlarda olardı. Bunlardan başqa bir və ya iki cüt yasdıq olardı. İki dənə mütəkkə qoyardılar. Simovar olardı. Qab-qazan, yorğan-döşək olardı. Üzləri yorğanın ipəkdən, amma döşəyin üzü cecimdən olardı. Bir neçə dənə sandıq və mücrü verərdilər. Kül qabları, alt döşəkcəsi, güzgü, bir neçə dənə şirli ya xudmis padnos verərdilər. Bundan başqa bir neçə dənə lampa, süzgəc, su sətili, tava və sairə. Yenə də unutmamalıq ki, bu şeyləri hər kəs öz varına görə eliyərdi. Ancaq hər kəs istiyərdi ki, qızını köçürdəndə yaxşı köçürtsün. Bu şeyləri hazırlayandan sonra oğlan tərəfindən bir neçə nəfər, o cümlədən, oğlan vəkili və qız evindən də genə bir neçə nəfər gələrdilər. Molla mütləq olmalıydı. Yığışardılar qız evinə cehiz yazmağa. Qızın cehizini adbaad bir kağıza yazardılar. Ancaq qayda bu iydi ki, şeylərə qiymət qoymazdılar. Ortalıqda yemək-içmək, şirin şeylər olardı. Yeyib-içəndən sonra camaat xeyir-dua eliyib hər kəs genə evinə gedərdilər. Əlbətdə, qızı verilən cehiz şeylərinin içində paltar və qızın ayaqqabısı, habelə apara-

cağı qızıla kimi yazılırdı. Oğlan evi qız toy üçün ipək paltarlıq, ipək qətfə, toy xinası göndərərdi. Qızın toy parçası biçilən zaman oğlan evindən böyük bacısı, ya anası, bir neçə yavuq qohumlardan olardılar. Elə ki, hər iki tərəfin müəyyən qonaq arvadları hazır olandan sonra ortalığa toy parçasını yanında şirni şeylər ilə gətirərdilər. Toy paltarını biçən arvad qayçını əlinə alıb parçaaya uzadanda diyordı:

– Qayçı kəsmir – əlini saxlıyardı. O zaman nişanlı qızın ya qaynanası, ya oğlanın bacısı o arvada 3-dən – 5-dən (manat) verərdilər. Ondan sonra paltar biçən arvad parçanı kəsim diyəndə qabaqca “Bismillah” deyib sonra “Allah mübarək eləsin” – deyib parçanı kəsərdi. Buna baxıb məclisdə olanlar da “Allah mübarək eləsin” – deyərdilər. Bir neçə gündən sonra oğlan adamı xəbər göndərəcək iydi ki, bəs biz gəlinimizi aparmaq istiyirik. Qız evi əyər hazırlılsara diyərdilər, biz də hazırlıq. Yox əyər hazır döyüldülərsə o zaman xəbər verəcək iyilər ki, biz hələ hazır döyüllük. Bir neçə gün gözləməlidirlər.

Əlqərəz hazır olandan sonra bildirəcək iyilər. Amma oğlan evi qız evini tələsdirəcək iydi qızı tez aparsınlar. Hər halda, qabaqcadan toy olacaq gün müəyyən edilərdi. Oğlan evi və qız evi toya bir və ya iki gün qalmış adam çağırardılar. Arvadlar arasında toya çağırılan qoca dul arvadlar olardı. O arvad qapı-qapı gəzib ona tapşırılan arvadları, qızları toya dəvət eliyərdi. Habelə, kişilərdə də kişilərdən olardı.

Oğlan toyu

Oğlan evində toy başlamağa bir neçə gün qalmış o məhəllənin qoçu süfət adamlarının, ya sözü ötən aqsaqqlarının əli ilə olardı. Qabaqcadan toy otağını hazırlıyardılar. O zamanlar ki hələ oturaq isqamısı yox iydi. O camaat

ki, toya dəvət olunmuşdu yerdən oturardılar. Toy sahibinin evinin qabağında gecələr məşəl yandırardılar. Şabas vermək qayda deyildi. Xanəndəni 100-150 manata danışardılar. O da bu göstərilən pulun yiyəsiydi. Neçə gün ki, toy olacaq iydi, bişmiş olardı. Toyə gələnlər yeyib içməliyidilər. Toy məclislərində ispiritli içkilər olmazdı. Qəndab qoyardılar. Toy sahibi varlıdırsa üç gün, yox kasıbdırsa bir gün toy çaldırardı. Hələ lap qədimdə muğamata qulaq asmaq adət iydi. Xanəndə oxuyan zaman danışmazdılardı. Xanəndə də “dəsgah” başlayardı. Çox xanəndələr olub ki, “dəsgahı” bir ya saat yarım dəvəm etdirərdi. Daha oynamağa bir o qədər maraq olmazdı. Əyər oynamaq lazım olsayıdı mütrüfləri oynadardılar. Qədim Gəncə toylarında mütrüf oynatmaq adət iydi. Bu mütrüflər yerli Gəncə əhalisindən olmazdı. Mütrüflər İrəvan tərəfinin qaraçı tayifəsindən olardı. Toylarda mütrüf oynatmaq Gəncədə 1904-cü ilə kimi dəvəm etmişdir. Sonralar isə mütrüf oynatmaq tama-milə maquf olmuşdur. Ondan sonra toya gələn cavanlar oynuyardılar. Mütrüflər gözəl uşaqlardan olardı. Onları yaxşı geyindirəndlər. Başlarının telləri olardı. Toyda xan olardı. Xanın yanına bir nəfər də fərraş verərdilər. Toyun xanı məhəllənin adlı-sanlı, bir növ sözü keçən qoçu süfət adamlardan olmalıdır. Hər adamı toyda xan eləməzdilər. Fakt üçün yeri gəlmışkən bir epizod nəql eləsəm pis olmaz. Günlərin bir günü Gəncə toylarının birisində bir nəfər toy xanı olur. O zaman Gəncədə Hüseyin bəy adında bir qubernator da varılmış. Xan məclisin şirin yerində fərraşına əmr eliyor ki, “bu saat gedib qubernator Hüseyin bəyi mənim yanımı gətirərsən”. Xanın fərraşı toy məclisindən düz gəlir qubernatorun idarəsinə, içəri girib görür ki, Hüseyin bəy qabağında nə isə yazır. Onun yazı ilə məşğul olmasına baxmayıb deyir:

– Bəy, bu saat səni xan çağırtdırır.

Hüseyin bəy təəccübənlənərək deyir:

– Necə xan?

Xanın fərraşı deyir:

– Filankəsin toyudur. Toyun xanı deyir bu saat gələ-sən.

Hüseyin bəy deyir:

– Get, sonra gələrəm.

Fərraş deyir:

– Yox, gərək bu saat gedək.

Əlqərəz Hüseyin bəy öz-özünə deyir:

– Gedim-görüm bu xan necə xandır. Əyər səfəhqulu bir şey olsa damladaciyam.

Bəli, düşür fərraşın qabağına gəlir toy yerinə. Fərraş Hüseyin bəyi qapıda qoyub içəri girib deyir:

– Xan sağ olsun, qubernatoru gətirmişəm.

Toy xanı deyir:

– Yaxşı, bir az gözləsin.

Xanəndə dəsgahını qurtarandan sonra fərraşa deyir:

– Gətir məclisə.

Hüseyin bəy ümumi qaydaya görə məclisə girib toy xanına çəst verib qabağında durur. Xan nə cərimə – ya nə söz diyəcək iydisə sözünü diyəndən sonra onun oturmağına icazə verir. Ümumiyyətlə, toy məclislərində olan xanlar belə-belə hökmələri eli yormışlər. Əlbətdə, bu kimi, yəni, da-ha doğrusu, şəhər qubernatorunu çağırmaq hər toy xanının işi deyildi. Buna görə də toylarda xanlar sözü ötəyən adam-lardan olardı. Qədimdə xanəndənin oxumasına, tarçalanın çalmasına yaxşı fikir verərdilər. Hər adam da oxuyub xanəndəlik eli yə bilməzdii. Xanəndə diyən adam mügamata lap yaxşı aşna olmaqla bərabər qəzəliyata bələd olmalıydı. Məsələn, Hacı Hüsü kimi xanəndə məclisdə oxuduğu vaxt əyər biri yerindən danışıb söhbət eləmiş olsaydı, o dəqiqə qavalını götürüb gedəcək iydi. Odur ki, ürafa əhli xanən-

dəyə böyük qiymət verdikləri kimi xanəndələr də məclis əhlinə dürüst fikir verərdilər. Qədimki toylarda xanəndələr yerdən oturardılar. İsqami üstə oturmaq adət deyildi. Azyaşlı uşaqları toy məclislərinə qoymazdılar. Bu cür azyaşlı uşaqlar arvad toylarına gedərdilər. Çünkü oraya buraxırdılar. Səs-küy də olsa arvad toylarında olardı, amma kişi toylarında səs-küy olmazdı. Toy bəyi öz sağdış-solduşu ilə ayrı bir otaqda oturardı. Sağdış-solduş oğlanın yaşına müvafiq ona tay olan və həm də çox yavuq olan adamlardan olardı. Sağdış-solduş olan adamlar qabaqcadan özləri deyərdi ki, bəli filankəs mən sağdış olaciyam, ya soldış olaciyam. Hər halda, çoxları istiyərdilər ki, sağdış olsunlar. Hətta çox vaxt sağdış-solduş olmaq üçün illərlə biribirisi ilə küsülü qalanlar da olublar. Sağdış-solduşun vəzifəsi: toybəyini darixmağa qoymazdılar. Bəyi hamama aparardılar. Daha doğrusu, özlərini toy sahibinin ən yaxın adamı, dostu olduğunu sübut etdirmək üçün iydi. Sağdış-solduş ilə bir neçə nəfər bəyi toy hamamına aparardılar. Toy hamamına bəyi aparanda çalğı olmazdı. Çalğısız aparılmışlar. Bəy hamamdan çıxıb gələn zaman xanəndələr “Görüm a bəy toyun mübarək olsun” təsnifini oxuyardılar. Bu, Gəncədə adət iydi. Bəyi toy hamamına aparmaq, əlbətdə, toyun axırıncı, yəni gəlini gətirən gecəsi olardı.

Qız toyu

Oğlan evində toy başlanan gün qız evində də toy başlanardı. Toydan bir gün əvvəl qız evinin, olsa oğlan evinin cavanlarından arvad ya qız xaylağı toyxanasına yiğisardılar. Başlarına, əllərinin barmaqlarına, ayaqlarına xına qoyardılar. Bu bir adət iydi. Qızı hamama aparardılar. Qızının yavuq tay-tuşundan qızə sağdış-solduş olardılar. Hər halda, qızın sağdış-solduşu ərə getmiyən qızlardan olardı.

Arvad toylarına kişi buraxmazdılar. Arvad toylarında çalıb-oxuyan kor erməni çalğıçıları olardı. Gözlü çalğı çalan xanəndələri arvad toylarına aparmazdılar, lap qədim vaxtlarda isə arvad çalğıçıları olardı. O da qarmon çalan və bir dəf vurub oxumaq bilən arvadlardan olardı. Oynamamaq kişilər arasında moda olmadığına baxmayaraq, arvadlar arasında çox moda iydi. Arvad toylarında əksəriyyət cavan qızlar, cavan arvadlardan olardı. Arvad toylarında da o zamankı adətə görə, daha doğrusu, Gəncə mühitinə görə bişmiş yemək verilərdi. O zaman arvadlar, qızlar toy məclislərindən başqa ayrı bir yeri görməzdilər. Buna görə də toya çağırış olanda cavan arvad, qız çox sevinərdilər. Qızları toya gətirən zaman yaşılı arvadlar gətirib özləri gedərdilər. Ya da ayrı bir otaqda oturardılar. Yetişmiş-ərlik qızları anaları toyda oynadardılar. Bunu isə özlərinə fəxr bilərdilər. Neçə gün toy olsayıdı bir o qədər gün də yemək verərdilər. Sağdış-solduş da yaxşı geyinərdi. Gəlin gedəcək qızın sağında sağdış, solunda solduşu oturardı. Qızın başına qırmızı ipəkdən örtük salardılar. Qabağında güzgü qoyub şam yandırdılar. Müxtəsər bir vur çatdasın olardı ki, gəl görəsən. Qızı aparan zaman qızın sağdış- solduşu da qız ilə barabar, yaxın dost aşna arvadlar oğlan evinə gedərdilər. Orada çalıb oynayardılar. Gəlini faytonda çalğı ilə aparardılar. Gəlin həyətə girmək istiyən zaman xanəndələr qapının qabağını kəsib toy payı almayıñca gəlini həyətə buraxmazdılar. Gəncə adətinə görə oğlan uca bir yerə çıxardı. Gəlin evə gətirilən zaman noğula konfetə qatışdırılmış gümüş pulu gəlinin başından tökərdilər. Hərgah varlıdlırsa gəlinin ayağı altında qoyun, ya qoç kəsmək də adət iydi. Elə ki, gəlini otağa gətirdilər, bir balaca da burada çalıb oynayandan sonra hər kəs dağılıb öz evinə getməlidir. Burada qız ilə gələn oğlan yengəsi ilə qız yengəsindən başqa ayrı arvad qalmaz-

d1. Gəlin otağını gündüzdən bəziyərdilər ki, hazır olsun. Qızı aparan zaman qızın ata-anası onun üzündən öpərdilər, ağlayanlar da olardılar. Xeyir-dua verib yola salardılar. Adətə görə qızı aparmaq üçün oğlan evindən bir neçə faytonda oğlan tərəfinin arvadlarının, oğlanın ya atası, ya qardaşı da gələrdi. Qız evindən də arvadlardan, qızlardan onlara qarışış oğlan evinə gedərdilər. Faytonlar gedəndə məhəllə uşaqları da piyada faytonların yanınca qaçıb oğlan toyu olan həyətə doluşacaq iyidilər ki, toybəyi qızın başına konfet tökəndə yiğisidirsinlar.

Qızı otaqda tək qoyub hamı dağılışandan sonra bəy otağa daxil olacaq idi. Bu otağa qızın yengəsi ilə oğlan yengəsindən başqa ayrı adamın girməyə ixtiyarı olmazdı. Oğlan və qız üçün yemək gətirəcək iyidilər. Hətta köhnə adətə görə qızı gətirməyə gedəndə tūfəng də atardılar. Oğlanın sağdış-solduşu da getməzdilər, onlar da balkonda durardılar. Toybəyi qızə üz görünçəyi vermiyincə qız üzünü açmazdı. Yengələr o qədər qapı dalında durardılar ki, ta qızın – qız çıxmasını təsdiq eləsinlər. Oğlan da o yaylığı yengə – yəni qız yengəsinə verməliydi. Yengələr də qanlı yaylığı oğlanın anasına göstərib sonra qızın anasına aparıb verməliydi. Qaydaydı, oğlan qız ilə işini qurtaran kimi oğlanın sağdış-solduşu havaya tapança atardılar. Bununla da bildirmək istiyərdilər ki, bəli oğlan işində müvəffəqiyyət qazanmışdır. Burasını da qeyd etməliyəm ki, oğlan özünə təzə toy paltarı tikdirərdi. Qədim vaxtlarda uzun qollu çuxa giyərdilər. Sonralar vəznəli çuxa, buxara dəri papaq qoyardılar. Xəncəl, tapança bağlayardılar. Toy günü oğlan faytonda, ya at üstündə yoldaşları ilə qızın evinin qabağından bir neçə dəfə o yan-bu yana keçib tapança atardılar. Toyun sabahı oğlanın sağdış-solduşu toybəyinə şirin şey xonçası göndərərdilər. Xonçanın içində şirniyyatdan başqa təzə gəlin üçün qızıl üzük baxşeyisi qoyardılar. Xonçanı

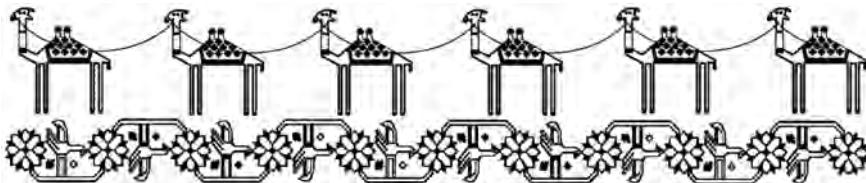
kasıb məhəllə adamlarının birisi ilə göndərərdilər. Toybəyi üç gün evdən eşi yə çıxmazdı. Evdə təzə gəlinin yanında oturardı. Elə də qız bu üç gündə yad qonşuya, hətta oğlanın atasına görsənmək adət deyiliydi. Toyun səhəri oğlanın anası gəlib qızın alnından öpüb deyərdi: ananın südü sənə halal olsun. Üç gün tamam olandan sonra oğlan evdən çıxıb öz işinə gedərdi. Qız da evinin o yan-bu yanını düzəltmək ilə, yəni yavaş-yavaş işinişib ev işini görməyə məşğul olardı. Bu üç günün müddətində qız və oğlan yen-gələri toy evində olardılar. Yengələri toy sahibləri baxşeyiş şey və pul verib yola salardılar. Bununla da toy dəsgahı qurtarardı. Oğlanın qohumlarının gəlinə baxşeyiş verməkləri də bu qərar ilə olardı. Gəlini gətirən gecə oğlan vəkili gəlini hələ həyatə girhagirdə ucadan səslənib bir-bir çağırıb filankəs nə verirsən? O da diyəcək iyidi ki, bir at, ya bir xalı bağışlayıram. Habelə, bir-bir ayrılarını çağırıb diyəcək iyidi. Bu çağırışı elə səslə diyəcək iyidi ki, gəlin eşidəcək iyidi. Sonra gəlini otağa daxil eliyəcək iyidilər. Bundan sonra hər kəs dağılışib gedəcək iyidilər.

Qız götürüb qaçmaq

Böyük oktyabr revalusiyasından hələ çox-çox qabaqdan Gəncədə və onun rayonlarında qız götürüb qaçmaq bir adət iyidi. Qızı götürüb ona görə qaçırdırdılar ki, qızı istiyən oğlan qız yiyələrinin xoşuna gəlmir, yaxud oğlanın qüvvəsi olmurdu ki, qız yiyələrinin dediyi kimi toy eliyə biləydilər. Məhz buna görə də çox vaxt qızı götürüb qaçmaq məcburiyyətində olurdular. Əlbətdə, qızı qaçırmamaq üçün oğlan öz yavuq yoldaşları ilə gələrdilər. Əyər qız yiyələri bilsəydilər, o vaxt görərdin ki, hər iki tərəf biribirisi ilə atışacaq iyidilər. Çox zaman belə atışmalarda ölenlər də olubdur. Yox əyər qız yiyələri bilməsəydi, oğlan

qızı rahatcasına götürüb qaçıracaq iydi. Qızı qaçırdanda elə yerə aparardılar ki, qız yiyləri qızın apardıqları yeri bilməzdi. Qız qaçırdan tərəf molla yanına gedib kəbin kəsdirəcək iydilər, yaxud mollanı xəlvət yerə aparacaq iydilər. Kəbindən sonra oğlan tərəfi çalışacaq iydi ki, qızın adamlarını razı salsın. Minnətə adam göndərərdilər. Hətta elə olardı ki, qız yiyləri küsü saxlayardılar. Bir il – yarım il hər iki tərəf biri-birlərindən gizlənərdi. Nəhayət, məhəllə ağsaqqallarından sözü ötgün adamlardan qızın atası evinə gedib oğlan tərəfi ilə onları barışdırmağa vasitəçilik eliyərdilər. Böyləliklə, hər iki tərəf barışardılar. Daha heç bir ədavət, filan olmazdı. Böyləliklə də hər iki tərəf mehribanlıq ilə yaşayırdılar.

Son

KEÇMİŞDƏ GƏNCƏDƏ SİRƏN QONAQLIQLARI

Toplayanı: *Paşa Cəfərov*
(*Gəncə*)

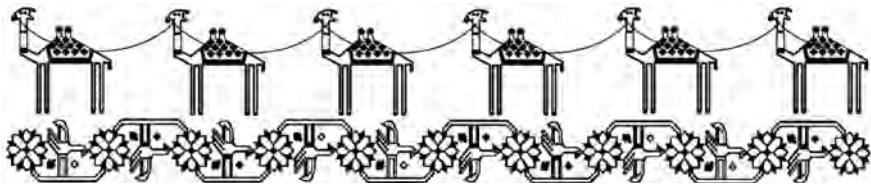

ƏLƏ çox qədimlərdə Gəncədə də sirən qonaqlıqları eləmək adət idi. Sirən qonaqlıqlarını Gəncədə çox eliyərdilər. Məşçilər (başmaqçılar), dərzilər, dəlləklər və sairə. İyirmi-otuz adam sözü qoyardılar ki, bəli bu gün Məhəmmədgilə, sabah Həsəngilə yığışaq. Bu qonaqlıqlar ancaq qışda olardı. Belə ki, bu gün birisinin evində, sabah bir ayrisının evində. Böyləlik ilə də qışı axıra çıxardardılar. Sirən qonaqlıqlarına qonaqlıq eliyən şəxs xanəndə də gətirərdi. Xanəndələr çalıb-oxuyardılar. Belə bir məclislərdə şabaş yığmazdılar. Hələ çox qədim vaxtdakı oturaq kürsüsü olmuyan vaxtlarda yerdən salınmış uzunsov döşəkçələr üstə oturardılar. Bu kimi sirən qonaqlıqlar Gəncə mühitində oktyabr revalusiyasına kimi dəvam etdirilmişdir. Oktyabr revalusiyasından sonra bu adət kökündən yığışdırılmış, belə ki, adı belə çəkilməyir. Gələn qonaqlar çağırılmış, yəni o adamlar ki, biri-birinin ardınca qonaqlıq verəcəkdir, ancaq o adamlar olacaq iyidilər. Daha ayrı adam olmazdı. Olsayıdı da tək-tək təsadüfi, bir ya iki nəfər əziz qonaq olardı. Daha ayrı adam olmazdı. Qonaqlara qabaqça şirin çay verərdilər. Kim ki, acı çay istəsə ona acı çay verərdilər. Mürəbbə varsa mürəbbə də çayın yanında gəti-

rərdilər. Amma eləydi ki, Gəncədə mürəbbəsiz ev olmazdı. Buna görə də mütləq çayın yanında bir neçə cür mürəbbə olacaq idi. Çaylar da rəngli verilərdi. O qədər çalıb oynayardılar ki, istədikləri kimi. Sonra yemək ortalığa gələcək idi. Burasını unutmamaq ki, belə qonaqlıqlar gecələr olardı. Hər kəs bir cür bişmiş yemək bişirtirəcək idi. Sırən qonaqlıqlarında arvadlar olmazdı. Ancaq kişilər olacaq idi. Yemək zamanı qədimlərdə içki qoymazdılar. Belə məclislər içkisiz olardı. Ye-mək yiğışdırılandan sonra ortalığa cürbəcür quru meyvə: alma, üzüm, nar və sairə bu kimi meyvə qoyacaq iyidilər. Gəncə mühitində adət idi. Sırən qonaqlıqlarında qumar da oynayardılar. Kimi oynayardı, kimi oynamazdı. Xanəndənin pulunu qonaq çağırın adam özü verəcək idi. Beləliklə də ye-yib, içib, çalıb oynayıb vaxt keçirəcək iyidilər. Gəncə mühitində bu kimi qonaqlıqlarda qoca, ağsaqqal kişilər və nə də çox cavanlar olmazdı. Belə qonaqlıqlarda ancaq ortayaşlı adamlar, evlilər olardılar, gülüb-danışıb, şirin söhbətlər eliyərdilər. Xanəndəyə çox qəzəl oxutdurardılar. O vaxtlarda oynamağa bir o qədər meyl eləməzdilər. Buna görə də xanəndələrin oxuduğu qəzəl olacaq idi. Təsnif də az oxuyardılar. Məclis əhlinə böyük zövq verən oxumaq millətin dərdinə deyilən qəzəllər olardı. Qonaqlığa gələnlər təmiz geyinərdilər. Əlləri, üzləri təmiz olardı. Yeməyi ortalığa gətirməzdən əvvəl əl suyu gətirərdilər. Hamı əlini yuyandan sonra süfrəyə oturardılar. Bu kimi qonaqlıqlarda mübahisə, dava söyüş olmazdı. Belə ki, çox mehribanlıq ilə yeyib-içib dağılışardılar. Bu qayda hələ çar istilasından bir çox illər qabaq Azərbaycanın bəzi qəzalarında olduğu kimi Gəncədə də bir qayda olaraq qalmışdı.

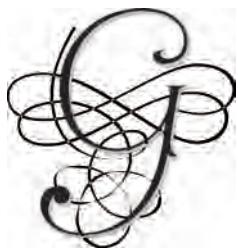
10.06.1940

Son

KEÇMİŞDƏ GƏNCƏDƏ SÜNNƏT TOYLARI

Toplayanı: *Paşa Cəfərov*
1940
(*Gəncə*)

ƏNCƏDƏ hələ çox qədimdən sünnet toyu eləmək bir adətdir. Keçmiş adətə görə oğluna sünnet elətdirəcək adam kimi xatiri istəsəydi onu uşağına kirvə elətdirərdi. Adətə görə kirvə olacaq adamlar bir balaca varlı süfət adamlar olardılar. Mən Azərbaycanın başqa qəzalarını demiyirəm. Gəncədə 1905-ci illərə kimi ermənilərdən də Azərbaycanlı uşaxlarına kirvə olanlar çoxdur. Uşağa kirvəni atası seçərdi, yaxud uşaq yi-yəsinin yavuq dostundan birisi diyərdi ki, mən sənin oğluna kirvə olaciyam. Bəli, sünnet etməyə bir neçə gün qalmış uşaq yi-yəsi o adamı ki, kirvə olacaq ona xəbər verərdi. Qədimlərdə sünnet toyunun məhəllə yüzbaşısı vasitəsi ilə dost aşnaya xəbərdarlıq eliyərdilər. Lakin sonralar, daha doğrusu, 1905-ci ildən sonra məhəllədə kasıb kim vardısa ona siyahı verərdilər. O da qapı-qapı düşüb adamları ayın filan gününə dəvət eliyərdi. Daha sonralar mətbəədə dəvət olunanlar çap etdirilib bir nəfər adam vasitəsi ilə göndərərdilər. Haman dəvətnamədə bu sözləri yazardılar.

“Dəvətnamə”

Möhtərəm... İyun ayının 10-da axşam saat 4-də zəhmət

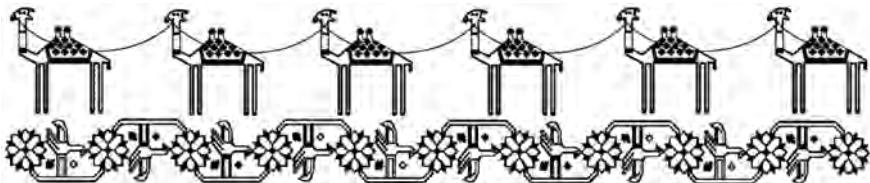
qəbul edib Məhəmməd Əli Hacı Yunus oğlunun sünnet toyuna təşrif gətirəsiz.

M.Ə.Hacı Yunus oğlu

Bu dəvətnaməni alan adam da müəyyən vaxtda toy məclisinə gələcək iydi. Sünnet toyu eliyən adam toy gününə evi boşaldıb səliqəyə saldıracaq iydi. Qonaqlara bişmiş xörək bişirtdiçək iydi. Belə toylarda qocalar olmazdı. Məyərinki ortayaşlı cavanlardan başqa. Uşaq atası gündüz gedib dəlləyi danışacaq iydi. O zaman adət beləydi: dəlləyə deyərdi, sənə 30-20 manat verəcəyəm, daha şabaş ilə işin olmuyacaqdır. Ya da toyda yiğışan şabaşın hamısını dəlləyə verəcək iydilər. Sünnet toyuna xanəndə gətirərdilər. Xanəndəni müəyyən qiymətə danışardılar. Başqa toylar kimi bu kimi toylarda Xan da olardı. Xan toya gələnləri cərimələyərdi. Xanəndələr çalıb oxuyardılar. Yeməkdən sonra dəllək uşağı sünnet eliyərdi. Uşağı ortalığa gətirərdilər. Kirvə olan adam uşağı qucağına alacaq iydi. Dəllək kəsəndə “bismillah” diyəndən sonra, “Allah mübarək eləsin” deyib uşağı sünnet eliyərdi. Uşağa konfet verib yerində yatızdırardılar. Kirvə uşağa bir dəst çəkməsindən tutmuş papağına kimi gətirərdi. Dəllək uşağı kəsəndən sonra boşqabda kül pulu yığardı. Orada adamlar hərə qüvvəsinə görə kül boşqabına bir şey salardı. Bu pul tamamilə dəlləyə yetişərdi. Ondan sonra Xan gizirinə diyərdi ki, filankəsi mənim hüzuruma gətirin. Bəli, Xanın dediyi kimi gizir o adamı Xanın hüzuruna gətirərdi. Xan onu cərimə eliyərdi. Cərimə ilən yığılan pullar da toy eliyən adama çatardı. Yeyib-içib, çalıb-oynuyub dağılışardılar. Oğlan yaxşı olandan sonra uşaq yiyəsi də kirvəyə qızıl saat alıb bağışlamaq adət iydi. Bundan sonra kirvə olardı onların qohumu, kirvəyə çox hörmət eliyərdilər. Belə ki, o evdə kirvənin bir sözü iki olmazdı. Uşaq böyük oğlan olana kimi kirvə uşağa şey alıb bağışlayardı. Biri-birlərinin evinə gedib gələrdilər.

Gəncədə sünnət toylarını o qədər rövnəqli eliyərdilər ki, adı toylardan seçilməzdi. Bu adət Gəncədə 1921-ci ilə kimi dəvam etmiş, sonralar isə tamamilə bu toy adətləri maquf olmuşdur.

Son

GƏNCƏDƏ YÜZBAŞI QONAQLIQLARI

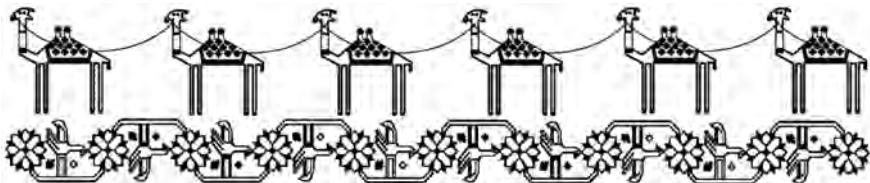
Toplayanı: *Paşa Cəfərov*
01.02.1940
(*Gəncə*)

ƏLƏ revalusiyadan çox-çox qabaq Gəncədə yüzbaşı qonaqlıqları düzəldərdilər. Azərbaycanın başqa qəzalarına nisbətən Gəncədə bu adı bir qayda olmuşdu. Demək olar ki, bu adət özlüyündə bir kök salmışdı. Yüzbaşları məhəllə adamları öz aralarında, məsələn bir nəfər bir az sözü ötəyən adamı seçərdilər. Seçcəkləri adamın haqqında ərizə kimi yazıb altında məhəllənin 20-30 nəfərinə qol çəkdirib pristava verərdilər. Pristav da göstərilən adamı yüzbaşı təsdiq edərdi. Ondan sonra pristav ancaq məhəllə yüzbaşısını tanıyardı. Yüzbaşı hər məhəllədə olardı. Onların məvacibləri olmazdı. Onlar ancaq camaatdan dolanardılar. Ölü öləndə, toy eliyəndə məhəllə yüzbaşlarına bir şey verərdilər. Lakin onlar bununla kifayətlənməzdilər. Hər altı aydan bir bu yüzbaşilar evlərində inək, ya qoyun kəsib o məhəllənin yaşlı adamlarını qonaq çağırardılar. Qonaqlıq məclisinə xanəndə gətirərdilər. Bu qonaqlıqda toylarda olduğu kimi Xan təyin eliyərdilər. Xan olan adam sözü kəsərli qoçu süfət adamdan eliyərdilər ki, hər kəsi cərimələsə daha sözü yerə düşməsin. Xanın qabağında həmçinin gizir də (fərraş) olardı. Bu da şəstli, tapançalı, xəncərli adamlardan olardı. Əlində qamçı olmalıdır. Sazəndələr məclisin yuxarı başında otu-

vardılar. O vaxtlar məclislərdə xanəndələrə çox vaxt dəsgah başlayıb oxutmağı sevərdilər. Ondan sonra oynamamaq olardı. Yeməkdən qabaq camaat yiğışmazdan əvvəl xanəndə hamidan qabaq gələrdi. Yavaş-yavaş çalğıya başlayardılar. Ta camaat yiğışardı. Xanəndələr ilə birlikdə Xan da öz giziri ilə hamidan qabaq gəlmış olardı. Xan oturduğu yerdə qabağında kiçik bir stul olardı, yaxud stul olmuyan vaxtlarda yerdən döşəkçə üstə oturardılar. Gizir də qapı ağızında əlində qamçı dayanardı. Gələnlərə qabaqda şirin çay verərdilər. Bir nəfər də olardı ki, gələnləri məclisdə yer göstərib otuzdurardı. Camaat da yavaş-yavaş gəlib yiğışardılar. Çalğı başlanardı. Xan da öz işində təkəbbürlə oturardı. Yeri gələndə danışar, gülərdi. Ancaq araya gələnlərə bir-bir yaxşı nəzər salardı. Xan bilərdi ki, nə qədər cəriməlik alar. Bəli məclisə gələnləri bir-bir hüzuruna çağırıb cərimə eliyərdi. O pullar da sonra yüzbaşıya verilərdi. Xanəndəyə yiğisan puldan verməzdilər. Çünkü xanəndəni danışanda müəyyən bir qiymətdə danışıb götürərdilər. Xan adamı necə cərimə eləyərdi, diyərdi ki, (o əlbəttə baxırdı adamına) bəs sən gec gəlmisən, yaxud məclisə girəndə yavaş salam verdin, sənin səsini eşitmədilər və ilaxır belə-belə sözlər deyib məclisə gələnləri cərimə edərək xanəndələr çalıb orada olan cavanlardan oy-nayardılar, oyunda şabas yiğardılar. Bunlar qurtarandan sonra yemək ortalığa götürəcək iyidilər. Qonaqlar yeməklərini yeyəndən sonra bir nəfər əlində dövrə gəzdirəcək iyidi. Hər kəs öz qüvvəsinə görə boşqaba bir qədər pul salacaq iyidi. Ondan sonra genə camaatdan oynayan olacaq iyidi. Böyləlik ilə də yeyib-içib, çalıb oynayıb dağılışacaq iyidilər. Hər nə də yiğışsaydı qalacaq iyidi yüzbaşıya. Altı ay tamam olanda genə də yüzbaşı bu kimi qonaqlıq edib pul yığacaq iyidi. Bu cür ilə yüzbaşalar dolanardı. Gəncədə olan yüzbaşı qonaqlıqları bundan ibarət iyidi. Daha ayrı heç bir şey olmazdı.

Son

Ərtoğrol Cavid

AZƏRBAYCANIN XIZI VƏ BASARKEÇƏR RAYONLARINDA TOY ADƏTLƏRİ HAQDA

N əvvəl göstərmək lazımdır ki, toy adətlərini öyrənmədə məqsəd nədir? Musiqini Elmi Tədqiqat Qabinetinə bu işlə maraqlanırkən, şübhəsiz ki, əsas diqqətini toyun musiqi tərtibatına verəcək. Əyər tarix-etnoqrafiya müəssisəsi isə məişət motivləri, adət-ənənələrlə maraqlanacaq. Bu o demək deyil ki, Musiqini Elmi Tədqiqat Qabinetinə toyları tədqiq edirkən ancaq və ancaq musiqi tərəflərini öyrənməlidir. Yox. Hamısı lazımdır, lakin bir tərəf daha əsasdır. Bu nöqtəyi-nəzərlə toydakı musiqi materialını daha əsas alıb öyrənmək, tədqiq etmək lazımdır.

İndi görək, Xızı (söyləyəni balabançı Nurəli İbrahimovdur) və Basarkeçər (söyləyəni aşık Mehti İskəndərovudur) rayonlarının keçmiş toy adətləri haqdakı bu materialda vəziyyət nə haldadır?

Bu materialı musiqiçilər (balabançı və aşık) söyləməsinə baxmayaraq toyun musiqi tərəfləri haqda geniş material verilməmiş. Musiqi qabinetinə ən çox bunları öyrənəli, keçmiş toy musiqisinin bişkin nümunələrini notla

yazmalıdır, çünkü ən populyar, ən ritmik rəqslər toy musiqisinə aiddir. Bu materialda isə toyun musiqi temalarından çox az danışılır.

Bir etnoqrafik material olaraq bu kimi əsərlərdə məisətin normal adətlərindən başqa, onun bir çox başqa variantları da göstəriləməlidir.

Ms.: göstərir ki, nişan yaxud qız toyu belə olardı...

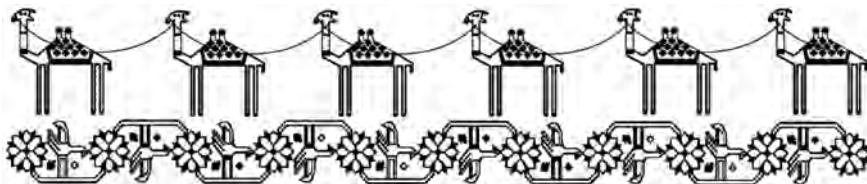
Lakin kim deyə bilər ki, bütün toylar bu adət çərçivəsində olub, kənara çıxmırkı? Kimsə bunu deyə bilməz. Toyların çoxu adət necəsə öylə olur, lakin adət çərçivəsindən kənar toylar da az olmur. Bir də, bəlli olmur, bu toy xalqın hansı təbəqəsinə aiddir. Şübhəsiz, varlı bir adamla, sadə kəntlinin toyu heç bir zaman bir ola bilməz. Müxtəlif təbəqələrin toy adətləri də müxtəlif olur. Onlara da fikir vermək lazımdır.

Azərbaycanın müxtəlif rayonlarındakı toy adətlərini təsvir edən bu kimi materialları eynən ayrı-ayrı çap etməyə lüzum yoxdur. Ən yaxşı üsul budur:

Azərbaycan toylarında musiqinin rolü temalı bir əsərdə bu kimi materiallar xammal ola bilər. Göstərdiyim tema da (“Azərbaycan toylarında musiqinin rolü”) yaradılacaq “Azərbaycan musiqisi tarixi”ndə kiçik fəsillərdən biri olur.

28.12.1939

Bakı

AZƏRBAYCANIN XIZI RAYONUNUN TOY ADƏTLƏRİ

Söy lədi: *İbrahimov Nurəli*
*1880-ci ildə Xızı rayonunun Qılızı
stansiyasında anadan olmuşdur.*

Yazıcı aldı: *Hüseyin İsgəndərov*
1939

ƏXMINƏN əlli il bundan qabaq bizim raya-yonda və ətraf kəndlərində toy əhvalatı böylə olmuşdur.

Bir kişi öz oğlunu evləndirmək fikrində olanda ən əvvəl öz arvadına məsləhət edərdi və özü nəzərdə tutduğu qızı ona nişan verərdi. Arvadı ya hə, ya yox cəvabı verərdi.

Arvad çox vaxt kişisini başa salardı ki, o dediyi qız varlılardandır, onları yüksə çəkərlər. Kişilə arvad razılaşandan sonra oğlan anası qız anasının yanına xəlvəti bir qonşu qadını göndərib qız anasının bu işə razi olub-olmamasını öyrənərdi. Qız anası isə cəvab verərdi ki, belə işləri qızın atası bilər, mənim bu işdə həqqim yoxdur.

Elçi arvad da bu xəbəri oğlan anasına çatdırardı.

Oğlanın atası iki nəfər kənd ağsaqqalı qızın atasının yanına elçi göndərir.

Bu qocalar qız evində çox yaxşı qarşılanır, onların şərəfinə xörək və çay verilir. Nahardan sonra qız atası

qonaxların nə işə gəldiklərini soruşur. Elçilər isə belə cəvab verir:

– Biz Allahın buyruğu və peyğəmbərin xəbər verməsilə sizin qızınızı filankəsin oğluna istəməyə gəlmışik, yaxşı oğlandır, pul qazanandır.

Qızın atası o günü müsbət cəvab verməyərək deyir:

– Ay kişilər, bu qızın əmisi var, dayısı var, bibisi var, xalası var. Onlardan xəbərsiz mən sizə cəvab deyə bilmərəm, genişən don geniş olar.

Qocalar bu cəvabla geri qayıdır və oğlan atasını məsələdən halı edirlər.

Bir on gündən sonra oğlan atası iki nəfər qocalardan daha nüfuzlu elçilər göndərir.

Mollalar da qız evində yeyib içəndən sonra həmin məsələni yenidən açırlar.

Qız atası bu dəfə razılıq verir və elçi mollaların başmaqlarını çevirtdirir (başmaq çevirmək razılıq demək idi).

Mollalar “hə” xəbərini gəlib oğlan atasına dedikdə oğlan atası onların hərəsinə bir cüt corab bəxşış verir. Elə vaxt olurdu ki, kənd bəylərindən biri qızın ondan xəbərsiz dilənməsini eşidib qızın atasına tikan tuzu gəlib qara-qorxu gəlir ki, niyə öz başına iş tutmusan, bəlkə qızı mən öz adamıma istəyirdim.

Qız atası çox minnət edir ki, onu biabır etməsin, bir işdir düşüb bəyə bir qoç da pay verir. Bəy buradan ötüşüb gecə ilə gəlir oğlan atasının yanına və ona tapança çəkərək hədələyir ki, niyə filankəsin qızına yeyələnib, bəlkə o həmin qiza müştəri idi.

Oğlan atası birtəhər bəyə dil tükərək onu evə dəvət edir və bəydən üzrxahlıq istəyərək iki xəlicə bağışlayır.

Bəy oğlanın qız ilə evlənməsinə razı olandan sonra oğlanın ata-anası qız evinə şirni göndərirlər. Şirni də bundan ibarət olardı.

Bir qoyun, bir kəllə qənd, bir girvənkə çay, on girvənkə başqa şirniyat, bir nahar halva, bir kəlyağı, bir dənə üzük, bir cüt sırğa, bir dəst miyana paltar, qız anası üçün bir şal və s.

Bu şeyləri oğlanın anası, xalası, bibisi, dayısı arvaları, əmisi arvalları, bacıları və bir neçə yaxın qonşu qadınlar 4 məcməyə düzəltib başlarına alaraq qız evinə aparırlar. Dəstənin qabağında isə bir qadın qarmon, oğlanın bacısı isə dəf çala-çala gedərdilər.

Qız qapısına çatdıqda isə başında xonça olanlar bir-bir oynardılar. Qızın anası, xalası və bacıları isə evdən bayırı çıxıb xonçaları qadınların başlarından alıb “Allah mübarək eləsin” deyə-deyə içəri aparardılar.

Oğlan adamları içəri girib devrə vurub oturur və gəlin isə bir səmtdə burnuna yaşmaq vuraraq oturur. Oğlanın bacısı gəlinin barmağına üzük taxır və kəlyağıını isə başına örtür.

Sonra şirni içilib çalıb oynayır və şənlik edirlər. Şirnidən beş-on gün sonra qız evinə nişan aparılır. Nişan aparılıncı oğlan evindən qızın evinə iki nəfər göndərilir ki, baxsın görsünlər qız atası nişana nə istəyir. Qız atası oğlandan belə şeylər istəyir:

Bir dəst ipək paltar, bir dəst çit paltar, ayaqqabı, baş darağı, sabun, yarı� şaqqa ət, yarı� put dügü, on girvənkə qənd, yarı� girvənkə çay, beş girvənkə yağ və i.a.

Həmin şeyləri üç məcməyə yerləşdirib oğlan evindən qız evinə sazandaların müşayiəti ilə aparardılar və sonra qayıdır xonça aparanlara üç manat, beş manat pul verirdilər. Təkrar oğlan evinə gələrdilər. Çünkü yeyib içmək oğlan evində olardı.

Oğlan evinə həmin gündə sərpay vasitəsilə adam çağırılardı.

Cəmaət yiğilib qurtarandan sonra mərəkənin ortasına

bir padnos qoyub üstünü yaylıq ilə örtərdilər. Padnosun yanında isə bir nəfər ağsaqqal oturub başlardı pul yiğ-mağşa.

Pul yiğan ən əvvəl bəyin (oğlanın) dayısını çağırıb “mucu görək nə qədər mucuyursan” deyərdi.

Dayı:

– Məndən bir qoyun – dedikdə, pul yiğan yavaşca onun qulağına piçildirdi ki:

– Utanmirsan, bir qoyun deyirsen? Elə de ki, o biri-silər də çox versin.

Sonra oğlanın dayısı bərkdən:

– Nişanda kəsilən qoyundan başqa birini də diri veri-rəm, – deyərdi.

Pulyığan:

– Dayısı iki qoyun, inşallah, əmiləri gəlin qabağa.

Əmi də bir dana boyun olur. O biri əmisi 100 manat. Bu minval ilə əvvəlcə qohum qardaşdan və sonra yad cə-maətdən pul yiğilir. Toplanan pulları qız atasına göndərər-dilər. Qızın atası bu pullardan öz qızına cehiz alardı.

Nişandan sonra oğlanın qayınanası iki qızardılan toyux, bir nimçə halva, on dənə qırmızı yumurta, bir cüt corab, bir təsək, bir ipək yaylıqdan ibarət xonça tutub bir nəfərlə göndərərdi giyov (oğlan) üçün.

Xonça gətirən oğlana oğlan evindən bir-iki manat pul verərdilər.

Nişandan bir altı ay keçəndən sonra oğlanın ata-anası qız evinə iki nəfərdən ibarət adam göndərib xəbərdar edir ki, toy büsatını başlamaq istəyirlər, nə təmənnaları varsa desinlər. Qızın atası icazə verdikdə oğlan atasını çağırıb ondan bu şeyləri istərdi:

Bir gümüş kəmər, bir qızıl təpəlik, bir gümüş buğaz buxmaq, bir qızıl boyunbağı, hər qoluna iyirmi iki gümüş pul, don ətəyinə iyirmi dənə gümüş pul. Paltarlardan isə

bir baş düğüri, bir əntiqə xara dizlik, dizlik üçün bafta və sərmə, (bəzi vaxt əyər qız iki cərgə bafta taxardısa o zaman atası tumanın ətəyinə iki bafta istərdi), bir dənə ürdək boyunlu şal, sağrı başmaq, gilani curab, bir dənə zərli yorğan, qanavuz köynək, sarı qəriş köynək, darayı çarşab, al daban tuman, bir zərli don, bir cutqu (baftalı) və i.a.

Toy xərcliyinə isə: beş kəllə qənd, üç qoyun, iki keçi, iki girvənkə çay, üç put düğü, yarım put yağı, 10 girvənkə doşab. Qız atası oğlan atası ilə və üç nəfər başqa adamla bərabər bazara gedib yuxarıdakı şeyləri alır və öz evinə aparır ki, sonra qız gecəsində gəlingilə göndərsin.

Elə vaxt olur ki, adları, sayılan şeylərdən biri əksik olduqda qızın ata-anası malları qəbul eləmir.

Şeylər alınandan sonra cümə günündə gəlin üçün paltar aparılır (ancaq gəlin paltarları).

Paltar aparılan gündə də nişanda iştirak edən adamların hamısı oğlan evinə yiğilib gəlinin paltarlarını üç məcməyə, birinə halva və beşincisinə isə şirniyyat yiğib başlarına alır və qabaqda bir nəfər qarmon çalanla qız evinə aparırlar. Yenə də qız qapısı qarşısında başlarında xonça ilə oynayıb şənlik edirlər, həmin günü qız evində də yığma olur.

Qız evindən qızın bacısı və xalaları xonçaları oğlan adamlarının başından alıb aparır və yiğma olan otağın ortasına düzürlər.

Xonçalar ortada olanda qonşu qadınlardan biri “ay qızlar, açın xonçaları görək nə cür paltar gətiriblər” – deyə səslənir.

Heç kəs xonçaları açmağa ürək etmir, məgərinki qızın bibisindən başqa, çünki xonçanı açan adam onun üstə pul atmalı idi. Odur ki, qızın bibisi xonçanı açdıqda on manat pul qoyur. Xonça açıldan sonra paltar kəsənə çağırılan adamların hamısı qüvvəsinə görə xonçanın üstə pul atırlar.

Pul yiğilandan sonra məclisdəkilərin qarşısına balaca boşqablarda şirniyyat qoyulur. Qonaqlar yeyib içəndən sonra “Allah mübarək eləsin” deyərək ayağa durub evlərinə dağılırlar.

O günün səhəri qız anası, oğlanın bacısı, xalaları, əmisi və dayısı arvadlarını paltar kəsməyə çağırır və qonaqlar gəlinçə qız evində aş bişirilir və çay qoyulur. Oğlan evindən gələn qadınlar yeyib içəndən sonra qızın anası paltar olan xonçaları bir qayçı ilə gətirib ortalığa qoyur və üstünü isə çarşab ilə örtür. Qızın bibisi isə irəli oturub məcməni açır və qayçını əlinə alıb başlayır paltarları bir-bir kəsməyə.

O kəsdikcə ətrafdakılar: “Oğullu qızlı olsun”. “Allah mübarək eləsin” deyərək dil-ağız əleyirlər. Paltarlar kəsiləndən sonra başlayırlar onları tikməyə.

Oğlan evi toyu başlamaq istədikdə yenə də əvvəlcə qız evini xəbərdar edir və sonra razılıq alandan sonra öz qohumlarından birisini ata mindirib çalıcılar çağırmağa göndərir.

Çalıcılar isə bunlar olmalı idi:

Bir balaban çalan,
Bir nəfər zü tutan,
Bir nəfər nağaraçı,
Bir nəfər aşix.

Sazandalar kəndə çatar-çatmaz alətlərini çıxardıb “Vağzali” çala-çala oğlan qapısına gəlirlər.

Qapıya çatdıqda isə başlayırlar qapı tərəfə calmağa.

Oğlanın və qızın xalası, bibisi zurnaçlarının qarşısına çıxıb oynayırlar və yiğilan cəmaətdən də oğlanın xətirini istəyənlər də oynayırlar.

Bir az çalıb oynadıqdan sonra zurnaçları evə aparıb qabaqlarına qayqanax qoyurlar və üstən də çay verirlər.

Axşamüstü yenə də qapıya çıxıb çalırlar, cəmaət isə

oynamağa baş qosur. Bu vaxtda isə oğlanın yaxın adamları keçədən toyxana qururlar. Həmin gecə də gizlincə bəy qoyunu kəsirlər. Sabah açıldıqda ustaları tezdən yuxudan durquzurlar və çaldırırlar ki, “xunda günə” adam gedir, yəni toya adam çağırılır. İki qonşu qadın və iki qonşu kişi atlara minib özləri ilə adama bir heybə noğul-kişmiş götürür və qonşu kəndlərə gedib siyahı ilə toya adam çağırırlar.

Kişilər kişiləri, arvadlar isə qadınları çağırır və hər çağırılan adama heybədən bir-iki üç şirniyyat verirlər.

Çağırılan qonaqlar isə şirnini aldıqda adam çağırana lara pul, buğda, un və başqa şeyləri verirlər ki, bunlar da adam çağırılanların özlərinə çatır.

Kəndin cəmaətini isə bir başqa şəxs əlinə ağac alıb qapı-qapı çağırır və bu adama da çağırılanlar yumurta, yaylıx, kisə və başqa mükafat verirlər.

Toyun birinci gecəsi üç qoyun kəsilib qonaxlar üçün bozbaş pişirilir. Bozbaş yeyiləndən sonra çağırılan qonaxlar toyxanaya yiğilırlar. Ustalar çaldıqca cəmaətdən oynamaq istəyən oynayırlar. Qadınlar isə toyxanaya keçənin dalından, arasından gizlin-basırıq tamaşa edirlər. Üç-dört saatdan sonra sazandalar kirixir və aşix isə nağıl deyib devran yığır.

Bununla da birinci gecə qurtarır. Qırax kəndlərdən gələn qonaxlar iki-iki, üç-üç yerli cəmaətin evində gecələyirlər.

İkinci gün oğlan evindən qız evinə bir bud qoyun əti, bir keçi, bir kisə xinə çalğıçıların müşayıti ilə aparılır.

Keçini oğlanın əmisi oğlu və ya dayısı oğlu boynunda aparır. Xinəni aparıb verəndən sonra çalğıçılar və xına aparanlar qayıdır gəlirlər oğlanın qapısına; orada bir az çaldıqdan sonra evə girib xörək yeyirlər.

Toyun ikinci gecəsi bəyə onun bacısı oğlu və ya əmisi oğlu və qız tərəfdən də bir nəfər (ya bacısı oğlu və ya əmisi

oğlu) yasavul duraraq onu cəmaətdən gizləyirlər. Bəyi, bacısı oğlu və ya əmisi oğlu öz evinə aparıb saxlayır. Toyxanada isə yenə də əvvəlinci gecə kimi çalıb oynanılır, ancaq qonaqlara xörək verilmir.

Üçüncü günü səhər tezdən çalğıçılar qapı ağızında çalıb oynamalaqla məşğul olurlar.

Günorta çağrı ustalar nahara çıxır, yasavullar isə su istilədib bəyi çımdirırlar və sonra bəyə onun bəylik paltarlarını geyindirirlər.

Bəyin paltarı bunlardan ibarətdir:

1. Ağ don (mayıl ağından), altdan geyən köynək tuman.
2. Dıqanar don.
3. Bir cüt gəlin göndərən corab.
4. Bir gümüş qəyiş.
5. Bir danə buxara papaq.
6. Bir baftalı çuxa.
7. Qəyiş üstü yaylıx.
8. Bir cüt dikdaban başmax.
9. Qara məndlil şalvar.

Bəy geyinib qurtarandan sonra bəyin anası bir məc-mədə bişən halva (saf)nın üstə qırmızı yumurta, bişmiş toyuq, dört ətrafına altı şam düzüb bir qırmızı fitəyə bağlayıb həybəyə qoyur və yasavula verir ki, güləşmə olanda pəhləvanlara versin.

Yasavullar halvanı alıb çalğıçılara müraciətən:

– Durun, indi qurşaq (güləşmə) vaxtıdır, meydanda çalmalısınız – deyirlər. Ustalar isə ayağa durub zurnada “Koroğlu” havası çala-çala birbaş gedirlər bəy olan qapıya.

Cəmaət isə “Koroğlu” havasını eşidən kimi o saat başa düşürlər ki, pəhləvanlar güləşəcək və bəy də meydana gələcək; odur ki, hamı tökülüb gəlir bəyin qapısına.

Cəmaət bəyin qapısına yiğildiqda yasavullar bəyin xalası və qızın bacısı oğlanlarını içəri aparıb birini sağdöş və birini soldöş təyin edirlər.

Bəy bir sağdöş sağında və bir soldöş solunda qabağında bir yasavul və dalında o biri yasavul olmaqla meydana aparılır və sağdöşün əlində döşək, o birisinin əlində bir heybə halva, yasavulların isə əllərində birər dəyənək olur ki, bəyin meydana gedəndə kəmər üstü yaylığını almasınlar, çünki kəmər üstü yaylığı alınsa bəy o adamın nəfinə iştiraf olunur.

Yaylığı bəyin kəmərindən qoparmaq üçün cəmaət bir-birinə qarışır, kimisi öküz çülü, kimisi uzunqulax qoşqunu papax atıb çığır-bağır salırlar ki, bəyi müşayiət edənlər çəssin və yaylıx isə oğurlansın. Yaylığı alıb qaçan isə özün yetirir bəyin qayınanasının yanına. Qayınana isə yaylığı tanıyıb həmin adama mükafat verir.

Elə vaxt olur ki, yaylıx üstə yasavulla həvəskarlar arasında xəncər tapançaya belə çıxırlar.

Qurşaq tutulan meydanda bəyi qırmızı halça üstə oturdub qabağına heybə ilə halva qoyur, yanlarında isə sağ döş, sol döş və yasavullar da oturur.

Meydan arastə olan kimi cavan həvəskarlardan biriayağa qalxıb deyir:

— Ya mənə halvanı (safı) verin, yaxud da mənimlə güləşməyə pəhləvan çağırın.

Belə dedikdə yasavullar bir atlı göndərib qonşu kənddən pəhləvan dəvət etdirirlər. Pəhləvan gəlib çatınca cavalar bir-birilə güləşməyə davam edirlər. Pəhləvan gəldikdə yasavullardan biri car çəkir ki: “Ay cəmaət, bu saf qurşaxda qalib çıxan pəhləvanındır, iştahı olan buyursun”.

Yasavulun bu sözündən sonra pəhləvanlar soyunub meydan almağa başlayır və bu halda bunlar üçün “Koroğlu” havası çalınır. Basan pəhləvana isə yasavul halvanı verir.

Qurşaq qurtarandan sonra meydan əhli ayağa qalxıb gedirlər bəyin qapısına; orada bəyi qapiya durğuzub zurnaçıları çaldırırlar. Bəyin xalası, bibisi, bacısı və qohum qardaşı isə bəyin qabağına xonça qoyub onun üzündən öpür və qabağına beş manat pul yapışdırırlar.

Yığılan pulları isə yasavullar bəyin boynundan asdıqları kisəyə tökürlər ki, bu pullar da şəxsən bəyin özünə çatır.

Xonça yığıldan sonra yasavullar bəyi yenə də aparıb gizlində saxlayırlar.

Zurnaçıları isə bəyin atası yazan yerləri yazılaçq tərəfdə çaldırır və cahıllar isə tiyan yeri qazıyır, qadınlar da axşam üçün aş bişirməklə məşğul olurlar.

Həmin o günü qız evində bir dənə keçi kəsilib xörək bişirilir və qadınların hamısı (oğlan evində aş bişirənlərdən başqa) oraya toplanılır.

Qız evində xörək yeyiləndən sonra qızın xalası otağın ortasına bir dəstmal salır ki, buraya da qonaxlar pul atırlar və atdıqca:

“Allah mübarək eləsin. O gün olsun ki, o biri qızın üçün olsun. Sizkilərdə qaytaraq” deyərək dil-agız edirlər.

Pul yığıldan sonra qızın xalası gəlini gətirib halça üstə oturdur və gəlinlik paltarlarını əyninə geydirir.

Ondan sonra bir mis qabda xinə islatıb əvvəl gəlinin barmaqlarına və sonra o biri qadınlara da təarif edirlər ki, əllərinə gəlin xinəsindən yaxsınlar. Elə vaxt olur ki, xinə çatmayan qadınlar açıq eləyib geri qayıdırırlar.

Gəlinin xalasının təklifilə gəlinin bacısı və oğlan bacısından ibarət gəlinə iki yengə təyin edilir.

Yengələr isə bəy üçün bir böyük xonça tutub saxlayırlar. Bəy evində isə üçüncü gecə olduğu üçün aşı bir az ertə verirlər. Xörəkdən sonra isə yenə də pul yiğilir. Cəmaəti şirnikləndirməkdən ötrü ən əvvəl oğlanın əmisi, dayısı yüz manat pul atırlar və sonra da başqa el-obadan yiğilir.

Pul toplanılıb qurtarandan sonra qızın əmisi pul dolu yaylığı yerdən alıb verir oğlanın atasına.

Bəyin atası pulu alıb:

“Eviniz abadan” “Bir günlər olsun sizkilərdə qaytarraq” deyib keçir yan otağa.

Cəmaət isə buradan qalxıb gedirlər toyxanaya, bura-da bir qədər çalıb oynadıqdan sonra oğlanın əmisi aşığı çağıır ki, nağıl desin.

Aşix nağıl deyən vaxt o tərəfdən bəyi yasavullar gətirib bayırda saxlayır və alaçığın bir keçəsini açıb aşıxla bəyi üzbəüz edir.

Aşix isə başlayır bəyi tərif etməyə:

“Tutuquşu” havasında

Buyruq edib yiğmişan adamı,
Taza bəyim toyun mübarək olsun,
Gələnin, gedənin, dostun sağ olsun,
Təzə bəyim toyun mübarək olsun.

Əlvan gülü dəstə-dəstə dərərlər,
Dəribəni sinə üstə sərərlər,
Çalanlara bir qat xələt verərlər,
Təzə bəyim toyun mübarək olsun.

Nə qəşəng çəkib durubsan özün,
Hər bir yerdə yerisin sözün,
Yeddi oğlun olsun, iki də qızın,
Təzə bəyim toyun mübarək olsun.

Əl çalın, xublar çıxsın oyuna,
Mən də qurbanam qamətinə, boyuna,
Əlvan xələt yaraşır bəyin boyuna,
Təzə bəyim toyun mübarək olsun.

Qızıl gülü dəstə-dəstə dərginən,
Dəribəni sinəm üstə sərginən,
Gözəl aşığa sən dövran verginən,
Təzə bəyim toyun mübarək olsun.

Bəyin tərifindən sonra yasavullar aşığa beş-beş manat pul verirlər. Bəyin anası, bacısı, xalası, bibisi də aşığa corab, kisə, yaylıx və pul verirlər.

Bu həngamədən sonra bəyi yenə də yasavullar öz yerinə aparır, aşix da nağılı qurtarır; toyxanadan adam dağlılışır.

Toydan sonra bəyin qardaşı bir at yəhərləyib verir bibisi oğluna ki, gəlin gətirməyə getsin. Atlı ilə oğlanın qohum qardaşlarından və dost-aşnalarından da beş-altı nəfər çalğıçılarla bərabər gəlin gətirməyə gedirlər.

Bunlar gedib gəlinin qapısına çatan kimi ustalar başlayırlar calmağa; gəlinin xalası isə bayırə çıxıb deyir:

– Qızın qayını gəlsin, gəlinə icazə versin ki, bayırə çıxsın, yoxsa çıxmır.

Oğlanın qardaşı tez atdan düşüb girir evə gəlinin yanına və üç dəfə papağını çıxardıb qoyur gəlinin başına və sonra öz qurşağın da üç dəfə onun belinə bağlayıb açır və deyir:

Anam, bacım, qız gəlin,
Əli, ayağı düz gəlin.
Səndən yeddi oğul istərəm,
Bircə dənə qız gəlin.

Gəlin bayıra çıxmazdan əvvəl cehizi əl-əldən bayıra verirlər.

Gəlin çıxanda isə qapıdan atacaq o üz-bu üz pərdə tuturlar və ata mindiriləndə isə sol tərəfdən pərdə tutub sağ tərəfdən mindirirlər.

Qaynı isə atın cilovundan tutub atı başından yavaş-yavaş çəkə-çəkə gəlini gətirir və zurnaçılar isə yol uzunu çala-çala gəlirlər. Çox vaxt yollarda gəlinin atının qabağında ip çəkib yol vermirlər və yalnız yüz manat-iki yüz manat torpaq bastı pulu alıb buraxırlar.

Gəlin oğlanın evinə çatanda atdan düşüb qapı ağızında ayaq üstə durur; onun ovcuna oğlanın xalası gətirib doşab tökür ki, bu doşabı bəyin qohum-qardaşı dili ilə yalayırlar.

Nihayət, gəlini buradan aparıb oturdurlar bəyin otağındaki təxtin üstə. Bəyin bacısı içəri girib başlayır gəlini tərif etməyə:

“Cığatayı” havasında

Ağ əllərə əlvan xinə
Yaxdın, mübarəkdir gəlin,
Əyləşmişən təxt üstündə
Bəxtin mübarəkdir gəlin.

Gəlin səni gətirmişik,
Mətləbinə bitirmişik,
Canı cana yetirmişik
Bəxtin mübarəkdir gəlin.

Ağ əllərin boyamışan,
Gürcüstanı talamışan,

İpək şəddə dolamışan
Rəxtin mübarəkdir gəlin.

Gəlin sənin ağ əllərin boyanıbdı,
Bəyimiz gəlib geyinibən dayanıbdı,
Bəxtin ayaq üstə dayanıbdı,
Təxtin mübarəkdir gəlin.

Tərifdən sonra isə gəlin gətirən bəyin bacısından xonça alıb pərdəni verir. Bu pərdəni də bəyin bacısı evin bir küncünə vurur, gəlini onun dalında oturdur.

İki yengədən başqa qalan qadınlar hamısı dağılırlar evlərinə. Sonra yengələrdən biri yasavulu xəbərdar edir ki, bəyi gətirsin, yasavullar bəyi gətirib içəri salır və özləri isə bayırda gözləyirlər.

Bəy içəridə ən əvvəl dəstəmaz alıb iki rükət namaz qılır.

Bəyə o gecə tənasül zəifliyi üz verdikdə yasavullar onu döyürlər, hətta gəlinin də maneqiliyindən şübhəyə düşərək onun da əllərini tutmaq fikrinə düşürlər.

İş yenə də başa gəlmədikdə bəyin anası ah fəğan edib ağlayır ki, mənim oğlumu bazarlıq paltarının bir tikəsini gizlin kəsilən keçinin qanına batırıb bağlayıblar.

Yasavullar isə o gecə bəyi məscidin dört tərəfinə, qəbiristanlığı gəzdirib gətirirlər evə.

Bir-biri ilə qovuşduqda qız qanlı əsgini pərdədən asır.

Bəy isə özünə düşən halva və başqa şirniyyatın yarısını ayırib üstə də yüz manat pul qoyub yengələr üçün saxlayır. Halvanın o biri yarısını da bəy yasavullara verir. Yengə və yasavullar paylarını alıb gedirlər.

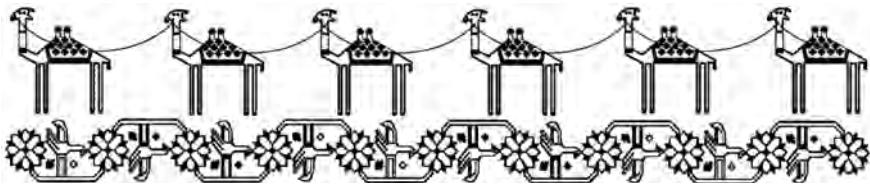
Bir az çəkmədən yasavullar yenə də qayıdır gəlirlər və bəyi aparırlar əvvəl gizlətdiyi yerə, orada isə bəy oturub kənd əhlini iştiraf edir.

Ştraf da bundan ibarət olur. Bəyin hökmü ilə kiçik uşaqları yasavullar tutub gətirirlər. Onların dallarınca gələn ata-analarından isə bəy yağıdan, toyuqdan alıb uşaqları buraxır. Həmin yiğilan produktdan isə xörək bişirib, kəndin baş cahıllarını yenidən çağırırlar.

Qonaxlar xörək yeyib qurtarandan sonra təkrar pul toplanılır. Buradan yiğilan pullar isə yasavullara çatır.

O günün axşamı bəyi aparırlar öz evinə. Bu minval ilə bəy üç gün-üç gecə gəlinin yanında olur. Dördüncü gecə gəlinin atası aş bişirib bəyi öz yasavulları ilə bərabər qonax çağırır ki, buna da üzəçixdi deyirlər.

Son

BASARKEÇƏR RAYONUNUN TOY ADƏTLƏRİ

Yazıya aldı: Hüseyin İskəndərov
1939

Söylədi: Aşix Mehdi İskəndərov

Basarkeçər rayonunun Qanlı kəndində 1886-ci ildə anadan olmuşdur.

1910-cu ildən aşixlıqla güzəran edir.

Ustası Qızıl Vənkli Hüseynov Qulu olmuşdur.

Aşix Mehti öz rayonunun toy qayidələrinə çox bələddir.

Bu rayonun el qayidə və qanunlarını yazmayı bir çox aşixlar məsləhət görmüşdür ki, aşix Mehtidən yazam, çünkü bu adam çox yaddaşlı, toy qayidələrinə ən bələd olan bir adamdır.

IRX-ƏLLİ il bundan qabax eşidib və şəxsən gördüyüümüz toy bisatları bizim Basarkeçər rayonunda böylə idi.

O kişi ki, oğlunu evləndirməli idi, ən əvvəl öz arvadı arasında məsləhət olardı.

Gəlini oğlanın anası seçib və təklif də elərdi:

– A kişi, filankəsin qızını almağı məsləhət görürəm.

Görürdün ki, kişi razı olmadıqda belə deyərdi:

– Arvad, heç yox. Onun anası əyirməz-toxumaz, sü-pürməz, təmizdəməz bir arvaddır, anası ağaca çıxanın qızı

budax-budax gəzər. Məncə bir az fikirləşmək lazımdır, bu, ömür gün sevdasıdır, bunu möhkəm tutmaq lazımdır.

Əlqərəz baxıb-bilib özlərinə əlverişli bir gəlin seçirlər. Razılıx olandan sonra həm kişi və arvad tərəfdən iki nəfərdən ibarət elçi (oğlanın əmisi və dayısı) qız evinə göndərilir.

Elçilər qız evinə gedib salam verib əyləşirlər. Bir qədər ara söhbəti keçirdikdən sonra məsələni böylə açırlar:

- A kişi, niyə bizdən soruşmursuz ki, nə işə gəlmışik.
- Qapıya gələn qonax cəvabını da deməlidir .
- Allahın buyruğu və peygəmbərin şəriəti ilə qızını filankəsin oğluna istəməyə gəlmışik.

Qızın atası həmin gün cavab verməyib bir neçə gün “hə”-“yox”... üçün möhlət istərdi.

Həmin qızın qapısına elçi göndərilməsi səsi başqa yerlərə çatcaq qıza müştəri düşən çoxlaşır. Elə vaxt olardı ki, qızın “bəxti açılıb” ona müştəri düşən çox olanda elçilər arasında ölüb-öldürmək də olardı və fırıldadə istifadə edən qızın ata-anası qızın kəbin və yol pulsunu artırır və aralarında məsləhət edirlər ki:

– Qızın baxtı deyəsən açılıb, yol pulunu kim çox versə qızımı ona verək.

Elçilər ikinci səfər (dəfə) qız qapısına gedəndə nəzərdə ancaq “hə” keçməsini tutardılar və qızın ata-anasını şirnikləndirərdilər. O vaxt bir “hə” kəlməsinə qızın atası ya yüz manat pul və ya bir at istərdi. Qardaşı isə fırıldadə istifadə eləyib elçilərə deyərdi:

– Mənə də bir beldən qırılan tapança gəlməsə, bacımı qoymaram ki, astanadan ayağını eşiyyə qoysun.

Elçilər onu da razı salardılar.

Bu sevdadan sonra qızın valideyni “hə” deyərdi və elçilər isə yerindən qalxıb qız atasının əlini öpərdilər və deyərdilər: İnnən belə nə istəyirsiz ixtiyar sizindir.

Qız atası nişan üçün beş put düyü, bir qısır inek, on

put-on iki put şirniyyat, iki girvənkə çay, beş kəllə qənd və sairə istəyəndən sonra sözü arvadına verərdi. O da başlardı bu şeyləri istəməyə:

– Əvvəl mənim qızımı bir gümüş kəmər, iki qızıl üzük, iki qızıl sırga, bir qızıl araqçın (qabaqlıq) iki dəst paltar – biri ipək, o birisi isə parçadan, ana xələti isə bir sarıqət ipək yaylıq (heyratı).

Nişan başa gələndən sonra elçilər “Allah mübarək eləsin, ömürləri uzun olsun, yeddi oğul ata-anası olsunlar” kimi sözlərlə xeyir-dua edib getmək istədikdə qız elçilərin başmaqlarını çevirər.

Elçilər gedib bu şad xəbəri oğlan evinə çatdırandan sonra həmin yuxarıda qeyd olunan şeylər oğlan tərəfdən qız evinə göndərilərdi. Şeyləri gətirən adamlara qızın anası xələt bağışlardı (xələtancaq və ancaq toxunma corabdan ibarət idi).

Nişana isə adamlar axşam yiğılardı. Nişana gələn qonaxlara ən əvvəl çay, aş və bozartma verilərdi və kənd koxasına da toy vəkilləri (elçiləri) təklif edərdilər ki, qənd kəlləsini qırınsın ki, şirnini qonaxlara paylaşınlar. Kənd koxası kəllənin başını qırıb yaylığına bükərdi ki, onu bəyə verib xələt alsın və qalan qəndi isə camaata (qonaxlara) paylardı, kəllənin biri də koxaya düşərdi. Şirni paylanandan sonra sazandarlar başlardılar çalmağa (aşix və onun balabançısı). Aşix çalıb oxuyandan sonra saat ikiyə yaviq molla qıznan oğlanın nikahını oxurdu və o dəmdə xələtini və pulunu alıb qayıdardı və qalan camaat da öz evlərinə dağılırdı.

Həmin gecə oğlan atası qız atasından toyu başlamaq vaxtını soruşardı. Qız atası isə cavab verərdi ki, mənim qızımın doqquz yaşı hələ heç tamam olmayıb, heç olmazsa bir on, on iki yaşa çatsın, anası cehiz tutsun, misgərlər dağdan ensin, ona qab-qacaq alım.

Razılıq üç ildən beş ilə kimi qızın öz evində qalması

ilə bağlanır. İnnən bəri qız anası başlayır qızının tədarükünə və onu qayınatasından uzaxlaşdırır, adaxlısı isə oğurluq, gizlin basırıqla bəzən görüşür.

Hər bayramlarda da oğlan tərəfdən qız evinə (bayramlıq, qoç, xoşgəbər, xələt) göndərilir.

Toy vaxtı çatanda isə oğlanın atası yanınca bir vəkil gedir qız atasının yanına və ondan toy xərci nə kimi şeylər istəyəcəyini soruşur.

Qızın atası belə cavab verərdi: 200-300 man. pul, bir inək, üç qoyun, on iki put un, üç dəst paltar (iki dəst ipək, bir dəst çit), 60 arşın qırmızı lastik, iki girvənkə xına, iki kəllə qənd, üç girvənkə çay, yarım put camış kərəsi (çaynan paylamağa), iki araba odun, bir put ərik (yuxa bişirmək üçün), üç put yun (yorğan-döşək üçün), on arşın gəlinin bacılığı və nənəsi üçün parça. Yorğan-döşəyin mitilini oğlan atası, üzünü isə qız atası alardı.

Toy sövdəsi başa gələndən sonra oğlana sajdöş və soldöş verərdilər.

Qıza da iki həmçinin sajdöş və soldöş seçilərdi. Camaata hay düşərdi ki, filankəs oğluna bu ayda toy edir.

Bir ay ərzində həm oğlan və həm qız öz başlarının dəstələrilə dost-aşnaları tərəfindən qonax çağırıldılardı.

Toy parçası iki nəfər tərəfindən (bir nəfər oğlan adamı və bir nəfər də qız adamından ibarət) alınardı. Həmin parçaları bir neçə qonşu biçik-tikən arvadlar tərəfindən aparırdılar qız evinə və paltarla bərabər bir qoç da aparardılar. Qız evində də qızın əqli sillələri yığıldı. Ən əvvəl qoyunu kəsib bozartma hazır edərdilər.

Xörək yeyilib-içiləndən sonra qızı gətirərdilər mərəkəyə ki, boynuna paltar biçsinlər. Orda olan qadınlar qızın boynunu görməyinə hər biri ona xələt bağışlardılar. Oğlanın yengəsi isə ortalıqda olan boxçanın ağızını açmağına nəmər (xələt) istərdi on manatdan on beş manatadək.

Qız yengəsi onun istədiyini verib boxçanı təhvıl alardı və paltarlıq parçaların qayçısını və güzgüsünü istərdi. Cavab verilərdi ki, zəhmət çəkin açın, boxçanın içində hər ikisi vardır.

O zaman qız yengəsi boxçadan qayçını alıb ağızını parça arasına salaraq deyərdi:

“Qayçı kəsmir”.

Mərəkədəki qadınlar yengənin fikrin başa düşüb “qayçı kəsməz” nəməri (qırx manatdan əlli manata kimi) verərdilər.

Pul yiğilandan sonra gəlinin paltarlarını biçib-tikib yenidən qaytarardılar oğlan evinə.

Paltar qayıdanan sonra oğlan evindən qız evinə toyun yeyinti şeyləri və yol pulu göndərilir və beş nəfərdən ibarət yuxa bişirən arvadlar, hər iki tərəfdən başlanılır toy yuxası bişirilməyə.

Qız evində yuxa bişirmək üçün oğlan evindən bir vəkil gedib yuxa bişirən qadınlara pul verib sacı asdırarlar.

Həm oğlan və həm qız evində çağırılan qonaxlara yuxa verilib pul yiğilar.

Yuxa bişəndən bir gün sonra kənd camaatına və qıraq kəndlərdən çağırılacaq qonaxlara bir arşından ibarət (lastik) parça paylardılar ki, bu da toya adam çağırmaq qayıdəsi idi.

Adam çağırıldan sonra toy düğünü üçün iki nəfər aşix və üç nəfər zurna balabançı dəvət olunardı ki, bu sazandarlar əvvəl oğlan evində çalıb oxuyardılar və sonra qız evinə gələrdilər.

Oğlan evində toy bu cür olardı:

Toy iki gün olmaqla həm gündüz və həm də gecə olardı. Toyun birinci günü (saat birdə) zurnaçılar toyxanaın qabağına çıxıb bir “laqma” havası çalardılar ki, camaat yığılsın və bundan əlavə bir atlı kəndin içində düşüb cəmi

camaati (xalat alan və almayan) xəbərdar edərdi ki, “filankəsin toyu başlanıb buyurun”. Arvad-kişi hamısı cəmləşərdi toyxanaya (töyləyə). Toyxananı idarə etmək üçün bir kişi və bir qadın seçərdilər ki, bunlar da oynamaq bilən adamları bir-bir qolundan tutub oynadardılar.

Əziz qonaxlar – abırılı-yaşlı adamlar üçün başqa otaq ayrılardı ki, burada da aşix nağıl söylərdi (ta gecə saat dördə kimi).

Səhəri günü də zurnaçılar birinci gün kimi yenə də başlardı “laqma” çalmağa və bu minval ilə camaat da toplaşardı toy məclisinə. Camaat toyxana qapısına yiğişan kimi üç cavan oğlan gəlinin palтарların üç məcmədə üzünə qırmızı örtük çəkib alarlar başına və çalğıçıların müşayıti ilə oynaya-oynaya camaatla bahəm gedirlər qız evinə. Qız evi qapısında xonçalarla bir qədər çalışıb oynadıqdan sonra paltarları təhvil verirlər və əvəzinə hərəsi bir cüt corab xələt qız anasından alardılar.

Qız yengəsi oğlan yengəsindən 25 manat almayıncə qapını açmazdı ki, buna da “Qapı basması” deyərdilər.

Qapı açıldıdan sonra qızın atası eşiyə çıxaraq camaata müraciətən deyərdi:

– Buyurun içəri, innən bəri mənim qonağımsız.

İndi isə camaat qız evi toyxanasında əyləşərdilər. Qız evində də çalışıb oxumaq oğlan evindəki kimi olardı.

Burada da hörmətli qonaxlar üçün aşixlar oxurdular. Qız evində ikinci gün səhər saat səkkizdə oğlan evi adamlarından biri aşbaza deyir:

– Aşbaz, xörəyi ver ki, gün əyilməmiş gəlinimizi aparaq.

Aşbaz isə:

– Qazan açmasını verin, pojalusta.

O zaman oğlanın atası 20 manatdan – 30 manata kimi aşbaza verib onu razı salardı.

Aşbaz xörəyi paylamaqdan qabaq toy sahibləri camaatdan bir parasını ayırib xörəyə əyləşdirirdilər (nəmər alanları ayrı otaxda, almayanları isə başqa yerdə).

Xörək verənlər oturduqdan sonra nəmər verilən qonaxlardan pul yiğmaq üçün bir nəfər adam seçilir.

Həmin şəxs hər adamın qabağına bir boşqab şirni boşaldıb 10 manatdan 15 manata kimi pul alır və yiğdiqca həmin boşqabda aparıb koxanın qabağına tökərdi və koxanın katibi oradaca siyahiya alardı.

Pul yiğidiqca pul toplayan belə deyərdi:

—Filankəs 10 manat evi abadan, oğluna borc olsun.

Toyun pulu yiğılandan sonra həmin adam aşığın da pulunu toplardı (bir manatdan üç manata kimi).

Zurnaçılara isə toy sahibi özü verərdi. Pul yiğılandan sonra camaata xörək verilir. Xörəkdən sonra zurnaçılар qapı ağızına çıxıb çalmağa başlayardı və toy əhli də onların başına toplanıb şənlik edirdilər.

Toxhanada isə bir neçə ağsaqqal koxa ilə bərabər qallardılar ki, bunlar da qızın cehizini hesaba alardılar. Cehizin hesabı tutulandan sonra koxa cehizdik əşyanının üstə oturub özünə və həm katibinə birər xələt istərdi və xələti almayıncə cehiz kağızını təsdiq etməzdii. Siyahı təsdiq edilən kimi cehizi bir arabaya yiğardılar.

Cehiz arabaya yüklənən vaxt oğlan və qız yengələri başlayırlar gəlini bəzətməyə.

Oğlan yengəsi qız yengəsinə təklif edir ki, məəttəl olma, at və araba hazırlıdır, gəlinin başın bəzə. Qız yengəsi isə deyir:

— Nəmərini ver gəlini bəzəyim.

Oğlan yengəsi dərhal (25-30 m.) verib gəlini bahəm geyindirirlər. Firsətdən istifadə edərək gəlinin bacısı da gəlinə güzgü tutduğu üçün oğlan yengəsindən xələt alır. Gəlin hazır olandan sonra onun qardaşı bacısının əlindən

tutub üç dəfə onu təndirin başına aylandırır. Gəlin təndirin başına aylandıqca üç dəfə ona baş əyir və sonra oğlan bacısının belini bir yaylıxla bağlayaraq, onun içində (50-60 m.) pul qoyur və üzünə də bir qırmızı ipək salır və ən nihayət bəyin atasını çağırtdırır, ondan ya bir yaşar day yaxud da bir cüt çəkmə alıb gəlini təhvıl verir.

Oğlan atası ilə qızın qardaşı hərəsi gəlinin bir qolundan tutub ata mindirirlər. Gəlin ata minəndən sonra qızın qardaşı bir üzəngidən, oğlan atası da bir üzəngidən tutur və bir adam da atın cilovundan tutub cehizlə bərabər oğlan evinə sürürlər.

Gəlin yola düşəndə üzəngidən tutan oğlan atası deyir:

Hərrin hərriyinə
Haqqın birliyinə
Dostun dostluğuna
Düşmən korluğuna
Hərə bir Allah çəksin.

O saat hərə bir ağız “Allah” çəkir ki, səsi qonşu kəndlər belə alır.

Allah çağırıldandan sonra zurnacı “atdandırma” çalır. Bu minval ilə gəlini aparıb çatdırırlar oğlan evinə. Oğlan qapısında qadınlar, ələlxüsus oğlanın ana-bacısı və xalaları gəlinin qabağında hamı birdən “Mirzəyi” oyunu oynamaya başlayır.

Bəy isə başının yiğması aşina-dostu sağ və soldaşı ilə evlərinin damından gəlinin başına alma armud, şirniyyat atardı ki, bunları da orada olan camaat toplardı.

Oğlan atası isə gəlin atdan düşməmiş onun qabağında bir qoç kəsir. Yəhərin üzəngilərini açıb gizlədirirlər ki, oğlanı bağlamasınlar. Gəlini atdan düşürdəndən sonra bir oğlan uşağı atın yəhərinə qoyurlar ki, gəlinin birinci qarnı oğlan olsun.

Gelin içəri girəndə qoçun başı ilə cəmdəyinin arasından keçir və yengələrlə bərabər otağa girdikdə onun qabağına astanadan gərdəyin qabağına kimi yuxa düzürlər ki, bu yuxaları gəlin yişa-yişa gəlib durur gərdəyin bəri üzündə. O saat qayınataya xəbər gəlir ki, gəlin oturmur gəl onu oturt.

Oğlanın atası gəlib gəlinə bir yanı buzovlu inək boyun olur və gəlin də keçir gərdəyin dalına və oturur.

Gəlin oturandan sonra camaat da hər kəsi öz yerində əvvəlki gün kimi oturdub onlara aş verilir.

Xörəkdən sonra burada da nəmər (pul) yiğilir.

Aşix isə öz pulunu, yəni devrəsini özü yiğir.

Həmin gecə bəy və onun başının yiğması üçün ayrıca otaqda söhbətə məşğul olurlar və eyni zamanda bəyin xanı və yasavulu olur ki, bunlar da camaatı birər-birər çağırıb ştraf edir.

Cərimələrdən hasil olan pul bəyə çatır. Cərimədən sonra bəy öz sağ və sol dostu ilə gəlir toy mərəkəsinə və o tərəfdən yengələr gəlini də gətirirlər.

Bəyin sağ və soldaşdəri zaqaz verir ki, taza gəlinimiz oynasın.

Gəlin üzü duvaqlı “Uzundərə” oynayır.

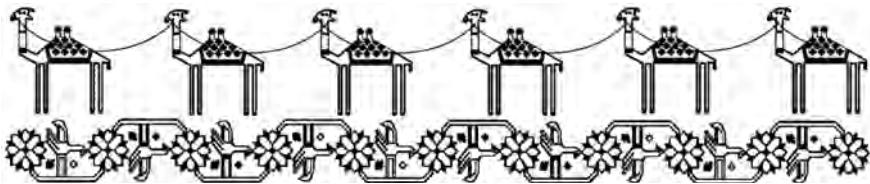
Gəlin oynarkən ən əvvəl bəyin sağdöşü və sonra başqa aşına-dostlar gəlinin duvağına pul bağlayıb düyun atırlar və bununla da toyun yekunun vururlar. İnnən belə qarı bilər, qatır bilər.

Ac dəvə qanqala və yoxsul arı bala girişən kimi gərdəyin dalında öpüşün biri bir qəpiyə çıxır.

Səhəri gün qohum-qonşu yenidən oğlanın ata-anası-nın başına yiğilaraq onlara gözaydınlığı verirlər.

Qız yengəsi qırmızı gərdəyi oğlanın dost-aşınalarına bağışlayıb əvəzində xələt alıb evlərinə qayıdır.

Son

Ərtoğrol Cavid

BAKİ TOY ADƏTLƏRİ VƏ MUĞAMAT, TƏSNİFLƏR HAQQINDA MƏLUMAT

AKI toy adətləri və muğamat haqda olan material Hüseynov Əli Səhabın söylədiklərindən yazılmışdır.

Toy adətləri haqdakı hissədə nəzərə çarpan ilk kəsir faktların müxtəsər, təfsilatsız verilməsidir. Toy adətləri dedikdə, şübhəsiz ki, buraya sevişmə, görüşlər, elçilik, nişan gecəsi də daxildir. Söylənmiş materialda isə yalnız toy gecəsi və toy gecəsinə hazırlıq təsvir olunur.

Başlanğıcda belə yazılır:

“1875-ci ildə Bakı toy adətləri”. Xalq adətlərini illə ölçmək, bir ilə bağlamaq doğru deyildir. Hər il bir toy adətimi olmuş? Şübhəsiz yox. Heç bir vaxt adətlər belə dar çərçivədə olmamışlar.

Toy şənliyindən bəhs edilirkən lotu oyunları da verilir. Misal olaraq göstərilən bir oyun təmamilə din nümayəndələrini ifşa edir.

Oxucu din nümayəndələrinin bu oyuna münasibətini bilmək istərkən materialdan heç bir qeyd tapmır.

Kəsirlərin əksəri hadisələrin müxtəsər təsvirindən

doğur. İstər-istəməz kənt toylarının şəhər toylarına nisbətən saflığı nəzərə çarpır. Ms.: Kənt toylarında yiğilan pul az olur və toy xalq şənliyi məclisinə dönür. Lakin şəhər toylarında yiğilan pul, pul əldə etmək məqsədi daşıyır; bundan başqa ən kiçik bir mübahisə kəskinləşib vuruşmaya varır.

Şəhər toylarına çağrılanların siyahısı tutulursa (bu zaman varlılıq da nəzərdə tutulur), kənt toyları daha sərbəst olur.

Kənt toylarından danışılarkən çox maraqlı bir yerə təsadüf olunur.

Toydan sonra oğlan qızə yaxın durmurkən (bunun müxtəlif səbəbləri olur: ailənin ağır dərdi, yoldaşı istədiyi qız olurkən, bəzən utanır...) qəbirstanlığı gəzdirib qızın yanına buraxırdılar. Bunda məqsəd həyatın faniliyini, hamının bir sona çatacağını, yəni ölücəyini işarə etməkdir. Bu moment çox incə düşünülmüşdür.

Toy adətlərindən bəhs edən hissənin çatmamazlığı hadisələrin müfəssəl verilməməsidir. İkinci böyük hissə oxuyan və çalanlar haqqındadır.

Burada bir neçə məşhur oxuyan haqda ayrı-ayrı danışılıb yaxşı tərəfləri göstərilir. Ms.: Baladadaşın sözləri aydın deməsi, Sabunçulu Qiyasın düz oxumağa çalışması, Hacı Hüsünün “Şüstər”i yaxşı oxuması, Məşədi İsanın bədii parçalar seçməsi, Ağa Kərim Zeynalovun xüsusi musiqi məlumatına malik olması, Mirzə Səttarın həssas çalması, Alapalas oğlunun oxu metodları göstərilir.

Bütün bu momentlər Azərbaycan musiqisi tarixini yarınkən Azərbaycanda vokal sənətinin inkişafını göstərən, onun dolğunluğunu isbat edəcək faktlardır.

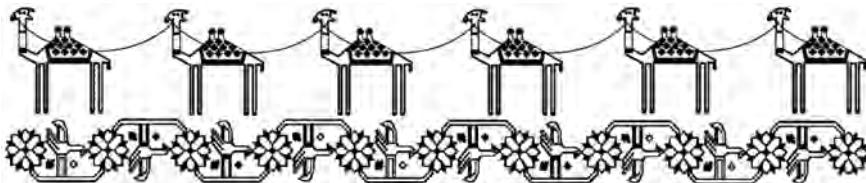
Yenə oxuyanlardan bəhs olunan hissədə muğamatın strukturası, sxeması verilir. Bu hissədə də başlıca bir kəsir vardır. Ms.: göstərilir ki, “Nəvahi”, “Nişaburi” və “Şüstər”

dəstgah deyildir, çünki sonradan yaranmışlar.

Yuxarıda sayılan müğamlar (avtorun saydığı) hamısı bir vaxtdamı yaranmış? Bu mümkün deyil. Şübhəsiz, hərəsi bir vaxtda, biri digərindən sonra yaranmış. Bu halda “Nəvahi”nin, “Nişaburi”nin və “Şüştəri”n də dəstgah olmaması səbəbini sonra yaranmalarında görmək olmaz. Bu maraqlı məsələni doğru həll etmək olmur (nə üçün onlar dəstgah sayılmış). Burada mütləq avtorun geniş kommentarisi lazımdı.

Başqa yerdə söylənir ki, sazəndə toya gedəndə əvvəl Ərak – pəncəgah çalardı. Nə üçün? Bəlkə bunun metodik, texniki əhəmiyyəti var. Bu kimi momentlərə mütləq kommentari verilməlidir. Material başqa əsas iş üçün xammal olar.

16.04.1940

BAKİ TOY ADƏTLƏRİ VƏ MUĞAMAT, TƏSNİFLƏR

Yazıya aldı: *Əlisəhab Hüseynov*

Pullu toylar

**Arvat toyları barəsində məlumat,
1875-ci ildə Bakı kənlərində toyların qaydası**

U qayda ilə olmuşdur: toy başlanmamışdan qabaq, bazarlığa gedərdilər gəlin üçün paltar almağa. O vaxt oğlanın evindən bir adam qızın evinə göndərərdilər ki, sabah bazarlığa, yəni paltar almağa gedəcəyik, sizdən də bir adam gəlsin bizimlə getməyə. Onda qızın tərəfindən də bir adam gələrdi, gedərdi onlarla paltar almağa. Çünkü qanun belə idi ki, alınan paltarları qızın adamı bəgəneydi. Ona görə də qızın adamı gələrdi və paltarları alıb gətirərdilər. O zaman paltarların xüsusi adları var idi. Məsələn: “şəmsi-qəmər”, “qeyçi kesməz”, “alışdım-yandım”, “oturma-sındı”, “Həcbəri bax” kibi adlarla adlanırdı və o paltarlar üçün bafta, zəncirə alardılar ki, tumanın balağına və donun ətəyinə dövrü-ha-dövr 1 varşav enində bafta qoyardılar, sonra paltarları qızın evinə aparardılar. Paltarları aparmamışdan qabaq oğlanın evindən, qızın evinə mətbəx xərci göndərərdilər: ət, noxud, turşu, soğan, ona görə ki, qız evinə gələn

adamlarçın xörək bişirsinlər və qız evinə xəbər verərdilər ki, bu gün paltar gətirəcəyik. Sonra paltarları aparardılar. Paltarları aparanda 5 dənə xonça tutardılar. Qayda belə idi ki, xonça gərək tək olaydı, cüt yaramazdı. Xonçanın birisinə paltarları qoyardılar, ikisinə yemiş qoyardılar, ikisinə də çörək qoyub aparardılar qızın evinə. Arvatlar dəf, qarmon çala-çala xonçaları qızın evinə aparardılar. O günü qızın evində çalğı çalardılar və paltarları kəsib tikərdilər. Qızın anası da xonça aparanlara cehiz verərdi. Hər adama: ya ipək yaylıx və ya ipəkdən tikilmiş bir kisə və ya bir dənə tuman bağı.

Toydan bir gün qabaq kəndin adamlarını toya çağırmağa bir yengə və iki ayrı arvad ayıradılar: arvadların biri oğlan adamı olardı, biri də qız adamı. Gəlinin təzə paltarlarını iki arvad geyərdi. Paltarın yaxşısını oğlan adamı, ondan alçağını qız adamı geyərdi. Yengənin əlində bir meşoq olardı. İki arvad ilə bir yengə çıxardılar kəndin içində. Hər evə girəndə ev yiyəsinə xəbər edərdilər ki, sabah filankəsin qızının toyudur, buyurub gələsiz. O zaman çarşabı götürüb gəlinin təzə paltarlarını göstərərdilər. Onda yengəyə evlərdə pay verərdilər. Əgər gəlinin paltarını göstərməsə idilər, onlara pay verməzdilər. Verilən pay bunlar idi: əncil qurusu, movüç, kudu, balqabaq, yumurta, onları alıb tökərdilər meşoğa və özlərilə gəzdirərdilər. Torba şey ilə dolanda onu aparıb qoyardılar bir evə, yenə evlərə xəbər verərdilər. Kəndi xəbərdar edib qurtarandan sonra o şeyləri yiğib özlərilə aparardılar.

Sabahı günü qızın toyu başlanardı. Toy iki gecə davam edərdi. Bir gecə sərpayı, bir gecə də böyük toy. Toyun ikinci gecəsi oğlanın evindən qızın evinə bir kisə xinə, iki dənə ipək yaylıq, iki dənə şam, bir dənə kifəndaz, bir dənə zərli yasdıq göndərərdilər ki, buna qülfə diyərdilər. Gəlini axşam toxanaya xinaya gətirərdilər. Gəlinin iki dənə sağ

soldaşı olardı. Gəlin toyxanaya daxil olanda onu oturdar-dılar, sağ-soldaşın əllərində şam, biri gəlinin sol tərəfində, biri də gəlinin sağ tərəfində oturardılar. O vaxt stul yox idi. Kifəndazı salardılar yerə. Balışı qoyardılar kifəndazın üstünə, gəlin ortada oturardı. Sağ soldaşdı biri sağında biri solunda. O vaxt arvadların biri qarmon çalardı, biri də dəf əlində oynaya-oynaya gəlini tərif edərdi. Xinəni bir mis qabın içində isladardılar, yengə o xinədən yaxardı gəlinin ovucuna, xinanı gəlinin ovucuna yaxandan sonra yengə xinəni toyxanada olan arvadların qabağında gəzdirərdi, arvadlardan kim istəsə idi barmaq salıb sürtərdilər ovucuna ki, toy xinəsidir. Gəlin ortada ikən, toy sahibi başlardı camaatdan toy pulu yiğmaga. Pulu yiğib qurtarandan sonra deməli toy qurtardı. Sağ-soldaş da yanmış şamları piləyib söndürməzdilər ki, şüyumu yaxşı deyil. Şamı yana-yana basardılar o islanmış xinanın içində söndürərdilər.

1875-ci ildə Bakı kəndlərində oğlan toyunun barəsində məlumat

Kəndlərdə oğlan toyunu başlamaq üçün toyxana qurardılar. Qış zamanında töylələrdə toyxana qurardılar, toyu töylələrdə edərdilər. Yaz zamanında bayırda toyxana qurardılar. Toy yiyeşinin bir toyxanalıq taxta-şalbanı olmadığına görə, toy yiyełleri araba qoşub hər həyətdən bir dənə, iki dənə taxtadan, şalbandan yiğib gətirərdilər toyxana yerinə. Sonra dost-aşna, qohum-qardaş yiğişib gələrdi o toyxananı qurub düzəldərdilər. Sonra yenə bu dost-aşna, qohum-qardaş kəndin içindən xalça-palaz, qazan, lampa gətirərdilər toyda işlətməyə. Həman xalça-palazla toyxananın dövrəsi ilə üstün tutardılar.

Toyxana üçün taxta-şalban azlıq edəndə hündür Sal-yan arabaları var idi, taxta-şalban çatmayanda həmin ara-

balardan gətirərdilər, toyxananın yanına düzərdilər bir-birinin yanında. Onun da üstünü köhnə kürsü yorğanı ilə örtərdilər. Toyxanaya stul yerinə evlərdən kürsü yığardılar, gətirib toyxanaya düzərdilər. Üstünə palaz çəkərdilər ki, toya gələnlər otursunlar. Toyxanani qurub qurtarandan sonra iki nəfər baş cahillərdən gedərdilər şəhərə, sazanda gətirməyə. Şəhərdən bir dəstə zurnaçı gətirərdilər, bir dəstə də mütrüb gətirərdilər, bir də lotu oyun çıxaran gətirərdilər. Mütrüb dəstəsində: bir mütrüb, iki qavalçalan, bir də kamançaçalan və oxuyan olardı. Sazandaları gətirəndən sonra toy başlanardı. Toy üç gün-üç gecə davam edərdi.

Toydan qabaq kəndə xəlfə çıxardı ki, adamları toya çağırınsın. O zaman qanun belə idi ki, başqa kəndlərdən qohum üçün, dost-aşna üçün öz adlarılı kağız göndərərdilər, onları toya dəvət edərdilər, onlar da toya gələrdilər. Toy başlanan gecəsi axşamdan zurnaçını çıxarardılar dama, zurnaçı çalardı ki, camaat eşidib toyə gəlsin, təxminən yarım saat çalardı. Özü də əvvəl çalanda “Əraq-pəncəgah” çalardı. Sonra gələrdilər toyxanaya. Toyxanada başlardılar çalmağa. O zaman tanınmış məşhur zurnaçalan Balaxanlı Ağagül olub. Özü çox kamil və musiqişunas bir adam olub, demək olar ki, zəmanəsində onun kimisi olmayıb. O toyxanada çalanda musiqi bilən adamlar ondan “Humayun” dəstgahı istərdilər çalmağa. O da təmamən “Humayun” dəstgahını müfəssəl çalardı. Xalq onun çalmağına heyran qalardı. Ağagül belə kamil çalan idi. O dəstgahı qurtarandan sonra başlardı zurnada mütrüb oynatmağa. Ta saat 10-a qədər. Saat 10-dan sonra oxuyan yasti balaban ilə oxuyardı.

O vaxt stul yox idi. Sazandalar üçün yerdə döşək, yorğan salardılar, oturardılar döşək üstə. Qabaqlarında bir manqal. Manqalın içində də od olardı ki, qavalı qızdırmağa. Çalan və oxuyan iki diz üstə yerdə oturardılar. Balabançının da başında tirmə araxçın olardı, oxuyanın da

başında tirmə araxçın olardı. Əyinlərində uzun don, qara lastikdən döşləri də açıq, bellərində ipək qurşaq olardı.

O vaxt camaatdan, bilən adamlar sərpayıya deyərdilər ki, gedin oxuyana deyin ki, filan havanı oxusun; ya “Mahur”, ya “Segah-zabul” kimi havalar sıfariş verərdilər. Camaat hər havanı istəsə idi, onu oxudardı. Oxuyan qolunu çırmalayıb qavalı qoyardı iki dizi üstə və camaat istəyən müğamatı öz qaydasılə tamam, mükəmməl oxuyardı (təsniflərilə) o vaxt orada dirəngə çalardı, mütrüb oynardı və o zaman xanəndəni gündə 4 dəfə oxudardılar. Əvvəl səhər sazandaların mənzilliндə, sazandalar çay içən vaxtda ona çayüstü deyərdilər. Bir də günorta toyxanada camaat yiğisib ixtilat edərdilər, oxuyan onda oxuyardı. Bir də saat 4-də qurşaq olardı, camaat qurşaqdan qayıdanan sonra yenə gəlib sazandaların mənzilliндə orada ixtilat edib oxuyanı oxutdurardılar.

Bir də axşam toyxanada oxuyardı.

O vaxt toyxanada çalıb oxuyanda gecə qadınlar da damın üstündən, palazın arasından baxardılar və toyxananın yanından da gizlin baxardılar. O vaxtda bir də görür-dün ki, bayırdan, toyxananın yanından bir qiyamət qopdu və qalmaqal oldu. Xəbər alardılar ki, nə var, nə qalmaqaldır? Deyərdilər ki, arvadlar toyxanaya palaz arasından baxırlar. Onları qovardılar ki, baxmasınlar. Bədbəxt arvadları qoymazdılar toyxanaya tamaşa etsinlər.

Elə ki, oxuyan, oxuyub qurtardı, onda lotu gəlib toyxanada oyun çıxarardı. O cümlədən, axund oyunu çıxarardı. Lotu özü də iranlı idi, ərdəbilli. Adı da Lotu İsmayıł idi. Məşhur nəməki gözəl bir lotu idi. O vaxt axund libası geyərdi, başına böyük bir əmmamə qoyardı, ciyinənə də bir əba salardı, əlində də bir əsa, yanında da bir pişid-mət olardı. Pişidmətinin də adı Qasım idi. Pişidməti də dalınca gəlib oturardı toyxananın ortasında, əlində təsbeh zikr edərdi. Qabağında bir dənə səccadə əmmaməni də təh-

tülhənək eləmişdi. Bu əsnada bir dənə qoca arvad gəlib axundun yanına, arvad gələn zaman pişidmət çıxır qabığına, soruşur ondan nə istəyirsən, nə üçün gəlmisən, arvad deyir ki, bir məsələ var gəlmışəm axunddan soruşmağa. Qasım deyir ki, dayan gedim axunddan izn alım sonra get. Qasım gedir axundun yanına, deyir:

– Bir arvad gəlib sizi görmək istəyir.

Axund deyir:

– Qasım əlində bir şey var, yoxsa boş gəlib?

Qasım deyir:

– Xeyir ağa bir şey yoxdur əlində.

Axund deyir:

– Eybi yoxdur, göndər gəlsin.

Qasım gəlib arvadı aparır axundun yanına. Arvad gəlib axunda salam verir. Ərz edir ki:

– Ağa, mənim bir məsələm var sizdən soruşmağa.

Axund soruşur:

– Nədir sənin məsələn, bir de görüm!

Arvad deyir ki:

– Mənim iki dənə toyuğum var, onun birisi banlayır, qalmışam məəttəl, onu satım pul eləyim, yoxsa kəsim verim uşaqlara yesin.

Axund deyir:

– Ay arvad, de görüm toyuğu gətirmişən ya evdədir?

Arvad deyir:

– Xeyr ağa, gətirməmişəm, evdədir.

Axund acıqlanır ona:

– Axmağın qızı axmaq, toyuğu evdə qoyub, özün tək gəlmisən bura. Get toyuğu gətir, gəl baxım, banlayan toyuğun cürbəcür nöqsanları olur, siz onu başa düşməzsiniz. Gərək mən baxam sonra sənə cavab deyəm.

Bu vaxt arvad gedib toyuğu gətirir axunda. Axund alır toyuğu əlinə baxır və deyir:

— Ay arvad, bu toyuq yumurtlayan toyuqdur ki.

Arvad deyir:

— Bəli ağa, yumurtlayan toyuqdur. 10 dənə də yumurtası var evdə.

Axund deyir:

— Get yumurtaları da gətir gəl. Baxım onlara, bəlkə sənin üçün birtəhər düzəldim.

Arvad gedir 10 dənə yumurtanı da gətirir verir axunda. Axund yumurtaları əlinə alıb deyir:

— Vay, yay, yay, nə müzürzü və bedşüküm heyvandır bu. Nə yaxşı bunun sədəməsi sizə toxunmayıb. Yumurtaları heç toyuq yumurtalarına bənzəmir, ilan yumurtasına oxşayır.

Onda axund çağırır pişxidmətini:

— Ədə Qasım, Qasım bura gəl.

Qasım da gəlib deyir:

— Ağa, nə qulluğunuz var.

Axund deyir:

— Qasım, sən dünyagörmüş adamsan, bax gör bu cür yumurta və belə toyuq görmüsən?

Qasım deyir:

— Ağa, başına and olsun, bu cür heyvan birinci dəfədir ki, görürəm.

Axund deyir:

— Ay arvad, iş xarabdır. Mən istəyirdim sənin üçün birtəhər düzəldim ki, şəriətnən müvafiq olsun. Görürəm heç düz gəlmir.

Arvad deyir:

— Ağam, bəs mən indi nə edim?

Axund deyir:

— Heç nə, sən bu toyuğu nə kəsib yeyə biləcəksən, nə də sata biləcəksən.

Arvad deyir:

— Bəs nə olsun?

Axund deyir:

— Allahü əzimüşşən Qurani-Şərifində banlayan toyuğun barəsində ayə buyurub. Ayə də budur, oxuyum sənin üçün, get xatircəm ol otur yerində:

Cəllə cəlalühu və əzzəmə şənihi və rəfə sultanihu,
Banniyan toyuğun əti və yumurtası ilə mollaya həlalihu.

Yazılıq arvad görür ki, axund toyuğu da, yumurtaları da halalladı özü üçün götürdü. Arvad deyir:

— Ay ağa, mənim iki dənə yetimlərim var bu toyuğun yumurtası ilə dolanırlar, birtəhər eləginən ki, heç olmasa bu toyuğun yumurtalarını aparım onlar üçün.

O vaxt axund acıqlanır arvada və deyir:

— Məlunə, məni istəyirsən ki, biiman edəsən və dindən xaric eləyəsən! Oğlanların da batsın, sən də onların üstündə, mən Allah qoyan qanunu poza bilmərəm. Bircə rədd ol buradan! Yoxsa səni verrəm səngusar eləyərlər.

Sonra çağırır Qasımı.

— Qasım, gəl bura, bu məlunəni buradan rədd elə çıxsın getsin. Qasım da gəlib tutur arvadın qolundan çıxarıır bailyara. Deyir arvada:

— Rədd ol buradan, çıx get nə qədər başın salamatdır! Şəriətlə zarafat olmaz.

Biçarə arvad kor-peşiman düşür yola, çıxıb gedir. Sonra axund çağırır:

— Adə Qasım, Qasım bura gəl.

Qasım gəlib deyir:

— Ağa, nə buyurursunuz.

Axund deyir:

— Gördün ki, arvad nə bic arvad idi, istəyirdi yumurtaları alsın məndən. Yandırıdım atasını, vermediim yumurtaları ona. Adə Qasım, mən ölüm gördün ki, ayəni nə cür oxudum onun üçün. Axmağın qızı elə bildi ki, doğrudan da

Quran ayəsidir.

Qasım deyir:

– Ağa, başına dönüm, başına and olsun mən də Quran ayəsi bildim.

Axund deyir:

– Qasım, biz yaxşı edirik ki, bunları avam saxlayırıq, qoymayıraq oxumağa. Əgər bir balaca qara-qura oxusaydı, bu arvad başa düşərdi ki, bu, Quran ayəsi deyil. O zaman nə o toyuğu bizə verərdi, nə yumurtanı. Hamısını alıb aparacaq idi.

Qasım deyir:

– Bəli ağa, sən biləni kim biləcək.

O zaman axund verir toyuğu Qasıma və deyir:

– Apar bunun üçün dən tökginən ac qalmasın, bəlkə sabah bundan bir toyuxpilov yeyək.

Sonra axund yenə deyir:

– Qasım, gəlsənə bu gecə bir keyf edək. Sabah gecəyə ki, toyuxpilovumuz hazırlıdır.

Qasım deyir:

– Ağa, baş üstə, nə cür buyurursunuz o cür də edək.

O zaman axund 5 manat çıxarır cibindən verir Qasıma və deyir:

– Get Martirosun dükanına, mənim adımı ver, deynən axund deyir ki, mən apardığım araqdan versin. Ancaq arağı gətirəndə elə gətir ki, görən olmasın.

Qasım da gedib arağı heç kəs görmədən alıb gətirərdi.

Axund Qasıma deyərdi:

– Adə Qasım, qapını bağla.

Qasım da qapını bağladı. Axund ilə Qasım keyflə məşğul olardılar. O zaman 2 dənə fincan qoyardılar orta-lişa, başlardılar araq içməyə. Əvvəl tökərdilər fincana götürərdilər əllərinə.

Axund deyərdi:

– Qasım, gəlsənə bunu içək o arvadın sağlığına ki, toyuğunu gətirib bizə verib.

Başlardılar içməyə. Bir balaca keyfli olurdular. O zaman axund deyərdi:

– Qasım, mənim üçün bir dirinci çal, oxuyub oynaya-cağam.

O zaman axund əmmaməni atır bir tərəfə, əbasını tul-layır bir tərəfə Qasım da götürür qavalı əlinə başlayır xırda-xırda çalmağa. Axund başlardı bu cür oxuyub oynamama-ğası. Bu əşarı oxuyurdu:

Şüşəni vur piyaləyə saqi can
Xoş rəngi dönsün laləyə saqi can.

Axundla Qasımın keyfi bununla qurtarardı. Bundan sonra başlardı mütrüb oynamamağa. Mütrübə kəmərcik geyin-dirərdilər. Kəmərcikdə sancaq, zəncirə olardı. Qadın tumanı kimi. Mütrübü kamançaçalan oynadardı. Bəzi vaxtda ca-maat zurnaçıdan xahiş edərdi, böyük zurna ilə oynadırdılar. Mütrüb oynayanda ona qırmızı örpək verərdilər ki, örpək ilə oynasın. Ona da “Xalabacı” havası deyərdilər. Mütrüb oyna-yıb qurtarandan sonra başlayıb “Şahsevən” oynardılar, yəni turna-turna. Bir dənə qurşağın ucunu eşərdilər, olardı ağac kimi. Turnanı bir nəfər alardı əlinə, girərdi toyxananın ortasına. Bir nəfər adam çağırardı oturdardı toyxananın ortasında. Bir dizini vurardı yerə sağ əlini uzadardı və ovucunu açardı. O zaman nağaraçı da nağaranı çalardı. O biri var qüvvəsilə turnanı vurardı onun əlinə. Turna qalardı həmin vurulan adam üçün. O da qeyrisini çağırardı vurardı əlinə. Bu qayda ilə turna oyunu təkrar olunardı. Azi iki saat davam edərdi. Hər kimi kim çağırısa idi o adamın ixtiyarı yox idi ki, gəlməsin, gərək gələ idi. Turna o dərəcədə bərk olardı ki, çox adamın əli turnadan işşərdi. O adam o biri gecə toya gəlməzdidi turnanın qorxusundan, toyun pulunu göndərərdilər, özləri

isə gəlməzdilər. Toyun ikinci günü gəlinköcdü aparardılar. Yəni qızın evinə şey aparardılar. Bir dənə qoyun, bir kisə un, üç-dörd pud düyü qız toyunda işlətməyə.

4-5 dənə araba qosardılar, o şeyləri qoyardılar araya cahillər, zurnaçılardan da minərdi, mütrübü də mindirədilər qabaqkı arabanın şanasının üstünə. Çala-çala gedərdilər qızın evinə. Qızgılın həyətində zurna çalardılar. Mütrübü oynadardılar. O vaxt qız evində arabaçılara, sazandalara cehiz verərdilər. Hər adama bir dənə ipək yaylıq, ya bir dənə araxçın verərdilər. Şeyləri verəndən sonra qayıdır gələrdilər.

2-ci gecə oxuyan oxuyub qurtarandan sonra bəyi xınaya gətirərdilər. Bəyin də iki dənə sağ-soldaşı olardı. Birisi qızın qohumlarından, birisi də oğlanın dost-aşnasından. Bəyin qohumları hərəsi bir xonça tutardı. İçi şirniyyat ilə dolu xonçanı tutardılar əllərində oynardılar bəyin qabağında. Sonra çağırardılar bəyin atasılı-anasını, – xonçalarдан birini atası alardı, birini anası, qoyardılar başlarına bəyin qabağında oynardılar. Sonra o yemişləri dövrə ilə tutardılar toyxanada olan camaatın qabağına, camaat da hərəsi bir ovuc götürərdilər ondan, çünki toy şirnisi idi. Bəy xınadan qurtardıqdan sonra aşiq nağılı deyərdi. Aşiq yanında bir dənə balaban çalan olardı. Gedərdilər toyxananın o başına, balabançı da onun dalınca, gələrdilər bu başına. Aşiq nağılı qurtardıqdan sonra başlardılar mütrübü oynatmağa, turna-turna oynamaya. Bunuñla da toyxana qurtarardı və adamlar dağılıb gedərdilər.

Toyun 3-cü günü bəyi hamama aparardılar saat 4-də. Hamamı hamamçıdan danışib alardılar 3 manata. Bəy hamamdan çıixinca nə qədər dost-aşna hamama getsə idi hamamçının ixtiyarı yox idi danışmağa. Hamama bir-iiki kisə xına aparardılar. Orada adamlar başlarına, əllərinə yaxardılar. Hamamda çimib çıxandan sonra xəlifə bəyin paltarlarını

gətirərdi bəy üçün. Bəy çıxıb paltarlarını geyərdi. Zurnaçılardan mütrüb dəstəsilə çala-çala gələrdilər hamamın qabağına. Hamamın qabağında çalardılar mütrüb oynardı, ta bəy hamamdan çıxanacaq. Bəy hamamdan çıxıb düşərdi adamların qabağına, iki dənə sağ-soldaş, yanında zurnaçılarsa çala-çala, mütrüb də bəyin qabağında oynaya-oynaya gələrdilər bəyin həyətinə. Bəy həyətə çatanda bəyin başına qara pul, ağ pul atardılar. Tökülərdi yerə, xırda uşaqlar yıgardılar. Sonra bəyi gətirərdilər toyxanaya, oturdardılar yerə, sağ-soldaşı da yanında. O vaxt bəyin qabağında oynardılar. Oynayandan sonra xanəndə gəlib bəyi tərif edərdi:

Bəyin tərifi:

Əcayib məclisdir, əcayib gülrəng,
Geyinib şuxi şəng hamidan qəşəng.
Əynindəki libas hərəsi bir rəng,
Görüm ay bəy toyun mübarək olsun.

Nimçəyə düzmişəm noğulla badam,
Toyunu eylərəm ürəkdən şadam.
Sağ olsunlar buraya yiğilan adam,
Görüm ay bəy toyun mübarək olsun.
Qohum qardaşına borc olsun.

Ay gözəl bəy.

Saqi hamı alsın ələ camını,
Tərif edək bu məclisi hamını.
Atan-anan aldı arzu-kamını,
Görüm ay bəy toyun mübarək olsun.
Geydiyin xələtin mübarək olsun.

Ay gözəl bəy.

Sultan deyim sənə və ya paşasan,
Xoşbaxt olub bu dünyada yaşa sən.
Yoldaşınla vur ömrünü başa sən,
Görüm ay bəy toyun mübarək olsun.
Qohum qardaşın elin sağ olsun.

Ay sağ olsun.

Əyninə geymisən məxmər parası,
Ürəyimin silinib qalmayıb pası.
Sən olasan on iki oğul atası,
Görüm ay bəy toyun mübarək olsun.
Sağdışın, soldaşın elin sağ olsun.

Bəyi tərif edib qurtardıqdan sonra başlayıb “xan-xan” oynardılar. “Xan-xan” oynayıb qurtarınca bəy yerindən tər-pənməzdi. O vaxt bir nəfəri xan seçərdilər. Vəziri, vəkili və bir də pəgərdi (yasoul) olardı. Xan başlardı divan eləməyə və bə-yin qohum aşnalarından gətirib cərimə edərdi. Cərimə ver-məyənlərin bağlı ayaqlarını, salardı yerə. Tatarı ilə ayaqlarına döyürdi. Sonra alardı cəriməsini, elə ki, xan qurtarardı sonra bəy durub gedərdi. O yiğilan pulları xan paylardı sazandalara, bundan sonra adamlar dağılıb çıxıb gedərdilər.

Toyun 3-cü gecəsi, yəni axırıncı gecə o qayda ilə çalan çalıb oynardı, oxuyan oxuyub qurtarandan sonra çağırardılar toy sahibini ki, süfrəni gətir pulunu yiğaq. Toy sahibi bir süfrə gətirərdi salardı toyxananın ortasına. Kəndin rəis-lərindən 3-4 nəfər oturardı süfrənin dövrəsində, bir dənə xəlifə, iki dənə də ona köməkçi başlardılar camaatdan pul yiğmağa, toy yiyəsi üçün çoxlu pul verərdilər. Əvvəl qohum-qardaşdan yiğardılar, sonra dost-aşnadan, sonra başlardılar camaatdan pul yiğmağa. Məsələn: filankəs 1 manat, xəlifə deyərdi, evi abadan. Filankəs 3 manat xəlifə deyərdi, toyunda qulluq eləyim inşallah. Filankəs 5 manat, xəlifə deyərdi,

Allah ona oğul versin inşallah. Beləliklə, pulu yiğib qurtarardılar. Pulu yiğanda süfrənin qırağında bir nəfər yazan əlində kağız-qələm, pul verənlərin adlarını və miqdarını yazardı. Sonra o kağızı verərdilər toy yiyəsinə. Onlar da toy eləyəndə baxsın görsün kim nə qədər verib, o da o qədər versin onların toyuna. Pulu yiğib qurtarandan sonra başlardılar mütrüb oynatmağa, turna-turna oynatmağa. Aşıq nağıl deməyə, bundan sonra camaat dağılıb gedərdilər.

Oğlan toyu qurtardıqdan sonra gəlin gətirmək fikrində olardılar, qız adamları isə gəlin köçürmək fikrində olardılar. Oğlan evindən iki kisə xına, bir qədər də yemişdən xonça tutardılar gedərdilər gəlinin evinə. Bu gecə gəlinin ayağına xına yaxardılar ki, o gecəyə də xınanahan gecəsi deyərdilər. Həmin xınadan qohum-qardaş da yaxardılar əl-ayağına. Sabahı günü gəlini aparardılar hamama. Hamamdan gələndən sonra axşamı gəlini köçürərdilər. Qız evində gəlinin tədarükündə olardılar. Gəlinin əyər-əksiyini düzəldərdilər. Axşamı bəyin qohum-qardaşı yiğışardı, araba qoşub gedərdilər gəlini gətirməyə, o vaxt kişiler də gedərdilər, arvadlar da gedərdilər. Elə ki, gedib çatardılar qızın həyətinə, deyərdilər ki, biz hazırıq gəlmişik siz hazırlıınız ya yox. Qız adamları deyərdilər ki, xeyr hazır deyilik, hələ gəlinin zinəti qurtarmayıb. Təxminən bir saat oğlan adamını bayırda saxlardılar. Çünkü qanun elə idi ki, evin ortasından pərdə çəkərdilər, pərdənin dalında qızə zinət verərdilər. Zinət verib qurtarandan sonra qızın adamları çıxardılar bayıra, oğlan adamlarına deyərdilər ki, hazırıq, çəkin arabanızı qapıya. Araba da Salyan arabaları kibitkəli, yəni üstü örtülü olardı. Arabanın yanlarına palazlar tutardılar. Kibitkənin üstünə də bir qırmızı örpek çəkərdilər, yəni bilinsin ki, bu, gəlin arabasıdır. Arabanı çəkərdilər qapıya, arabanı qapıya çəkdikdən sonra çıxıb bir dənə kişi aparardılar, oğlanın atası olsayıdı atasını

aparardılar, olmasa idi yaxın adamlarından bir nəfər kişi gələrdi gəlin olan evə, o kişi öz qurşağı belindən açardı bağlardı gəlinin belinə, o qurşağı gəlinin belinə bağlayanda qırraqda duran bir dənə arvad götürüb kişinin papağını qoyardı gəlinin başına, o kişi yenə öz papağını götürərdi qoyardı öz başına. Həman qurşaqda gedərdi oğlan evinə. Oğlan özü açardı qızın belindən qurşağı. Sonra gəlinin qapısından arababayadək iki tərəfli palaz tutardılar ki, gəlin görünməsin. O vaxt qız adamı deyərdi ay camaat çəkilin bir tərəfə gəlini mindirək. Adamlar da çəkilərdilər bir qırğına, qızı bayıra çıxaranda bu sözü oxuyardılar qız üçün:

Anam, bacım qız gəlin,
Əli-ayağı düz gəlin.
Yeddi oğul istərəm,
Bircə dənə qız, gəlin.

Sonra deyərdilər ki: get, çörəyin isti olsun, suyun soyuq. Gəlin arabaya minməmiş onun boxçasının içində bir dənə çörək qoyardılar, bir dənə ayna, bir dənə şam, bir də bir qrafinka şərbət verərdilər bir arvada, şamla aynanı da verərdilər yengənin əlinə. Bir dənə torbanın içində qənd doğrayıb tökərdilər, verərdilər qızın qohumu olan bir arvada. Sonra gəlini mindirərdilər arabaya, üç arvad da minnərdilər gəlin ilə arabaya. Arabanı sürəndə gərək üzü Qibləyə sürə idilər. O vaxt arabanı çəkib çala-çala düşərdilər yola. O zaman bir məhəllədən digər məhəlləyə keçəndə, ya bir kənddən digər kəndə gedəndə o məhəllənin cahılları gəlib kəsərdilər arabanın qabağını. Əllərində bir uzun ip, biri o başdan tutardı, biri də bu başdan, qoymazdılar arabanı getməyə, deyərdilər ki, gərək qazaqyana verəsiniz. Onda oğlanın adamı çıxarıb onlara pul verərdi, buraxardılar arabanı. Elə ki, çatardılar oğlanın həyatını yenə arabanın yanından qapiyacan iki tərəfli palaz tutardılar.

Gəlini düşürüb aparardılar evə. Elə ki gəlin evə girir o vaxt gəlinin taxtının altına bir az qənd atardılar ki, gəlin oğlan üçün şirin olsun. Gəlinin taxtının üstünə də bir oğlan uşağı salardılar ki, gəlin oğlan doğsun. Gəlini saxlayardılar ayaq üstə, onun qabağında çalıb oynardılar. O zamanda gəlinin dalında o arvad dayanardı ki, gəlinin evindən qənd gətirmişdi. Hərdən bir dənə o qənddən, gəlinin çıynının üstündən verərdi gəlinə, gəlin də qəndi verərdi oğlan adamının ağızına, ta ki torbadan qənd qurtarınca, ancaq qəndi adamların əlinə verməzdi. Gəlin gələn gecəsi aş bişirərdilər. Gəlin dolu qazan üstə gələrdi ki, ruzisi bol olsun. Sonra çalıb oynayıb çıxıb gedərdilər. Sonra oğlanın dost-aşnalarından bir dənə oğlan bəyi gətirib salır evinə və çıxıb gedir. Sonra oğlan gəlir gəlinin yanına, oğlan həmən qurşağı açır gəlinin belindən. Sonra oğlan istəyir ki, məqsədinə nail olsun, o zaman bəzilərini həya basardı, ya əsəbləri xarab olardı, məqsədinə nail ola bilməzdi. Yengə də oturardı səhərə qədər o biri evdə, gözlərdi bəyi ki, gəlin evinə xəbər aparsın. Elə ki, məqsədinə nail ola bilməzdi, iki gün gözlərdilər. Başa gəlməyən zaman o vaxt kənddən bir neçə nəfər qoca arvadlardan çağırardılar. Deyərdilər ki, bizim oğlanımız belədir onun üçün nə edək. Qoca arvadlar da deyərdilər ki, bəyi aparın quyunun üstündən atlandırın, qəbiristanlığı gəzdirin ki, çıxsın başından. Sonra aparırlar onu quyunun üstündən atlandırlırlar, qəbiristanlıqda gəzdirirlər, onda yenə düzəlmir, çarələri kəsilib gedərdilər molların yanına. Molla əhvalatı deyərdilər. Molla da baxır Kitaba deyir ki:

– Bunu dua ediblər, bağlayıblar bir qara qiflla aparıb atıblar dənizə. Bunun üçün dua yazmaq lazımdır.

O vaxt onlar molla ilə danışardılar bir qiymət, o pulun yarısını molla qabaqcə alar, qalanını da sonraya vaxt qoyardı. Sonra molla üç dənə dua yazıb verir oğlanın adımına deyir ki:

— Bunun birini qəbirstanlıqda basdırın, birini dənizə atın, birini də salın bir istəkan suyun içinə verin suyu ona içsin.

Sonra oğlanın adamı o duaları gətirib öz qaydasılə işlədir. Bir neçə vaxtdan sonra oğlan qız ilə açılışır, həya mane olmur ona və o vaxt məqsədinə nail olur. Məqsədinə nail olandan sonra camaat deyərdi ki, filan molla oğlanın işini düzəldti. Elə ki, molla eşidərdi ki, oğlanın işi düzəlib həman vaxt xəbər göndərərdi oğlanın ata-anasına ki, mənim pulumu göndərin, əyər göndərməsəniz elə bağlaram ki, qiyamətədək açılmaz. O vaxt oğlanın atası elə bilərdi ki, elə mollanın duasılə iş düzəlib, qorxusundan o pulu həmin gün aparıb verərdi. Hətta qızın tərəfindən mollaya xələt də verərdilər. Oğlan məqsədinə nail olandan 3 gün qızın evindən xörək gələrdi damadla gəlin üçün. Birinci gün quymaq ilə qayğanaq, ikinci gün pilov, üçüncü gün düşbərə gələrdi. Bu, qanun idi. Üçüncü gün gəlinin adamları gələrdilər gəlin ilə görüşməyə. O vaxt yengə bir qırmızı örpek salardı gəlinin başına. Təzədən zinət verərdilər. Onda bir dənə arvad qucağında oğlan uşağı gələrdi evə. Bir dənə oxlov verərdi uşağın əlinə gəlini durquzardılar ayaq üstə, uşaq oxlovu uzadıb gəlinin örپəyini oxlov ilə götürərdi. Arvad durardı oynamaya. O vaxt örپəyi də oxlovun üstündə oynadardı. Ondan sonra gəlin 7 gün təxtin üstündə qalardı. 7 gündən sonra oğlan adamı, qızın adamı yığılıb gələrdilər gəlinin təxtini yığmağa. Qızın evindən bir böyük qabda pilov gələrdi. Qızın taxtını yığandan sonra gəlini aparardılar hamama. Hamama gedən zaman bir dənə podnosun içində gəlinin zinətini qoyardılar: kirşan, pudra, ətir, güzgü 3 dənə yastı qəmbərin üstünə qaş yağı mazudan, rusuqdan qayırardılar. Podnosun üstünə zərli örtük salardılar. Aparardılar hamama və hamamdan çıxan-çıxan arvadlar gərək o qaş yağından yaxardılar və üzlərinə qara

xallar vurardılar. Sonra gəlini hamamdan gətirərdilər. Evə gələndən sonra qızın evindən bir nimçə pilov gələrdi. Çünkü bunlar qanun idi. Pilovu yeyib qurtarandan sonra çalıb oynardılar, hər kəsən çıxıb gedərdi.

Bu idı kənd toylarının qaydası.

O vaxt ki, toy olardı, 3 gecə toy olanda, 3 gün də qurşaq olardı. Məsələn: bir kənddə 4 dənə toy olanda dalbadal 12 gün də qurşaq olardı. Bu vaxt bir açıqlıqda meydan edərdilər, orada qurşaq tutardılar. Məsələn: bir kənddə toy olanda ayrı kəndlərdən də qonax çağırardılar toya. O vaxt qonaxlar toya gələndə, özləri ilə yaxşı qurşaq tutan gətirərdilər və toy pulsunu da verərdilər, qurşaq tutmağa. Qurşaq başlanardı gündüz saat 4-dən gün batana qədər. Bu vaxt qeyri kəndlərdən də cahıllar araba qoşub minərdilər arabaya, gələrdilər qurşağa. Ondan əlavə hər kim kənddə davakar idi, yəni ağaç vuran idi onu da gətirərdilər özlərilə, çünki o vaxt qurşaqda dava çox olardı. O vaxt qurşaq məxluqun arasında mütədavil adət idi. Qurşaq başlanan zamanda kəndin bir nəfər hörmətli adamlarından ağaç əlində gəzərdi meydanın içində, adamları soyundurmağa, qurşaq tutmağa. O kəndin adamından, başqa kəndin adımı ilə qurşaq tutardılar. Qurşaq tutan zamanda birisinin bir balaca yanı dəyərdi yerə, o birisi düz durardı ayaq üstə və onun adamları deyərdilər ki, saxla basdı. Basılan adamın adamları deyərdi ki, basmadı. Düşərdi aralarına bir böyük dava və ağaç bərgəsi. Vurub biri-birinin başını dağıdardılar. O dəstədə ki, ağaç vuran adam var idi o biri dəstəni döyərdi. Onda camaat girərdi onların arasına onları ayırdılar. O vaxt yaxşı pəhləvanlar var idi. O cümlədən, bu axırlarda məşhur maştagalı altıaylıq pəhləvan var idi. Onu da gətirərdilər toya, yaxşı, ehtiramla ona hörmət edərdilər.

Qurşaq olan günlərdə, cahıllar qurşaq tutub qurtaran- dan sonra, o pəhləvan soyunub girərdi meydana, meydanı

yaxşı gəzərdi. Bir 6-7 nəfər cahıllardan soyundurardılar, salardılar meydana. Bir-bir onunla qurşaq tutardılar. Qurşaqda hərəsini bir yolla basardı. Bir parasını götürərdi əli üstə yuxarı, yenə qoyardı yerə. Qurtaran zaman meydanda olan kişi tutardı əlindən gəzdirərdi camaatın qabağında, camaat da ona pul verərdi. Bir qədər pul yiğiləndən sonra qurşaq da qurtarardı gedərdilər. Ondan sonra kəndlərdə məxluqun arasında yenə bir qayda var idi. Bir dənə köhnə qoçun qolunu (cecəsin, qərisin) gətirərdilər, o çox canlı (yoğun) olardı. Götürərdilər axşam onu toyxanaya. Axşam toyxanada çalışıb oxuyub qurtarandan sonra o qolu atardılar toyxananın ortasına, deyərdilər kim istəyir bu qolu sindırmağa buyursun. O vaxt bir nəfər cahıl girərdi ortalığa, o qərini götürərdi əlinə, qərinin bir ucunu qoyardı sol əlinin içində onu qurşaqla bərk biləyindən sariyardı, sonra onu qoyardı sağ böyrünün altına, salardı özünü üstünə. Zurnaçı da, böyük zurnanı çala-çala o güc eliyərdi ki, o qolu sindirsən. Bu sindira bilməzdi. Bir ayırsı gələrdi, beləliklə, bir neçəsi güc eləyəndən sonra sindira bilməzdilər.

Toyun ikinci gecəsi bəy xınaya gəldikdə bəyin xına-sından o qəriyə də yaxardılar, onu olduqca əziz saxlardılar. Toyda qərini sindira bilməzdilər, sazandalar bir ayrı kəndə toya gedərdilər. O vaxt sazandalar həman qərini özlərilə başqa kəndə aparardılar. Onlar da axşam toyxanada çalışıb oxuduqdan sonra o qolu atardılar ortaya. Həmən qayda ilə adamlar qərini sindırmağa çalışardılar. Birinci gecə sindira bilməzdilər, kəndin içində yayıldı ki, filan kəndə bir dənə qəri gəlib onu sindirməq olmur. İkinci gecə camaat töküldürdilər toyxanaya və ən nəhayət, cahıllardan biri sindirardı qərini. Sindirandan sonra səs düşərdi kəndə ki, filan kənddən gələn qərini filankəs sindirdi.

Budur, XIX əsrin axırlarında kənd toyunun qaydası.

Şəhərdə olan pullu toyların qaydası (XIX əsrin axırlarında)

Pullu toyalar bu qayda ilə olardı: toy sahibi qabaqca öz qohum-əqrabasını çağırardı evə bir-birilə məsləhətləşərdilər ki, kimi çağırıq məsləhətə. Onlar məsləhətləşib şəhərin hörmətli cahillərini yazardılar və siyahını verərdilər xəlifəyə. Xəlifə gedib o adamlara bir-bir xəbər verərdi ki, filan gün filankəsin oğlunun məsləhətinə vədəniz var. O adamlar da həman gecə gələrdilər. O gecə də orada məsləhət aşı bişirərdilər. Bir dəstə çalan-oxuyan gətirərdilər ki, onlar toyda da oxuyardılar. Axşam çalışıb oxuyandan sonra başlardılar adamları yazmağa. Hər adam öz qohum-qardaşın, dost-aşnalarını yazdırıldılar. Yazıb qurtardıqdan sonra yeyərdilər xörəklərini çıxıb gedərdilər. Toy başlanmamışdan bir gün qabaq o kağızı verərdilər xəlifəyə. Xəlifə də düşərdi şəhərin içində, bir-bir o adamları xəbər edərdi ki, səni filankəsin filankəsin oğlunun toyuna çağırıb, sabah toy olacaq. Toy da iki gecə olardı. Özü də gündüz olmazdı. Haman toyda camaata xörək verməzdilər. Toyun birinci gecəsi sərpayı olardı. İkinci gecəsi pul yiğardılar. Toyda bir dəstə zurnaçı olardı, bir mütrüb, bir də oxuyan. Axşam toyun axırında mütrüb oynardı. Oxuyan oxuyardı, pulu yiğardılar və sonra toy qurtarardı.

Bakıda pulsuz toyların qaydası (XIX əsrin axırında – yəni ürəfa toyları)

O vaxt toy sahibi çağırardı öz qohum-qardaşından hansı ki ürəfa və sinli adamlar idi. Onlarla məsləhətləşərdi ki, toya hansı çalan və oxuyanları gətirək və toyu neçə gecə edək. O vaxt öz aralarında məsləhətləşərdilər. Toy: 10-8-6 və ya gecəyəcən olardı. Çalanın ən yaxşı tarçalanını gətirərdilər

və oxuyanın da hansı ki savadlı idi, musiqişünas idi, onu gətirədlər. Toyda bir oxuyan olardı, bir də tarçalan. Tarla kamançaçalan az olardı. Çox vaxt tək tarçalan olardı. Toya çağrılacaq adamları başlardılar yazmağa. Əvvəl öz məhəllələrinin cahillərini çağırardılar. Toya çağırılanları dəstə-dəstə çağırardılar. Hər dəstəni də iki gecə toya dəvət edərdilər. Bir gecə sərpayı olardı, ikinci gecədə xörək yeyib çıxıb gedərdilər, sonra ayrı məhəllədən çağırardılar. Onlar da hələ o qayda ilə olardı. Toyda tarçalandan və oxuyandan başqa mütrüb də olmazdı, zurnaçı da olmazdı və oynayan arvad da olmazdı.

Çalıb oxuyan da 3 dəstə olardı. 3 dənə otaq olardı. Növbə ilə oxuyub qurtaranda bir-birlərinin yerini dəyişdirərdilər. Bu keçərdi o otağa, o keçərdi bu otağa. Bəzi yerlərdə toy yiyəsindən cahillər təvəqqə edərdilər onlar üçün zurna ilə mütrüb gətirdərdilər. Onlar üçün bir otaq ayıradılar ki, bu otağın da qapılarını bərk bağlardılar ki, zurna çalanda səs o birisi otağa gəlməsin, çalıb oxuyana mane olmasın. Bu qayda ilə toy davam edərdi. Bu məsləhətdə olan adamlar toyun əvvəlindən axırıncı gecəsinə qədər toyda olardılar. Toyun axırıncı günü bəyi aparardılar hamama, bəyi hamamdan gətirəndən sonra həyətdə camaata şərbət verərdilər, adama bir stəkan. Bəyi gətirib əyləşdirərlər evdə, yanında iki dənə sağ-soldası olardı. Onda bir dənə xan seçərdilər. Xan bəyin qohum-qardaşından, dost-aşnalarından adama bir kəllə qənd cərimə edərdi. Sonra o qəndləri paylardılar çalıb oxuyanlara. O günün axşamı gəlin gələrdi. Gəlin gələn gecəsi toyda çalıb oxuyan olmazdı. Ancaq üləmələri (axundları, mollaları) çağırardılar. Onlar üçün bir də dərvish gətirərdilər. Dərvish oxuyardı, çörəklərini yeyərdilər sonra gedərdilər gəlin üçün. O zaman çalan və oxuyanların arasında təfavüt var idi. Belə çalan oxuyan var idi ki, gecəsi 5 manat olardı, beləsi də var idi ki, gecəsi 10 manat olardı. Bəzi yerlərdə bir parasına xələt də bağışlardılar.

Gəlinə necə ziynət verərdilər

Gəlinə ziynət verəndə əvvəlcə bir arvad dəlləyi götürərlər. Dəlləy gəlinin üzünü alardı ipliyə və kirşanla. Necə dəlləy oğlanın üzünü qırxar, arvad da gəlinin üzünü ondan təmiz alardı. Sonra qaş yağı yandırardılar, mazidən qara rənginən. Sonra məşşatə başlardı gəlinə ziynət verməyə. Əvvəl ona qaş yaxardı, sonra gəlinin 2 üzünə də xal vurardı. Bir də çənəsinə qara xal vurardı. Bir də 2 qaşının arasına xal vurardı. Sonra başına ətir tökərdilər. Bunlarla məşşatə onu ziynətləndirirdi. Bir də gəlinin başının tükündən ziynət verərdilər. Qayçı ilə və daraqla. Əvvəl bir çin başının tükündən alınından çətir qoyardılar. Bir çin də qulağının qabağında gözünün altınacan: ona da balabilçəh və gözaltı deyirlər. Budur gəlinin ziynəti.

Gəlinin başına papaq qoymaq və belinə qurşaq bağlamaqdan məqsəd nədir?

Gəlinin başına papağı ona görə qoyurlar ki, oğlan evinə gedəndən sonra oğlan – başıpapaqlı – doğsun və qurşaq bağlamaqdan məqsəd budur ki, biz qızı göndərdik oğlan evinə bikr (bağlı), qurşaq kimi. Qurşağı da qızın belindən oğlan gərək açsın. Özgəsi onu aça bilməz. Əl aqılı yek filişarə¹. Budur papağın və qurşağın mənası.

Kənt toylarında qurşaq alarkən qoç döyüşdürürdilər. Məsələn: Balaxanı kəndində hər kimin qoçu vardı, meydanda döyüşdürürdilər. Məsələn, bir qeyri kənddə kimin ki, qoçu vardı qoyardı ərəbəyə, beş adam da ayrı ərəbədə gələrdilər toy olan kəndə qoçu döyüşdurməyə. Qoç döyüşdü-

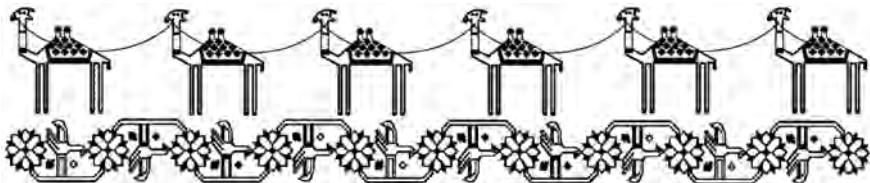
---

¹ Aqılə bir işaret (*red.*).

rəndə çox dava düşərdi, ona görə ki, qanun belə idi. Hər qoç sahibləri qoçu döyüşdürən zaman çəkərdilər biri meydanın bu başına, o biri meydanın o biri başına. Qoçları buraxan zaman ikisi də birdən buraxardılar. Birisi tez buraxanda, onda dava düşürdü və bir də qoçu buraxanda qoç yiyesi gələrdi, qoçılə gələndə qışqırardı qoç üçün: ay atama, o biri qoçun sahibi deyərdi nə üçün geldün, neyçün qışqırdın ki, mənim qoçum qorxdu. Beləliklə, dava düşərdi. Vurub bir-birinin başını dağıdardılar.

Kəntlərdə begi hamamdan gətirəndə bir qayda var idi ki, tapança atardılar. Hər adam 10-15 gülə atardı. Bəzi vaxt da səhvən açılardı əllərindən degərdi bir adama. Necə ki, XIX əsrin axırlarında Kürdəxanı kəndində begi hamamdan gətirəndə tapança səhvən açıldı gülə degdi Bəxşəeli Kəblə Mürsəl oğluna, bu adam öldü. Belə olardı kənt toylarının qaydası.

Son

XIX ƏSRİN AXIRLARINDA OLAN TARÇALAN VƏ XANƏNDƏLƏR BUNLAR OLMUŞDUR

Əvvəli Baladadaş olub, Bakılı, çox yaxşı və gözəl səsi olub. Hansı ki məşhurdur. Qəzəli çox aşikar oxuyurmuş. O oxuyanda o qədər aydın oxuyarmış ki, uzaqdan onun oxuduğu qəzəlləri yazardılar. Bir də oxuyan Buzovnalı Əbdülhüseyn olub. O da qəzəli çox aşkar oxuyardı.

Bir də Sabunçulu Qiyyas olub. O çox musiqiyə bələd olub. Ona görə ki, Mirzə Səttarin yanında olmuşdu və ondan təlim götürmüdü. Özünün də savadı yox idi, amma qəzəli və müğamları çox düz oxuyardı. Demək olar ki, iki nəfər musiqişünas olsa idi biri də Qiyyas idi. Onun sənəti xanəndəlik idi. Ondan sonra şəhərdə orlı İskəndər olub. Onun da oxumağı təmiz idi. Bir də Qarabağlı Hacı Hüsi olub. Gözəl oxuyan və xoşxan olub və yaxşı “Şuş tər” oxuyardı. Ondan sonra Qarabağlı Məşədi İsa olub. Çox qəzəlxan və təsnifxan olub. Səsi az idi, amma gözəl əşarlar və rübai'lər oxuyardı. Özü də çox xoşqılıq bir insan idi. Bir də Ağabala olub, Ağa Seyid oğlu, özü də Bakılı. O xanəndəliyə getməzdı. Ürəfa toylarına, yəni pulsuz toyılara xahiş edərdilər onda gedərdi. O vaxt toyda oxuyanlar oxuyub qurtarandan sonra, Ağabala ürəfa olan otaqda başlardı oxumağa. Camaat da balkondan-zaddan qulaq asardı. Özü də çox savadlı idi. Çox yaxşı oxuyan idi. Demək olar ki, həqiqətən, xanəndəlikdə tək olub. Oxuyanda havaların hamisini yaxşı oxuyurdu. Ələlxüsus

“Mayeyi-Zabul” u çox yaxşı oxuyardı. “Segah-Zabul” u oxuyub qurtarandan sonra tarçı Fərəc arada bir diringə çalardı. Onu o qədər uzadardı ki, qabaxkı səs camaatın qulağından itərdi. Özü də “Çargah, Həsarmüxalifin” in yerində çalardı. Sonra başlardı “Həsarmüxalif” çalmağa. Ondan sonra Bakılı Mirzə Ağa Kərim Zeynalov olub. O çox gözəl musiqişünas, qəzəlxan və təsnifxan olub. Özü də savadlı şair olub. Onun musiqiyə çox həvəsi olduğuna görə atasından qalan mal dövlətin hamisini satıb getdi İrana. Orada musiqini təmamən öyrəndi və qayıdırıb gəldi Bakıya. Bir neçə müddət Mirzə Səttar ilə bir yerdə oldu və ondan da bir çox şeylər öyrəndi və hər nə oxuyurdusa hamısı Mirzə Səttarın nəfəsində oxuyurdu. O kəndlərə, pullu toyılara getməzdi, pulsuz toyılara gedərdi. Mirzə Ağa Kərimin səsi yox idi, onun tutqun səsi var idi. Amma o oxuyanda nə qədər oxusa idi xəlq daha da istərdi oxusun. Çünkü qəzəlləri məclisə münasib oxuyardı və muğamatı düz oxuyardı. Ağa Kərimin oxuduğu qaydalar, nəfəslər, təsniflər və qəzəllər hamısı Mirzə Səttarın qaydasında idi. Ağa Kərimin mənzili farslar karvansarasında idi. O vaxt tarçalanların və oxuyanların da orada mənzili var idi. O vaxt tarçalanlar və oxuyanlar yiğışardılar tarçalan Cavadın mənzilinə, orada çalışıb oxuyardılar. O vaxt musiqi barəsində ya qəzəl barəsində aralarında mübahisə olsa idi gedərdilər Ağa Kərimin yanına. Ağa Kərim məsələni həll edərdi onlar üçün.

Bir də İrandan gələn xanəndələrdən Ala-palaz oğlu olub, bir də Mirzə Səttar olub. O həm kamança çalardı, həm də oxuyardı və tarçalanlar da Bəylər Mirzə Sadıq olub. Bir də Lazır olub. Bir də musiqişünas, tarçı Fərəc olub. Bunlar öz vaxtlarının gözəl çalanları idi. Mirzə Səttarın əhvalatı isə belə olmuşdur: O iranlı idi, özü də Ərdəbildən. O, bir balaca axsıydırdı. Mirzə Səttarı Ərdəbildən müşdəhid Hacı Mirsaleh qovub xaric eləmişdi. Çünkü, Mirzə Səttar molla azan verəndə, “Dügah” havası ilə əzanın səsinə uyğun kamançasını

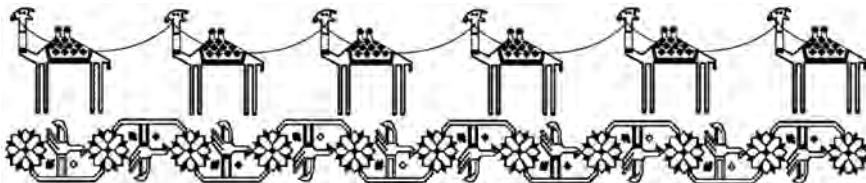
çalarmış. Molla necə əzanı deyirdi Mirzə Səttar da eynən kamançanı o cür çalırdı və oxuduğu kəlmələri də kamançada çalırdı. Bu xəbər çatır müşdeidə, müşdeid də ona görə qovur onu Ərdəbildən. Sonra gəlir Bakıya, düşür İçərişəhərdə Ağa Hüseynqulu karvansarasında. Onu yavaş-yavaş aparırlar toylara. Sonra məşhur olur Bakıda və gəlir düşür Bayıl şəhərinə Hacı-Hacıağanın karvansarasına. Mirzə Səttarın bir dənə kamançası olur ala, özü də iri. Özü də həmişə uzun don geyərdi. Çiyində əba, başında da əmiri papaq. Ancaq kamil ustadi əzzəm olur, çalmağı necə idisə, oxumağı da elə idi.

Ondan sonra Ala-palaz oğlu olub. Adı Molla Rıza. Özü kosa, rəngi də qap-qara. Özü xanəndə deyildi. O molla idi, rozaxan, başında əmmamə. Rozaxanlıqda çox şakəri yox idi. Xalq ona çox talib deyildi. Kəndlərin qanacaqlı adamları, oxumağına və səsinə görə onu aparardılar rozaxanlığa, evdə oxumağa, Onu oxutdurardılar təlimlə. Elə vaxt olurdı ki, axşamdan başlardı oxumağa azı-azı dörd saat oxuyardı. Özü də sulu qəlyan çekən idi. Elə ki, qəlyanı doldurardılar, alardı əlinə başlardı oxumağa. Bəzi vaxtlar da deyirdilər ona ki, oxu, oxumazdı düşərdi boynuna.

Onun da şakərin bilirdilər, Onu oxutdurmaq istəyəndə ayrı adam başlardı yanında züzməmə eləməyə. O adamın oxumağından darixardı, başlardı özü oxumağa. Onun oxumağı da demək olardı ki, xariqülədə bir şey idi. Məsələn, oxuyanda ağızını yumub səsini salardı burnuna. Başlardı züzməmə eləməyə. Elə ki ağızını açardı elə bil top açılır. Məsələn, “Əraq” oxuyanda, “Pəncə” yerində oxuyanda, orda 4-5 cür ləhcə vururdu, kənarkə (bülbül) kimi.

Demək olar ki, onun oxumağı aləmdə buçağacan olmuyub.

Bu idi, bunların tərcüməyi halları.

MUĞAMATLAR

“MAHUR-HİNDİ” DƏSTGAHI

1. “Mahuri-hindi”
2. “Əmiri”
3. “Mübərriqə”
4. “Əşiran”
5. “Şikəsteyi-Fars”
6. “Əraq”
7. “Kəbuli”
8. “Rak”
9. “Mahuri-hindi”

Yaran meyəm zi bəhri xuda dər gəlu konid
Aludeyi meyəm bə meyəm şüstuşu konid
İbriqi mey dəhid məra ta vizu konəm
Səccadəyəm bəcanibi meyxanə ru konid
Bimar çun şəvəm, bübəridid bəmeykədə
Əzbəhri səhhətəm bə xümi mey firu konid
Əzhuş çun rəvəm bə meyəm baxud avərid
Ayəm bəhus baz meyəm dərgəlu konid
Qəbri məra bəpayi xümi köhnə bərkənid
Bazəm ləhəd bəcanibi meyxanə ru konid
Vəxti əcəl bənəzdi mən arid sağəri
Rəngəm ço zərd şod bəmeyəm sürxru konid
Bədəz vəfati mən zigiləm sər zənəd gülü
Divanə mişevid məbada ki bu konid.

Tərcüməsi:

Dostlar, Allah xatirinə, meyi mənim boğazıma tökün,
Meyə bulaşmışam, mey ilə məni yuyub təmizləyin.
Mənə mey (ibriqi) verin ki, (vüzu) edim,
Səccadəmin üzünü meyxana tərəfə çevirin.

Xəstələnmişəm, məni meyxanaya aparın,
Sağalmağım üçün mey küpünün başına dolandırın.

Huşum başından getsə, meylə məni özümə gətirin,
Elə ki, ayıldım, yenə də boğazıma mey tökün.

Qəbrimi köhnə bir küpün dibində qazın,
Baş daşımı da meyxana səmtinə döndərin.

Əcəlim çatanda yanına bir piyalə gətirin,
Elə ki, rəngim saraldı, meylə üzümü qızardın.

Mən ölündən sonra torpağımdan bir gül bitər,
Amandır, onu iyilməyin, yoxsa dəli olarsınız.

Təsnifi “Mahur”

Aməd şəbi əzzəxb məra rənci əzabəst
Ey dost biyar ançı məra daruyi xabəst
Mən cəhdə konəm baəcəli xişi nəmirəm
Dərmürdənibihudə çemüzdi çəsəvəbəst
Əsbi ki səfirəş nəzəni minəxürəd ab
Ni mərd kəm əz əsb nəmey kəmtər əz abəst
Ma mərdü dəfu çəngu şərabimü kəbabim
Xoşa ki, dəron cəng şərabəstü kəbabəst.

Tərcüməsi:

Yenə gecə gəldi, yuxusuzluq mənə əzab verəcək,
Ey dost, mənim yuxu dərmanımı gətir.
Mən çalışıram ki, öz əcəlimlə ölməyim,
Boş yerə ölməyin nə xeyri və savabı var?

Ata fit çalmayanda su içmir,
Nə kişi atdan əskikdir, nə də mey sudan.

Biz dəf, çəng, şərab və kabab adamıyıq,
Şərab və kabab olan bir döyüş necə də xoşdur.

“Mübərriqə”nın əşarı

Yar an beh ki, nüktədan başəd
Dərrəhi eşq can fişan başəd
Məclis an beh ki, yar bünisinəd
Həm bəüşşaq həmzəban başəd
Zülfü an beh şəvəd xəm əndər xəm
Rəsmi cani aşiqan başəd
Əbru un beh bəsane qövsü-qüzəh
Həmçü tiri ki dər kəman başəd
Çeşm an beh kim işəvd məxmur
Mübtili seyri sahiran başəd
Ləb çinan beh ki dər məkidəni u
Piri səd salha cavan başəd
Gərdən an beh çu gərdəni mina
Ab dərbətnü vey əyan başəd
Sinə an beh bəsanı sineyi sübh
Gəh nəhanü gəhi əyan başəd
Nafə an beh cü pənbeyi məhluc
Pənbə pişəş cü qeyrivan başəd.

Tərcüməsi:

İncə mətləbləri anlayan yar yaxşıdır,
Eşq yolunda canını fədə edən yaxşıdır.

Yarın oturduğu məclis yaxşıdır,
Özü də aşıqlərlə dilbir ola.

Qıvrım-qıvrım saç yaxşıdır ki,
Aşıqlerin canına bənzəsin.

O qaş yaxşıdır ki, qövsi-qüzeh kimi,
Kamanda olan ox kimi olsun.

O göz yaxşıdır ki, xumar olur,
Sehirkarların sərgərdan qalmasına səbəb olur.

Elə dodaq yaxşıdır ki, onu əməndə
Yüz yaşlı qocalar da cavan olur.

O boyun yaxşıdır ki, mina boynu kimi
Su onun içərisində görünsün.

O sinə yaxşıdır ki, sübhün sinəsi kimi
Gah gizli, gah da aşkar olur.

Daranmış pambığa oxşayan o göbək yaxşıdır ki,
Pambıq onun yanında qır kimi görünsün.

Təsnif

Bə fəsli gül ey nigara, ey nigara
Mey biriz ruzi şəb dər bahara
Dilbər mey biriz ruzi şəb dər bahara

Biya axır mən ziqəmət, mən ziqəmət
Dər-bə-dərəm çün konəm
Bi bəsərəm kərdi
Nəzər biya be kon bər in rüxi zərdəm
Be kon dərmani in dərdəm
Dilbəri mən, tacı səri mən
Ləhzeyi bünişin dər-bərimən.

Tərcüməsi:

Gül fəslində, ey nigar, ey nigar,
Gecə-gündüz baharda mey gətir.
Dilbər, gecə-gündüz baharda mey gətir,
Gəl, axı, mən qəmindən, qəmindən
Qapılara düşmüşəm, necə eləyim?
Məni kor qoymusan,
Bu sarı üzümə bir nəzər sal,
Bu dərdimə dərman elə,
Dilbərim, başımın tacı,
Bir an mənim qarşısında otur.

Əşiranın əşarı

Demə düşübdür əsərdən bu naleyi şəbgir
Ki, doğru söz budu naləmdə qalmayıb təsir
Əgər o zülfü çəlipayə bir də kəc baxsam
O zülf əlilə mənim boynuma vurun zəncir
Gözəllərin qaşı cəllad olur yaxın getmə
Ki qan içüllər su tək öldürürülə bi təqsir
O tiri qəmzələrə baxmağa gözüm qorxub
Dolandıranda gözün aləmi edər təsxir
Əgər şikayət edəm bir də tiği əbrudən
Kəsün bu dildür günahkar o qan tökən şəmşir.

Əraqin əşarı

İn buyi ruh pərvər əzan kuyi dilbərəst
Vin abü zindəgani əzan hövzi kosərəst
Ey badi busitan məgərət nafə dər miyan
Vey mürğı aşına məgərət namə dər pərəst
Buyi behişt migüzərəd ya nəsimi dust
Ya karivani sübh ki, geyti minəvvərəst
Ya qasid əz kodam zəminəstü müşgübu
Vin namə dər çedaşt ki ünvan müəttərəst
Qoftim eşqüra bəsəburi dəva kunim
Hər ruzi eşq bişitərү səbr kəmtərəst
Bazaki, dər fəraqı tu çeşmi ümidi var
Çun guşı ruzədar bər allahy əkbərəst
Dani ki çün həmi güzəranımü ruzigar
Ruzi ki, bitü migüzərəd ruzi məhsərəst.

Tərcüməsi:

Bu ruh oxşayan qoxu o dilbərin küçəsindən gəlir,
Və bu dirilik suyu o Kövsər hovuzundandır.

Ey bostan küləyi, məgər göbək sənin ortənadır,
Ey tanış bülbül, məgər məktub qanadındadır?

Behişt qoxusu gəlib keçir, yoxsa yarın nəsimi,
Bəlkə sübhün karvanı keçir ki, dünya nurlanıbdır.

Ey qasid, hansı torpaqdandır ki, müşk ətri verir,
Bu məktubu nədə gətirmisən ki, ünvanı ətirlidir?

Deyirdik ki, eşq səbirlə sağaldaq;
Hər gün eşqi artır, səbir isə azalır.

Bir də gəl ki, sənin ayrılığında umudlu gözüm
Oruc tutanın qulağı kimi Allahu-əkbər səsinin
arzusundadır.

Bilirsən ki, ruzigarımız birtəhər keçir,
Sənsiz keçən günümüz isə qiyamət günüdür.

Əraqin təsnifi

İxlasi mən əz mərhəməti tu gilə darəd
İn müşti gil axır çə qədər hövsələ darəd
Şəbha ta səhər bi tü zədəm naləyi fəryad
Əzmən pədəri madəri əxvan gilə darəd
Gəh büt şikənəm gahi bəməscid zənəm atəş
Əz məzhəbi ma gəbri müsəlman gilə darəd
Səyyad peyi seyd dəvidən əcəbi nist
Seyd əz peyi səyyad dəvidən məzə darəd.

Tərcüməsi:

Mənim sədaqətim sənin mərhəmətindən gileylidir,
Bu bir ovuc torpağın axı, nə qədər hövsələsi var?

Gecələr səhərə kimi sənsiz nalə-fəryad çəkirəm,
Məndən atam, anam, qardaşlarım gileylidir.

Gah büt qırıram, gah da məscidə od vururam,
Bizim məzhəbimizdən, gavur da, müsəlman da
gileylidir.

Ovçunun ov dalınca qaçması qəribə deyil,
Ovun ovçu dalınca qaçmasının məzəsi var.

Rakün əşarı

Fələk əz kəc rəvihayət nəmi guyəm ki, bərgərdi
Şəbi vəsləstü xahəm, əndəki ahəstətər gərdi
Süheyıl imşəb məya birun becanəm dərdi dil darəm
Əgər vəxti tülüət ayəd, ey xurşid bərgərdi
Xoruz im şəb əgər dari səri bihudə güftari
Bübinəm lali gərdi dərşəbi bi balü pər gərdi.

Tərcüməsi:

Fələk, demirəm ki, əyri dolanmağını yerə qoyasan,
Vüsal gecəsidir, istəyirəm ki, bir az yavaş dolanasan.

Süheyıl, bu gecə çıxma, canımda ürək dərdi var,
Əgər doğmaq vaxtin çatsa, ey Günəş, geri qayıt.

Xoruz, əgər bu gecə boş danışığa başlasan,
Görüm, gecələr lal olasan, qolun-qanadın qırılsın.

“BAYATI-İSAHAN” DƏSTGAHI

1. “Bayati isfahan”
2. “Bayati-şiraz”
3. “Bayati-kürd, bayati əcəm, Azərbaycan”
4. “Həcyuni”
5. “Dəştii”
6. “Güleki”
7. “Gəbri”
8. “Sarənc”
9. “Qəməngiz”
10. “Əbu-əta”
11. “Bayati-əcəm ya üczar”
12. “Bayati-İsvahan”

“Bayati-İsfahan”ın aşarı

Kəs dər nəyamədəst bedin xubi əzdəri
Digər nəyavərəd çoto fərzənd madəri
Əvvəl mənəm ki dər həmə aləm nəyamədəst
Zibatər əzto dər nəzərəm hiç mənzəri
Xürşid əgər tür uyi nə puşı füru rəvəd
Qruyənd dü afütab nə güncəd bekişvəri
Həmrəhi mən məbaş ki həsrət bərənd xəlq
Dərdəsti müflüsü ço bibinənd göhəri
Hərgiz nə bürdəəm bə xərabati əşq rah
İmruz arizyi to dərdad sağəri
Yaxud behüsnü ruyi to kəs nist dərcahan
Ya həstü nistəm zitü pərvayı digəri
Bər sərvü qamətət gülübadam çeşmə ru
Nəşənidəəm ki, sərvü çenin avərəd bəri

Tərcüməsi:

Bu gözəllikdə hələ heç kim qapıdan girməyib,
Analar daha sənin kimi övlad yetirməz.

Hamıdan əvvəl mənəm ki, bütün aləmdə
Baxışına səndən gözəl heç kim sataşmayıb.

Əgər sən üzünü örtməsən, günəş batıb gedər,
Deyirlər ki, bir ölkəyə iki günəş sığışmaz.

Mənimlə yoldaş olma ki, xalq müflisin əlində
Gövhər görəndə paxıllıq edər.

Hələ eşq xərabatına yol salmamışdım,
Bu gün piyalə sənin arzunu qəlbimə salmayınca.

Ya sənin gözəlliyyində dünyada heç kəs yoxdur,
Ya da var-yoxumun səndən başqa bir qorxusu var.

Sərv boyuna gözün və üzün gül və badamdır,
Heç eşitmədim ki, sərv bu cür bar gətirsin.

TƏSNİFİ “Bayati-İsfəhan” və “Bayati-Şiraz”

Tuti be gülüstani to pər mirizəd
Qərib nəvazikon şəbi ayənd bərət
Tu dil nəvazikon şəbi ayənd bərət
Mehman nəvazikon şəbi ayənd bərət
Aşıq bəsəri zülfü tu zər mirizəd
Qərib nəvazikon şəbi ayənd bərət
Məclis büsazikon şəbi ayənd bərət

Biyo bürovim əzin vilayət mənu to
To dəsti məra bigir mən əz daməni to
Qərib nəvazikon şəbi ayənd bərət
Xəbər bəqazikon məra to razikon
şəbi ayənd bərət

Tərcüməsi:

Tuti sənin gülüstanında qanad salar,
Qəribə mehribanlıq elə, gecə qapına gəliblər,
Ürəkləri oxşa, gecə qapına gəliblər.
Qonaqpərvərlik elə, gecə qapına gəliblər.
Aşıq sənin başına və saçlarına qızıl səpir,
Qəribə mehribanlıq elə, gecə qapına gəliblər.
Məclis düzəldən ol, gecə qapına gəliblər.
Gəl sənlə mən bu vilayətdən baş götürüb gedək,
Sən mənim əlimdən tut, mən də sənin ətəyindən,
Qəribə mehribanlıq elə, gecə qapına gəliblər.
Qaziyə xəbər elə, məni razı elə,
gecə qapına gəliblər.

“Bayati-kürd”ün əşarı

Rəmzi rüxsarını yarün məni müztərdən sor
Yəni ayinə sıfatını İskəndərdən sor.
Təlxı, Şirin, rəhi əşqi nə bilsin Xüsrov
Onu Fərhadi-sitəmdideyi müztərdən sor.
Zahid inkar meyi nabi qılırsa nə əcəb
Gəl onun zövqünü bu piri qələndərdən sor
Ey soran halimi kim beylə pərişan niyəsən
Sorma məndən anı o zülfü müənbərdən sor
Ey soran abi bəqa ləzzətinini kim necədir
Tapmasan Xizri əgər get ləbi dilbərdən sor.

“Bayati-kürd”ün təsnifi

Bedori ləbət ləli qiymət nədarəd
Bepişi rüxət gül nəzakət nədarəd
Büzən gərdənəmra bəşəmşiri nazət
Nəguyəndü hindu sücaət nədarəd
İlahi Züleyxa əzizət bimirəd
Tə’ni Yusif in tab zillət nədarəd

Tərcüməsi:

Dodağının yanında ləlin qiyməti yoxdur,
Üzünün yanında gülün nazikliyi yoxdur.
Naz qılincinla boynumu vur,
Deməsinlər ki, hindlinin şücaəti yoxdur.
İlahi, Züleyxa, əzizin ölürlər,
Yusif tənəsinin bu zillətə tabı yoxdur.

“Həcyunu”nın əşarı

Bəxt baz ayəd əzan dər ki, yeki, çun tü dərayəd
Ruyi zibayı tü didəm, dəri dövlət bügüşayəd
Səbri büsyarı bübəyəd pədəri piri fələkra
Ta digər madəri geyti çütü fərzənd büzayəd
İn lətafət ki, tü dari həmə dilha büfürubi
Vin büşəşət ki, tü dari həmə qəmha bezudayəd
Bəhəmə kəs bünümudəm xəmi əbru ki, tü dari
Mahi nevi hər ki, bübinəd, bəhəməkəs bünüməyəd
Neyşəkər bahəmə şirini əgər ləb bügüşayi
Pişi ləli şəkərinət çü ney əngüst bùxayəd
Gər məra hiç nəbaşəd nə bə dünya nə bəüxra
Çun tü darəm həmə darəm digərəm hiç nə bayəd
Çeşmi aşiq nətəvan duxt ki, məşuqi nə binəd
Nayi bülbül nə təvan bəst ki, bərgül nə sürayəd.

Tərcüməsi:

Bəxt yenə də o qapıdan girər ki, sənin kimi birisi içəri
girsin,
Sənin gözəl üzünü görmək səadət qapısının açarıdır.

Fələk qocasının atasında çox səbr olmalıdır ki,
Dünya anası sənin kimi övladı bir də doğsun.

Bu lətafətlə bütün ürəkləri oğurlayarsan,
Bu gülərzüzlülükə bütün qəmləri tez apararsan.

Sənin qaşının əyrisini hamiya göstərdim,
Yeni ayı kim görsə, hamiya göstərər.

Sən dodağını açsan, şəkər qamışı bütün şirinliyi ilə
Şəkər ləlinin önündə ney kimi barmağını dişləyər.

Mənim dünyada və axırətdə heç nəyim olmasa da,
Sən mənimsənsə, hər şeyim var, başqa heç nə gərəyim
deyil.

Aşıqin gözünü tikmək olmaz ki, məşuqu görməsin,
Bülbülün boğazını tutmaq olmaz ki, gülə nəğmə
oxumasın.

“Həcyunu”nun təsnifi

Əqrəbi zülfü kəcət baqəmər qərinəst
Taqəmər dər əqrəbəst karima çininəst
Əvvələn nəslət bigu mərdümi küçayı
Əz küca amədəyi baki aşinayı
Mən mitərsəm, mən milərzəm yarı mən türkəst
Bəxəncər mizənim yar dili
Mişəngəm mürğı diləm pər mizənəd üf dilə mişəngəm.

Tərcüməsi:

Əyri saçının əqrəbi yeni aya yaxındır,
Nə qədər yeni ay Əqrəbdədir, bizim işimiz belə olacaq.
Əvvəlcə nəslini de, haralısan?
Hardan gəlmisən, dost-tanışın kimdir?
Mən qorxuram, mən əsirəm, yarım turkdür,
Xəncərlə ürəyimə vuracaqdır.
Sevinirəm, ürək quşum qanad çalır, ah, ürəkdən sevinirəm.

“Dəştı”nın əşarı

Məkon baxubürüyun aşinayı
Bütərs əzmöhnəti ruzi cidayı
Vəfayı adəti xuban həminəst
Ki əvvəl mehr axır bivəfayı.

Tərcüməsi:

Gözəllərlə dostluq etmə,
Ayrılıq gününün möhnətindən qorx.
Gözəllərin vəfada adəti belədir:
Əvvəlcə mehribanlıq, axırda vəfasızlıq edərlər.

“Gəbri”nın əşarı

Əzin kuçə biya bülbül güzərkün
Büzən cəh-cəh tü yarəmra xəbərkün
Əgər yarı məra didi bə xəlvət
Bigü ey bibafa, ey bimürüvvət.

Tərcüməsi:

Bülbül, gəl bu küçədən keç,
Cəh-cəh vurub yarıma xəbər elə.
Əgər yarımı xəlvətdə görsən,
De ki, ey bivəfa, ey bimürvət.

“Sarənc”ın əşarı

Şənidəstəm ki, Məcnuni diləfkar
Çüşud əz mürdəni Leyli xəbərdar
Giriban çaki zəd ba ahüfəryad
Bügüfta ey fələk kərdi çebidad
Sərasimə dəvid əndərbiyaban
Besuyi türbəti Leyli şitaban
Dəranca kudəki did istadə
Bəhərsu dideyi heyrət güşadə
Süraqi turbəti Leyli əzu cüst
Bəs un küdək buxəndidu bedugüft
Ki, ey Məcnun türə gər eşqü budi
Çera əzmən təmənna minümudi
Dərin mədfən bəhər su cüştükün
Zihər xaki kəfi bərdar bukün
Zihər xaki kibuyi eşqi peydast
Yəqin dan türbəti Leyli haman cast.

Tərcüməsi:

Eşitdim ki, ürəyi dağlı Məcnun
Leylinin ölümündən xəbər tutan kimi
Ah-fəryad çəkib yaxasını yırtdı,
Dedi, ey fələk, bu nə zülmdür etdin?
Başılovlu çöldə qaçaraq
Leylinin torpağına tərəf tələsdi.
Orada durmuş bir uşaq gördü,
Heyrətlə hər tərəfə baxırdı.
Leyli torpağının sorağını ondan axtardı,
O uşaq isə gülüb ona dedi:
Ey Məcnun, sənin eşqin olsaydı,
Niyə məndən sorğu edirdin?

Bu qəbristanlıqda hər tərəfi axtar,
Hər qəbirdən bir ovuc alıb iyilə.
Hansı torpaqdan eşq iyi gəlsə,
Yəqin bil ki, Leylinin torpağı odur.

“Qəməngüz”ün əşarı və kudəkə cavab

Cəvabəş dad Məcnuni ələmnak
Ki, ey rovşən zəmir ey kudəki pak
Cahan xeyli qədim əstü kühənsal
Dəru Leyliyu Məcnun həst büsyar
Həməquyi səadət ra rübudənd
Ki, əz cami bəla sərməst budənd
Həmə rövşən dili iftadəyi eşq
Ki, bərmən həm xəti an həst sərməşq
Nə tənha mən şüdəm əz eşq Məcnun
Tamam anha dərin xakənd mədfun
Ki, ayəd buyi eşq əz xaki anha
Fədayi xaki qəbrü pakı anha
Mən əz Leylayi xüd cuyəm nişani
Ki, qeyrəz u tamamən dasitani.

Tərcüməsi:

Qəmli Məcnun ona belə cavab verdi:
Ey açıqürəkli pak uşaq,
Dünya çox qədim və yaşıdır,
Onda Leyli və Məcnunlar çoxdur.
Deyəsən, bəs hamısı səadəti oğurlayıb,
Çünki bəla camından sərməst olmuşlar.
Hamısı açıq ürəkli, eşqdən yorğun olub,
Mənə də o xətt sərməşq olub.
Təkcə mən eşqdən Məcnun olmamışam,

Onların hamısı bu torpaqda dəfn olunub.
Onların da torpağından eşq iyi gəlir,
Mən onların pak qəbirlərinə fəda olum.
Mən öz Leylamdan bir nişan axtarıram,
Çünki ondan başqası tamam əfsanədir.

Qəməngüz və Əbu-əta təsnifi

Duşinə peyi qulam migərdidəm əzizi diləm.
Dər tərfi çəmən dilbərcan, dər tərfi çəmən.
Əfsürdə güli miyani gülha didəm mi suxt çümən
Ey aşiqi zar əzizan ey aşiqi zar
Quftəm ki, çıkrədeyi çinin misuzi, mixahəm türə
Bəs vayi bəmən dilbər can, bəs vayi bəmən.

Tərcüməsi:

“Üczal”
sonra
“Bayati-İsfahan”

“RAST” DƏSTGAHI

1. “Rast”
2. “Hüseyni”
3. “Vilayəti”
4. “Xocəstə”
5. “Əraq”
6. “Dilruba”
7. “Qərayi”
8. “Məsəmi”
9. “Rast”

“Rast”ın əşarı

Bülbül əgərçi incisə gülşəndə xaridən
Yaxşı doğul fərar eyləsən lanəzarüdən
Çoxlar diyər mən aşiqəm amma xilafdır
Aşıq odur ki, qaçmadı pərvanə naridən
Basmışdı gülüstanda gülü xarü bağırına
Bülbül çəküb nəva dolanürdi kənaridən
Yarün nişan verün mənə Leyli məzarını
Buyi vəfa salibdir məni ixtiyaridən
Ey kaş görüm zamanədə mətlubə yetməsin
Hər kimsə zülmə ayıra yarı-yarıdən
Yansın dilim o gün ki, sənə aşiqəm dedim
Ta sən gələn zaman gedərəm ixtiyaridən
Ey məqdəmün fədası bəlalər çəkən başım
Gəl-gəl ki, keçdi səbri qərarım, qəraridən.

“Rast”ın təsnifi

Ey bivəfa yar səni necə salım yadə mən
Çərxi fələk qoymadı kam alım dünyada mən.
Ayrı düşdüm gülümdən, gülümdən-bülbülümdən

Bibəfa yar əlindən, kimə gedim dadə mən
Mən sevmişəm pişəni, pişəni-əndişəni
Çallam başa tişəni, bənzərəm Fərhadə mən
Sarı qovun dilimi, uçurtdum bülbülimi
Nə qoydular danışam, nə kəsdilər dilimi
A Leyli, Leyli, Leyli, istərəm səni xeyli
Gedün o yarə deyün, görək kimədür meyli.

“Vilayəti”nin əşarı

Zahida ol sənəmün zülfü çəlipasınə bax
Aç bəsirət gözüvi nərgizi şəhlasınə bax.
Mürdə ya cənnətə, ya duzəxə getsə nə qəmün
İrsinə göz tikübən külçəvü həlvəsinə bax
Ayeyi xəmri axur nəfini inkari qılır
Etdiyi vəzini gör, verdiyi mənasına bax
Bu xiyal ilə yenə cənnəti istər zahid
Əbləhün fikrini gör, dildə təmənnasına bax.

“Vilayəti”nin təsnifi

Yekşəbi türə xahəm əz xuda
Girəmat bəğəl təngü-təngü-təng
Hər küçəvi tündi-tündi-tünd
Ayəməz qafu ləngü-ləngü-ləng
Dər kəfү nigar keybovəd həna
Qani aşiqın rəngü-rəngü-rəng
Get dolanginən xamisəm hənuz
Puxtə olmağa çox səfər gərək.

Tərcüməsi:

Bir axşam səni Tanrıdan istədim,
Qucaqlayıım sıx-sıx.

Haraya tez-tez getsən,
Arxanca yavaş-yavaş gəlim.
Nigarın ovcunda nə vaxt həna olsa,
Aşıqin rəng-rəng qanıdır.

“Xocəstə”nin əşarı

Olur daim rəvan əşkim bu çeşmi dərdü nakimdən
Vicudim qərqidür seylabə xövfim yox həlakimdən
Mənə hər dərdü versə qaşların, ləlün dəva eylər
Əcəb həngamədür, gör dərdi kimdəndür, dəva kimdən
Tənuri dildə, gərm olsa vicudim atəşi cana
Cahan əhlini yandırram bu şeyu suzi nakimdən
Əgər avarəxanlıq rastlıqcan qırsam ey mütrüb
“Əzağu-Kabuli” mədhuş olur dəsgahü rakimdən
Açıb qəm süfrəsin hatəmlik etdin dəhrüdə salik
Odur hər kim yeypib, əl çekməyir bir qürsü kakimdən.

“Əraq”ın əşarı

An kəski büngərəd be məhi sərvü qamətəm
Digər nəmi künəd bə həqiqət məlamətəm
Bərbadeyi təhur məra ehtiyaci nist
Məsti xumari badeyi cami möhübbətəm
Şəbha nişat iş bə əgyarı mi künü
Mən binəva bə didəni ruyi tü həsrətəm
Baqeyr əgər xiyali tü ülfət nü mudənəst
Əvvəl məra büküş ki, nə güncəd beqeyrətəm
Rəft əz diləm xiyalü vətən ba vicudi tü
Əz bəhri məhcəməli tü pabəndi qürbətəm
Dərdü fəraq miküşəd ey bivəfa məra
Aya-ci müşəvəd ki, biyayı bətürbətəm
Xaqqanira hisabi gədai nə mikuni
Bayəd çü səg bekuyi tü gər qədrü qiymətəm.

Tərcüməsi:

Sərv boylu ayıma kim baxsa,
Doğrusu, bir də məni danlamaz.
Cənnət şərabına mənim ehtiyacım yoxdur,
Məhəbbət camının badəsindən məsti-xumaram.
Gecələr əgyarla şadlıq edirsən,
Mən yazıqsa sənin üzünü görməyə həsrətəm.
Əgər sənin xəyalın yadlarla ülfət bağlamaqdırsa,
Əvvəl məni öldür ki, bu, qeyrətimə sıığışımır.
Sənin varlığınla ürəyimdən vətən xəyalı getdi,
Sənin ay camalının üzündən qurbətdə əsir olmuşam.
Ey vəfasız, ayrılıq dərdi məni öldürür,
Nə olar ki, qəbrimin üzərinə gələsən?
Xaqanını gədə belə saymırısan,
Sənin küçəndə it kimi qədir-qiyəmtə layiqdir.

“Əraq”un təsnifi

Gəlmə-gəlmə get yaxşı-yaxşı sən,
Mən sənin kimi yarı istəməm.
Öldü aşiqün bircə gəlmədün,
İndi sən edən zari istəməm.
Hər nə ağladım, sinə dağladım
Qoymadün görəm gül camalüyü.
Tabi vermə çox tari zülfüvə
Mən xəzinəsiz mari istəməm.
İlahi, cənnəti neynərəm sabah,
Mən bugünkü gün yarı istərəm.
Verməsən əyər doğru söz ki mən
Belə rəhmsiz tarı istəməm.

“Qərayi”nin əşarı

Məkun ba xubruyan aşinayı
Bütərs əz möhnəti ruzi cidayı
Vəfayı adəti xuban həminəst
Ki, əvvəl mehrü axır bi vəfayı.

Tərcüməsi:

O gün ki, məni yaratdın,
Aqlamaqdan başqa bir şey görmədim.
Tanrıım, yaradıcılığın xətrinə
Bizim günahımızı görməzliyə vur.

“ŞUR” DƏSTGAHI

1. “Nəva”
2. “Mayeyi Şur”
3. “Dəramət”
4. “Müyə”
5. “Səlmət busələk”
6. “Bayati-türk”
7. “Şikəsteyi-fars”
8. “Simai-şəms”
9. “Hicaz”
10. “Şəhnaz”
11. “Dilkeş”
12. “Niş-fəraz”
13. “Şur”

“Nəva” və “Mayeyi-Şur”un əşarı

Çeşmani nimi məsti tü heyranı avərəd
Sevdayı türreyi tü pərişani avərəd
Guyi kitərki eşq künü rahi əql gir
Kari çera künəm ki, peşimani avərəd.

* * *

Kəsi ki ruyi tü binəd nəzər bəkəs nə künəd
Zi eşq siri nəgərdəd zi eyş bəs nə künəd
Dərin rəviş ki türəvi pişi hər ki bazayı
Gərəş bətiği zəni ruyi baz pəsnə künəd
Çinan bəpayi tu dərmurdən arizuməndəm
Ki zindəganiyi xişəm çinan həvəs nə künəd
Bə müddəti nəfəsi yad bidili nə künü
Ki yadi tü nə təvanəd, ki, yek nəfəs nə künəd

Əgər nəsibi nə bəxşி, nəzər dəriği mədar
 Şekərfürüş çinin zülmü bərmən kəs nə künəd
 Nədanəmət ki icazət növüşt fitva dad
 Ki, xuni xəlqi birizi məkün ki, kəs nə künəd.

Tərcüməsi:

Sənin yarıməst gözlərin heyranlıq gətirir,
 Sənin saçının sevdası pərişanlıq gətirir.
 Deyirsən ki, eşqi tərk et, ağıl yolu tut,
 O işi niyə tutum ki, peşimanlıq gətirir.

* * *

Hər kəs sənin üzünü görsə, başqasına nəzər salmaz,
 Eşqdən doymaz, eyşə bəs deməz.
 Bu gedişlə ki, sən gedirsən, hər kimin qarşısına
 çıxsan,
 Onu qılıncla vursan da, üzünü səndən çevirməz.
 Ayağının altında ölməyi elə arzu edirəm ki,
 Öz həyatıma o qədər də həvəs göstərmirəm.
 Çoxdandır ki, bircə an ürəyini çaldığını yad etmirsen,
 O isə sənin xəyalını bir an da yaddan çıxarmır.
 Nəsibimi verməsən də, baxışını əsirgəmə,
 Şəkər satan, bu zülmü mənə kimsə etməz.
 Bilmirəm, kim sənə icazə yazıb, fitva verib
 Ki, xalqın qanını tökəsən; belə etmə ki, kimsə bunu
 etməz.

“Şur”un təsnifi

Atəsi xərməni məni danə bəsuyi digəran
 Bülbülü bağı mən tüvi cəh-cəh bə bağı digəran
 Basənəmi çülübəti xoş binisin bəxəlvəti

Busə sitan ba arizu, tazəbətazə, növbənöv
Şahidi dilrubayı mən, mi künəd əz bərayimən
Nəqşü nigarü rəngü bu tazəbətazə, növbənöv
Meydə nə lütfü ey pəri nəşə odur ki, səndə var
Abi həyati ləzzəti, ləblərüvi əməndə var.

Tərcüməsi:

Mənim xərmənimin odu, başqalarına isə dənsən,
Mənim bağımın bülbülüsən, cəh-cəhin isə
başqalarının bağlındadır.
Bütə bənzər sənəmlə xəlvətdə şadlıqla otur,
Ondan təzə-təzə, növbənöv öpüş arzula.
Mənim ürək çəkən gözəlim mənim üçün
Təzə-təzə, növbənöv naxış, şəkil, rəng çəkir.

“Bayati türk” əşarı

Xalın görəndə mürkü dilim biqərar olur
Çün quş görəndə danəmi, biixtiyar olur
Zülfündə könlümün quşunun aşiyani var
Vermə səba yelinə kövül tari-mar olur
Avçı şikar edəndə iki ahunun birin
Labüd kəməndinə o biri tez düçar olur

“Şikəsteyi fars”ın əşarı

Kim gördü mən görən sitəmi hicri yaridə
Kim çəkdi mən çəkən qəmi bu ruzigaridə.
Hicran əlindən anu ki mən çəkmişəm yəqin
Məcnun vətəndə çəkmədi Mənsur daridə
Bir dağı vurdı tişəni Fərhad o vaxt əgər
Min dağ gizlənib bu dili dağıdaridə

Zahid, məlamət eyləmə verməzdim anə dil
Olsaydım ol zamanda əgər ixtiyarıdə
Pərvanə tək vurardı özün şəmə hər zaman
Olsayıdı gər bu məndəki qəmlər həzaridə
Aləm bahar olanda sevər eyşü-işrəti
Bilməm nə var ki, mən xəcil ollam baharidə
Tərpətmə qara zülfünü ey badi sübhüdəm
Min dil yatıb o silsileyi tabidaridə
Eşq atəşində yandım, o qəmlər ki, məndə var
Əlbətdə görməyib ani pərvanə naridə.

“Şikəsteyi fars”ın təsnifi

Xahəm ki, səri zülfü türə çəngü zənəm xanum
Canım ney-neyi-ney-ney.
Səd busə əzan ləbani
Gül rəngü zənəm xanım,
Canım ney-neyi-ney-ney
Dər şışə kunəm mehrü vəfayı həməra
Dər pişi tu ey nigar bər səngü zənəm xanum
Canım ney-neyi-ney-ney.

Tərcüməsi:

İstəyirəm ki, sənin saçında çəng çalım, xanım,
Canım, yox-yox-yox-yox.
O gül rəngli dodaqlarından yüz öpüş alım,
Canım, yox-yox-yox-yox.
Hamının mehribanlıq və vəfasını şüşəyə doldurum,
Ey nigar, sənin qarşında daşa çalım, xanım.
Canım, yox-yox-yox-yox.

“Simai-şəms”in əşarı

Ma dərin şəhrü qəribim dərin mülkü fəqir
Bekəməndi tü giriftar be damitü əsir
Dəri afaqü güşadəst və lakin bəstəst
Əz səri zülfü tu bərpayı dilima zəncir
Dər diləm bud ki, can bərtü fişanəm lakin
Baz dər xatırəm ayəd ki, mətaist həqir
Gər biguyənd ki məra hali pərişaneyi nist
Rəngü rüxsar xəbər midəhəd əz sərrü zəmir
Mən əzan hərdü kəma xaneyi əbruyi dü çəşm
Bər nə darəm əgərəm didə bidu zəndi betir
Mən nəzər bəzi gürüftən nətəvanəm hərgiz
Əz mən ey xosrovi xuban, tü nəzər bazü migir
İn hədis əz səri dərdəst ki, mən migüftəm
Ta dər atəş nə nəhi, buyi niyayəd ziəbir.

Tərcüməsi:

Biz şəhərdə qəribik, bu ölkədə fağır,
Sənin kəməndinlə tutulmuşuq, sənin tələnə düşmüşük.
Dünyanın qapısı açıqdır, ancaq sənin saçının
ucundan

Bizim ürəyimizin ayağına zəncir vurulub.
Arzum var idi ki, canımı sənə qurban edim, lakin
Birdən yadıma düşdü ki, çox ucuz bir maldır.
Əgər desələr ki, mənim halım pərişan deyil,
Üzümün rəngi xəbər verər ki, könlümdə nə sirlər var.
Mən iki gözümü o iki qaşın yayından çəkmərəm,
Əgər iki oxla gözlərimi çıxartsan da.
Mən bir də sənə baxa bilmərəm,
Ey gözəllər şahı, sən bir də məndən nəzərini götürmə.
Bu əhvalatı mən dərdin çoxluğundan söylədim,
Oda salmayınca əbirdən xoş iy gəlməz.

“Hicaz”ın əşarı

Yaqünula Leylayə fil əraqi mərizətün
Xəyalü təni küntü təbibəm müdaviya.

“Hicaz”ın təsnifi

Əşq pəncəyi darəd ahənin
Çün bər avərəd, çün bər avərəd sərzi asitin.
Canum sərzi asitin, xanum sərzi asitin
Səd həzari şəh, səd həzari şəh çün Səbüktəkin
Bərdəri Əyaz, bərdəri Əyaz bəndə mişəvəd
Canum bəndə mişəvəd, xanum bəndə mişəvəd
Biya hey xurim şərab, canum badili kabab
Canum saqiya bidih, dilbər cami mey şərab
Yar, yar zülfü bərrük tü əfşan nəmudi
Halətəmra pərişan nəmudi
Ey Süleyman tü dər dəştü kühistan
Mən bə zənciri əşqət griftar, dilbər mən
bəzənciri əşqət giriftar.

Tərcüməsi:

Eşqin dəmirdən pəncəsi var,
Elə ki, qolçaqdan başını çıxarar,
Canım, qolçaqdan başını, xanım, qolçaqdan başını
çıxarar,
Səbüktəkin kimi yüz min şah, yüz min şah
Əyazın qapısında, Əyazın qapısında qul olar,
Canım, qul olar, xanım, qul olar.
Gəl hey şərab içək, canım, kabab olmuş ürəklə,
Canım saqi, ver, dilbər, bir cam şərab.
Yar, yar, saçını üzünə dağıtmışan,

Halımı pərişan etmisən.
Ey Süleyman, sən çöldə, dağdasan,
Mən eşqinin zəncirinə bağlanmışam,
Eşqinin zəncirinə bağlanmışam.

“Şəhnaz”ın əşarı

Sərvü azadi qədünlə mana yeksan görünür,
Kimə sərgəstə olan baxsa xuraman görünür.
Can görünməz desələr, təndə inanmam niyə kim,
Lütfüdən hər necə baxsam tənəvə, can görünür.
Dedüm əhvalımı cananə qılım ərz vəli
Görə bilməm özümü andaki, canan görünür.
Ey diyən səbri qıl ah eyləmə yarı görcək,
Bana düşvaridür əmma sana asan görünür.
Sordum əhvalını eşqündə münəccimlərdən,
Baxdılar tale evinə dedilər qan görünür.
Nə kamandarüsən ey məh ki atıb qəmzən oxun,
Yıxdığın seydidə nə zəxm nə peykan görünür.
Bir sənəm zülfünə guya ki, veribdür köylün
Ki, Fizuli yenə mədhuşi pərişan görünür.

“ÇAHARGAH” DƏSTGAHI

1. “Çargah”
2. “Bəstənigar”
3. “Həsar”
4. “Muxalif”
5. “Məqlub”
6. “Mansuri”
7. “Mansuriyə”
8. “Uczal”
9. “Çargah”.

“Çahargah”ın əşarı

Mən sənin çoxdan əsiri nərgizi mestanüvəm,
Bəndəyi zülfü girəhgiri əbirəfşanüvəm.
Qəmzeyi mərdümküşündə küşteyi bicanüvəm,
Ey kəmanəbru şəhidi navükü müjganüvəm.
Bulmuşam feyznəzər səndən sənün qurbanüvəm.
Gördügündən türreyi əmbərfişanün bestəsin
Bağban bir pulə verdi sünbülün hər destəsin.
Sorsa gər ləli lebün kim ney səbəbdən xəstəsin
Zülfünün tarinə peyvənd etmişəm can riştəsin.
Başün üçün bir tərəhhüm qıl ki, sərgərdanüvəm,
Köylümün səhbəzi, balü pərrin seyd üçün
Dami təzviri qurubdu bilmərəm mən geyd üçün
Xubrulərdə vəfa yox, əmr üçün ya zeyd üçün
İldə bir qurban kesəllər xəlqü aləm eyd üçün
Dəm-bədəm, saət-bə-saət mən sənün qurbanüvəm.

“Çargah”ın təsnifi

Ey sariban ahəstəro karami canəm mirəvəd
Van dilkibaxüd daştəm ba dilsitanəm mirəvəd
Məhməlbüdar ey sarüban tündü nekün bakarivan
Kəz eşqü un sərvü rəvan guyi rəvanəm mirəvəd
Mən mündəyəm rəncur əzu biçarəvü məhcür əzu
Guyi ki nişi dur əzu bər üstüxanəm mirəvəd
Dərrəftənү canəz bədən guyəndü hər nevi süxən
Mən xüd be çeşmü xişitən didəm ki, canəm mirəvəd

Tərcüməsi:

Ey sarvan, yavaş get ki, canımın rahatlığı gedir,
O ürək ki, özümdə idi, ürək aparanımla gedir.
Cilovu çək, ey sarvan, karvanı çox tez sürmə,
Ki, o sərvi-rəvanının eşqindən deyəsən, ruhum
bədəndən gedir.
Mən onsuz eziyyətdəyəm, çarəsiz və qəmginəm,
Ondan uzaqda deyəsən bəs, sümüyümə bıçaq
soxurlar.
Canın bədəndən getməsi haqqında hər cür söz
deyirlər,
Mənsə öz gözümlə gördüm ki, canım necə gedir.

“Bəstənigar”ın əşarı

Mən nədanəstəm əz əvvəl ki, tübimehri vəfayı
Əhdu nabəstən əzanbeh ki, bübəndivi nəipayı
Dustan əybü künəndəm ki, çera dil batü dadəm
Bayed əvvəl betü güftən ki, çinin xubü çərayı
Şəmüra bayəd əzin xanə birun bürdənү küştən
Taki həmsaya nədanəd ki, tüdərxaneyi mayı

Küşdəni şəm ci hacət bəvəd əzbimü rəqiban
 Pərtovi hüsnü tü quyəd ki, tü dər xaneyi mayı
 Həlqə bərdər nə təvanəm zədəm əzbimü rəqiban
 İn təvanəm ki, biyayəm beməhəllət begedayı
 Pərdə bər dar ki, biganə xüd an ruyi nəbinəd
 Tübüzürgivu gərayineyi kuçek nə nümayi.

Tərcüməsi:

Mən əvvəldən bilmirdim ki, sən mehrü vəfasızsan,
 Əhd bağlamamaq ondan yaxşıdır ki, bağlayasan,
 eməl etməyəsən.
 Dostlar eyib tuturlar ki, niyə ürəyimi sənə vermişəm,
 Əvvəlcə səndən soruşmaq lazımdır ki, niyə belə
 gözəlsən?
 Şamı bu evdən çıxarıb söndürmək lazımdır ki,
 Qonşu sənin bizdə olmağınızı bilməsin.
 Rəqiblərin qorxusundan şamı söndürməyə nə
 ehtiyac var?
 Sənin gözəlliyyinin parıltısı deyir ki, sən bizim evdəsən.
 Rəqiblərin qorxusundan qapının halqasını çala
 bilmirəm,
 Yalnız məhəllənə dilənçi kimi gəlməyi bacarıram.
 Pərdəni götür ki, biganə sənin üzünü görməz,
 Sən böyüksən, kiçik güzgü səni göstərməz.

“Bəstənigar”ın təsnifi

Ey zülfü müsəlsələt bəlayi dilimən dilbərican
 Vey ləlü ləbət üqdə güşayi dilimən dilbərican.
 Mən dil betü dadəm əz bərayi dili tü
 Tü dil be kesi medih bərayi dilimən
 Destəm bəgərdənət ləbətra bibusəm

Türa cani tü mekun məyusəm
Saqi məra badə bidih badə zi əndazə bidih
Əz destü həramzadə bigir, bərdestü həlal zadə
bidih dilbər can.

Tərcüməsi:

Ey zəncir kimi saçı ürəyimin bələsi olan dilbərcan,
Ey dodağının ləli ürəyimin düyüünü açan dilbərcan.
Mən sənin ürəyinin xatırın ürəyimi sənə verdim,
Sən mənim ürəyimin xatiri, ürəyini kimsəyə vermə.
Qolumu boynuna salım, dodağını öpüm,
Sən canın, məni peşman eləmə.
Saqi, mənə badə ver, badəni həddən artıq ver,
Haramzadənin əlindən al, halalzadənin əlinə ver,
dilbərcan.

“Həsar”ın əşarı

Əzpesi pərdeyi zulf bünüm an rura
Qürsü xurşidi təvan mi nə təvan did ura
Zülfü bügşa mekün əndişə zisehrü cadu
Əjdahayı səri zülfət büxürəd cadura
Abü həyvani ləbət key tələbəd İskəndər
Xızrı peymiynəbərəd zülmətü an geysura
Müşküra nekhəti zülfət sükəd dərtədbət
Həmçünun ahuyi çeşmət bəxəta ahura
Nə təvanəd künəd əndamü türa vesf həkim
Nə keşəd Mani əzan şekli səri yekmura.

Tərcüməsi:

Saçın pərdəsinin arxasından o üzü görürük,
Günəş diskinə baxmaq olar, ona baxmaq olmaz.

Saçını aç, sehir və cadudan qorxma,
Saçının ucundakı əjdəha cadunu batıl edər.
Dodağının dirilik suyunu İskəndər necə
arzulaya bilər,
Xızır o saçın zülmətinə girə bilmir.
Saçının iyi Tibetdə müşkü xəcıl edər,
Necə ki, ahu gözün xətada ahunu.
Filosof sənin bədəninin tərifini edə bilməz,
Mani o şəkildən bir telin ucunu belə çəkə bilməz.

“Həsar”ın təsnifi

Mən çəra dil bətüdadəm kidiləm müşükəni
Taçı kərdəm kinigəh baz bəmən minekünü
Dili zarəm betü məşqul nigəh bər çəpi rast
Ta nədanənd rəqibun kitü mənzüri məni
Tü bedin qəddət sifət gər büxüramı dərbağ
Bağiban binedü güyəd kitü sərvü çəməni.

Tərcüməsi:

Mən niyə ürəyimi sənə verdim ki, ürəyimi sindirasan,
Nə etdim ki, mənə bir də baxmırsan?
Ağlar ürəyim səninlədir, baxışım sağa-sola baxır,
Rəqiblər bilməsin ki, sən mənim mənzurumsan.
Sən bu qamətinlə, gözəlliyinlə bağa girsən,
Bağban görüb deyər ki, sən çəmən sərvisən.

“Muxalif”ın əşarı

Zülfün kimi qaraldı günüm dudi ahilən,
Eşqündə iddia edərəm bu günahilən.
Hər guşəsində gözlərүүн min bəla yatıb,

Neyşə can almasın belə göz bu nigahilən.
Müjgan səfini sinəmə çəkmək rəva degül
Gəlmək xərabə mülkə nə lazım süpahilən,
Netsün tari zülfilə bu qan alan kövül
Mümkünmüdür bacarmaq o zülfü siyahilən.
Yığmiş xət ilə destü qəza zülfü ruyinə
Necə ki, bağban gülü bağlar giyahilən.
Ey çərx açılmışeydi sabah çıxmışeydi gün,
Ovqatımız keçdi bu gülüzlü mahilən.

“Muxalif”ın təsnifi

Ey padişahi xuban dad əz qəmi tənhayı
Dil bi tü becan aməd vəxt əstki, bazayı
Ey dərdi tüəm dərman dər bəstərү nakami
Vey yadi tüəm munis dər güşeyi tənhayı
Məcnun dilimən, dilimən rüsва dilimən-dilimən
Şeyda dilimən-dilimən
Dər daireyi qismət ma nüqteyi pərgarım
Lütf anki tü əndişi, hökm an ki tü fərmayı
Daim gülü in büstan, şadab nəmimanəd
Dəryab zəifanra dər vəxtü təbanayı.

Tərcüməsi:

Ey gözəllər padşahı, dad yalqızlıq qəmindən,
Sənsiz ürəyim cana gəlib, qayıtmagının vaxtıdır.
Nakamlıq yatağında sənin dərdin dərmanımdır,
Yalqızlıq guşəsində sənin xatırın munisimdir.
Məcnun ürəyim, ürəyim, rüsvay ürəyim, ürəyim,
Vurğun ürəyim, ürəyim.
Qismət dairəsində biz pərgar nöqtəsiyik,
O lütf yaxşıdır ki, sən düşünürsən,

O hökm yaxşıdır ki, sən verirsən.
Bu bostanın gülü həmişə tər qalmayacaq,
Bacardığın zamanda zəiflərə yardım et.

“Mansuri”nın əşarı

An ki, peyvəstə cəfa əstü keşidəsti mənəm
An ki, yek zərrə vəfa əstü nədidəsti mənəm.
An ki, hərfizi vəfa quş nə kərdəsti tüvi
An ki, dər əşqü nəsihət nəşənidəsti mənəm
An ki, dərrahi vəfa pa nə nəhadəst tüvi
An ki, əz tiği cəfa sər nə keşidəst mənəm
Əz xiyaləm nəfəsi an ki, nə rəftəstü tüvi
An ki, hərgiz be xiyalət nərəsidəstü mənəm
An ki, çün Seyyahi bi çarə güli dərhəmə omr
Əz gülüstani müsali tü nəqidəstü mənəm.

Tərcüməsi:

O ki, dalbadal cəfa çəkir, mənəm,
O ki, bir zərrə vəfa görməyib, mənəm.
O ki, vəfadan bir kəlmə belə eşitməyib, sənsən,
O ki, eşqdə nəsihətə qulaq asmayıb, mənəm.
O ki, vəfa yoluna ayaq basmayıb, sənsən,
O ki, cəfa qılıncından boyun qaçırmayıb, mənəm.
O ki, xatirimdən bir an belə getməyib, sənsən,
O ki, heç zaman sənin yadına düşmür, mənəm.
O ki, yaziq Səyyah kimi bütün ömrü boyu
Gülüstandan sənin kimi bir gül dərməyib, mənəm.

**“Uczal”
sonra
“Muxalif”**

“DÜGAH” DƏSTGAHİ

1. “Dügah”
2. “Zəmin-xarə”
3. “Ruhul-əlvan”
4. “Məsnəvi”
5. “Mavərənəhr”
6. “Hicaz”
7. “Şaxətayı”
8. “Dügah”

“Dügah”ın əşarı

Canı mən, canı mən fədayı tu bad
Hiçət əzdusitan, nə yayəd yad
Mirəvi iltifat minə künü
Sərvi hərgiz çinin nərəft azad
Afərini həzar bərpədəri
Ki, tüpərvərd madəri kitüzad
Bəxtü nikət bemüntəhayi ümid
Bürəsanəd çeşmi bədmürsad
Taçıkərd an ki, nəxşürüyi tübəst
Tadəri fitnə dər cahan bügüşad
Mirəvəm ta damni şəh girəm
Zəmən əz dəstü xubürüy imdad
Əql an guyəd mərov ki, nətvani
Eşqü güftə hər unçı bada bad
Eşqü ba əqlədər nə miayəd
Cövrü muzdur mikəşəd üstəd.

Tərcüməsi:

Mənim canım, canım sənə qurban olsun,
Heç dostları yada salmırısan.

Gedirsən, lütf eləmirsən,
Heç sərv də bu cür azad getməz.
Səni bəsləyən ataya, doğan anaya
Min dəfə afərin deyirəm.
Ümidim budur ki, xoş bəxtin
Ömür boyu pis gözdən uzaq olsun.
O nə etdi ki, dünyaya açılan fitnə qapısını
Sənin üzünün gözəlliyi bağladı.
Gedirəm şahın ətəyindən tutam,
Əl məndən, imdad gözəldən.
Ağıl deyir ki, getmə, bacarmazsan,
Eşq deyir ki, nə olacaq olsun.
Eşq ilə ağlın sözü tutmur,
Muzdurun əziyyətini usta çəkir.

“Dügah”un təsnifi

İmşəb ki, baran aməd
Ceşməm nigaran aməd
Xahəm ləbət be busəm
Canəm bədəhan aməd
Güftəm baharü vəsləst
Güftə ki, xəzan aməd.

Tərcüməsi:

Bu gecə yağış yağıdı,
Gözüm nigaran qaldı.
İstədim dodağını öpüm,
Canım boğazımı gəldi.
Dedim, vüsəl yazıdır,
Dedi ki, payız gəlib.

“Zəmin-xara və ruhul-əlvah”ın əşarı

Qafıl bemarəsid vəfara bəhanə saxt
Əfkəndü sər bəpiş həyara bəhanə saxt
Aludə bud pəncəəş əz xuni aşiqun
Bördən be desdü du hənara bəhanə saxt
Baxtən bə məscid əz peyi nəzzarəyi ruxəş
Destəş bəru girift duara bəhanə saxt
Aməd bə bəzmü did məni tirə bəxtira
Nənişəst rəft təngiyi cara bəhanə saxt
Zahid nədaşt tabi cəfayı pəri ruxan
Künci gürift tərsü xudara bəhanə saxt
Məstanə migüzəşt Nəziri zikuyi yar
Kanca rəsid süstiyi para bəhanə saxt.

Tərcüməsi:

Xəbərsiz yanımıza gəldi, vəfanı bəhanə etdi,
Başını qabağa uzatdı, həyanı bəhanə etdi.
Əli aşıqlərin qanına boyanmışdı,
Əllərinə həna çəkməyi bəhanə etdi.
Məsciddə üzünü göstərmək üçün
Əllərini yuxarı qaldırıb duanı bəhanə etdi.
Məclisə gəldi və mən qarabəxti görüb
Oturmadı, getdi, yerin darlığını bəhanə etdi.
Zahidin pəriüzlülərin zülmünə tabı yox idi,
Bir kuncə çəkililib Tanrıdan qorxmağı bəhanə etdi.
Nəziri yar kuyundan məstanə keçdi,
Elə ki, ora çatdı, yerisinin süstlüyünü bəhanə etdi.

“Məsnəvi”nin əşarı

Büşno əz ney çün hekayət mi künəd
Vez cidaiha şikayət mi künəd

Kez neyistan ta məra bübridəənd
Əz nəfirəm mərdü zən nalidəənd.

Tərcüməsi:

Eşit neydən nə hekayət eyləyir,
Ayrılıqlardan şikayət eyləyir:
Elə ki məni qamışlıqdan kəsdilər,
Harayımdan kişi-arvad nalə çəkdilər.

“Mavərənəhr” əşarı

Ey dust biya əz qəmi tu zar bü mirəm
Ba ahi dili dideyi xumbar bümirəm
Əz ruzi əzəl dil bəsəri zülfə tü bəstəm
Ey silsileyi zülf gürüftar bümirəm
Güfti ki məra əz dəmi mərgi xəbəri kün
Han kərdəmət ey dust xəbərdar bümirəm
Darəm həvəsi anki, bepayət binəhəm sər
Dərpayı tü ey sərvi vəfadər bümirəm.

Tərcüməsi:

Ey dost, gəl ki, sənin qəmindən ağlar ölürməm,
Ürək naləsi və qanlı göz yaşları ilə ölürməm.
Əzəl gündən ürəyimi saçının ucuna bağladım,
Ey zülfünün zəncirinə bağlı olduğum, ölürməm.
Dedin ki, ölüm dən məni xəbərdar edəcəksən
Budur ey dost səni xəbərdar edirəm ki, ölürməm.
Başımı ayağına qoymağı çox arzulayıram,
Ey vəfali sərv, sənin ayağın altında ölürməm.

“Şaxətayı”nin əşarı

Sübhidən gülzar içində çaldı bülbül ərqənun
Eyyühəluşşaq qamün in nequn latəsməun
Ərqənun tutdu piyalə nəstərən doldurdu cam
Müträba cal nəğmeyi ya eyyühəl müstəğfirun.

“SEGAH ZABUL” DESGAHI

1. Mayeyi-Zabul
2. Manəndü-muxalif
3. Müyə
4. Segah
5. Zabul
6. Yedi həsar
7. Həsar
8. Muxalif
9. Məqlub
10. Mansuri
11. Üczal

“Mayeyi-Zabul”un əşarı

Rəh əz həməca bestə vəli rahi tü bazəst
Aləm həməra bərdəri tu ruyi niyazəst
Darəm gilə əz zülfü tü büsyar və lakin
Gər baznüməyəm səri in qissə dirazəst
Ərbabi bəsirət həmədanənd ki, Məhmud
Köhli bəsərəş xaki kəfű payi Əyazəst
Hərcənd neyəm layiqi bəxşayışət əmma
Çeşmi təməəm bərdəri əhseni tü bazəst
Xüd qibleyi çeşmü siyəhət qüblənimə şüd
Van taqi dü əbruyi tü məhrabi nəmazəst
Digər məzən atəş bedili zarü vəfayi
Kəz atəşi ruxsari tü dər suzi güdazəst.

Tərcüməsi:

Bütün yerlərdən yol bağlanıb, ancəq sənin
yolun açıqdır,
Bütün dünya sənin qapına ehtiyac duyur.

Sənin saçından gileyim çoxdur, ancaq
Təzədən bu rəvayəti başlasam, çox uzun olar.
Bəsirət əhli bilir ki, Mahmudun şərəfi
Əyazın ayağının tozundadır.
Sənin bəxşisinə layiq olmasam da,
Tamah gözüm sənin ehsan qapına açıqdır.
Qara gözünүn qibləsi qiblənüma oldu,
Sənin iki qaşının tağı namaz mehrabıdır.
Daha ağlar vəfadər ürəyə od vurma,
Ki, sənin üzünün odundan onsuz da yanmaqdadır.

“Segah zabul”un əşarı

Bəid olmazmı can pərvasi canan istəyənlərdən
Qəbul eylərmi canan xidməti can istəyənlərdən.
Vətən taliblərin kimki müarif yazsa qəbuldır
Cahan mülkündə məxluqu pərişan istəyənlərdən.
Vətən sən istəyirsən özgələr də istəyir əmma
Becüz üdvan nə hasildür bu ünvan istəyənlərdən.
Vətəndən ötrü öz həmcinsüvi pamal edərsənmi
Zəhi həsrət bu növi əqlü ürfan istəyənlərdən.
Bu dünya bir vətəndür anda sakinlər onun əhli,
Məbada alma bu dünyadə rüchan istəyənlərdən.
Nə gəbrü, nə müsəlman, nə yəhudü çox təəccübdür
Bu kini, bu ədavət dini iman istəyənlərdən.
Əyər insanı şəhərde ittihad istə
Məhəbbət gözləmə bir tək müsəlman istəyənlərdən.
Vətən sevmək doğuldür, Yusifa bir fəxr aləmdə
Odur insan ki, olsun insan istəyənlərdən.

“Segah zabul”un təsnifi

Ey nəfəsi xurrəmi badi səba
Əz bəri yar amədeyi mərhəba

Qafileyi şəb-ci şənidi zi sübh
Mürği Süleyman-ci xəbər əs Səba
Bülbülü aməd bə çəmən bu xüruş
Qüfti ki, ey zahidi peşminə puş
Sərki nə dər rahi əzizan bəvəd
Bari giranist keşidən beduş.

Tərcüməsi:

Ey səba yelinin xoş nəfəsi,
Yar yanından gəlmisən, eşq olsun!
Gecənin karvanı, sübhədən nə eşitdin,
Süleyman quşu, Səbadan nə xəbər?
Bir bülbül çəmənə vüqarla gəldi,
Dedi ki, ey yun paltar geyən zahid,
Əzizlərin yolunda getməyən bir baş
Çiyində daşınan ağır yükdür.

“Həsar”ın əşarı

Xurşididən bu məhvüşün artıq cəmalı var,
Bənzətmənəm günə ki, günün tez zəvalı var.
Yəqubə söyləyin ki, təmaşaya gəlgilən,
Yusif əgər ci yoxdu və lakin misalı var.
Çeşmün o guşəsilə dəmadəm qıyıb baxar,
Məlum olur ki, canımı almaq xiyalı var.
Ey çərx afitabuva bənzətmənəm buni
Bir gündür bu ki haşiyəsində hilalı var.
Aləm bilir ki, zərrəycən meyli etmərəm,
Sənsiz bu aləmin nə qədər mülkü-malı var.
Ey dil təriqi eşqə qədəm qoymagilə sən,
Bu bir təriqüdür ki, ölüm ehtimalı var.
Səyyad olmasın necə Zikri ki, Ərdəbil
Bir şəhrüdür ki, bir ala gözlü maralı var.

“Müxalif”in əşarı

Hər aşiqün sənin kimi aləmdə yarı var,
Bilməm o aşiqin nə qəmi ruzigari var.
Yalquz nə mən əsiriyəm ol şuxi gözlərүn,
Yüz mən teki o çeşmi siyahün düçarı var.
Məndən gedün o yarə deyün aşiqün ölüür,
Rəhm eylər eyləsün eləməz ixtiyarı var.
Ey dil bu qədr ağlama hicranə səbri qıl,
Adətdü hər xəzan olanın bir baharı var.
Seyyad olub ol ahuyi çeşmün şikarinə,
Əlbəttə, hər şikar edənin bir şikarı var.
Sərxoş gözün o nərgizə bənzər ki məstidür,
Can verməgə mənim kibi min intizarı var.

“Müxalif”in təsnifi

Ol zülfə pərişan mənə bir rişteyi candur,
Gəl şanəni ahüstə çək ey dust amandur.
Bir tar üzülə silsileyi zülfə kecündən
Canım çıxar ol tar mənə ruhi rəvandur.
Min dəfə dedim kövlümə əl çək bu pəridən
Qoğa götürür başuva bir kaseyi qandur.

“Mansuri”nin əşarı

Deşti Xətadə şöhrəti var çox qəzal olur
Amma gözün tək ahuyi mişkin məhal olur.
Gər görsə nəxlü qamətüvi sərvü pa begil
Billah düşüb ayaqlaruva payimal olur.
Bilməm nə rəmzidür ki bu sırrı dəhanüvi
Hər yerdə aşikar eləsəm qeylü-qal olur.
Ol mahi bizəvalə deməm afitabidür

Kim hər gün afitabə fələkdən zəval olur.
Söz yox ki, badə şər'ridə olmuş bizə həram,
Zənnim budur ki, yar ilən içsən həlal olur.
Təhqiq olub bu kim meyi gülgündə hali var,
Gər əhlü hal ilən içəsən özgə hal olur.
Sənsən bu əsrün ey büti ziba Məhəmmədi
Kim Seyyid asitanuva kəmtər Bilal olur.

“HUMAYUN” DƏSTGAHI

1. “Humayun”
2. Bəxtiyarı
3. Feyli
4. Bidad
5. Tərkib
6. Məsnəvi
7. “Mölevi”
8. Pəhləvi
9. Baba Tahiri
10. Cidayı
11. Şüsədər
12. “Humayun”

“Humayun”un əşarı

Xurşidiməh göründi süpəhru piyalədən
Saqi gözün fedası çəmən doldu lalədən.
Cami biluridən meyi safi müayinə
Qürsi qəmər kimi mütəsəvvərdü halədən.
Tər qətrə-qətrə arizi canana verdi zib
Guya qızılğülün vərəqi tərdü jalədən.
Keçmək olurmu badeyi gülrəngidən sivay
Dönmək olurmu saqiyi müşkin kəlalədən.
Zahid hənuz məsələdə iştibahi var,
Pak olmayıbdu indi də abü qüsələdən.
Görmübdür kim zəmanədə bir zərrə mərifət
Məhrumidir ibadətü həftədi salədən.
Yusif cahanda get oxu eşqin risaləsin
Həll oldu külli məsələlər bu risalədən.

“Humayun”un təsnifi

Bər məclisi xud rahi mədih həmçü mənira
Əfsurdə dil, əfsurdə künəd əncümənira
Qurban bürəvəm süni kərimi ki zi qüdrət
Həm çun tü düri saxtə yek qətrə mənira.

Tərcüməsi:

Mənim kimi birisini öz məclisinə qoyma,
Pərişan ürəkli məclisi də pərişan edər.
Tanrıya qurban olum ki, yaradıcılığından
Bir qətrə mənidən sənin kimi inci düzəldib.

“Bidayat və tərkib”in əşarı

Əgərçi sənsiz olub əhli-eşqə badə həram,
Ləbüñ xəyalıynən vacib oldu şülbü müdam.
Həmişə dildə gözün fikridür, üzün saqi
Ki irindi meykeşə bəzmidür şəkər badam.
Xiyali kuyuvə ehram bağlıyan aşiq
Yeri var etməyə ey şux Kəbə içrə məqam.
Beyani ayeyi nur eyləyirsən ey vaiz
Camali yarimə bir bax sözüm miyani kəlam.

“Məsnəvi”nin əşarı

Didə mi bayəd ki başəd şəhşunas
Ta şūnasəd şahura dərhər libas
Ari-ari can fədayi aşina
Aşina danəd sədayi aşina.

Tərcüməsi:

Elə göz lazımdır ki, şah tanıyan olsun,
Şahı hər paltarda tanıya bilsin.
Gəl-gəl ki, can dosta qurban olsun,
Dostun səsini dost tanıyor.

“Mövləvi”nın əşarı

An yeki şirəst əndər badiyə
Van digər şirəst əndər badiyə
An yeki şirəst adəm mixurəd
Van digər şirəst adəm mixurəd

Tərcüməsi:

Biri çöldə olan şirdir,
Digəri çöldə olan şirdir.
Biri adam yeyən şirdir,
Digəri adam yeyən şirdir.

**“Şüşter”
sonra
“Humayun”.**

“RƏHAB” DƏSTGAHI

1. “Əmiri”
2. “Rəhab”
3. “Nəva”
4. “Məsihi”
5. “Şikesteyi fars (Xavəran)”
6. “Əraq”
7. “Dilrubə”
8. “Gərayi”
9. “Rəhab”

“Rəhab” və “Əmiri”nin əşarı

Nədanəm əz-ci səbəb bamənət, bədil kinəst
Sərət bemüxlüsü xüd nuri didə sənginəst
Kesi bemüxlüsü xud in qədər cəfa nə künəd
Türa ci məzhəbü millət ci dini ayinəst
Rəqib dovrü tü gərdid, mən nə gərdidəm
Ya bedövrü tüzərdən, təəssübəst dinəst
Mən əz dəhani tü düşnam arzu darəm
Çəra kəlami tü in qədr səxtü şirinəst
Rəsid kar becai əgərçi küfr nəbaşəd
Türa pərəstəmi guyəm xudayı mən inəst
Xoş an zaman ki, nikuyan künənd qarəti şəh
Bigir desti mənə gu əsiri mən inəst
Soraqi Seyyidi miskin əgər kesi cuyəd
Bigu ziguşə nişinanı şəhri Qəzvinəst.

Tərcüməsi:

Bilmirəm, nəyə görə ürəyində mənə kin var?
Gözüm nuru, sənə ixləs göstərənə laqeydsən.

Kimsə öz müxlisinə bu qədər əziyyət verməz,
Sənin məzhəbin, millətin, dinin, ayının nədir?
Rəqib sənin başına dolandı, mən dolanmadım,
Bəlkə sənin başına dolanmaq sənin təəssübün,
ayinindir?

Mən sənin ağızından çıxan söyüşü arzu edirəm,
Niyə sənin sözlərin bu qədər sərt və şirindir?
İşim o yerə çatıb ki, əgər günah olmasa,
Sənə pərəstiş edib deyərəm ki, mənim Tanrıım budur!
Nəəl zamandır ki, yaxşılar şahı qarət edirlər,
Mənim əlimdən tut və de ki, mənim əsirim budur.
Miskin Seyyidin sorağını əgər kimsə arasa,
De ki, Qəzvin şəhərinin guşənişinənlərindəndir.

“Məsihi”nın əşarı

Yek şəbi Məcnun bexəlvətgahi naz
Baxudayı xişütən mikərdi raz
Məra əz bəhrü ci Mecnun kərdeyi
Bəhrü yek Leyli diləm xun kərdeyi.

Tərcüməsi:

Bir gecə Məcnun naz xəlvətgahında
Öz Tanrısı ilə söhbət edirdi.
Məni niyə Məcnun etmisən?
Bir Leylidən ötrü ürəyimi qan etmisən?

“Şikesteyi Fars”ın əşarı

Hər kim düçar ola o iki zülfü pürxəmə,
Etsün yəqin ki tuş gəlib marü ərqəmə.
Hərdən ki kakülündən ərəq arızə damar

Oxşar qanan o bərgü gül üstündə şebnəmə.
Abü həyatə ləlü-ləbüñ vermərəm əvəz
Nə çəşmeyi bəqayə və nə abü zəm-zəmə.
Ol qədrü qan tökübdür, ol əbrüyi tiği kəc
Bənzər hilali yekşəbə mahi məhərrəmə.
Ol xali gəndümi ki, yəvaqundədür sənün
Gördün nə rahü zənnigini etdi adəmə.

“Rəhab”ın təsnifi

Bama sənəma dil yek dilə kün
Gər sər nə dəhəm vangəh gilə kün
Məcnun şüdəm əz bəhrü xuda
Zan zülfü xoş əst yek silsilə kün
Ey museyi can çuban şudeyi
Əz turi biya tərki gələ kün
Ey Yusifi mən əzmisri biya
Kənani məra kür vəl vələ kün.

Tərcüməsi:

Ey gözəl, bizimlə ürəyini bir et,
Yolunda başımı verməsəm, sonra gileyən.
Məcnun oldum, Tanrı xatirinə,
O saçı bir zəncirə döndər.
Ey canımın Musası, çoban olmusan,
Tur dağından en, sürünü tərk et.
Ey Yusif, Misirdən gəl,
Mənim Kənanımın korunu sağalt.

“Əraq”ın əşarı

Gülbərgi tər ləbündən alıbdur lətafəti,
Xurşidə mahi arızün eylər izafəti.

Əbrulərin şebihidür mehrabü Kəbədə
Vechi odur ki, Kəbənin artıb şərafəti.
Zülfü siyah arizi alındə ey pəri
Kes beddi miş gürayi həmi gül lətafəti.
Qaşün qılinc gücilə tutub küllü aləmi
Eylər səlibi səltənət üstə xilafəti.
Müjganlarında təbiyidir bi cahan bəla
Çeşmündə məhvüdür iki dünyanın afəti.
Rüxsaruvə deyibdülər xurşididür vəli
Yerdə bu metlebün göögəcən var mesafəti.
Yusifdən ülfətün keçecəksən eşitmışəm
Ey məh amandür eyləmə beylə rəqabəti.

“Gərayı”nın əşarı

Əzün ruzi ki, məra afəridi
Bəqeyrez mərsiyə cizi nədidi
Xudavənda bə həqqu kirdigarət
Zima bügüzər şütür didi nə didi.

Tərcüməsi:

O gün ki, məni yaratdın,
Aqlamaqdən başqa bir şey görmədim.
Tanrım, yaradılığın xətrinə
Bizim günahımızı görməzliyə vur.

“BAYATI-QƏCƏR” DƏSTGAHI

1. “Bayati-qəcər”
2. “Zəmin-xarə”
3. “Ruhil-əlvah”
4. “Qatar”
5. “Şikesteyi-fars”
6. “Sarənc”
7. “Şüştər Şüştərək”
8. “Əfşari”
9. “Bayati-qəcər”.

“Bayati qəcər”ün əşarı

Sənilən ey buti məhruyi mehriban mən idim,
Ənisi münis idim, yarı həmzəban mən idim.
Cəmalüvün gülünə nişxar tapmadı əl,
Ki hüsnü bağuvə peyvəstə bağübən mən idim.
Səbəb nə oldu məni dərdə mübtəla qıldun,
Nisar edən rəhi eşqündə cismi can mən idim.
Bəla xədənginə netdim məni nişan etdün,
Rəqibi tənəsinə navükü nişan mən idim.
Səriri nazüdəsən xabə naz edən gecələr
Səbahə tək səri kiyundə pasiban mən idim.
Fəraq dərdi məni piri Natəvan etdi,
Ümidi vəslüvilən növrəsi cəvan mən idim.

“Qətar”ın əşarı

Götürdi fürqətün ey şux min bəla başıma,
Nedim ki, böylə yazıb katibi qəra başıma.
Əzizi mən nə qədər səbr edim cəfalərvə,
Yovuqdu kim gələ ey məh mənim həva başıma.

Mərizi eşqün olub düşmüşəm qəra günə mən
Yığıldı cümlə mənim dost aşına başıma.

“Qətar” və “Bayati-qəcər”ün təsnifi

Divanə könül sevdi bir dilbəri tərsanı
Saldım oda yandırdım, Sənan kimi Quranı.
Tərsanı sevən aşiq əlbəttə olur tərsan,
Bica yerə ey qafil mən' eyləmə Sənani.
Məcnunə deyün gəlsün görsün nə təmaşadur,
Seyranə çıxıb Leyli ovılar bu biyabarı.

“Şikesteyi-fars”ın əşarı

Səni əqli vəfa bilmış idim ey gül bivəfasənmiş,
Bağışla bilmışəm biganələrlə aşinasənmiş.
Səni ayineyi məxsud sandım rubəru durdum,
Göründü əksi surət anladım kim kecnümasənmiş.
Səni Yusif bilib verdim könül mülkündə sultanlıq,
Əzizim nuri eynim sən geda oğlu gedəsənmiş.
Səni Hatəm bilib sail kimi dərgahuva gəldim
Kesildi desti ümmüdim əcəb kani səxasənmiş.
Səni üşşaq üçün söylərdim ey məh rəhməti həqsən
Vəli ey mahiru sən göydən enmiş bir bəlasənmiş.
Kimin zülfünə bənd oldun sah Seyyid bivəfa çıxdı,
Şikayət etmə bir kəsdən özün bəxtü qarasənmiş.

“Şikesteyi-fars”ın təsnifi

Dər fikrү tü budəm ki, yeki həlqə bədərzəd
Ey dust xudara meşikən tü dilimara
Meşkən dilimara ey dust xudara
Güftəm sənəma qiblə nüma bəlkə tü başı

Ey dust xudara meşkən dilimara
Meşkən dilimara ey dust xudara
Dər badiyə badəm zi əqəb bangı dəraşüsüd
Kərdəm ki, nəzər ru bə qəfa bəlkə tü başı
Ey dust xudara meşkən dilimara
Həmin, həmin... həmin... həmin... həminəmüstəq
Çəra... dəra... dəra... dəra... dərarüzuyəd
Xab didəmu didəm, didəm...
Gülçidəmü çidəm, çidəm...
Sərvü azadi məni ax gülü şimşadi məni
Ey dust xudara meşkən dilimara

Tərcüməsi:

Sənin fikrində idim ki, birisi qapının həlqəsini çaldı,
Ey dost, Tanrı xətrinə, ürəyimizi sindırma!
Ürəyimizi sindırma, ey dost, Tanrı xətrinə,
Dedim, ey sənəm, bəlkə qiblənüma sən olasan,
Ey dost, Tanrı xətrinə, ürəyimizi sindırma!
Ürəyimizi sindırma, ey dost, Tanrı xətrinə.
Səhrada idim, arxadan bir səs ucaldı,
Boylandım ki, bəlkə bu sənsən.
Ey dost, Tanrı xətrinə, ürəyimizi sindırma!
Elə, elə, elə oyam ki müştəq,
Niyə, gəl, gəl, gəl yanına.
Yuxu görmüşəm, görmüşəm, görmüşəm.
Gül dərmışəm, dərmışəm.
Mənim azad sərvim, ax güli-şümşədim.
Ey dost, Tanrı xətrinə, ürəyimizi sindırma!

“Sarənc”ün əşarı

Payı səg busid Məcnun xəlqü guft in çibud
Quftı in səg gahi-gahi kuyi Leyli rəftəbud

Tərcüməsi:

Məcnun itin ayağını öpdü, xalq dedi ki, bu nədir?
Dedi ki, bu it hərdən Leyli məhləsinə gedibdir.

***

Bəzm içrə şəmü ruyi cananə bir tərəfdə,
Mən bir tərəfdə yannam, pərvanə bir tərəfdə.
Bir yüzdə xali hindu, bir yüzdə tari geysu.
Bir dami bir tərəfdə, bir danə bir tərəfdə.
Bir yanda zülfü Leyli, bir yanda eşqi Mecnun
Zənciri bir tərəfdə, divanə bir tərəfdə.
Mey şışədə gül əldə nagah nigari gəldi,
Mey qaldı bir tərəfdə, peymanə bir tərəfdə.
Məsciddə xəlqi yatmış, vaiz nəsihət eylər
Əfsurdə bir tərəfdə, əfsanə bir tərəfdə.
Zahid sözün şəkkərdür söz burda qalsın əmma
Dildari bir tərəfdə, meyxanə bir tərəfdə.
Yusif diyər fəhiməm, zahid diyər cünundur
Gəncinə bir tərəfdə, viranə bir tərəfdə.

“Əfşari”nin əşarı

Şeyda bülbül fəğan etmə, qəm yemə
Bu gün-sabah gül açılır yaz olur.
Əziz saxla qənimət bil vicudin
Vəfası yox gülün ömrü az olur.

Qapuva gəlmışəm zail olmuşam,
 Alaca gözlərvə mail olmuşam,
 Sən deyən sözlərə qayıl olmuşam.
 Mən səni gözləməkdən gün axşam oldu.
 Belə insafın kəsilsin bağrim qan oldu.
 Əzizim vay dərdim, vay dərmanım vay dərdim
 Aləm gül əkdi gül dərdi, mən gül əkdim vay dərdim.

“Əmiri” və “Nəva”nın əşarı

Şirazə əyər tazə künəm cildi suxənra...
 Zənbil dərab əfkənəm incili kühənra
 Ta nami tü arəm bələb əz şoq büsuzəm
 Çün atəsi münqari bəvəd mürği çəmənra
 İftadə bəxüm sağərəm ey piri xərabat
 Məgzar bəçəh Yusifi bi dəlvü rəsənra
 Yekbar əgər bərsəri qəbrəm bükirəmi
 Əz şoqü tü dər qəbr künəm parə kəfənra.

Tərcüməsi:

Sözün cildinin şirəsini təzələsəm,
 Köhnə incilin zənbilini suya ataram.
 Sənin adını dilimə gətirəndə şövqdən alışıram,
 Çəmən quşunun da dimdiyində od olur.
 Ey xərabat qocası, badəm küpə düşüb,
 Yusifi quyuda küpsüz və ipsiz qoyma.
 Bir dəfə əgər qəbrimin üstünə gəlsən,
 Sənin şövqündən qəbirdə kəfəni ciraram.

“Bayati-kürd”ın əşarı

Dusitan alma xəbər hali dili zarimdən
 Rozənə açma qəmər sinəyi əfkərimdən.

Sorma əhvalimi dindirmə məni qəmzədəni
Odə yaxma fələki ahi şərərbarimdən.
Yoqdu nitqim ki, edəm şərhi dili zari sənə
İstəsən bilməgi bil didəyi xunbarimdən.
Nə gecəmdür gecə billah nə günüzdür günütüm
Düşmüşəm taki cida yarı vəfadaramdən.
Barilaha görüm eşq atəsinə yansın o kəs
Ki məni ayrı salıb dünyada öz yarimdən.
Nə o məhparə vəfasızdü nə gərdun gecröz
Yanmışam qəmlərə öz bəxtü siyəhkarimdən.

“Gileki”nin əşarı

Əgər dərdəm yeki budi çı budi
Digər qəm əndəki budi çı budi
Bebalinəm həbibəm ya təbibəm
Əzin du gər yeki budi çı budi.

Tərcüməsi:

Əgər dərdim bir olsayıdı, nə vardı,
Əgər qəmim az olsayıdı, nə vardı?
Yaslığımin üstündə sevgilim, təbibim,
Bu ikisindən biri olsayıdı, nə vardı?

“Mövlevi”nin əşarı

Dusiti ba mərdümi dana nikust
Düşməni dana bəh əz nadan dust
Düşməni dana büləndət mikünəd
Bərzəminət mizənəd nadan dust.

Tərcüməsi:

Bilgin insanlarla dostluq yaxşıdır,
Bilgin düşmən nadan dostdan yaxşıdır.
Bilgin düşmən səni ucaldar,
Nadan dost səni yerə vurar.

Ondan sonra “Nəva”

“Şüştər”in əşarı

Kuyündə vəchi vardür olub göz yaşım səbil,
Məmzuc olubdür tinətimə abi səlsəbil,
Ey dil, nə qədir oxlanəsən xəlqə dil demə
Yoq bir nəfər zəmanədə vallahi əhli-dil.
Dut daməni nigarüni yalvar bu növilən
Mən aşiqi zəlalüvəm ey şux əddəxil.
Sındırma qəlbi aşiqi beyti-xudadu bu
Yıx Kəbənin evin onu məmur edüb Xəlil.

“Şüştər”in təsnifi

Xuda-xuda quyamü kes bədadi ma nərəsəd
Məgər bəşəhri şuma yek xuda pərəsti nist
Məra bə Kəbət cihacət ki çəhar divarəst
Təvafi Kəbəyi ma didəni rüxi yarəst
Canım yar amaney dad amaney
Əcəb haləti darəd səbrə nəma ki darəd
Əbru tübəma bünüma xanım bünüma canım
On həm ləzzəti darəd dila inşalla xuda nəkünəd
Tirəş xəta nə künəd əgər tü meyli cidai künü
xuda nəkünəd.

Tərcüməsi:

Tanrı, Tanrı deyirəm, kimsə dadımıza çatmır,
Məgər sizin şəhərdə bir Tanrısevər yoxdur?
Kəbəni neynirəm ki, dörd divardır,
Kəbənin başına dolanmağımız – yarın üzünü
görməyimizdir.

Canım yar, aman ey, dad aman ey.
Əcəb halı var onun ki, səbri var,
Sən qasıını bizə göstər, xanım, göstər, canım,
Onun da ləzzəti var, ürək, inşallah, Tanrı göstərməz,
Oxu xəta etməz, əgər sənin ayrılığa meylin olsa
Tanrı göstərməz.

“Məsnəvi”nin əşarı

Rıştəyi dərgərdənəm əfkəndə dust
Taru pudəş əz məhəbbət hini ust
Gəh bəməscid mikəşəd gahi bə deyr
Mikəşəd hərcəki xatir xahi ust.

Tərcüməsi:

Dostum boynuma bir kəndir saldı,
Onun saçaq-düyüünü məhəbbətdəndir.
Gah məscidə çəkir, gah monastırıa,
Ürəyi hara istəsə ora çəkir.

**“Mavərən Nəhr”ın əşarı
“Bidadi və tərkibi”n əşarı**

Mənimki ruzi əzəldən o cami səhbadür
Həmişə fikri xəyalım o hüsni zibadür.
Möhübbət əhlin işıqlandırıb o badəyi nür
Baxanda cəbhəyi şebxizidən hüveydadür.
Kəlimi həqqə deyin çıqmasın mənacatə
Bizimdü növbəti şəb vaqtı turi sinadür.
Cahandə dust tapılmaz gəzəndə qaf-bə qaf
Nəçün ki dust vicudi vicudi ənqadür.
Çıqan dəyil bu kövil qəleyi məhəbbətdən
Ki həşrəcən hələ Məcnun əsiri Leyladür.

Hər hankı havanı oxumağa başlayanda haradan başlayıb və harada qurtarmaq qaydaları başlanğıc dəftərində göstərilmişdir. Məsələn: axırıncı muğamatdan yenə qayıdır əvvəlki muğamata və musiqi barəsində və musiqi dəstgahında “Nəvahi”, “Nişaburi” və bir də “Şüstər”, bunlar dəstgah dəyil, bunlar sonradan düzəlmədir. Amma mən bunları qeyd etmişəm. 19-cu əsrin axırlarında o muğamatlar ki, mütədavil idi, yəni məxluqun arasında çox oxunurdu və hansı muğamatlar ki, mütədavil deyildi, yəni az oxunurdu. Bunların səbəbi nə idi. Bəzisi çox, bəzisi az oxunurdu. Məsələn, çox oxunan havalar mütədavil idi məxluqlar arasında, o havalar bunlar idi. Məsələn: “Segah-Zabul”, “Mahur”, “Şur”, “Bayati-Şiraz”. Məlumdür ki, ərusi musiqidir və “Bayati-qacar” çox mütədavil idi. Oxunmayan muğamatlar ki, mütədavil deyildi, o muğamatlar bunlar idi: Məsələn: “Nəvayı nişabürü”, “Humayun dəstgahı”, “Dügah” dəstgahı – bu cür havalar mütədavil deyil (oxumazdır, az oxunardı o da məxluqun tələbi ilə). O çox oxunan muğ-

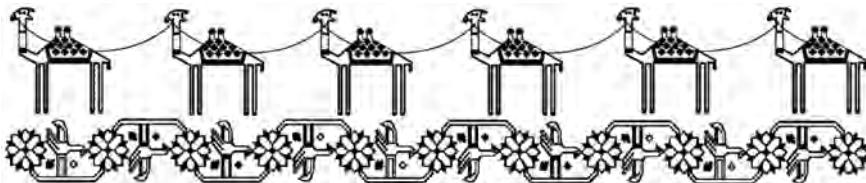
matlara səbəb bu idi: çünki o havalar süzmək havalar idı ki o havalarda cəzzabiyət var idi, onlar gözəl havalar idı və insanların ruhini fərəhləndirəndir və insanlara əsər eləyən havadur, insanları cəzb eləyən havadur. Məsələn: o havaları oxuduqca insanların halını dəyişdirərdi. Məsələn: “Şur”da “Simai-Şəms”, “Hicaz” ondan sonra “Mahur”da mübərriqə, əsiran, “Şikesteyi fars”, “Segah-Zabul”da hasar müxalif “Bayatı-Şiraz” özü də ərusi musiqidir. “Bayatı qəcər” lap çox oxunardı. O havalar ki, oxunmazdı onlarda cəzzabiyət yox idi və insanlara təsir etməzdidi. Ona görə də oxunmaz idilər. O oxunmayan havalar onlar siyahi ləşgərdür yəni qara qoşun; necə ki Firdovsi diyər: siyahləşgər – neyyayəd bekar, yeki mərdücəngi bəhəs sədhəzar; bu havalar ki oxunmazdı onların səbəbi bu idi.

Qabaxkı tarlarla, indiki tarların təfavüti. XIX əsrin tarları –onların çanaxları iri idi. Özləri də çox ağır olardı və çoxları düz olmazdı, əyri olardı. Amma indiki tarlar çox zərif tarlardır, özləri də yüngüldür və qabaxkı tarların simlərilə indikinin təfavüti çoxdur.

Təfavüti də budur ki, bu tarların simləri qabaqkı tarların simindən artıxdır, onu da Mirzə Sadıq artırıb, Mirzə Sadıqdan qalandır. Artıx simlərin adına “cinginə” deyirlər. O simlərin xasiyəti də budur ki, necə ki, balabançalanın zuçisi olar, o artıx simlər də balabançalanın zuçisinə oxşayır, necə ku, qarmonçalan qarmonun bir dənə dilində zu tutar, o çalğı da yaxşı görünər, tarın da artıx simləri ona bənzər. Qabaqkı tarlarda o simlər yoxdu. Bir də tarçalan köhnə Lazürün tarında olardı, artıx simlər.

Musiqidə əsl çalınan 5 simmdir.

O artıx simlər ziynətdən ötrüdür.

Ərtoğrol Cavid

PAŞA CƏFƏROVUN TOPLADIĞI KEÇMİŞ VAXTLARDA ŞƏKİDƏ “TOY ADƏTLƏRİ” HAQQINDA

Bu maraqlı əsər 6 hissədə verilib:

1. Qudalıq, qız verib qız almaq.
2. Toy tədarükü.
3. Oğlan toyu.
4. Qız toyu.
5. Qız evində kəbinkəsmə.
6. Duvaqqapma.

Bu hissələrin hər biri genişliyi ilə təsvir olunmuşdur. Bütün əsər boyu dəvam edən təsvirin hər momenti oxucuda yeni maraq oydadır. Çünkü ifadədə təsviri təbiilik vardır. Hətta avtor bu haqda öz fikrini belə, göstərmədən uzaq-dan-azağa hər şeyi təsvir edir. Buna görə oxucu oxuduqlarından özü nəticə çıxarası olur və bu zaman o, keçmişin adətləri səbəbini anlıyır.

Ms: göstərilir ki, qohum qız almaq adət olmuşdu. Neçün? Çünkü oğlanlar görüb istədiyi qızları almaq istəyirdilər, onların gördükleri isə öz qohumları idi.

Bəzən qız istədiyi oğlana verilmiyib, başqa yaşlısına verilir. Neçün? Çünkü o satılır, o, var-dövlətə satılır. Pul

məsələsi üstə bəzən hər şey pozula bilir. Bunun da səbəbi qızı ərə vermə deyil, satmadır.

Bəzi yerlərdə gəlinlər, toy... başqaları haqda söylənən mənzum parçalar, xalq bayatıları da verilib.

Qızı görmədiyi adama verirkən elçiyə, anasına və istədiyi oğlana söylədiyi bayatılar çox maraqlıdır.

Bəzi kəlmələr var ki, onlar haqda kiçicik də izah olsa yaxşıdır. Bu kimi kəlmələrin təxminini mənasını tapmaq olur. Ms.:

“Ortalıqda bir balaca razılıq görünən kimi oğlan tərəfinin adamı qızı bir bəlgə verərdilər.”

“Bəlgə” kəlməsinin təxminən “hədiyyə”, “nişan” mənası daşması aydınlaşdır.

“... Kişimiz ilə gənəşib sonra cavab verərik.”

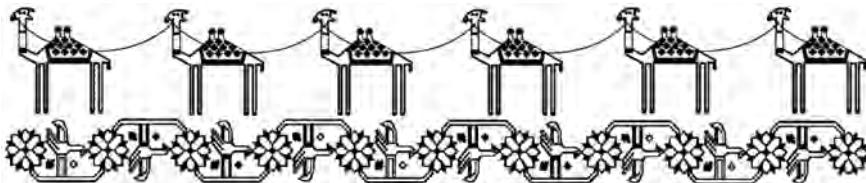
“Gənəşib” kəlməsinin də təxminən “məsləhət etmək” mənası verməsi hiss olunur. Lakin elə kəlmələr var ki, onun qəti mənasını təyin etmək çox çətindir. Ms.:

“Bu iki ailənin qudalığı baş tutsaydı qız evi oğlan evindən gələn elçilərə deyəcək idi ki, filan gün nişan gətirib gələ bilərsiniz.”

Burada “qudalıq” kəlməsi “qohumluq” mənasına yaxındırsa, “Belə xonçaların göndərilməsinə və alınmasına qudalıq deyirdilər” cümləsində yenə başqa məna daşıyır. Bu kimi təmiz xalq sözlərinə qısa izah lazımdır.

Əsər musiqi tarixi yaranışında onun ayrılmaz bir hissəsi olan xalq məişətini təsvir etməklə maraqlı etnoqrafik bir materialdır.

20.12.1939

KEÇMİŞ VAXTLARDA ŞƏKİDƏ TOY ADƏTLƏRİ

Yazıya aldı: *Paşa Cəfərov*
1939

Qudalıq, qız verib qız almaq

ZƏRBAYCANIN bir çox rayonlarında olduğu kimi Şəki qəzasında da qohumların biri-birinə qız verib almayıçox qədim adətlərdən birisidir. Qədim zamanlarda Şəki mühitində oğlan qızı və qız oğlanı görmək ancaq biri-birisinin evinə gedişgəlişi olan qohumlara müyəssər olardı.

Amma yad qızları görmək, evlənmək istəyən oğlan üçün həmən vaxt çətin idi.

Qohum qaydalarında əmi qızını əmi oğluna vermək ən çox qədim adətlərdən birisi idi. Belə danışırılar ki, əmi qızı ilə əmi oğlunun kəbinini göydə mələklər kəsiblər. Çox vaxt iki qardaş biri-birisini ilə əhd edərdi ki, qızın olsa oğluma alacağam, ya da qızım olsa oğluna verəcəyəm. Çox vaxtlar uşaqlar hələ balaca ikən onları biri-birisinə nişanlayardılar. O ki, qaldı qohum olmayan adamlar üçün keçmiş vaxtlarda yad qızlarını görmək çox çətin idi. Hətta heç mümkün də deyil idi. Yad bir yerdən qız almaq istəyən adamlar gərək şəhərin hər bir yerindən soraqlaşın ki, ki-

min yetişmiş qızı vardır. Elə ki, öyrənin bildilər, oğlan tərəfi saymazyana oraya bir nəfər arvad xeylağı göndərədlər ki, gedib qızı bəyənsin. O arvad da başqa bir bəhanə ilə özünü qız olan həyətə soxardı. Min fırıldağ ilə qıza müştəri gözü ilə baxardı... danişdırardı, qızı söylədərdi... qızın boyuna-buxununa, əlinə-ayağına, saçına zənn salıb sonra oğlan evinə gəlib gördüyündən və bildiyindən xəbər gətirərdi.

Burasını unutmamaq ki, yetişmiş qızı olan bir ailəyə nabələd bir arvadın bir bəhanə ilə həyətə soxulması ailə əhlini şəkkə salmamış olmazdı. Qız da gələn arvadın elçi sıfəti ilə gəldiğini o dəqiqə başa düşərdi. Buna görə həyətə gələn nabələd arvaddan qaçıb yayınardı.

Qayda belə idi. Hər hansı bir nabələd arvad olsa ona hörmət edərdilər. Ona çay qoyardılar. Əl altından xəlvətçə qızın əl-üzünü yuduzdurub təzə paltarın geyindirərdilər. Sonra padnosa çay, mürəbbə qoyub elçiliyə gələn arvadın yanına göndərərdilər.

Qız da bir neçə bəhanələr ilə elçi olan evə girib-çıxardı ki, elçi gələn arvad keyfi istədiyi qədər ona baxsın. Bəlkə elçi gələn arvad bəyənər, qızın da baxdı açılar ərə gedər.

Bu elçinin oğlan evinə gətirdiyi məlumat əlverişli olmuş olsa, yəni qızın atası, anası, qardaşı, əmisi var isə camaat arasında nüfuzlu adamlar idisə və qızına güclü cehiz düzəltməyə təvanəsi var idisə o surətdə oğlanın anası və bacısı oraya rəsmi surətdə elçi gedərdilər. Sözlərini də qızın anasının yanında açardılar. Qızın da guya heç bir şeydən xəbəri yoxmuş kimi, bu gələnlərin yanına onlara qulluq etmək təriqi ilə bir neçə dəfə girib-çıxardı. Qayda belə idi. Gələn arvadlar saymazyana qızdan bir şey soruşacaq idi. Qız da onlara cavab verəcək idi. Belə hallarda qız çox zaman özünü bilməməzliyə qoyardı ki, guya onların elçi gəl-diyyindən heç xəbəri yoxdur.

Elçilər qızı bir neçə dəfə bəhanə ilə danişdırardılar ki,

görsünlər bəlkə qız kardır, bəlkə laldır... yaxud danışanda kəkəliyir... Bu gələn arvadlar oğlanın anası, bacısı olduğunu qız bilərdi. Və onlara artıq hörmət eləyərdi. Elçi ilə qız anasının arasında “aldım-verdim” sözü mütləq açılardı. Ortalıqda bir balaca razılıq görünən kimi oğlan tərəfinin adamı qıza bir bəlgə verərdilər. Bu iki ailənin qudalığı baş tutsaydı qız evi oğlan evindən gələn elçilərə deyəcək idi ki, filan gün nişan gətirib gələ bilərsiniz. Yox əgər qudalıq baş tutmasa idi o zaman qızın anası bəlgəni götürməyib elçilərə xəbər verəcəy idi ki, biz özbaşımıza söz verə bilmərik. Kişi-miz ilə gənəşib sonra cavab verərik.

Bu danışıqlara şəxsən nə oğlan və nə qız qarışmazdlar. Qızlarancaq xəlvətcə qapı dalından pusardılar. Qız bilmədiyi adama istənildiyi zaman elçinin dalınca bu sözləri deyərdi:

Kisə tikdim dolmadı,
Suya saldım solmadı.
Elçi, dilin qurusun,
Özüm sevən olmadı.

Anasının dalınca da bu sözləri deyərdi:

Qızılgülü dərsələr,
Məcməyiyyə sərsələr.
İki istəkli yarı
Biri-birinə versələr.

Ondan sonra sevgilisinə deyərdi:

Əzizim, gül haraylar,
Hər həftələr, hər aylar.
Başım cəllad əlində,
Dilim səni haraylar.

Adət belə idi ki, elçi gələnlər qızı bir neçə dəfə imtahan eyləyərdilər. Görərdin ki, yerə ipəkdən bir örpək sərrərdilər. Qız da o örəpəyin üstündən gərək bir neçə dəfə keçəydi. Əgər örpək qızın ayağının altında qırışsaydı o qızı almazdılardı.. Nə var, nə var.. qızın dabanı çatdaqdır ki, örəpəy qızın ayağının altında qırışır. Ya da ki, qızın qabağına ləyən, aftafa, dəsmal qoyub qızı buyurardılar ki, “bunları əlinə götür gəl əlimizə su tök!”.

Qız gərək sağ əli ilə aftafanın qurpundan tutmayıb boğazından yapışa idi. Dəsmalı da sağ qolunun üstünə salayıdı. Və sonra sol əlində ləyən olduğu halda sol dizini yerə qoyub sağ dizini bükəydi. Bunu bilməyən qızı da almazdılardı. Deyərdilər ki, qızın mərifəti yoxdur.

Bəzən də görərdin ki, elçilər evin içİNƏ XƏLVƏTCƏ bir neçə cür şey atardılar. Sonra qızı o birisi otaqdan səsləyərdilər. Əgər qız içəri girdiyi zaman yerə atılmış şeylərin üstündən adlayıb keçsəydi o qızı da “tərbiyəsiz” deyərdilər. Yaxud qız içəri girən zaman yerə atılan şeyləri yıga-yığa gəlsəydi o qızı bəyənərdilər. Hətta çox vaxtlarda elə olardı ki, qızı oturdub onun dizi üstə baş qoyub saçə baxdırıldılar. Saça baxmaq bilməyən qızı müştəri almazdılardı.

Elçilər qız anasına deyərdilər ki, “sənin qızın bizdə yalnız evin yiyesi olacaqdır. Görək o tək canına evin ağır işini bacarar ya yox.”

Anası qızın haqqında deyərdi:

“Evin bir qalaq paltarını yuyur, bir put unun xamırını özü yoğurub yapır. Samavarı, ləyəni gümüş kimi silib açır. Evləri, seyvani, təndirxananı, şirləyib silib süpürür. Yırtıq yamayırlar, qazan qırığı açır, başınızı nə ağrıldım ha bu evin cəmi işlərini tək canına görür. Üzüyola, başıashağı, həlal heyvan kimi bir şeydir.”

Anaların dilindən eşidilən qızların tərifi belə olurdu:

Nişan təyin edilən gün qız evində tədarük görülərdi

ki, axşamına qızə oğlan evindən nişan gətirəcəklər. Burasını unutmamaq ki, nişanda gələn şeylər baxşayış hesab olunardı. Daha o şeyləri qızın mehrinə daxil etməzdilər. Buna hər kəs öz qüvvətinə görə nişan göndərərdi.

Nişan xonçasında oğlan evindən bir neçə dənə üzük qoyardılar. Bir cüt bilərzik, bir cüt daraq, bir midalyon, bir broşqa, bir Quran qabı, əlbəttə, bunların hamısı da qızıldan olardı. Sonra bunlar ilə bir yerdə bir cüt baş alapası, üç dənə kalayağı, on dənə ipək yaylıq, bir dəst ipək paltarlıq, bir dəst ipək parça, üç put qənd, bir put şirni, noğul, qanfet və sairə. Bir ədəd əslı tirmə şal. Bu nişan xonçasını oğlan evinin adamları, bir neçə nəfər dost-aşna, qohum-əqrəba ilə götürüb qız evinə gətirərdilər. Qız evi də məhəllə mollasını, öz yaxın qohumlarını axşama dəvət edərdi.

İyirmi-otuz nəfər qonaq qız evində yeyib-içib xeyir-dua edəndən sonra hər kəs çıxıb getdiyi zaman, onların yaylığına bir girvənkə qənd, bir qədər şirni bağlayardılar. Şəkidə buna nişan içmək adəti deyərdilər. Bu gündən sonra qeyri yerdən o qızı istəyən olmazdı.

Beləliklə də bu qız bu oğlana nişanlı hesab olunurdu. Sonra nişanlı qız oğlan evinin cəmi qohum-əqrəbasından qaçıb yaşınardı. Nişanlı oğlan da qız evinin bütün qohumlarından gizlənərdi ki, onu görməsinlər. Oğlan, hər halda, çalışardı ki, qızın adamlarına rast gəlməsin. Çünkü bunu özlərinə ayıb bilərdilər. Qız evinə gedən nişan qablarını da boş qaytarmazdılar. Bu qabların içində oğlan evinə, qız evindən “qənd paşı” xonçası göndərədilər. Bu xonçanın içində yağılı şəkərli bişmişlərdən, şəkərbura, şəkərçörəyi, almafətir və s. olardı. “Qənd paşı” xonçasının içində qız evinin qabları olardısa oğlan evi o qabları boş qaytarmazdı. Gərək onun içində bir dəst ipək parça, bir və ya bir-iki dənə imperyal qoyub göndərəydi. Çox zaman qız bir il və hətta bir ildən artıq atası evində nişanlı qalardı. Bu ara-

ləqda bayramlar gəldikcə oğlan evi qızın bayramlığını mütləq göndərəcək idi. İlin axır gününü çərşənbə yemişi, Novruz bayramında, oruc bayramında, paxlava, peşmək və sair üstündə də əlbəttə bir dəst ipək palтарlıq göndərərdilər. Qurban bayramında da bir qoç göndərərdilər. Qoçun boğazına da bir ipək parça bağlayardılar. Bu xonçaların əvəzində də qız evi oğlan evinə Qurban qoyununun ətindən lülə kabab, kirs, doğa bişirib oğlan evinə göndərərdilər. Yarım aydan sonra qutab bişirib göndərmək adət idi. Belə xonçaların göndərilməsinə və alınmasına qudalıq deyərdilər.

Toy tədarükü

Nişandan sonra qız evi cehiz əşyasını toya qədər tədarük eyləyib hazırlayardı. Oğlan evində isə heç bir tədarük görülməyə lüzum olmazdı. Amma buna baxmayaraq yenə də gəlin üçün bir göz otaq ayıradılar. Qayda belə idi: Qız evindən sərişdəli bir arvad oğlan evinə gələrdi. Gəlin köçürülcək otağın akoşqasının, qapılarının, taxtçasının, noğuldanının, buxarısının və sairənin enini, boyunu bilib ölçüsünü aparardı. Qız evi də o ölçü əsasında pərdə, örtük tikib hazırlayardı. Qızı köçürən zaman qızın cehizi bu şeylər olardı: Akoşqa pərdələri, qapı pərdələri, taxçalara, noğuldanlara, buxariya toxunmuş torlu pərdələr, otaq üçün xalı, xalının yanında kənarası da olmalıdır.

Bunlardan başqa bir cüt yastıq, bir cüt mütəkkə ilə bərabər bir cüt də devrə döşəyi qoyardılar. Bunların üzü zərri parçalardan, məxmərdən olardı. Bir ədəd qaynana üçün alahidə döşək tikərdilər. İki dəst naz balış ilə yorğan döşək. İki ədədyük sandığı, bir neçə də mürçü, kül qabları, təzə samovar, çini qablar, bir neçə ədəd padnos, güzgü, bir neçə ədəd şarlı lampa, cürbəcür mürəbbələr, qalaylanmış

mis qablar, qazanlar, sətil, süzcək, tava və sairə.

Qızın qohum-əqrəbasında da hərə öz qüvvəsinə görə puldan pul, şeydən şey gətirərdilər. Həmişə toyun başlamasını qabaqcadan oğlan evi təyin edərdi. Oğlan evindən adam göndərərdilər ki, toyu barışdırmağa gəlmək istəyirik. Qız evi də yaxın axşamların birisinə təyin eyləyib qudanı gözləyərdilər. Quda da öz yaxın adamlarından götürüb müəyyən vaxtda qız evinə gələrdi. Qız evi də öz yaxın adamlarından bir-iki arvad xeylağı çağırardı. Yığışılıb bişmiş xörəkdən, çörəkdən yeyib danışıb güləndən sonra oğlan evi qızın mehri barəsində söz açardı. Mehrinin vəchində nə qədər nəğd pul və nə qədər vec almaq fikrində olduqlarını bilmək istəyərdilər.

Qızıl qismindən hansı imtarətə ehtiyac olmağını oğlan evi soruşardı. Söz yox ki, qız evi qızın mehrinin miqdarını danışıb qurtarandan sonra cəmisini bu başdan nəğd almaq istəyəcəkdi. Mehr pulu ya dörd yüz, yaxud iki yüz manat pul olardı. Ya da ki, iki yüz imperial olardı. Oğlan evi, hər halda, bu məbləği azaltmağa çalışacaqdı. Bəzən də hər iki tərəf höcətləşəcəkdi. Bu höcətləşmə yoğunlayıb “qudalığı pozmağa qədər uzanacaqdı.” O zaman yançılar bunları barışdırmağa çalışacaqdılar. Xülasə, yançıların vasitəsilə hər iki tərəf güzəştə gedib “toyu” barışdıracaqdılar.

Ertəsi günü bir nəfər qız evindən verilən siyahı ilə və bir nəfər də oğlan evindən cibində mehr pulu ilə bazara sevdəgər tükənəna toy parçası almağa gedəcəkdir. Bazar-dan qızı bu şeyləri almalıdırular:

Toyluq üçün ipək parça, bahalı çarşov, fitə, qətfə, döşək ağı, və sairə. Bu şeylərin pulu qızın mehrindən çıxılacaq idi. Bu şeyləri qız evinə göndərəndən sonra qız evində “toy parçası” biçilmək adı ilə oğlan evindən arvad-lar dəvət olunacaq idi.

Arvadlar məclisə yığışandan sonra toy parçasını

ortalığa gətirərdilər. Paltar biçən qayçını əlinə alıb parçaaya uzatdığı zaman oğlan evindən gələn arvadlara üzünü tutub deyəcəkdi ki: Qayçıkəsmə veriniz. Nişanlı qızın qayınanası yaxud oğlanın yengəsi 3 manatdan 10 manata qədər çıxardıb pul verəcəkdilər. Və parçaaya qayçı qoydurub sonra dağılacaq idilər. Oğlanın adamları gedəndə qızın anasına deyəcəkdilər ki: “Biz sabah toyu başlayırıq, adına axşamı da gəlib gəlinimizi aparacayıq.” Qız anası ya “hə” deyəcək idi, ya “yox”. Səbəb də bunu gətirəcək idi ki, “qızın baş paltarını tikib çatdırı bilmərik”. Nə bilim qalan əgər-əskiyimiz çoxdur. Məsləhət görəcək idilər ki, gəlin atlamaşını gələn bazara və yainki gələn adnaya saxlaşınlar. Bu söhbətlər ilə də qız hamamına vaxt qoyardılar. Nikah günü təyin edilərdi. Nə bilim qız evində toy günü müəyyən edilərdi. Bu müddətin ərzində də qız evi öz işlərini o yan-bu yan eyləyərdi.

Oğlan toyu

Oğlan evində toy məsləhəti, o məhəllənin cavan və qoçlarının əli ilə olardı. Üç gün toy tutardılar. Toyun üçüncü axşamına “ağır yiğinaq” məclisi deyərdilər. Həmin gecə “dövrən” yiğardılar. Dövranda əgər beş yüz manat ya altı yüz manat yiğilsa idi o puldan yüz manat xanəndəyə verərdilər. Üç yüz manat da toy sahibinə verərdilər. Qalanını da özləri götürüb cib xərcinə xərclik edərdilər.

Toy tədarükü görmək üçün o məhəllənin qoçuları gedib üç gün toya və üç gün də “bəy qonaqlığına” xanəndə danışardılar. Oğlan evinin həyatındə toyxana qurardılar. Toyxanaya lazım olan xalı, gəbə, palaz, lampa, fənar axtarıb dost-aşınadan gətirərdilər. Cavanlar yiğişib toyxanını bəzəyərdilər. Lampaları, fənarları yandırırdılar. Toyun əvvəlinci gecəsinə xanəndə gəlirdi. Oxuyub çalardılar.

Şəhərin hər tərəfindən toyun tamaşasına gələnlərin sayı-hesabı olmazdı. Gələn adamlar gah xanəndənin oxuduğu müğamata qulaq asardılar, yaxud çaldırıb cavanları oynadardılar. Məclisin bir tərəfində üzük-üzük dəstəsi, o birisi tərəfində isə qumarçılar dəstəsi, oyuna məşğul olardı. Xülasə, bu sayaq ilə üç gün-üç gecə çalıb çağırıb oynayardılar.

Bəzən də Xan oyunu oynayıb toy camaatını cərimə eyləyərdilər ki, çox pul yiğilsin. Meyxanaçılar meyxana de-yərdilər. Aşıqlar nağıl danışardılar, nağara, zurna çalar-dılar.

Toyun üçüncü axşamı “Ağır yiğinaq” məclisinə siyahı ilə hörmətli adamlar çağırardılar. Bu məclis çox təntənəli olmaq üçün ortalığa xüşkəbər xonçası gətirərdilər. Çay paylayardılar. Çay içib xüşkəbər yeyiləndən sonra məclisin başından başlayıb axırına kimi üç nəfər qaval gəzdirər-dilər. Bu məclisdə əyləşənlərdən “dövran” yiğardılar. Bu nəfərin birisi qaval tutardı, ikincisi devran verənin adını və verdiyi pulun miqdarını ucadan səsləyərdi. Üçüncüsü isə bu deyənləri siyahıya yazardı. Bu sayaq ilə külli miqdarda pul yiğardılar. Toyun sabahı xərci çıxandan sonra toy sahibinə yetişəcək pulu verib yerdə qalanını məhəllə qo-çuları götürərdilər. Toy sahibi də o puldan gətirdiyi gəlninin mehrini verərdi. Yerdə qalanını da xərclik eylə-yərdilər. Toyun axırıncı gündündən sonra evlənən oğlan bəy oturardı. Bəyə iki nəfər tay-tuşlarından birisi sağdış, o birisi soldış olardılar. Bunların vəzifəsi bəyə və gəlinə hamam açdırmaq, bəyin başını qırxdırıb tualet vermək və ya gərdəyə salmaq, bəy qonaqlığı etmək idi. Sağdış elə bir adam olmalı idi ki, bəyin bu xeyir işində pul xərcləyən olsun. Heç bir şeyə qızılqanmasın. Sağdış və soldış tay-tuşları ilə əvvəlcə bəyi hamama aparardılar. Hamamdan qayıdanandan sonra çalğı ilə bəyin başını qırxdırardılar. Bu

zaman xanəndə “Görüm ay bəy toyun mübarək olsun” havasın oxuyub bəyi o məclisdə rəsmi surətdə təbrik eyləyərdilər.

Bəy paltarını geyinməyə şuru eyləyən zaman bəy üçün məxsus qız evindən “bəy xonçası” göndərərdilər. Bu xonçada bol araşqın, ipək yaylıqlar, bir neçə dənə ipək köynək, bir neçə cüt dolaq, cib kisəsi, bir şalvarlıq mahit, rəngbərəng corablar olardı. Bu xonçadakı şeylərdən bəy özü üçün bir köynək, bir araxçın, bir yaylıq və bir corab götürüb qalanlarını sağdış və soldış arasında bölüşdürüdilər.

Qız toyu

Oğlan evində toy olan zaman qız evində toy çaldırmaq adət idi. Qız toyuna ancaq qızlar və gəlinlər gedərdilər. Qız toyu olan həyətin qapısı bağlı olardı. Oraya oğlan və kişi buraxmazdılardı. Toy həyətinə xalça-palaz döşəyərdilər. Qızlar, gəlinlər cərgə ilə oturardılar. Qız toylarında “arvad sazandaları” dəf ilə dümbəy çalıb el bayatlarından oxuya-oxuya qızlar və gəlinlər oynayardılar. Köçən qızı da şala bürüyüb yiğincağın bir tərəfində oturdardılar. Oynayan qızların alına “əskinaz” pul yapışdırıb şabaş verərdilər. Yapışdırılan pulları oynayan qız əlinə yiğib toy çalanların qabağına atıb yerlərində oturardılar. Sazandalar da şabaş verənlərdən bir şahı, iki şahı qara pul qopardıb əskinazların sahiblərinə qaytarardılar. Qız toyuna on iki yaşından yuxarı oğlan xeylağı buraxmaq adət deyil idi. Ancaq ev yiyəsinə yaxın olan oğlanlardan və kişilərdən xəlvətcə gəlib arvadların dalısında başlarına yaylıq və yaxud şal salıb gizlincə tamaşa eyləyənlər də olardı. Cavan oğlanların qız toyuna xəlvətcə gəlmələrini toya gələn qızlar da bilərdilər. Amma etiraz etməzdilər. Çünkü toyda oynayan zaman

bəyənilib ərə gedən qızlar da çox olmuşdu. Bu səbəblərə görə də qızlar oğlanların toyda olmasını ürəkdən arzu eyləyərdilər. Qızlar oynayan zaman çox vaxt oğlanlar qızlara şabaş göndərərdilər. Qızlar da bu şabaşları çox məmnuniyyətlə alardılar. Hətta oynayacaqları oyunu qurtarandan sonra bir başqa oyun oynayırdılar ki, oğlanın məhəbbətini özlərinə daha artıq cəlb edə bilsinlər.

Toy məclisindən başqa ayrı bir yer yox idi ki, qızlar oğlanları görə biləydilər. Yetişmiş qızları anaları ancaq toylara buraxardılar. Qızlar da toylara getməyə çox həvəskar idilər.

Oğlan yengəsi qız evinə güclü xərc töküb “yengə xonçası” göndərərdi. Bu xonçanın içində köcən qız üçün bir cüt yaxşı tuflı, ipək corab, bir cüt əlcək, iki kisə xına, rasiq daşı, maz, ənnik, kirşan, sabun, duxu, adikalon, cib güzgüsü, qayçı, bıçaq, sancaq, iynə, üskük, saç ayıran, yelpik qoyardılar. Köcən qız gəlin olmağa bir-iki gün qalmış qızın yaxın yoldaşlarını, dost qızlarını xınaya çağırardılar. Gündüz qızı hamama aparardılar və axşamlar qızlar əllərinə, ayaqlarına xına qoyub yatardılar. Qayda belə idi ki, qız hamamını oğlan evi açdırardı. Toya gələnlər oğlan yengəsi və qız yengəsi ilə bərabər böyük bir izdiham ilə qız hamamına gedərdilər. Qız hamamının sabahısı günü müşat qızı bəzəyib toy paltarını geyindirərdi.

Qız evində kəbin kəsmək

Toyun axırında qudalar evində toy aşı verərdilər. Qohum-qardaş, dost-aşna aş yerinə dəvət olunardı. Dəvət olunan adamlar mütləq o yerə toy payı gətirərdilər. Oğlan evi əfəndidən, axunddan, molladan, qohum-əqrəbədən götürüb qız evinə kəbin kəsdirməyə gedərdilər. Qız evi də öz adamlarını və sairə molla, axund dəvət edəcək idi.

Hər iki tərəfin adamları əyləşib nikaha şuru etməli idilər. Oğlanın atası və ya böyük qardaşı oğlan tərəfindən vəkil olduğunu, özləri ilə gətirdiyi vəkaləti mollaya həvalə edərdi.

Qız tərəfindən nikahın kəsilməyi üçün qızdan vəkalət almağa məclisdən qızın qardaşı yaxud yaxın qohumu iki nəfər şahid ilə bərabər durub hərəmxanada qızın yanına gedərdilər.

Bunlar hərəmxananın qapısı ağızında durub qız da hərəmxanada olduğu halda soruşardılar:

– Sənin nikahını kəsdirmək üçün özündən əvəz məni vəkil eyləyirsənmi?

Qız ya utanardı və yaxud nədən isə cavab verməzdidi... Amma qızın yanında duran yançılar yerbəyerdən qızı qışma-boğmaya tutub, dimsükləyib yavaşca qızı deyərdilər ki: “tez de, verirəm, di tez ol, di qutar. Ağız camaat orada gözləyir... De ki, verirəm”. Nihayət, qız məcbur olardı ki, desin ki, “verirəm”.

Şahidlər ilə vəkil olan adamlar qızdan razılıq cavabını alandan sonra məclisə gəlib qızın vəkillik verdiyini təsdiq edərdilər.

Bu aralıqda qız vəkili oğlan evinin adamlarına nəzakət ilə andırardılar ki, mənim düşərgəmi verməlisiniz. Əgər verməsəniz vəkilliyimi mollaya verməyəcəyəm.

On-on beş manat oğlan tərəfindən alandan sonra vəkilliyini mollaya havalə edərdilər. Vəkillik alan iki nəfər molla qabaq-qabağa oturub biri-birinin sağ əlini qamarlayıb nikahı oxuyardılar. Qız tərəfinin mollası əvvəl başlayıb deyərdi: “Mən filankəs filankəs oğlu vəkili olduğum filankəs filankəs qızına nəfsini dörd yüz yaxud beş yüz manat mehr ilə filankəs filankəs oğlunun vəkili, filankəs filankəs oğlunun nəfsi üçün tənqihliyə, təzviçliyə, arvadlığa şərikliyə alırsanmı?”

Oğlan tərəfinin vəkili olan molla buna cavab olaraq deyərdi: "Mən filankəs, filankəs oğlu vəkili olduğum filankəs oğluna nəfsi üçün sən vəkili olan filankəs filankəs qızını dörd yüz və yaxud beş yüz manat mehr tənqihliyə, təzviçliyə, arvadlığa, şərikliyə alıb qəbul etdim." Bu sual-cavabı üç dəfə ərəbcə təkrar edib deməyə nikah deyərdilər. Bundan sonra nikah kağızı yazılırdı. Nikah kağızının dal vərəqəsində oğlan evinə aparacağı cehiz adbaad siyahı tutub yazılırdı. Siyahının altında məclisdə iştirak edən ağsaqqallar imza edəcək idi. Sonra mollalara pul veriləcək idi. Ortalığa pilov bişmiş gətirərdilər. Yemək yeyilib qurtarandan sonra qonaqlar dağılacaq idilər. Camaat dağılan zaman oğlan evinin yengələri də qızın cehizini qavarıb aparmalı idilər. Qız yengəsi də şeylərin yanınca gedərdi. Toy gününə kimi qız köçən otağı bəziyib səliqəyə salardılar. Qız yengələri bəzənərdilər və qızı da geyindirib bəzəndirərdilər. O vaxtlarda gəlini gündüz aparmaq adət deyil idi. Qayda belə idi ki, həmişə gecə saat doqquzdan sonra gəlini aparardılar. Gəlini aparan zaman məhşəl yandırıldılar. Gəlini aparan zaman qız tərəfinin qohumları qız evinə yığışardılar. Amma oğlan evinin adamları, qohumları, dost-aşnalar, məhəllə qoçuları və cahilları izdiham ilə faytonlara əyləşib, xanəndələr, zurna, nağara dəstəsi ilə çala-çala bir faytonda oturardılar. Yengələr bir ayrı faytonda oturardılar. Bu qayda ilə gəlini aparardılar. Qız yengəsi olan faytonla, oğlan yengəsi olan fayton arasında yarışma olardı. Onlar faytonları çapırıldırıb bir-birini ötmək istəyərdilər. Bu təntənə ilə çala-çala, oxuya-oxuya qız evinə gedərdilər. Adət belə idi. Lap qədim vaxtlarda gəlini kəcavəyə mindirərdilər. Gəlinin qabağında pəhləvanlar əynində təngə, əllərində mil kamata oynada-oynada nağara, zurna çalğısı ilə gəlini aparardılar. Gecə-vayə gücü çatmayan adamlar gəlini və yengələri ata

mindirərdilər. Amma çalğıları olmazdı. Çalğı əvəzində balaca uşaqlar “ura-ura” çəkdirə-çəkdirə, tūfəng tapança ata-ata gəlini aparardılar. Toy adamları qızı aparmaqdan əvvəl yengələri qız evinə gətirərdilər. O zaman qız evinin adamları yengələrin pişvazına çıxardılar. Sonra oğlan yengələrini qız olan otağa aparıb əyləşdirərdilər. Hər kəs öz qüvvəsinə görə yengə “xonçası” qoyardı. Kasalara da şərbət doldurub yengələrin qabağına gətirərdilər. Baş yengə üçün gətirilən xonçanın içində bir neçə araxçın, bir neçə dolaq, tuman bağı, cib kisəsi, baş yaylığı, ipək bir parça donluq, bir top ağ köynəklik, tafta zircaməlik (mehridən alınmış puldan), iki ədəd imperial qoyardılar. Yenənin yanında olan ikinci bir yengəyə supa yengə deyərdilər. Ona da bir münasib xonça düzəldərdilər. Baş yengə şərbəti dadandan sonra şərbət qabına beş manat salardı. Bundan başqa qızın qaşını alan arvada on- on beş manat pul verərdilər. Bir azdan sonra yengələr xonçalarını dəsmala bağlayıb qalxardılar. Al-alafa altına alınmış gəlini yengələr evdən çıxarıb faytona mindirərdilər. Gəlin oturan faytonda yengələrin birisi gəlinin yanında, o birisi onun qabağında oturardılar. Bunlar əllərində yana-yana lampa-nı və güzgüni gəlinin qabağına tutardılar. Qalan faytonlarda oturanlar nağara, zurna çalğısı ilə gəlini oğlan evinə aparardılar. Gəlin oğlan evinə çatdırılan zaman qızın adamları gəlinin dörd bir tərəfinə göz qoyardılar ki, gəlinin yaxınlığına başqa adam yanaşmasın. Çünkü xiyal edərdilər ki, bəlkə gəlinin paltarına qurd yağı sürtərlər. Sonra oğlanın qızdan zəhləsi gedər. Qız oğlanın gözünə qurd kimi, meymun kimi görsənər. Bu zaman çardaqda gəlini gözləyən bəyi səsləyərdilər ki, “A gədə tök”, bəy bu səsi eşidən kimi ovucla arpa, noğul, gümüş pulu çardaqdan gəlinin başına tökərdi. Gəlinin ətrafında olan adamlar başlayardılar yerdən şirniləri və pulları yiğardılar. Bundan

sonra gəlini gərdəyə çəkərdilər. Gəlin gərdəyə girən kimi əlinə bir dolu aftafa verərdilər. Gəlin də bu aftafanı üç dəfə əlinə alıb yerə qoyardı. Gəlin girən otağın qapısının astanasına qiyməkeş qoyardılar. Gəlin mütləq ayağını o qiyməkeşin üstünə qoyub atlamaçıydı. Sonra otaqda gəlinin ayağı altına payandaz salmaq adət idi ki, gəlin üstündən adlayıb keçsin. Gərdəkdə gəlin oturmaq üçün bir kürsü qoyardılar. Bir nəfər atalı-analı balaca bir oğlan uşağını o kürsüdə otuzdurardılar. Gəlin gərdəyə girəndən sonra uşağı qaldırıb gəlini otuzdurardılar və uşağı onun qucağına verərdilər. Bu adət ona görə idi ki, gəlinə andırmaq idi ki, indidən vəzifəni bil, səndən oğlan övladı istəyirik. Hətta el ədəbiyyatında bu hala münasib belə bir bayatı vardır.

Gəlin gəlin qız gəlin,
Əli ayağı düz gəlin.
On iki oğlan doğarsan,
Bircə dənə qız gəlin.

Oğlan evinə yiğilan arvadlar gəlinin ətrafına yiğışır oturardılar. Bu zaman oğlanın anası bir kasa bal ilə bir neçə çörək gətirərdi. Bal kasasını ortalığa qoyub çörəkləri də gəlinin başının üstündə parçalayardı. Sonra parçaladığı çörəkləri ortalığa qoyacaq idi. Gəlinin ətrafindakı arvadlar çörəkdən bala batırıb yeyib sonra dağılacaq idilər. Camaat dağılıandan sonra otağda oğlan və qız yengələri qalacaq idi. Qızın üzündə duvaq bir tərəfdə oturduğu halda bəy otağa daxil olardı. Bəy istərdi ki, qızı görsün. Bu məqsədlə də qızı yavuqlaşıb, üzündəki duvaqı götürmək istərkən qız qoymazdı. Nihayət, axırda bəy qızı üzgörümçəyi verib gəlinin üzünü açardı.

Bu sayaq ilə də bir-birini görməyən oğlan və qız birinci dəfə olaraq görüşərdilər.

Duvaqqappa

Zifaf axşamının səhəri sağdiş gəlib bəyi öz evinə bəy qonaqlığına aparacaq idi. Və öz tanışların da qonaq çağırıb axşama kimi bəy orada istirahət edəcək idi.

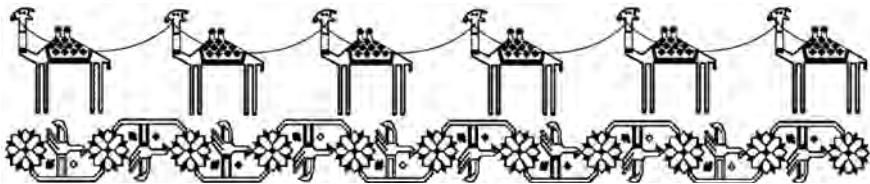
Axşam qaranlıqlaşandan sonra sağdiş və soldiş bəyi öz evinə aparıb ötürəcək idilər. Üç gün bu qayda ilə bəyi gəzdirəcəkdilər. Buna bəy qonaqlığı deyərdilər. Bəy səhər gedəndə gəlin gərdəkdə yalqız qalmazdı. Qız yengələri özlərini gəlinin yanına çatdırardılar. Onun halını soruştılar. Qızın atası evindən qızı “dəstülaşı” göndərərdilər. Gəlini istirahət etmək üçün yatdırardılar. Gəlin otağında qız yengələrinin məclisi qurulardı. Bütün şəhər arvadları gəlinin görüşünə gələrdilər. Tanıyan, tanımayan bu evə gəlməli idi. Və qızın da gətirdiyi şeylərə müştəri gözü ilə baxardılar. Bu gələn arvadların yanına gəlini gətirərdilər. Gəlinin hər bir qoluna bir yengə girərdi. Bu minval ilə üç gün gəl-get olardı. Dördüncü gün duvaqqapma məclisi qurardılar. Bu məclisə qız evinin və oğlan evinin qohum-əqrəbələri dəvət olunardı. Burada arvad sazandası çağrıldırı. Bu təntənə məclisi qurulan zaman gəlini bəzəndirib duvaq altında hər qolundan bir yengə tutub məclisə gəti-rərdilər. Və məclisin ortasında qoyulmuş stol üstündə əyləşdirərdilər. Səkkiz, doqquz yaşında atalı-analı bir oğlan uşağı qızılıgül ağacından kəsilmiş bir çubuğu gətirib gəlinin başında olan duvaq alafasını başından götürüb qaçırdı. Məclis əhli arvadlar yerbəyer qalxıb gəlinə baxardılar. On-dan sonra ortalığa, gəlinin qabağına bir boş padnos qoyub deyərdilər: “Üz görümçəyi verənlər gəlsinlər”. Qayda belə idi. Məclisin hər tərəfindən növbə ilə səslənərdilər. Qayın-ata bir sağmal camış, qayınana bir düzüm boğaz mərcanı, böyük qayın iki imperial, kiçik qayın iki əşrəfi, böyük baldız bir imperial, kiçik baldız da bir imperial, oğlanın

əmisi arvadı bir düzüm inci qolbağı, oğlanın bibisi firuzə qaşlı bir üzük, oğlanın xalası bir ləbbadalıq yaşıl məxmər, oğlan yengəsi beş manat pul... Bu yiğilan şeylərə “üzgörümçəyi” malı deyərdilər. Və bu şeylər gəlinin malı hesab olunardı. Qız qohumları üzgörümçəyində iştirak etməzdilər. Duvaq qapılandan sonra gəlin paltarını çıxardıb boxçaya qoyardı və adı ev libası geyərdi. Əynində ev libası olduğu halda əvvəl qayınatasının hüzuruna gedərdi, onun qabağında diz qurub sağ əlini gözünün üstünə qoyub öpəndən sonra ayağa qalxıb dal-dalı gedib qayınanasına da bu minval ilə ikinci səcdəni eləyərdi. Onlar da gəlinə xeyir-dua verərdilər.

Əgər böyük qayın varsa üçüncü səcdəni ona da etməli idi. O zamankı adətlərə görə evin cəmi işlərini gəlin görməli idi. Və evdə olan adamların hamısı gəlinə əmr edərdilər. Gəlin bir yana da getməli olsayıdı qayınanadan icazə almalı idi. El ədəbiyyatında gəlin öz halını belə təsvir edir:

Qız idim sultan idim,
Nişanlandım xan oldum.
Ərə getdim qul oldum
Boz eşşəyə çul oldum.

Son

Ortoğrol Cavid

XIX ƏSRİN SONU DƏRBƏND ŞƏHƏRİ TOY ADƏTLƏRİ HAQDA

AVAT Abbas Mirzə qızının sözlerindən yazılmış bu material öz sistemliliyi və müfəssəlliyi ilə çox yaxşıdır. Materialın hissələrlə verilməsi daha yaxşıdır: Nişan, Başlıq, Yengələr çıxan, Məsləhət, Şilə plov.

Moment halında bir neçə səhv vardır. Başlıqda belə yazılır:

“Dərbənd şəhərinin 1900-cü əsrindəki toy adətləri”.

“Əsrindəki” əvəzinə “illərindəki” yaxud “1900-cü” əvəzinə “XIX” olmalı idi.

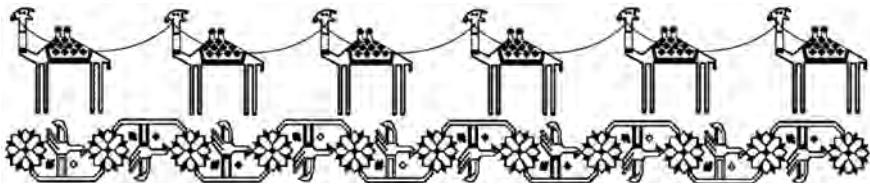
Tekstdə belə bir yer var: “Göbək kəsmə adaxlılıq ancaq və ancaq oğlan qızdan iki-üç il gec dünyaya gələndə hər iki tərəfin razılığı ilə dalal tərəfindən icra olunurdu...”.

Demək, qız oğlandan 2-3 il böyük olanda. Azərbaycanın hər yerində oğlan böyük götürülür, şübhəsiz burada da belə olmalı imiş.

Materialın yaxşı tərəfi müfəssəllik ikən çatmayan bir tərəf də var. Lap kasıblar necə toy edirdilər? Bu momenti ilavə etdikdən sonra tam mükəmməlləşər.

Təklif: Material çapa layiqdir. Azərbaycan rayonlarının toy adətlərini göstərən kitabın maraqlı hissəsi də bu material ola bilər.

22.03.1940

DƏRBƏND ŞƏHƏRİNİN 19-cu ƏSRDƏKİ TOY ADƏTLƏRI

Söylədi: *Tavat Abbas Mirzə qızı*
Yaziya aldı: *Hüseyn İskəndərov.*

ƏNİM şəxsən bildiyimə və valideyininimin, el-obamızın dediyinə əsaslanaraq, Dərbənd şəhərinin toy adətləri haqqında bu məlumatı verə bilərəm: Öz oğlanları üçün yad ailədən qız almaq istəyən ata-ana əvvəlcə bu barədə öz aralarında məsləhət edib, gələcək gəlinlərinin əсли-nəcabətinini, yerini-kökünü qoy-götür edərdilər.

Qonşu, aralıq qadınları (dəllallar) vasitəsilə qız axtarışardılar.

Oğlan evinin sərəncamından istifadə edən dəllallar istədiyi qızları oğlana calaya bilərdilər. Olmazın təriflərlə oğlanı qızı, qızı oğlana xarakterizə edərdilər:

“Flankəsin qızı nə qız? Hər barmağı bir hünər, hər kipriyi bir naxış (nəqş), səliqəli-sərəncamlı, təmiz-təmizkar, hünərli-kirdarlı, başı-aşağı, dalı yuxarı, əli şirəli-şəftəli, əliyən, yuğuran, yapan çıxardan...

– Ev eşikləri nə cürdür?

– Ev nə ev? Balağılı pərdələr, uzun nalçalar dəstgah cəlal!

Oğlanla qız qohum olduğu təqdirdə çox vaxt birbirinə anadangəlmə – göbəkkəsmə adaxlı olarlardı.

Göbəkkəsmə adaxlılıq ancaq və ancaq oğlan qızdan iki-üç il gec dünyaya gələndə hər iki tərəfin razılığı ilə dəllal tərəfindən icra olurdu, yəni oğlanın adı tutulub göbək kəsilərdi.

Oğlunu evləndirmək fikrində olan bir şəxs məsələni arvadına açdıqda deyərdi:

– Ay arvad gəlsənə bizim gədəni baş-göz eləyək.

Arvadı cəvabında: “Çox gözəl, mən də bu barədə fikirləşmişəm. Kişi gəl, ən əvvəl qohum-qümələtimizi (qohum-elat) çağırıb məsləhətləşək.

Kişi razılıq verdikdə səhəri məsləhət üçün oğlanın dayısını, əmisini, xələsini, bibisini və başqa yaxın qohumlarını çağırardılar. Çağırılan adamlar cümə axşamı toplasıldılar. Məsləhət gecəsi oğlan atası sözə başlayıb deyərdi:

– Ay filankəs sən ki danğı-danğısan (çox çay içən adama deyirlər) niyə çayını içmirsin, yoxsa məclis səni dudub, a gədə xabayıl al dəftər-kitabını keç yan otağa.

Qonaxlara:

– Bilirsiz sizi çağırmaqdən məqsədim nədir?

– Buyursöz bilərik.

– O günlər olsun sizinkilərə olsun. İstəyirəm bir balaca xəyir iş başlayım.

Qonaxlar yerbəyerdən:

– Pəh-pəh-pəh! Çox gözəl, əcəb elərsən! Elə bil Hacı Məkkəni ziyarət etdin.

– Niyləyim a kişilər, bir ayağım evdə, bir ayağım gordadır, qoy din burcumu başımdan rədd eləyim; arvad sən bir kəs! A kişilər mənim fikrimdə flankəsin qızıdır, əsli-nəcabəti yaxşı yerlərdəndir, amma bu arvad məlun məni yoldan çıxarırlı! Deyir nə bilim...

Arvadı onun sözünü kəsərək:

– Mənim təklifim hər zaman sənə yaman gəlir, bilmə-

rəm mənim daşım niyə ağır olub düşüb başına urtından çıxa bilmirsən.

– A şirincan qoy görək, davanız elə indiyə qalmamışdır ki?

– Niyə axı, o əsilliyin, varlılığın axtarırsa mənə də qocalan vaxtimda qabağımda işləmək üçün işlək, səliqəli gəlin lazımdır. Bəsdir daha bu qədər xənənişin olub bunun xarabasında cəvan ömrümü qəritdim.

– Bəsin siz Allah, oğlana kim qismətdir onu da alacaq. Bu iş nə səninlədir, nə də atası ilə.

– Yaxşı, bir deyin görək qızı oğlan görüb yoxsa dəryada balıq sövdəsidir!

Anası:

– Allah eləməsin görməyə mənim uşaxlarım türbət kimi uşaxlardır, dinindən-dunundan dönən deyillər.

Nihayət arvadın atılıb-düşməsinə baxmayaraq, yenə də kişinin təklifi östgüñ gələrdi.

Qonaxlar da bir qədər ara söhbətindən sonra durub gedərdilər.

Cümə axşamı günü də oğlanın atası axundu görüb deyərdi:

– Axund səlamulələykum! Baxışlayın sizə bir zəhmət verəcəyəm.

– Buyurun, xeyir olsun?

– Elə xeyir işdir, istəyirəm nökərini baş-göz edəm, çox təvəqqi edirəm ki, mənə bir istixarı edəsiz.

Axund təsbehini iki əli ilə çevirərək, nə isə oxurdu və çox vaxt üzünü turşudub, deyərdi:

– “Saat xoş dəyil, qəmər əqrəbdədir. Sabah cəmaət namazından fariq olanda məni görərsiz!”

Axund istixarə edəndən sonra bəzi vaxt oğlan tərəfdən vəkil edilib, qız evinə elçiliyə də göndərilərdi. Birinci gün qız atasını axund yalqız görüb mətləbi andırardı və

“hə-yox!” üçün isə üç-dört gündən sonra bir-iki aqsaqqalla bərabər qız evinə gedərdi.

Çox vaxt elçiliyə oğlanın xalası, bibisi və başqa yaxın qohumları gedərdilər. Qız evində “hə-yox!” cavabını birinci günü vermədiləri üçün elçilər üç-dört gündən sonra bir də qız evinə getməyə məcbur olardılar.

Qızı oğlana verməyə razılıq alınanınan sonra oğlan evindən qız evinə xəbər göndərilərdi ki, bəs hazır olun flan günü sizə iqrara gələcəyik.

İqrara gündüz qadınlar, gecəsi isə kişilər gedərdilər.

İqrara oğlanın anasından başqa ən yaxın qohumları: xalası, bibisi, böyük bacısı, dayısı arvadı və başqları gedərdilər.

Qız evində oğlanın bacısı söz açıb deyərdi:

Biz gəlmişik iqrara
Nə almısız siz qərara?

Cavabında qızın xalası yaxud bibisi ertədən öz aralarında qərara aldığıları toy xərcini (yol pulunu) istərdilər:

100 manat pul, 10 put dügü, 3 put şəkər (qənd), 1 put qənnatı, hər put düyüyə 5 girvənkə yağ, yarım put ət, onun suğanı, ədəvası, abqurası, şabalıtı (2 put yarım), bir araba odun, 500 manat da qızıl pulla kəbin pulu.

O günün gecəsi isə iqrara hər iki tərəfin çağırılmış kişiləri toplanardılar ki, bunlar da gündüzki iqrarı qət edərdilər.

İqrarda aş yeyib çay içərdilər və sonra hər kəs “Allah mübarek eləsin”, “qoşa yaşasınlar!” deyərək evinə dağıldı.

İqrardan bir-iki həftə sonra oğlan evi qız evinə adam göndərərkən, bazar günü “nişan” gətirəcəklərini qabaqcada bildirərdilər.

Nişan

Nişanda iqrarda kəsdigləri toy xərcinin (yol pulunun) yarısı: bir şal, bir özük, bir gözgү gətirilərdi.

Nişan (xonça) aparanların qabağında oğlanın bacısı-yengə güzgü tutardı. Qız evinə çatdıqda səs salardılar ki qaçın, yol verin oğlan yengəsi güzgünü içəri salsın.

Qız evində qızın xalası, bibisi və yaxın xovarları xonçaları nişan gətirən uşaxların başlarından alıb otağın ortasına düzürlər, nişana gələn arvadların hamısı ilə qocaxlaşıb öpüşərdilər və “xoş gəlmisiz, səfa gətirmisiz, ayağınız yarısın, sağ-səlamət aparasız” deyərək dil-ağız edərdilər. Keçin-keçinlə qonaxları oturdardılar.

Qız evinin ayaq üstüsü gətirilən şirniyyatı xırda boşqablara töküb hər qadının və qızın qabağına birər-birər düzərdi və hərəyə bir istəkan şirin çay verərdi. Çay içiləndən sonra bir böyük boşqaba şirniyyat doldurub qırmızı buxçaya bağlardılar, üstünə də bir xara şal, beş-altı əl yaylığı, bir tütün kisəsi (podsıqar) qoyardılar ki, bu da oğlan bacısı-yengəyə çatardı.

Oğlan evindən şirni (xonça) gətirən uşaqlara isə bir manat-bir manat pul verilərdi.

Nişan məclisində gəlin olmazdı, o, qonaxlardan gizlənərdi. Odur ki, oğlan tərəfdən göndərilən şalı oğlan bacısı qızın yanına aparıb onun başına salardı və özüгü də onun barmağına taxaraq, deyərdi: “qayım qədim olasız, qoşa qəriyəsiz, Allah yıldızınızı barişdırsın!”.

Nişanda bir qədər çalıb oynardılar və şənlikdən sonra “sağ ol”, “var olun” ilə durub dağılırdılar.

Nişandan bir-iki həftə sonra oğlan evi qız evini xəbərdar edərdi ki, bəs gələn cümə axşamı aş (plov) gətirəcəyik beş-on dənə adamımızla.

Qız evi də bu xəbərdən sonra öz qohumlarını (ancaq

qadınları) çağırıldı.

Oğlan evindən aşı ya hammal ilə yaxud da araba ilə aşşama yaxın göndərərdilər. Aş qazanı ilə bərabər uşaqlarla üç-dört qrafin (ovşələ) şerbət, yemiş vaxtı isə qovun aparılırdı.

Çağırılıb gəlməyən qonaxların evlərinə onların aş paylarını yollardılar.

Xörək yeyiləndən sonra qonaxlar çalıb oynayardılar.

Ən çox bu havaları çalardılar: "Uzundərə", "Dərbəndi", "Lalə", "Tərəkəmə", "Vağzalı", "Qaytağı" və sayırə. Burada da gəlin gizlənərdi. Bu şənlikdə hər kəs gəlini görmək istəsəydi bir paltarlıq, bir cüt curab, bir neçə ətirli sabın özü ilə gətirməli idi.

Bir müddətdən sonra qız evi oğlan evinə nişan qaytarıldı.

Nişan qaytaran vaxt qız evi gəlinin yəngəsi (qardaşı arvadı) və bibisi vasitəsilə girovçun (bəg üçün) bir məcmədə ipəkdən yaxud atlasdan və faydan bir köynək, tapanca üçün bir dəhyək qubul, beş-altı ipək əl yaylığı, bir məcmə şikərtixma (badam çörəyi), bir məcmə paxlava, bir məcmə şikərçörəyi, bir məcmədə də şirin quğal tutub oğlan evinə göndərərdilər.

Bu beş məcmə xonçanı uşaqlar başlarında aparardılar.

Oğlan evində həmin gün günortaya dügmə kabab və axşama aş bişirib nişan qaytaran qız adamlarını böyük hürmət-izzətlə qarşılardılar. Xonça gətirən uşaxların hərəsinə 1 manat və qız yəngəsinə 25 manat nəmər verilərdi (pulu oğlanın anası verərdi).

Qonaxlar yeyib-içib axşam saat 7-8-də qayıdardılar. Nişandan gəlin gələn gününədək qız evinə hər bayram axşamı aş, şikərtixma, paxlava, xələt, xoşgəbər, Qurban bayramında isə bir ərgən qoç göndərilərdi. Qoyun göndərəndə onun boynuna qızın xələtini dolayardılar.

Qurban bayramının sabahı günü qız evi bir səksün (boşqab) qutab bişirib oğlan evinə göndərərdi.

Toyu başlamazdan bir neçə gün əvvəl qız evinə paltar gedərdi, ki bu günə də “paltarkəsən” deyərdilər.

Paltarkəsənə gəlin üçün ən əvvəl üç dəst paltar aparardılar (nişan qayıdəsilə). Burada da güzgüni oğlanın bacısı-yəngəsi tutardı.

Paltarkəsəndə qız evi yenə də öz qohum, tanış-tunuşunu toplardı və bir nəfər də qarmonçalan qadın çağırardı.

Oğlan evi tərəfindən gətirilən paltarı və şirnini uşaxlarım başlarından alıb qoyardılar məclisin ortasına. Bütün qadınlar xonçaları açıb, onların yaxşı-yamanına baxardılar.

Qızın bacısı yaxud qardaşı arvadı bir qayçı gətirib oğlan göndərən paltarların qırağından bir az kəsir və deyir:

— Allah mübərək eləsin, ayağı yarısın!

Belə dedikdə oğlan adamı 10 manat qayçı qoyana və 100 manat da yol pulunu qızın anasına verərdi.

Burada da bir xara şal, beş dənə ipək əl yaylığı oğlan bacısı-yengəyə verilir.

Sonra bir qadar çalıb-oynadıqdan sonra qonaxlar evlərinə dağılırlar.

Başlıq

Paltarkəsəndən iki həftə sonra oğlan evindən qız evi-nə toy xərci (başlıq): ət, düğü, yağı, şabalıt, ədəva, abqura, suğan, odun və s. gətirilir. Başlıqla bərabər bir kisə xına da göndərilir.

Başlıq gələndən sonra qızın qonşuları və yaxın qohumları düğünü arıtardılar. Xınanı isə qızın xalası, qardaşı arvadı, dayısı arvadı, qonşu cəvan qadınlar gəlinin və öz başlarına yaxardılar.

Həmin gecədə çalıb oynardılar. Xına yaxanlarının çoxu

qız evində gecələrdi, yadlar isə evlərinə qayıdardılar.

Həmin gecədə qızın atası, əmisi, dayısı, anası və xalası bir otağa yığılıb “şiləplov” toyuna adam çağırmaq üçün siyahı tutardılar.

Ertəsi gün tutulan siyahını bir nəfər qadınla bir məktəbli uşax götürüb, şiləplova adam çağırardılar və çağırılan hər qadına adam çağırın qadın əlindəki şirniyyat zənbilindən bir-iki-üç şirni verərdi.

Yengələr çıxan

Şiləplovdan (qız toyundan) bir gün irəli qız evində xına yaxan qadınlar və bir neçə nəfər də başqa çağırılmış qonaxlar gəlinlə bərabər hamama gedərdilər (bu günə yenəgələr çıxan deyərdilər).

Hamama oğlan evindən ayrıca gələrdilər.

Hamamda gəlin soyunanda onun qabağına qətifə tutardılar ki, oğlan evinin adamları gəlini görməsinlər.

Gəlin soyunub qurtarandan sonra onun başına qətifə atıb hamamın bir qaranlıq bucağında yuvundurar və başını darardılar.

Qızın xovarları gəlini çızmışdırib qurtarandan sonra təşti üz aşağı yatırıb başlayırlar çalışib oxumağa:

Yuvundurun gəlini,
Arındırın gəlini.
Yar evdə intizardı,
Geyindirin gəlini!

Qızların oxumaq səsinə oğlanın bacısı, xalası, bibisi və başqları şamlar yandırıb hamamçı qadınla bərabər içəri girərlər.

Qızlar, gəlinlər oxuduqca hamamçı qadın gəlinin başını sabunla yuvar, oğlanın bacısı isə gəlinin başına bir ka-

sa yuğurt (qatıq) tökərdi.

Gəlin burada da oğlan yəngəsindən gizlənərək fitəsinə büzülərdi.

Böyləliklə, gəlini yuvundurub, yenə də gizlin surətdə bayır çıxartardılar.

Gəlin hamamdan çıxan kimi ona və o biri qadınlara oğlanın bacısı şərbət verərdi. Hamamlıqdan sonra hər kəs gələn yerinə gedərdi. Gəlinin təşti, satılı, abgərdənini uşaxlar qız evinə aparardılar.

Məsləhət

Yengələr çıxan günün gecəsindən başlayaraq oğlan evində üç gecə toy olur.

Toydan bir gün qabaq məsləhət gecəsi olardı.

Bu gecədə oğlan evinin yaxın adamları yiğilib toya kimləri çağırmağı məsləhət edərdilər və təkliflərə əsasən siyahı tutulardı.

Məsləhətin ertəsi günü adam çağırان siyahı üzrə bütün qonaxları toya çağırardı.

Həmin gündə yaxın qonşu-cahilların yardımı ilə toya lazım olan qazan qabı və toyxana qurmaq üçün xəli-xəliçəni qohum-qonşudan toplardılar.

Toyxana qurulub tamam qonaxlara xidmət etmək üçün ayaq üstə və başmaq çevirən ayırlardı və çalğıçılarından, ancaq Şərq musiqi üçlüyü (xanəndə, tarçalan və kamancاقalan) dəvət olunardı.

Qonaxlar toya gəldikdə istəyən toyxanaya və istəyən (sinnilər, yaşlılar) xüsusi otağa (sufuyanaya) toplaşardılar. Toyxanada bir-iki hava çalınıb oxunduqdan sonra ayaqüstü isə tırna (kətandan eşilmiş zopa) gətirib bir nəfərin qabağına uzadır, həmin adam ayağa qalxaraq, çalğıçıların stolunun qabağında (yerdə) oturur və sağ əlinin ovcunu

açıır. Ayaqüstü isə tırna ilə onun əlinə yavaşca vurub, tırnanı oradaca qoyur.

Tırna vurulan adam ayağa qalxıb həmin tırna ilə bir başqasını çağırır, tırnanı ona vurur. Tırnaya çağırılan şəxs əlini açmadan əvvəl onu tırnaya çağırənə oynatmaq üçün çalğıçılara oyun havası çaldırır. Tırna vuran oynamamaq bilməzsə o tırnanı baxışlamağa məcbur olur, oynamamaq bilən olduqda isə çalınan hava ilə oynayar və sonra tırnanı vurub oturardı. Tırna bir qədər əl-əldən keçəndən sonra ayaqüstü axırıncı tırna sahibini him (işarə) ilə başa salardı ki, tırnanı bir az saxlasın.

Tırna toyxanada saxlananda xanəndə başa düşərdi ki, toyxana cəmaəti onu oxutmaq istəyir. Ona görə də başlardı muğamat oxumağa.

Sufuyanada isə çalğı və oxumaq olmazdı.

İkinci və üçüncü gecələrdə də bu qayıdə ilə olardı, ancaq üçüncü gecə plov verilərdi. Plov, bir qədər çalışıb oxunduqdan sonra əvvəl sufuyanaya və sonra toyxanaya verilərdi.

Üçüncü gecədə gəlin gətirildiyi üçün bu gecəyə “gəlin gələn” deyərdilər. Oğlan evində toyun birinci gecəsi başlanğıcda o gecədə də gəlinin yaxın qohumları, qonşuları yığılıb özləri üçün çalışıb oynardılar, ancaq yad adamlar olmazdı.

Oğlan toyunun ikinci gecəsinə xınanahan deyərdilər, çünkü bu gecə oğlan evinin qadınları başlarına xına yaxarıdlar.

Şiləplov

Toyun ikinci günü qız evində beş put-altı put düyünün aşı bişirilib qadın toyu olardı. Xörəkdən qabaq gəlinin bibisi, xalası, dayısı arvadı və əmisi arvadı toyxananın ortasında oturardılar və qabaqlarına bir yaylıq sərib onun üstünə bir gilabdan qoyaraq pul yıgardılar:

Ən əvvəl qızın qohumları və sonra başqaları toy üçün gətirdiləri pulları yaylığa atardılar. Pulyığan qadın isə pulu sayıb “Flankəs otuz manat, evi abadan, oğlunda qızında qaytaraq” deyərək xəyir-dua elərdi. Pul yiğildıqca bir nəfər məktəbli qız siyahı tutardı.

Pul yiğilib qurtarandan sonra onun məbləği elan edilərdi və sonra aş çəkilərdi, xörəkdən sonra da toy yiğması dağıldı.

Şiləplovu gecəsi oğlan evindən qız evinə xına gətirilərdi. Xınanı və gəlinin batinkalarını bir məcməyə qoyub, qırmızı al şirazıya bağladılar.

Bu xınanı kişilər əllərində gətirərdi. Kişilərdən qabaq isə qadınlar qarmon çala-çala gedərdilər.

Gəlinin qapısına çatdıqda isə başlardılar çala-çala oxumağa:

Quda gəlmışik sizə,
Hürmət eyləyin bizə.
Bu gecə qız sisdədir,
Sabah aparrıq bizə!

Qız adamları da (qadınlar) bunların qabağına çıxaraq, belə cəvab verərdilər:

Xoş gəlmisiz siz bizə,
Əmanətdi qız sizə.
Çıxartmayın məclisə,
Tez gətirərsiz gözə!

Bu deyişmədən sonra xınanı alıb oynamamağa başlardılar. Həyətdə oynayandan sonra girərdilər otağa. Qız yəngəsi gəlini gəyindirib duvağı qoyardı, yüzünə də duvaq çəkərdi. Hər tərəfində də bir çəginçi olardı. Çəginçilərin əllərində yanmış şam olardı.

Qovalçı qadın gəlinə belə tərif deyərdi:

Qurban olum səni doğan anayə,
Səni doğub məni saldı bəlayə.
Qurban olum qaşlarının tağına,
Uylanəydim gah soluna sağına.

Qovalçı oxuduqca oradakı qadınlar gəlinin başına
şirni və pul atıb şabaş verərdilər.

Yenə də qovalçı məraqlanaraq oxurdu:

Qayçını atdım taxçaya,
Cingildəyə, cingildəyə.
Oynasın oğlan bacısı,
Dingildəyə, dingildəyə!

Bu arada oğlanın bacısı oynayır və gəlinin ovcuna bir yumuru xına qoyaraq, onun ovcundan 10 manat “ovuc içi” alır və deyir:

– Evin abadan on qızıl!

“Ovuc içi”dən sonra gəlini oğlan adamları aparıb xəlvəti soyundururlar və qonaxlar da dağılışır.

Qızın yanında isə ancaq yaxın xovarları qalardı. Xı-nadan oğlan evinə qayıtan qadınlar isə “gəlin-gələn” günün tədarikinə qalardılar.

Səhərə kimi şabalıt, turp arıtardılar.

Gəlinin yanında qalanlar isə onun əl-ayağına xına yaxıb qarmon çala-çala oxurdular:

Təxtin mübarək gəlin,
Bəxtin mübarək gəlin,
Ağ əllərə əlvan xına
Yaxdın mübarək gəlin.

Toyun üçüncü günü oğlan evində on put düyüünün aşı bişirilib, “gəlin-gələn” olardı.

Günortadan sonra oğlan evi qız evinə dört-beş nəfər-dən ibarət aqsaqqlaşmışlıq (bir nəfər molla) gedib qızın cəhizini-malını siyahıya alardılar.

Onlar qayıtandan sonra çalğıçıları və qohum-qonşu yığılıb, qız evinə cəhiz gətirməyə gedərdilər.

Cəhiz aparılan vaxt qız evində gəlinin cəhizi, baş pal-tarı olan sandığın üstündə gəlinin yengəsi oturub deyərdi:
Sandıq qalxmır.

— Belə dedikdə oğlanın qardaşı otuz manat verərək onun altından sandığı qalxıizardı.

Cəhizi “urra!-urra!” ilə apardıqdan sonra oğlan evindən iki nəfər qız evinə gəlib nişanda gətirdiləri güzgünü və iki nəfər də qız adamı aparardılar giyovun (bəegin) otağını bəzətməyə.

Gəlini gətirməgdən əvvəl oğlanın dayısı oğlu və yaxud əmisi oğlu onun belini “Bismillahu-r-rəhman-ər-rəhim” deyərək bağlar bağlayır.

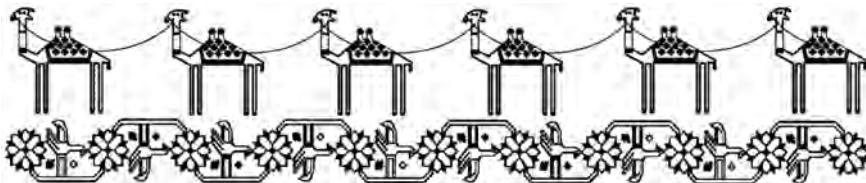
Atası isə qızının başına əl çekir.

Gəlini faytondan düşürüb bəyin otağına apardıqda oğlanın anası onun ayağı altına, bir parça dəm (ərsin) və quzu dərisi atardı ki, bu da gəlinin oğlan evində daimiliklə yaşamağına və qayınatagılıq quzu kimi itaətpərvər (sözdən çıxmayan) olmasına təşbehdir.

Bəzi vaxt gəlini oğlan evinə saldıqda bəyi küçə qapısının (dərvazanın) üstünə çıxardardılar ki, gəlin onun altından keçsin və bununla da kişinin hökmü arvaddan üstgün olsun.

Gəlin gələn gecəsi bəy gəlinin yaxud da gəlin bəegin ayağını tapdalardı. Bu adət də yuxarıda deyilənlərin əyni deməg idi (bir-birinin üstə hakim olmaq məsələsi).

Son

Ərtoğrol Cavid

**KAZIM ASLANLININ TOPLADIĞI
“MASALLI ADƏTLƏRİ VƏ NƏĞMƏLƏRİ”
HAQDA**

U materialların qiymətini azaldan bir neçə səbəb olduğundan material öz qiymətini itirmiştir.

Başlıqda göstərilir ki, adətlər Masallıya aiddir: “Keçmiş Azərbaycan xalq adətləri” (Masallı rayonundan).

Materialda isə bütün Azərbaycana aid olma – ümumilik, artıqlıq bəzən də sadəlik nəzərə çarpir. Toplayan yoldaş da hiss edir ki, bu adətlər bütün rayonlara aiddir, buna görə istər-istəməz belə yazıb:

“Revolyutsiyadan qabaq Masallı rayonunda da Azərbaycanın başqa rayonlarında olduğu kimi iki arvadlılığa çox təsadüf olunurdu.” Ümumilik bir tərəfə dursun materialın sanki planı işlənmədiyi üçün, yazarkən diqqətlə düşünülmədiyi və tələsildiyi üçün bir çox artıxlardır, sadəliklər də mövcuddur. Misal: “Qızqaçırmə” hissəsində verilən nağıl tamamilə artıxdır. Çünkü heç bir bədii qiymətə malik deyil, doğrudur dolğun məzmunu vardır, lakin məzmun əvvəlcədən söylənmişdir və bir də o məzmun sönük

forma içərisində də sönür. Haqqında danışılan adətlər ümumidir, burada yalnız Masallıya aid xüsusiyyətlər göstərilməli idi. Bəzən o ümumi adətlərin özü də çox artıxlıqla yazılıb. “Günlük”, “Qannılıq” kimi məsələləri çox qısa və aydın qeyd etmək olar.

Bu materialın tekstlər hissəsi əvvəlkinə görə dəfələrlə qiymətlidir. 27 hava sözünün haqqında danışası yalnız bir məsələ vardır.

Bəzən komentari verilməsinə baxmayaraq, ümumən yoxdur.

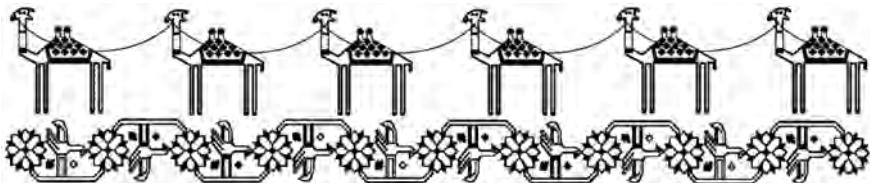
Hətta elə kəlmələr var ki, komentari üçün işaret edilmiş, lakin yazılmamış. Bu tələsməyin əlamətidir. Bəzən bir sözə bir neçə dəfə qeyd yazılmış. Misal: nişan, qaşqaldaq, sillic, mərzə...

Bunlardan ilavə havanın hansı şənlikdə, nə münasi-bətlə oxunması da qeyd edilməmişdir.

Lakin maraqlı tərəflər də yox deyildir. Misal: “Bu gecə” mətni original formaya malikdir; “Günü”dəki “son” kəlməsi. Hamiya bəlli olan “sonsuzluq” kəlməsinin kökü bundandır (“son” – uşaq).

Adətlər hissəsi ümumi xarakterinə görə atılıb, yerinə nəğmələr haqda qeydlər ilavə olunmalıdır (oxu şəraiti, necə oxunur, bəziləri oxunaraq oynanır, necə oynanır və sairə).

06.05.1939

Ortoğrol Cavid

BİR NEÇƏ DƏFTƏR HAQDA

 U bölmədə mahnilar, toy havaları, ağrılar, matəm qaydaları, oxşamalar, Masallıda toy adətləri, bayatılar və bir nağıl (“Çarvadar” nağılı) toplanmışdır. Hərəsi haqda ayrı danışmamaq üçün qruplaşdırmaq lazımdır: adətlər, mahnilar, nağıl. Məsələn, matəm və toy adətlərindən bəhs edən hissədə nəzərə çatan kəsir ikidir: bəsitlik və ancaq normal halı göstərmə. Bəsittir ona görə ki, hadisə təfsilatı ilə təsvir olunmur. İkinci kəsir ondan ibarətdir ki, hadisənin normal şəraiti təsvir olunur. Məsələn: əyər toy adətinin bir şərti pozulsa nə olar? O, yoxdur.

Matəm adətlərində hara aid olduğu göstərilmir. Bu kəsirlərə baxmayaraq əsas sxema verilmişdir.

Mənzum parçalara gəlincə, onlar müxtəlifdir: oxşamalar, ağrılar, toy havaları, mahnilar, bayatılar.

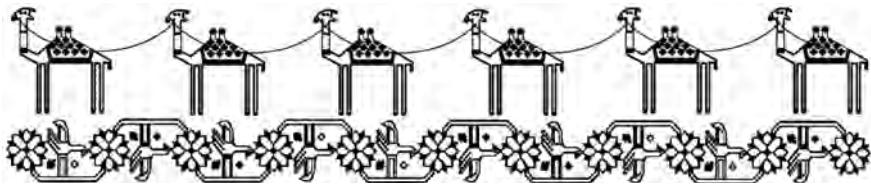
Bunlardan bəzilərinin motivi də notda göstərilmiş, lakin çoxunda yoxdur.

Mənzum parçalardakı kəsir kommentarı verilməmədir. Parçanın nə münasibətlə oxunması mütləq göstərilməlidir. Bütün bu parçalar içində yüksək qiymətli parça “Çarvadar” nağılıdır. Nağıl ona görə qiymətlidir ki, tema xalq məişətindən

alınıb, ifadəsi saf və səmimidir. Bu parça uşaxlar üçün ən yararlı, keçmiş uşaxların ağır halını ən təsirli ifadə edən parçadır.

Təklif: Mahnılara kommentari verilsin və “Çarvadar” nağılı uşaqlar üçün çapa hazırlanınsın.

18.03.1940.

MASALLI RAYON ADƏT VƏ MAHNILARI

Yazıcıya aldı: Kazım Aslanlı

MATƏM QAYDALARI, OXŞAMALAR VƏ MATƏM OXUMALARI

MATƏM QAYDALARI

LƏN üstə minacat vermək, bu qayda ilə ölüyü götürmək Masallı rayonunda, xüsusən Masallının özündə, bir də o rayonda olan Ərkivan, Boradigah, Digah, Dadva, Qızıl Ağac, Qızıl Avar, Sığdaşt, Alvadı, Şerafa kimi böyük kəndlərdə də gedir.

Xırda kəndlərdə və genə o sayılan yerlərdə çox yoxsul, kimsəsiz öləndə minacat verilməyir. Kəndlərin çoxunda bu cür olur. Kəndlərdə ayrı kəndlərdən də dost-tanış ölü yerinə (hüzür adlanır) 3-ü və 7-sində gələrlər, gəldikdə ehsan için özləri ilə qüvvələrinə və səxavətlərinə görə düyü və yağ gətirərlər. Masallının özündə bu qayda yoxdur. Sayılan böyük kəndlərdə, Masallıda və başqa xırda kəndlərdə lap yoxsullar və kimsəsizlər qəbirüstündə çadır qurdurmazlar. Və bir elə ehsan da verməzlər. Odur ki, o yerə molla, kəlbəlay, hacı da da getməzdi. Ora, ancaq yoxsullar gedər. Ehsan üçün gedənlər getməzdi.

Yoxsul öləndə molla dalınca adam göndərdikdə molla soruşar “kim ölüb?” “İmamqulu ölüb” cavabını aldıqda molla bir

bəhanə ilə boyun qaçırib ayrı molların dalınca getməsini gələn adama təklif edərdi. “Hacı Məhəmməd ölüb” eşidən molla isə yerindən dik atılıb, tələsdiyindən başmaqlarını da tapa bilmir, bəzən arvad başmağını başlığı əvəzinə geyib hacının üstünə yürüdü. Belə söylənir: Masallı məscidinin seyvanında diləncilər çox vaxt gecələyərmiş. Məsciddən namazını qurtarmış çıxan hacı, molla, məşədi onların çörək pulu istəyən səslərinə (soyuq bir axşamçağı olsa belə) “Allah versin” cavabını verərləmiş.

Məscid seyvanında arabir acıdan ölen kimsəsizləri isə molla şixı vasitəsilə camaatdan (bazarda) pul yiğdirib, pulu şixla böllüşərək bir kəfən alıb 3 adamı da “gedin qəbir qazın savabdır”, “onu aparıb bastırın savabdır” sözlərilə o kimsəsiz diləncini bir (tabut yox) xərək üstündə 3-4 adama dəfn etdirəmiş. Budur burda da molla və şix dilənci kimsəsizin ölməsindən istifadə etdi. Dünen ona 5-10 qəpik çörək pulu verməkdən boyun qaçırdığı halda bu gün onun dəfni adına yiğdiği pulları bir nəşə ilə öz cibinə basdı.

Masallının molla və hacıları ... belə idi.

Xülasə, yoxsullara yas üz verəndə onlara başsağlığı verməyə varlılar gəlməzdi. Onların ağır vaxtlarında yanlarını kəsdirən yoxsul qardaş-bacıları olardı.

Ölənlər için minacat verilər. Bu, dosta-tanışa bir xəbər mənasında yetişər.

Odur minacat verilir – “Balam ölen kimdir”, qapıya çıxıb biri-birindən xəbər tutardılar.

“Filankəs ölubdur”, yaxud “filankəsin atası ölubdur”, ya “filankəsin qızı ya oğlu ölubdur” sozləri təkrar olunur.

Qoca olarsa “Allah rəhmət eləsin qocalmışdı də”, yaxşı adam idisə “Çox yaxşı adam idi, ölməli deyildi rəhmətlək” deyərlər.

Ölen cavan olarsa “Ah yazıq dunyada gun gormədi, gorəsən onun anası və bacısı nə qayıracaq” – “Ölen oldu qurtardı getdi, vay qalanın gununə”.

“Balam, o bir dənəydi ki. Ölüm bir dənəyə iki dənəyə bax - mır. Neyliyək əlimizdən nə gəlir. Hamımız öləcəyik. Adamlarına

Allah səbr və təsəlli versin neyliyək”.

Bunlar tanış dost ölenin evinə toplaşarlar, arvadlar oxşamalar deyib ağlaşarlar. Ölən qoca olmuş olsa ağlaşma sakit gedər və həyəcanlı olmaz. Cavan ölsə anası və bacısı və yaxın adamları üzlərini didib, saçlarını yolmağa başlayarlar. Kənardakı arvadlar onların əl-qolunu tutarlar. Oxşama və ağlaşma cox yaniqli və həyəcanlı gedər.

Adaxlı qız ya adaxlı oğlan olmuş olsa üstündə “tersə mahnilər” oxuyarlar, qavalı və əli tərsinə calarlar. Cox qocalar ölən zaman başqa cavan ölenlərin adları orada cəkilib ağlaşma başlanar. Qocanın qarısının yanında başqa qarılar oturub ona təsəlli verər.

— Ağlama, Allah oğlanlarının, qızlarının və nəvələrinin canını sağ eyləsin. Rəhmətlik qocalmışdı da neyləyək indi, Allah rəhmət eyləsin.

Ölü sehər olmuşsa 2-3 saatdan sonra onu həyətdə ağcadır icərisində məcməilər üstündə yuyarlar. Onları “yuyucular” yuyar.

Sonra ölümü ağ kəfənə bürüyüb, sidirkafırlayıb tabuta qoyarlar. Ölən qoca olarsa tabutun üstünə qara parça atırlar. Ölən cavan isə, nişanlı isə, kamına çatmamış isə onun tabutunu qırmızı parça ilə bəzəyərlər. Və dua “Əlrəhman” oxuya-oxuya kişilər tabutu qaldırıb qəbristanlığa apararlar. Arvadlar eyvana çıxıb tabut evdən uzaqlaşdıqca bərkdən ağlaşib zariyarlar. Bəzən anası və bacısı tabut dalınca fəryad cəkə-cəkə yürüürkən o biri arvadlar onları tutub geri qaytararlar. Tabutu dəstə qazılmış qəbrin yanına qədər gətirib orda qəbrin ön tərəfində yerə qoyurlar.

Qəbrin başı qərbə, ayağı şərqə olur. Dua oxuya-oxuya öleni soyuq qəbrə sallayırlar və onu sağ qolu üstündə üzü Qibləyə qəbirdə düzəldidikdən sonra 75 santim ondan yuxarı ağaclar düzülür, üstü torpaqlanır. Muvəqqəti baş daşı qoyulub, fatihə verilir və dəstə dağılır. Bəzi varlılar isə ölümü basdırıldıqdan sonra 3-7 günə qədər qəbr üstündə çadır qurdurub mollalar tutub ölüsü üstündə Quran oxutdurur. Qəbr ustə gedən dəstə evə qayıdır. Ölü sahibi ehsan verər. Arvadlar hər tərəfdən 3 gün oraya gəlib ağlaşmaları və oxumaları davam eləyirlər. Cox vaxt ölenin 3-ü, 7-i, 40-i verilir.

40-da arvadlar yiğişib ölenin qəbri üstünə gedirlər. Orada ağlaşib geri qayıdlar.

OXŞAMALAR

Savalan¹ dağ olaydı,
Dörd yanı bağ olaydı.
Neylirdim dünya malın,
Tək canın sağ olaydı.

Mən aşiq həşəm oldu,
Soldu gül, həşəm oldu.
Mən hec ağlamamışdım,
Ağlamaq peşəm odu.

Alçalar ay alçalar,
Yarpağı yaşıl calar.
Matəmimə dost ağlar,
Düşmən gulub əl calar.

Bicardə² çəltik əkdirim,
Cəfasını tək çəkdirim.
Barını dərən yerdə,
Gözumnən qan yaş tökdum.

Mən aşiq orağımı,
Qırıldılar yarağımı.
Fələyin yurdu batsın,
Söndürdü cıraqımı.

---

¹ **Savalan** – Masallıdan təxminən 100 kilometr qərbə olan və bulutsuz günlərdə Dənbəlov dağının başından görünən İran torpağında üstü həmişə qar ilə örtülü olan uca bir dağdır.

² **Bicar** – Çəltik zəmisi, çəltik əkilən yer.

Mən aşiqəm dilə gəl,
Su içün istilə¹ gəl.
Göz yaşım, bir rəhm elə,
Gözdən gilə-gilə gəl.

Mən aşiqəm ay ana,
Dərdimi gəl say ana.
Çalmış imişsən mənə,
Nə yaman lay-lay ana.

Əzzinəm adın qaldı,
Uçdun qanadın qaldı.
Sən səfərə çıxırdın,
Yəhərli atın qaldı.

Mən aşiq qızıl quşa,
Bənzərdin qızıl quşa.
Əlimizdən nə gələr,
Fələklə vurulmuşa.

Mən aşiq canım, oğul,
Dinim imanım, oğul.
Məni neyçin tək qoydun,
Bircə gumanım, oğul.

Əzzinəm Dənbəlova²,
Yön alardım mən ova.
Vuruldu qızıl quşum,
İndi də düşdüm lova.

---

¹ **İstil** – Su anbarıdır. Çeltik çöllərinin üstündə olur. Ora yağış və çay suları yığılırlar. Yayda bicarlar, yəni çeltik zəmiləri onlarla suvarılır.

² **Dənbəlov** – Masallıdan günbatana uca bir dağdır.

Dənbəlovda ağlaram,
Hər daşını daqlaram.
İnanma bu xəzandan,
Bir də mən yarpaqlaram.

Mən aşiq Viləşdənəm¹,
Viləşin suyu mənəm.
Dostum, yaman günümdür,
Harayıma gəlsənəm.

Mən aşiq başın, ördək,
Yaşıldır başın, ördək.
Həmişə cüt gəzərdin,
Hanı yoldaşın, ördək.

Əzzinəm Savalandı,
Soltandı Savalandı.
Nə dərdimə dərman var,
Nə yaram sağalandı.

Mən aşiqam daqlara,
Daqlar hara yar hara.
Baqlar xaraba qalıb,
Bülbül düşüb avara.

---

¹ **Viləş** – Masallının üsüylə axan çaydır. Yazda çox daşqın olur.

TƏRS MAHNILARDAN

HAY MÜBARƏK

Yazılmış toy havası “Nar ey nar” havasındadır. Ancaq burada həman hava ölgün oxunur. Belə ölü üstündə oxunan mahnilər tərs mahni adlanır. Oxunan zaman qaval əldə tərsinə çalınır.

Çəltiklər baş atıbdır hay mübarək,
Sünbüllər qaş atıbdır hay mübarək.
Bu nə qəribə toydur hay mübarək,
Gözlərim yaş olubdur hay mübarək.

Suyu arxa yönəldik hay mübarək,
Çayı bostana gətdik hay mübarək.
Evin yixılsın fələk hay mübarək,
Axır nə günə yetdik hay mübarək .

Bu çayların sonası hay mübarək,
Sular üstə qonası hay mübarək.
Biz də “toya” gəlmışik hay mübarək,
Hanı cavan anası hay mübarək.

Göydə ulduz oynadı hay mübarək,
Gözüm səndən doymadı hay mübarək.
Təzəcə gül görürdüm hay mübarək,
Zalim fələk qoymadı hay mübarək.

Göydə ulduz gilədir hay mübarək,
Barmağında iynədir hay mübarək.
Diyərdim Allah saxla hay mübarək,
Qardaşım bir dənədir hay mübarək.

Yarın əcəb yar oldu hay mübarək,
Çiçəkləri xar oldu hay mübarək.
Kim dedi bəxtəvərsən hay mübarək,
Yenə tezbazar¹ oldu hay mübarək.

Dostlar, üzüz ağı olsun hay mübarək,
Ürəyizdə yağı olsun hay mübarək.
Bir aslanuz ölübdür hay mübarək,
Yenə başız sağ olsun hay mübarək.

Duman dağlara gəldi hay mübarək,
Şəbnəm bağlara gəldi hay mübarək.
Köhnə yaram üstündən hay mübarək,
Yenə bir yara gəldi hay mübarək.

Dağlarda yalxiyam² mən hay mübarək,
Vurğunam ürəyimdən hay mübarək.
Əziz balam ölübdür hay mübarək,
Bir ağız deyinən sən hay mübarək.

Dağlara çən düşəndə hay mübarək,
Gülə şəh, nəm düşəndə hay mübarək.
Ruhum qəfəsdə oynar hay mübarək,
Yadıma sən düşəndə hay mübarək.

Yükü yiğdim düzənə hay mübarək,
Pərdə verdim üzünə hay mübarək.
Sizdən bir qız almışdıq hay mübarək,
Yenə verdik özüzə hay mübarək.

---

¹ **Tezbazar** – tez ölen, cavan ölen.

² **Yalxi** – yalqız.

AĞILAR

Gəldim

Mən aşiq kəndə gəldim,
Bağ güllənəndə gəldim.
Aslan balaz ölübdür,
Eşitdim mən də gəldim.

Mən aşiq ovlu gəldim,
Əlləri dovlu gəldim.
Baş sağlığı verməyə,
Mən başı lovlu gəldim.

Mən aşiq daşdı gəldim,
Çayları daşdı gəldim.
Ürəyi dəlik-dəlik,
Gözləri yaşıdı gəldim.

Mən aşiq arxa gəldim,
Hey baxa-baxa gəldim.
Zarındı səs eşitdim,
Çəkilən aha gəldim.

Mən aşiq genə gəldim,
Köhnə dinimə gəldim.
Hanı o ceyran balaz,
Mən görüşünə gəldim.

Mən aşiq sona gəldim,
Sona boyuna gəldim.

Toyu yasına dönən,
Nakam toyuna gəldim.

Mən aşiq elə gəldim,
Kafərdim yola gəldim.
Dağlandım ürəyimdən,
Yanıqlı dilə gəldim.

BALAM HEY...

Heç dünyadan yarımayan balam hey, balam hey,
Gün görməyib gül tək solan hey, balam hey,
Arzusu ürəkdə qalan hey, balam hey,
Toy məclisi yası olan hey, balam hey,
Ay aman öldüm ah-ah-ah-ah-ah.

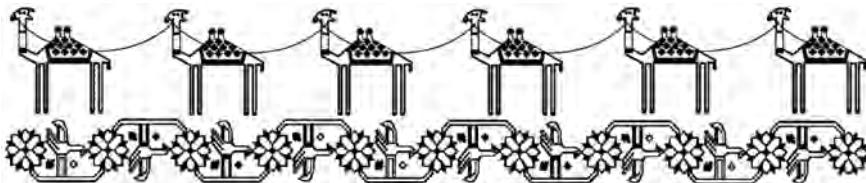
Uzun boylu, qara gözlü balam hey, balam hey,
Döşü dolu, şirin sözlü hey, balam hey,
Min bir yaraşıqlı, nazlı hey, balam hey,
Açıq ürək, güləş üzlü hey, balam hey,
Ay aman öldüm ah-ah-ah-ah-ah.

Kəhər atı kişnər qalan balam hey, balam hey,
İgidlikdə baş ad alan hey, balam hey,
Tazaca yetişən cavan hey, balam hey,
Adı qalan özü yalan, balam hey, balam hey,
Ay aman öldüm ah-ah-ah-ah-ah.

Düdü manlarımın varı balam hey, balam hey,
Anamın bircə madarı hey, balam hey,
Anasının belin qıran hey, balam hey,
Gözü yolda qoyan yarı hey, balam hey,
Ay aman öldüm ah-ah-ah-ah-ah.

Səndən sonra geymərəm ağ balam hey, balam hey,
Qapımı kimlər açacax hey, balam hey,
Neylirdim dünya malını hey, balam hey,
Kaşki canın olaydı sağ hey, balam hey,
Ay aman öldüm ah-ah-ah-ah-ah.

Səndən sonra üzüm gülməz balam hey, balam hey,
Günüm çıxmaz gözüm görəməz hey, balam hey,
Sən söndürdün çıraqımı hey, balam hey,
Sənin dadın heç kim verməz,
Ay aman öldüm ah-ah-ah-ah-ah.

MASALLININ KECMİŞ TOY QAYDALARI VƏ ADƏTLƏRİ

KECMİŞ TOY QAİDƏSİ

A oğlan özu qızı görüb bəyənir. Ya onun ya - xın adamlarından, ya bacısı, ya xalası, ya bibisi qızı bəyənir və qızın atası evinə iki arvad elçisi yola düşür. Qız evi gələn qonaqları özünə müvafiq qəbul eləyir. Elçi arvadlar orada arvadlar arasında fikirlərini, yəni onların qızlarını almaq fikrinə düşdükərini onlara bildirir. Və kişi elçisi gəlməsi üçün qızın qardaşı və atasının razılığını bilmək üçün müəyyən vaxt təyin edirlər. Həmən vaxtda o elçi arvadların biri dübarə qız evinə gəlir. Və xəbəri bilir. Qızın adamlarının razılığı ilə bir gün elçilər qız evinə gəlir. Elçilər 5-10 kişidən ibarət olur. İçində mollaşıcı və ağsaqqalı başda olmaqla qız evində qonaqlıqda olurlar. Orda məsələ açılır. Elçilərdən bir dillisi sözü ustalıqla açır. Və razılıq alırlar. Ola bilir bəzən elçilər kor-peşman qayıtsınlar. Razılıq olursa bir neçə gündən sonra qız üçün “şal, üzük” aparırlar. Şal, üzüyə “nişantaşma” da deyirlər. Bununçun da 10-15 arvad-gəlin, qız-qarı yığışışb qız evinə oxuya-oxuya gedirlər. Orada da qonaqlıq ilə qəbul olurlar.

Bu zaman qız üçün bir üzük, bir də ya “çırağı şal”, ya

da bir ipək örəpək aparırlar. Burada çal-çağırdan sonra qonaqlar dağılırlar.

Aradan bir müddət keçəndən sonra “qızın şirnisi” gedir. Şirni də genə çalğılə oxumaqla kecir. Şirni bir kəllə qənddən, bir qoyundan, iki-üç put düyündən ibarət olur. Onu 5-10 kişi və arvad oğlan evindən qız evinə aparırlar. Şirni içilir.

Həmən gecə məclisdə gəlin dəzgahı açılır, iki molla qızın kəbinini oğlan için kəsir. Şəqqulətun biri dedikcə o birisi də Vəqqulətun kimi ərəbcə cavab verir. Mollalar üzbəüz məclisin ortasında oturub kəbini kəsirlər.

Bəziləri elə bu gecə qızın başlığını da qızın atasına verirlər (oğlan tərəfindən). Qızın başlığı əlbəttə oğlanın güvvəsinə görə olur. Əlli, yüz, beş yüz manata qədər ola bilir. Şirni bununla qurtarır. Şirnidən sonra qız bir müddət adaxlı qalır. O müddətdə bayram (Orucluq, Qurban kimi bayramlar) olursa o zaman oğlan evi tərəfindən qızın payı da getməlidir. Oğlan evi qızı aparmaq istəsə qız evindən izin alır və toya başlayır. Bəziləri qızın başlığını bu izin almama zamanı qızın atasına, ya qardaşlarına verirlər. Toydan qabaq yenə qızın paltarı gedir. Bu da çal-çağır ilə olur və “paltarkəsdi” adlanır. Oğlanın yaxın adamları (qadınlar) qız üçün gətirdikləri xələti paltarkəsdi zamanı verirlər.

“Paltarkəsdi” ilə oğlan evi toyu başlayır. Hər kəs öz güvvəsinə görə toy eləyir. Bəziləri toyxanalar qurur (ağçıdlar, toylar Masallı rayonunda adətən çəltik ərmanından sonra payızda olur).

Toylar zurna-qaval, yastı balaban, xanəndələr ilə başlanır.

Toyxanalarda, ancaq kişilər məclis edir. Və kişi toyu hesab olur. Şirni də kişi toyu adlanır.

Qalanları isə arvad toyu hesab olur. Gunduz və gecə toyxanalar davam eləyir. Qonaqlar qəbul olunur. Bəzən

çalğıçıların toyda pul yığılır. Toyxanalarda çalğı, oxumaq, cürbəcür oyunlar güləşmək, xan-xan oyunu, qayış götdü qaç və başqa oyunlar, davam eləyir. Adaxlı oğlan bəy adlanub 10-12 öz yaxın dostları içində toyxananın yuxarı başında oturub tamaşa edirlər. Və öz aralarında ya-vaşcadan bəzən də söhbət edirlər.

Toyxanaların gedişi 1 gündən 10 günə kimi davam edir.

Gəlin gətiriləsi günün iləri günü qız evinə 15-20 arvad “xına xonçası” aparırlar. Və həmin gecə qız evində böyük çal-çağır olur. O gecə “xınayaxdı” gecəsi adlanır. Gecə məclisin axırına yaxın məcmeilərdə xına və yanlarında yanın şam arvadların başında məclisə girirlər. Gəlin ortaya çəkilir və başı açılır. İki cavan qadın gəlinin saçlarını dərəyib, mahnı oxuya-oxuya onun başına xına yaxırlar və sonra da məclisdəki arvadlar hamısı gəlin ilə bərabər əllərinə xına yaxırlar. İstəyənlər başlarına da yaxa bilirlər. Məclis qurtarır. “Uruq-turuqlu” olsun, “başacan olsun” xeyir-duaları o zaman qızın anasına gedən qonaqlar tərəfindən deyilir. 10-15 arvad həmən gecəni qız ilə bir yerdə səhərə yetirirlər. Səhər səhərlikdən sonra yenə dost, tanışbiliş yığılır. Qızı hamama dəm-dəsgah ilə aparırlar.

Hamamda mahnı ta qızı hamamdan çıxarıılana kimi davam eləyir və ordan da qızı oxumaq ilə evə gətirilər. Həman günü günortadan sonra oğlan öz tay-tuşları ilə, 15-20 nəfər ilə hamama aparılır.

Qız hamamdan qayıdanandan sonra qız evində şiddətli çal-çağır gedir. Arvadlar orada şənlik keçirir.

Oğlan və başqa cavanlar və ahillar isə “At qapısı meydanında” olurlar. At çapışı başlanır.

Üstün gələni hurra və çəpik ilə yanda duran dəstə təbrik eyləyir. Burdan atlılar ilə bir yerdə gəlin için bir fayton, bir neçə araba ya at, zurna-qaval ilə qız evinə yola düşür.

Qızın həyətində tazadan məclis qurulur. Çalınıb oynanır. Gəlini aparası arabalar o biri tərəfdə bəzənir və adət üzrə köçən qız ağlamalıdır. Odur ki, yola hazırladılan qız evdə ağlayır.

Araba eyvana yaxınlaşır. Qızın atası qızına “xeyir-dua” verir. Qızın anası qızını Quran altından keçirir. Gəlini bəzənmiş arabaya oturdurlar. Gəlinin üzündə qırmızı duvaq olur. Gəlinin iki yengəsi olur. Bir qız yengəsi, o biri oğlan yengəsi adlanır. Qız yengəsi çox vaxt qızın xalası ya xalası qızı olur. Oğlan yengəsi ya oğlanın bacısı olur ya da oğlanın bibisi olur. Yengələrin biri gəlinin o üzündə, biri də bu üzündə oturur. Qalan arvadlar da arabalara dolurlar. Bir də oğlan evi gəlini aparmağa gəldikdə onunçun ev şeyləri də gətirir, sanduq, aftafa-ləyən, simavar, lampa və bu kimi şeylər. Qızın anası da qızına o şeylərdən bir dəst yorğan-doşək qoşur. Onlar da arabalara yiğilir. Zurnaqaval çalına-çalına gəlin yola düşür. Arabaların ətrafında atları səyirdirlər və çapırlar. Arvadlar arası kəsilmədən arabalarda oxuyurlar. Zurnaçılar qabaqda olur.

Arabalar oğlanın evinə çatan kimi ara yenə açılır.

Oğlanın anası, ya bacısı bir əlində şam (yanar) o biri əlində üzərriyi ortaya düşür, arabadan duşurulmuş gəlinin qabağında oynayır və pilləkanlara xalçalar sərilir. Gəlini yuxarı çıxaranda gəlinin başına noğul, konfet səpilir. Xırda uşaqlar konfetləri yiğirlər.

Gəlin oğlan həyətinə daxil olanda güllələr atırlar.

Gəlin gəlin otağına gətirilir. Və baş tərəfdə gəlinin oturması üçün yastıq atırlar, gəlin oturmur. Qayınanası gəlib gəlininə xoş gəldin verir. Və onun özünə gomuş, inək bağışlayır. Gəlin oturur. Evdə çal-çağır davam eləyir. Oğlan bu zaman tay-tuşları ilə hamama gedir.

Axşam saat 6-7-də oğlan (bəy) hamamdan çıxır. Bəyin də sajdöşü və soldöşü olur. Onlar onun yaxın adamlarından

olur. Bəyin sol sağ tərəfindəkilərdə yanmış şamlar ilə onu çalğı ilə evə gətirirlər. Toyxana və evdə çal-çağır gecə saat 12-yə kimi davam eləyir. Həman gecə oğlan və qız içərin qızın atası evindən “xonça” gəlir. Çal-çağır “Mubarək olsun” və “2 oğul qız atası” mahnısı ilə bitir. Məclis dağılır. Oğlan gərdəyə girir. 3 gün 3 gecə oğlan və qız gərdəkdə qalır. Birinci gecənin sabahı qız anası evindən oraya quymaq xonçası gəlir.

Bir aydan sonra qızın anası yaxın adamlarından (arvadlardan) yiğib qızının görünüşünə gəlir, şələsini gətirir. Bir aydan sonra oğlan evi qız qohumlarını qonaq çağırırlar. Ondan bir ay sonra qızın atası qızını və yeznəsini, qohumlarını qonaq çağırır. O zaman atası qızına inək, gomuş kimi heyvanlar bağışlayır. Qızın nobar uşağı için paltar, bəşik də qızın atası evindən gedir.

Bəzən də oğlan qızı heç görməyirdi, qızı birinci dəfə ancaq gətirəndə görürdü. Kəndlərdə çox vaxt oğlan qızı işdə, bulağa gedəndə, toyda-zatda görürdü. Bəzən lap evlənmələri xüsusunda danışındı. Masallı rayonunun çox kəndlərində heç əvvəldən çadra örtülməmiş. Ancaq arvadlar Masallıya, yan kəndlərə gedəndə bir qara yaylıqdan-zatdan başlarına atarlarmış. Onlar həmişə işdə-gücdə imişlər. Onlar gizlənməklə mətəl olsayımişlar işləri getməzmiş. Qız-gəlinlər isə yaylıqları ilə bir neçə müddət yaşınar-larmış. 3-cü dəftərdə göstərilən adətlər tamamlığı ilə Masallıya və Masallı rayonunun böyük kəndlərinə aiddir. Əksər kəndlərində isə (xırda kəndlərində) o qaydaların məzmunu yerində qalır. Bir iki dəyişiklik olur:

Nişantaxma, şirni, “paltarkəsdi”, xınayaxma, gətirmə, şələ, qonaq çağırmalar öz yerində olur.

Bəzən nişantaxma şirni ilə birləşir. Paltarkəsmə xına - yaxma ilə birləşir. Bəzən toyxana qurulmayırlar, toy bir bulutsuz açıq gündə göy çımənlər üstündə olur.

Qız oğlan bir iki gün qabaq Masallıya 3-4 nəfər ilə

səssiz səmirsiz hamama gedir. Toy günü isə (toylar çoxu sentyabrda çəltik xəzanından sonra olur.)

Qızı çimməyə ya çaylara apararlar ya da evdə çımdırırlar. Oğlan da eləcə. Gəlin kəndlərdə qırmızı duvaqda ya at üstündə ya kəl ya öküz arabası ilə köçürülər.

Bəzən tək oğlan olduqda onunçun toy: bu gün şirni içilir, 3 gündən sonra gəlin gətirilir. Toy çox sadə keçir.

Oğlan evi gəlini aparanda qızın atasını ya dayısını, ya əmisini razı sala bilməyəndə hətta bəzən gəlini də vermirlər.

Oğlan evi o arada molla və şixı da razı salmalı idi ki, onlar gəlini aparanda törənən işin qabağını alınlardı. Bu qaydaancaq Masallıda və böyük kəndlərdə olurdu. Qızı gətirməyə gedən arabalar qızın ev şeylərin də aparmalı idi. Bunlar aparılmadıqda da gəlini bəzən verməzdilər.

Gəlini gətirən arabalara ağıznacan qız-gəlin doluşardı.

Bu zaman araba altında toy günü qız-gəlin qalması da görülmüşdür.

Masallı toy havaları

Azərbaycan xalqı arasında oynamayağa (rəqs etməyə) bu qədər maraq olmasını araşdırmaq gərəkdir. Lənkəran rayonu quruluş etibarı ilə başqalarına görə çox fərqlidir. Fərqlər Nuxa, Qarabağ və Zaqqatala, Qarabağ və Şamaxı, Gəncə və Qazax rayonu, Naxçıvan, Kürdüstan, Quba, Xəcməz, rayonlarında da vardır. Fərqlər nədədir?

Məncə, bu fərqləri aydınlaşdırmaq üçün bu rayonların yaradılmasını araşdırmalı, xalq adətlərinə müraciət etməli.

Qarabağ mahalı ta dədə-babadan oynadıqları yer aşağıdakılardır:

İməclik, toy, duvaqqapma, mağar, bağ gəzməkləri, püştə, nişan, şirni.

Kişilər üçün əlavə olaraq: çillə çıxarmaq, sıravi qonaqlıqlar.

Məsələn Qarabağ toyları 1-7 gün (toy eliyənin mövqeyinə baxır). Oğul evləndirmək, qız köçürmək ənənə kimi ata-ananın ən arzuladığı, illər boyu hazırlaşlığı bir iş olub, uşaq ana bətninə duşən gündən bunun tədbiri, tədarükü görülür. Qızı olanlar, qızı 3-4 yaşlarında ikən güllü dəsmal, tikməli köynək, corab, canamaz, möhur qabı, saat qabı və ilaxır hazırlar. Hallı halına görə hərəsindən 20-30 ədəd olur. Çünkü gəlin gələn günün səhəri dost-aşına yaxın adamlarına xonça gondərirdilər. İçindəki şeylər əvəzinə qız evindən gələn əl dəsmalı, corab, yaylıq .... (hərəsinə biri) qoyulurdu.

Xalı toxuyarkən iməclik olur, məhəllənin qız-gəlini yiğışar, bir gün yun yuyular, sonra daranar, əyirərlər, hana qurular, yemək verilər, əl çalarlar...

Qarabağ arvadları 8-12 tuman geyər. Zurna balamançı çağırılar (çox vaxt balamançı). Şabaş verildikcə adaş çəkilər. Məsələn: oyuna ya ən cavan, yaxud oğlanın yaxın qohumlarından bir yaşlı qadın (ağır hava) məsələn: "Şikəstə" oynarkən 8-9 tuman geymiş qadın ayağını tərpətmədən, qollarını, xinalı barmaqlarını və bədəninin düz yarısını zərif hərəkətlə musiqinin ritminə uyğun olaraq yerində bitər və eyni hərəkətlərlə xiyal kimi sözərək "Şikəstə" pərdəsində yüngül bir hava oynuyub qurtarar. Bu qadın oynadığı zaman ya cavan, ya yengə şabaş verərkən belə deyər (tutalım oynuyanın qardaşı Mustafa, oğlunun adı Cəmil, ərinin adı Murtuzadır): - genə Mustafanın, genə Cəmilin, genə Murtuzanın.... oynuyanlar başına 10 tūmən şabaş elədim, ay şabaş toya maşallah. Belə oyun 10-15 dəqiqliş çəkir. Şübhəsiz bu vaxt həm təkrara, həm sərbəst improvisasiyaya yol verilir.

Qarabağ oyunlarının əksəri 3 hissəli olur:

- 1) Əvvəl ağır;
- 2) Sonra yüngül, asta;
- 3) Nəhayət ən yüngül.

Ya ağır, yüngül, ağır oyuna aid hərəkətlərdə yaylığa yalvarma da var. Yaylıq ortaya qoyulub, başına hərlənər, nəhayət yalvardıqdan sonra dışındə götürür. Cavan qızlar əksərən vaxtının təzə çıxmış yüngül oyunlarını oynarlar. Bunlar 3 hissədə olur: 1. Yeyin 2. Suzmək (yaxud bitmək) 3. Yenə yeyin. Bitmək, süzmək sözü belə izah olunur: Uşaxlar fırlağan oynayarkən, qamçı ilə vurulan fırlağan bir nöqtədə sürətlə fırlanır ki, bitmək bu mənanı verir. Bəzən qızlar çox oynamamaq yarışına girirlər ki, oyun xeyli uzanır. Səhər gün çıxandan başlayan oyun məclisi gün batana qədər davam edər. Halbuki kişi məclisləri çox fərqlidir. Kişi məclisləri axşamlar olub 5-6 saat davam edir ki, 3-4 saatı xanəndəyə həsr olunur. Məclisi şuxlandırmaq üçün cavanların oynamasına az vaxt qalır. Bu yuxarıda söylənənlər şəhərə aid isə, kənd məclisləri bambaşqadır. Yığdığımız materiallardan belə görünür ki, melodiya quruluşu, oynaqlığı ilə ən original oyun havaları, xalqa, xüssusən rayonlara aiddir. Ən maraqlı və başqalarından ayrılan Masallı, Zaqatala və Quba rayonlarıdır.

08.02.1941

Masallı rayonunda toy havalarının hansının harada və necə oxunması haqda qeydlər

Toy gedisində arvad məclisləri ayrı, kişi məclisləri ayrı olar və bunların hərəsinin özlərinə məxsus bir üsulu var. “Nişantaxma”da nişantaxmaya gedən arvadlar xoş səhbətlər və oxumalar ilə işi başa çatdırırlar. Orada oxuyanlar evə qədər çox vaxt oxuya-oxuya gedərlər. Yolda “Ulduz ay aman”, “Ay lili-lili”, “Ey lal-la” havaları oxunur. Bu havalarda bayatı sözləri tərzində müxtəlif variantlarda sözlər oxunur. Nişantaxmada isə oturub xor şəklində yenə həman havalar və “Bağçası barı”, “Mən ölüm” və başqa havalar oxunar.

“Şirni”də, “xınayaxdı”da isə (və “paltarkəsdi”də) arvadlar qız evinə əvvəl gedəndə “Nar ey nar”, “Yenə də gəlmışik” havaları oxunar.

Gündüz isə qız həyətində halay tutarlar. Halay iki dəstəli olub bir dairə üzərində sağdan sola fırınmaq üsulu ilə əvvəl ağır-agır havalar altında gedər (“Hay lo-lo-lo”, “Alça gül açdı” kimi) sonra isə halay qızışib dairənin hərəkəti yeyin havalar altında gedər (“Ha-yordu-yordu”, “Basma-basma tağları” kimi). Sonra isə halay yenə ağır havalara enər, dübarə yeyin havalara qalxar və halay bitər. O havaları halayda oynayan arvadlar oxuyub halayı davam etdirərlər. Hər iki dəstənin başında yaxşı qaval çalan, halayın qayda və hava döndərmələrini yaxşı bilən təcrübəli arvadlar olur. Sonra isə qadınlar 2 qoşar oyunlara başlayırlar. O oyunlar belə gedir. Onların arasında məsafə 4-5 metrə olmaqla şərtili birinci iki nəfər oxuyur, ikinci iki nəfər onların “ayağın tutur”¹, sonra axırıcı sözlərdə

---

¹ Ayaqtutma – vagir.

birinci iki nəfər oynaya-oynaya ikinci iki nəfərə qədər gedib onların qabağından yenə oxuya-oxuya dönüb öz yerlərinə gəlirlər. Bu dəfə ikinci iki nəfər oxuyur, birinci iki nəfər isə onların oxumalarının ayağını tuturlar və oyna-yırlar (birincilər kimi). Sonra yenə birincilər başlayır. Sonra yenə ikincilər, bu qayda ilə söz çatana kimi... Bu zaman bu qayda ilə oxunan havalardan “Aman nənə”, “Ey lalla”, “Ulduz ay aman”, “Əcəb səfali dağlar” və başqaları oxunur. Onlarda həm birinci, həm ikinci iki nəfərin birində qaval olur. O zaman çalınır. Sonra isə oturanüstü oxunan havalar davam edir. “Bağçası barı”, “Bilay-bilay”, “Aşıq balanı” və bu kimiləri. Xınayaxdı gecəsi “Xınayaxdı” havasını hamı xorla oxuyur. Xına məcmei ortaya gəlir və o hava tərənnümü altında xınanı gəlin, qızlar əl, ayağ və saçlarına yaxırlar (birinci dəfə əlbəttə gəlinin).

Sonra gəlin için gələndə “Basma-basma tağları, verin bizim gəlini” oxunur.

Sonra gəlini yola salanda “Xoş havası” oxunur.

Gəlini aparmağa gələndə bir də “Aparmağa gəlmışik” havası oxunur.

Gəlini arabaya ya at üstə qoyduqdan sonra gəlini apar dəstə içində arvadlar “Ay yol açın gəlin gəlir” havasını oxuyar.

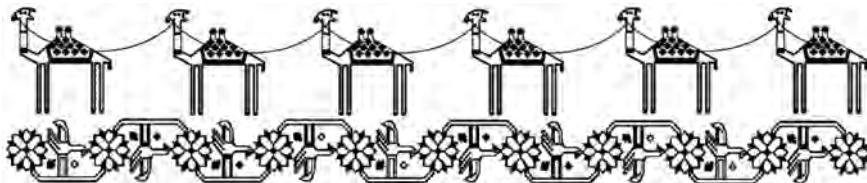
Gəlini oğlan evinə gətirdikdə gəlini həyətə düşürdüb bir az saxlayarlar və orada qayınana gəlin qabağında oynayar və qayınana mahnisini oxuyar. Ondan sonra isə yenə oğlan həyətində “halay” tutarlar. Sonra yenə qoşa oynamalar, ellik oxumalar başlanar.

Gəlini otağa salanda ellik oxumalardan “Gəlin xoş gəldin-xoş gəldin” havası oxunar.

Toylarda nəzərə çarpan fərq ancaq o olur ki, bəzi toylar gur və tamam gedir, bəziləri isə zəif və natamam (nişan-taxma şirni ilə, paltarkəsmə xınayaxma ilə bir yerdə) keçir.

Masallı və kəndlərində arvad məclislərində əvvəllər oyun və oxuma halaylardan, qoşa oynamalardan, ellik oxumalardan ibarət idi. Kişi məclislərində isə əksərən oy-namaq zurna ilə, oxumaq isə yastı balaban və neylə olardı.

28.03.1940

TOY HAVALARI

*Gəlin gətiriləndən sonra oğlan evinin adamları gəlinə
“xoş gəldin” edirlər və bu zaman bu tip mahnilər oxunur*

Xoş gəldin

Gə-lin di - yər, ha - nı a - nam?
Su - üzündə qa - lıb na- nam.

Qayna - nan - dir, sə - nin a - nan?
Gəlin xoş gəl - din, xoş gəl - din!...

Gəlin diyər, hanı anam?
Su üzündə qalıb nanam.
Qaynanandır sənin anan,
Gəlin xoş gəldin, xoş gəldin!...

Gəlin diyər, hanı atam?
Qoyunu quzuya qatam,
Qaynatandır sənin atan,
Gəlin xoş gəldin, xoş gəldin!...

Gəlin diyər, hanı bacım?
Su üzündə qalıb saçım,
Baldızındır sənin bacın,
Gəlin xoş gəldin, xoş gəldin!...

Əcəb səfali dağlar

Ə-cəb səfa-lı dağlar A bi-vəfa - li dağlar.

Mənim ya-rım sizdə - dir ay mənəm cəfalı dağlar.

Ə-cəb səfa-lı dağlar ay a bi - vəfa - li dağlar.

Ay ə-cəb səfa - li dağlar.

Əcəb səfali dağlar,
A, bifəfali dağlar.
Mənim yarım sizdədir,
Mənəm səfali dağlar.

Bu gün ayın onudur,
Zərxaradan donudur.
Qurban olum qardaşa,
Bu gün onun toyudur.

Zəmə¹ çıxma damcidir,
Köynəyin narıncıdır.
Oğlan qızın dərdindən,
Ölməyiş zarıncıdır.

¹ Zəm – çardaq – yayda orda yatarlar. Həyətdə 4 sütun üstündə olur.

İstil¹ üstə dur oğlan,
Ördək gəlsə vur oğlan.
Dünya ölüm itimdir,
Get adaxlın gör oğlan.

Su ilanı olaydım,
Ləkdən ləkə dolaydım.
Yarım əkən çəltiyin,
Sünbülü mən olaydım.

Evləri Gəncədədir,
Atları yoncadadır.
Qurban olum qardaşa,
Güzgüsü xonçadadır.

Dəyirman boş dolanır,
Suyu sərxoş dolanır.
Qurban olum qardaşa,
Əlində quş dolanır.

Gəlir o yandan oğlan,
Donun boyadan oğlan.
Gündə bir xəbər verir,
Bizim obadan oğlan.

İstilin dalaları²,
Ördəyin balaları.
Qardaşa qurban olsun,
Qoşaca xalaları.

---

¹ **İstil** – su anbarı.

² **Dala** – istillərdə bitən bir cüt otdur ki, ondan həsir toxuyurlar.

Çəpər basdım yol açdım,
Qızıl gülə dolaşdım.
Bir dəstə dərməmişdim,
Hərami gəldi qaçdım.

Bu gün ayın beşidir,
Çəpər dibi eşidir.
Qonşuya qız verməyin,
Səsin adam eşidir.

Həyətimizdə çinar,
Yarpağı dinar-dinar.
Qardaş toyun başlayıb,
Saxlasın pərvərdigar.

Dam üstə duz sərərlər,
Çıxma boyun görərlər.
Saçından saç bağından,
Yelkən bağı¹ hörəllər.

Ləmə çıxdım mən o gün,
Tapdım ordan bir dügüñ.
Yad oğlu mənim neyim,
Yadıma düşür bu gün.

Həyətimiz soğannıq²,
Sular gəlir bulannıq.
Qızam mən buyanniğam,
Sabah ollam oyannıq.

---

¹ **Yelkənbağı** – çox uzun olur. Yelkən gəmiləri için qızlar tərəfindən hörülür.

² **Soğannıq** – soğanlıq.

Quşlar çıx-ha-çıx eylər,
Həyəti palçıq eylər.
Zəhləm o yardan qaçar,
Hərdənbir acıq eylər.

Lampanı yanar qoydum,
Üstünə fənar qoydum.
Burdan gedən oğlanın,
Anasın ağlar qoydum.

Əmim oğlu əl eylər,
Əl eylər xəyal eylər.
Mən yarı evdə qoyub,
Özgəyə məhəl eylər.

Verin bizim gəlini

*Gəlin aparılan zaman oğlan evinin adamları
bu tip mahni oxuyurdu.*

Verin   bizim   gəlini   qaynı   bağlar   belini

Ay   qara   at nali neylər,   verin   bizim   gəlini
Ay   ağ üzdə xalı neylər,   verin   bizim   gəlini
Ay   yarı   göyçək olanlar,   verin   bizim   gəlini
Ay   dünyada malı neylər,   verin   bizim   gəlini

qaynı   bağlar   belini.
qaynı   bağlar   belini.
qaynı   bağlar   belini.
qaynı   bağlar   belini.

Verin bizim gəlini qaynı bağlar belini
Ay qara at nali neylər,
Verin bizim gəlini qaynı bağlar belini.
Ay ağ üzdə xalı neylər,
Verin bizim gəlini qaynı bağlar belini.
Ay yarı göyçək olanlar,
Verin bizim gəlini qaynı bağlar belini.
Ay dünyada malı neylər,
Verin bizim gəlini qaynı bağlar belini.

(Ay) gedirdim arxarası,
Tapdım məxmər parası.
Adaxlanmış qız gördüm,
Üzündə diş yarası.

Məstəmməni göreydim,
Daldasında dureydim.
Burdan gedən oğlanın,
Adaxlısı oleydim.

Simavarım şaqqıldar,
Qaynar-qaynar vaqqıldar.
Zəhləm o yordan gedər,
Gedər gələr nıqqıldar.

Su gəlir qalxa-qalxa,
Tökülür bizim arxa.
Qonşuda qız sevirəm,
Anamdan qorxa-qorxa.

Oturmuşdum qalada,
Çay simavar arada.
Öldürdülər düşməni,
Üç gün qaldı arada.

Çəltik əkdir dəşanda¹
Sünbüllər onda baş onda.
Qardaş adaxlın gördüm,
Qələm onda, qaş onda.

---

¹ **Dəşand** – taliş sözü olub səpmə deməkdir. Azərbaycanda adı öylə işlənmir. Masallı rayonunda çəltik şitilləri mildə əkilir.

Mənim yarı� Əlidir,
Qolları düyməlidir.
Yengi hamamdan çıxmış,
Qoynuna girməlidir.

Mənim yarı� Əsməni,
Bağda salar xərməni.
Arpasın atlar yemiş,
Buğdası can dərmanı.

Mənim yarı� arx atar,
Gedər bicarda yatar.
İndidən toyumuzçun,
İşdə qan-tərə batar.

Mənim yarı� ox imiş,
Ox kamanı yox imiş.
Matişgədən göz çəkmir.
Heç kamalı yox imiş.

Ay yol açın gəlin gəlir

Gəlin gətirilərkən bu tip mahnilar oxunurdu

Ay   yol   açın   gəlin   gəlir
Ay   yollara   gül   döşüün,
Ay   gül   olun,   güldən   geyin,
Ay   qardaşın   gül   toyudur,
Ay   "mübarək olsun"   deyin,

Şıxı   telləri   yellənir
yol   açın   gəlin   gəlir
Şıxı   telləri   yellənir
yol   açın   gəlin   gəlir
Şıxı   telləri   yellənir

Ay yol açın gəlin gəlir
Şıxı¹ telləri yellənir
Ay yollara gül döşüün, yol açın gəlin gəlir
Ay gül olun, güldən geyin, yol açın gəlin gəlir
Ay qardaşın gül toyudur, yol açın gəlin gəlir
Ay "mübarək olsun" deyin, yol açın gəlin gəlir.

Ay sandıx üstə gəzərəm, yol açın gəlin gəlir
Ay sandıxa gül bəzərəm, yol açın gəlin gəlir
Ağır elin qızıyam, yol açın gəlin gəlir
Qəriblikdə dözərəm, yol açın gəlin gəlir

¹ **Şıxı tellər** – zənn edirəm ki, şuxi tellər deməkdir.

Ay yük altdan zəli çıxdı, ay yol açın gəlin gəlir
Zəlinin dili çıktı, ay yol açın gəlin gəlir
Bacın ölsün ay qardaş
Aldığın dəli çıktı.

Yazdır, gülüşür güllər,
Cəh-cəh vurur bülbüllər
Qardaşın gül toyudur,
Oxuyur şirin dillər.

Dağların başı bizik
Dibinin daşı bizik
Bir gəlin gətiririk
Düm qara qaşı bizik.

Gəlin lap göy qonçədir,
Göyərçindən incədir,
Masallıdan almışıq
Bir az incə-mincədir.

Bağçası barı

Bağçası barı, Ha şeydalı Ha meydalı
Heyvası narı

Yara dilbarı.

(başdan bura qədər hər 4 misradan sonra
bir dəfə təkrar olur)

Ay bu dağlar bizim dağlar bağçası barı
Ay sırayla düzüm dağlar bağçası barı
Ay qurbanam qara gözlü bağçası barı
Ay yarıma özüm, dağlar bağçası barı

Bağçası barı,
Heyvası, narı
Ha şeydalı¹
Ha meydalı²
Yara dilbarı³.

Ay bu dağlar bizim dağlar bağçası barı,
Ay sırayla düzüm dağlar bağçası barı.
Ay qurbanam qara gözlü bağçası barı,
Ay yarıma özüm dağlar bağçası barı.

¹ **Şeydalı** – şeyda bülbüllü demekdir.

² **Meydalı** – şeyda meyda deyilməsindəki mənada işlənmişdir.

³ **Dilbarı** – dildar sözünün pozulmuşudur.

Bağçası barı
Heyvası narı
Ha seydalı
Ha meydalı
Yara dilbarı.

Ay nərgizi dərə billəm bağçası barı
Ay dərib mən sərə billəm bağçası barı
Ay yar bizə gəlmış olsa bağçası barı
Ay dirilləm bir də ölləm bağçası barı

Bağçası barı
Heyvası narı
Ha seydalı
Ha meydalı
Yara dilbarı.

Evlərinin yanı quyu
Quyudan çəkərlər suyu
Bircə öpüşdən ötəri
Tutubdur yarımin xuyu.

Bağçası barı
Heyvası narı
Ha seydalı
Ha meydalı
Yara dilbarı.

Bizim xoruz uca banlar
Onun dilin kimlər anlar
Yada qızımı vermişəm
Qonşular üzümü danlar.

Evlərində qonaq oldum,
Kefi damağı çağ oldum,
Kiçik kızı görən kimi
Huşu başı oynaq oldum.

Kəhər atı nazlaram mən
Uzaq yola sazlaram mən
Dilim sizə çatmasa da
Tez-tez kağız yazaram mən.

Üçdəsəri¹ atdım ovda
Rədd oldu məndən hər qada
Bir kəklik qana bulaşdı
Kəklikciyim düşdü yada.

Ağ əlli can

Ağ əlli can gəlin, hay!
Vəl² əlli can gəlin, hay!
Aşıgı sən öldürdün,
Ağ əlli can gəlin, hay!

Evlərinin dalın keçdim,
Əyildim suların içdim.
Mən bu yerə qərib düşdüm,
Ağ əlli can gəlin, hay!
Vəl əlli can gəlin, hay.

Aşıgı sən öldürdün,
Sən əlli can gəlin, hay!

---

¹ Üçdəsər – üçatılan tüsəngdir.

² Vəl – xırmandan bugda döyən.

Evlərinin yanı quyu,
Quyudan çəkərlər suyu.
Tutubdur yarımin xuyu,
Ağ əlli can gəlin, hay!
Vəl əlli can gəlin, hay!

Evlərinin yanı tərə,
Qızlar gəlir dərə-dərə.
Vaxtında getseydin ərə,
Ağ əlli can gəlin, hay!
Vəl əlli can gəlin, hay!

Evlərinin yanı dağdır,
Dağın dörd bir yanı bağdır.
Bu gün bizə yar qonaqdır,
Ağ əlli can gəlin, hay!
Vəl əlli can gəlin, hay!

Evlərinin yolu daşdır,
Gedən qızlar üç yoldasdır.
Mənim yarım qələm qaşdır,
Ağ əlli can gəlin, hay!
Vəl əlli can gəlin, hay!

Yeri-yeri

Yeri-yeri bircə boyuna qurban,
O yaraşığına, soyuna qurban.
Yeri-yeri boyun ilə boy atım,
Adaxlına qurban, toyuna qurban.

Yeri-yeri çəmənləri basma, yar,
Vəfali yarınam, məni busma yar.

Kafərin nə dini nə imanı var,
Çox da qaynanama qulaq asma yar.

Yeri-yeri sudan güllərə çilə,
Bir dəstə gül qopart sən gülə-gülə.
Onları yaxana sancıdın zaman,
Mənim gülüm isə sən sanc könülə.

Yeri-yeri qara göz ceyran yeri,
Mənim canımı al, incitmə, yeri.
Heyranınam sənin tərpənişiyinə,
Səni canı dildən sevəndən bəri.

Gəlmişik

Gəlmişik biz obasına, gəlmişik,
Salam verək babasına, gəlmişik.
Kiçik qızın həvəsinə, gəlmişik,
Yarın camalın görməyə gəlmişik.

Baxmağa qara qaşına, gəlmişik,
Gəlin qızın yerişinə, gəlmişik.
Yerişinə, görüşünə, gəlmişik,
Yarın camalın görməyə gəlmişik.

Alma ağacda turş olur, gəlmişik,
Yerə düşüb meyxoş olur, gəlmişik.
Səni görən sərəxoş olur, gəlmişik,
Yarın camalın görməyə gəlmişik.

Arxın suyu tul olanda gəlmişik,
Həyətə gəlüb dolanda gəlmişik.

Oğlan qızı bənd olanda gəlmışik,
Yarın camalın görməyə gəlmışik.

Çayda balığ tordan keçər, gəlmışik,
Hər bulaqdan bir su içər, gəlmışik.
Oğlan sevər bacı seçər, gəlmışik,
Yarın camalın görməyə, gəlmışik.

Evlərinin dəhlizi var gəlmışik,
Dəhlizinin kəhrizi var gəlmışik.
Dost evinin bir qızı var gəlmışik,
Yarın camalın görməyə gəlmışik.

Lalələri əzə-əzə gəlmışik,
Çıxdıq laləli bir düzə gəlmışik.
Xəbər verin o xoş üzə gəlmışik.
Yarın camalın görməyə gəlmışik.

Bilay-Bilay¹

Şamaxı

Obaza gəlmışik qonaq, bilay-bilay-bay,
Dilizi birtəhər qanaq bilay-bilay-bay,
Nə qəşəngsən ay gül yanaq bilay-bilay-bay,
A qız sənin nə vaxtındır.
Kəsdirmisən o tellərin, o güllərin, bay,
Bilay-bilay-bilay-bilay.

Bağınıza mən girməmişdim bilay-bilay-bay,
Bir gülünüzü dərməmişdim bilay-bilay-bay,
Səni mən heç görməmişdim bilay-bilay-bay,
Ay qız sənin nə vaxtındır,
Kəsdirmisən o tellərin o güllərin bay,
Bilay-bilay-bilay.

Üzün ağ ucadır başın bilay-bilay-bilay,
Çox qaradır qələm qaşın bilay-bilay-bilay,
Hələ çox xırdadır yaşın bilay-bilay-bilay,
Ay qız sənin nə vaxtındır,
Kəsdirmisən o tellərin o güllərin bay,
Bilay-bilay-bilay.

Bir de görüm çadran hanı bilay-bilay-bilay,
Sənin şirin yarın canı bilay-bilay-bilay,
Niyə açdın sən çadranı bilay-bilay-bilay,
Ay qız sənin nə vaxtındır,
Kəsdirmisən o tellərin o güllərin bay,
Bilay-bilay-bilay.

---

¹ **Bilay-bilay** – lo-lo kimi, dili-dili kimi oxuma ləfzidir.

Sən bu yerin ulduzusan bilay-bilay-bilay,
Həm şəkəri həm duzusan bilay-bilay-bilay,
Ölkənin azad qızısan bilay-bilay-bilay,
Ay qız sənin nə vaxtındır,
Kəsdirmisən o tellərin o gullərin bay,
Bilay-bilay-bilay-bilay.

Nar ey nar

Gəlin içiń şirni xonçası aparanda

Gəldi oğlan adamı hay nar-ey nar,
Oğlan sindir badamı gül ireyhan¹.
Sındır qoy dalın² qatla hay nar-ey nar,
Görməsin qız adamı gül ireyhan.

Ay çıxdı yanı yanı hay nar-ey nar,
Ayın bir yanı hanı gül ireyhan.
Naz balışdan xəbər al hay nar-ey nar,
Döşək sərdarın hanı gül ireyhan.

Su gəlir, arxa nə var, hay nar-ey nar,
Çiməndən çarxa nə var, gül ireyhan.
Mən yarla danışıram, hay nar-ey nar,
Bilmirəm xalxa nə var, gül ireyhan.

Suyun bəndinə qurban, hay nar-ey nar,
Yarın kəndinə³ qurban gül ireyhan.
Həyətdə at yəhərlər, hay nar-ey nar,
Sinəbəndinə qurban gül ireyhan.

Simavarın şirinə, hay nar-ey nar,
İstikanın gülünə, gül ireyhan.
Mən qurban, anam qurban hay nar-ey nar,
Yarın şirin dilinə gül ireyhan.

---

¹ **Ireyhan** – reyhan.

² **Dal** – budaq.

³ **Kəndinə** – özünə.

İstikanın qanlıdır hay nar-ey nar,
Əl vurma dərmanlıdır gül ireyhan.
Əslini xəbər alsan hay nar-ey nar,
Əsli Səmidxanlıdır, gül ireyhan.

Çəltiyə basma ayaq, hay nar-ey nar,
Ləkləri birgə sayaq, gül ireyhan.
Belə şirin sevginin, hay nar-ey nar,
Adını biz nə qoyaq, gül ireyhan.

Toyun mübarək olsun

Toy mərasimində oxunan mahni

Toyun mübarək olsun,
Deyin mübarək olsun.

Dağları yaylım-yaylım, toyun mübarək olsun,
Düzündə necə qalım, toyun mübarək olsun.
Görün gözümə bir də, toyun mübarək olsun,
Qardaş qadanı alım ay

Toyun mübarək olsun,
Deyin mübarək olsun.

Lənkəran hacıları, toyun mübarək olsun,
Başında tacıları, toyun mübarək olsun.
Qardaşa qurban olsun, toyun mübarək olsun,
Qoşaca bacıları ay

Toyun mübarək olsun,
Deyin mübarək olsun.

Sıra-sıra söyüdlər, toyun mübarək olsun,
Sıraya duran atlar, toyun mübarək olsun,
Yüz iyidin içində, toyun mübarək olsun.
Qardaşımın adı var, ay

Toyun mübarək olsun,
Deyin mübarək olsun.

Evləri gün düşənə, toyun mübarək olsun,
Alma qoymadum nişana, toyun mübarək olsun,
Kətan köynək yaraşır, toyun mübarək olsun.
Yardan ayrı düşənə, ay

Toyun mübarək olsun,
Deyin mübarək olsun.

Pəncərənin milin çək, toyun mübarək olsun,
Yandır-yandır külün çək, toyun mübarək olsun,
Qonşuya qız verənin, toyun mübarək olsun.
Cəngin ayırdılın çək, ay

Toyun mübarək olsun,
Deyin mübarək olsun.

Ulduz ay aman, ay aman

Ulduz ay aman, ay aman hay,
Yarım ay aman ay aman.

Hay qız gedər gəlin olar ulduz ay aman, ay aman
Şeh dəyər sərin olar ulduz ay aman, ay aman
Qızın getdiyi yerlər ulduz ay aman, ay aman
Boy verməz dərin olar

Ulduz ay aman ay aman hay
Yarım ay aman ay aman.

Qardaşın kürən atı ulduz ay aman, ay aman
Meydana girən atı ulduz ay aman, ay aman
Heç kəs oynada bilməz ulduz ay aman, ya aman
Qardaş oynadan atı

Ulduz ay aman ay aman hay
Yarım ay aman ay aman.

Ləm üstə yatan oğlan ulduz ay aman, ay aman
Köynəyin kətan oğlan ulduz ay aman, ay aman
Yarını apardılar ulduz ay aman, ay aman
Xəbərsiz yatan oğlan

Ulduz ay aman ay aman hay
Yarım ay aman, ay aman.

Hay qırmaçı şirli yarı� ulduz ay aman, ay aman
Köyli fikirli yarı� ulduz ay aman, ay aman
Əyləşmə məclislərdə ulduz ay aman, ay aman
Göyçək şikilli yarı�

Ulduz ay aman ay aman hay.
Yarım ay aman ay aman.

Hay qalada top atılır ulduz ay aman, ay aman
Hay sinəm üstə çatılır ulduz ay aman, ay aman
Hay düşmənə biz tərəfdən ulduz ay aman, ay aman
Qoşaca zərbələr satılır

Ulduz ay aman, ay aman hay
Yarım ay aman ay aman.

Ha Leyli-Leyli-Leyli sözlərindən

Şalı-şalı-şalı yel atdı şalı
Neyçin qoydun getdi qara göz yarı
Neyçin qoydun getdi qara göz yarı
Ha Leyli-Leyli-Leyli-gül şahı telli.

Sən gedəndə sənə nələr demişdim
Sən gəlincə ürəyimi yemişdim
Üç bacımı sənə qurban demişdim
Ha Leyli-Leyli-Leyli-gül şahı telli.

Sən gedən yolların daşı olmasın
Sən qalan mənzilin quşu olmasın
Sənin matışkeynən işin olmasın
Ha Leyli-Leyli-Leyli-gül şahı telli.

Sən gedəndə şamamalar gül idi
Sarı saldat dörd yanımı bürüdü
Cavan canım qazamatda çüründü
Ha Leyli-Leyli-Leyli-gül şahı telli.

Evlərinin yanın ovlamaq olmaz
Gödəkdir bişərin tovlamaq olmaz
Qapıya gələni qovlamaq olmaz
Ha Leyli-Leyli-Leyli-gül şahı telli.

Əmimin balası dur gedək bizə
Qoyum simavarı çay verim sizə
Durum qulluğunuzda hay verim sizə
Ha Leyli-Leyli-Leyli-gül şahı telli.

Əmimə deyinən bir bəri dursun
Başmağını geysin iləri dursun
Heç kafər əmimə gəlin olmasın
Ha Leyli-Leyli-Leyli-gül şahı telli.

Gəmim gəldi giləklərdə dayandı
Kalağayım boğazımda boyandı
Sivistoy verilcək yarım oyandı
Ha Leyli-Leyli-Leyli-gül şahı telli.

Qapına gəlmışəm əsirəm, əsir
Zəncirin ağırdır boynumu kəsir
Üçdəsər əlindən ürəyim əsir
Ha Leyli-Leyli-Leyli-gül şahı telli.

Aşıq balanı

Belə balanı¹ hay bazarda nanə
Belə balanı hay əsir bir yana
Belə balanı hay salar divana
Belə balanı hay aşiq balanı.

Belə balanı hay bicarda sünbüл
Belə balanı hay narıncı bir gül
Belə balanı hay arzular gönül
Belə balanı hay aşiq balanı.

Belə balanı hay bazarda həsir
Belə balanı hay bağda gül əsir,
Belə balanı hay oğlan tələsir
Belə balanı hay aşiq balanı.

Belə balanı hay dərdin güllərdə
Belə balanı hay qaldın əllərdə
Belə balanı hay salıbdır dərdə
Belə balanı hay aşiq balanı.

Belə balanı hay səntək balanı
Belə balanı hay aşiq olanı
Belə balanı hay sənçin solanı
Belə balanı hay aşiq balanı.

Belə balanı hay bazara hil ver
Belə balanı hay mənə könül ver
Belə balanı hay bir gecə dil ver
Belə balanı hay aşiq balanı.

---

¹ **Belə balanı** – nə cür balanı? Suvalın cavabıdır.

Belə balanı hay sular çislənir
Belə balanı hay mənə çilənir
Belə balanı hay gönül bəyənir
Belə balanı hay aşiq balanı.

Belə balanı hay qaradır qaşın
Belə balanı hay ucadır başın
Belə balanı hay gətir yoldaşın
Belə balanı hay aşiq balanı.

Belə balanı hay bağda gəzmərəm
Belə balanı hay gülün dərmərəm
Belə balanı hay gülə vermərəm
Belə balanı hay aşiq balanı.

Belə balanı hay gülün solmasın
Belə balanı hay xəzəl olmasın
Belə balanı hay dərdin olmasın
Belə balanı hay aşiq balanı.

Belə balanı hay bağçadan keçdim
Belə balanı hay suların içdim
Belə balanı hay mən özüm seçdim
Belə balanı hay aşiq balanı.

Mən ölüm

Əyləş-əyləş-əyləş
Söylə-söylə-söylə
Əyləş bir zaman mən ölüm
Yar oldum aman yar.

Dağlardan hay ver mən ölüm
Narrardan say ver mən ölüm
Bir öpüş pay ver mən ölüm
Əyləş-əyləş-əyləş
Söylə-söylə-söylə
Əyləş bir zaman mən ölüm
Yar oldum aman yar.

Dağların başı mən ölüm
Dibinin daşı mən ölüm
Deyiləm naşı mən ölüm
Əyləş-əyləş-əyləş
Söylə-söylə-söylə
Əyləş bir zaman mən ölüm
Yar oldum aman yar.

Bazarda alma mən ölüm
Al yerə salma mən ölüm
Canımı alma mən ölüm
Əyləş-əyləş-əyləş
Söylə-söylə-söylə
Əyləş bir zaman mən ölüm
Yar oldum aman yar.

Bağçaya girim mən ölüm
Qoy bir gül dərim mən ölüm
Tükənib səbrim mən ölüm
Əyləş-əyləş-əyləş
Söylə-söylə-söylə
Əyləş bir zaman mən ölüm
Yar oldum aman yar.

Sərxoşdur başın mən ölüm
Qaradır qaşın mən ölüm
Xırdadır yaşın mən ölüm
Əyləş-əyləş-əyləş
Söylə-söylə-söylə
Əyləş bir zaman mən ölüm
Yar oldum aman yar.

Aman nənə, zalım nənə

Mahnılarının talişcadan tərcüməsi

Ay qız ay qız mənə sən naz eyləmə,
Mən sənə aşiqəm bunu söyləmə.
Mən sənə aşiqəm bülbül bağlara,
Gəl bağın bülbülün salma sən qəmə.

Ay qız ay qız sənin yanağın alma,
Mənə bir alma ver canımı alma.
Mən cavan oğlanam sən cavan qızsan,
Məni bir öpüşün əzaba salma.

Ay qız-qız yatır məmə sinədə,
Mənə ver qoy yatsın sinə sinədə.
Bizim bu dünyada kamına çatmaq,
Allaha da xoşdur bəndəsinə də.

Ay qız-qız sənin bəxtin ağ olsun,
Kefin kök damağın görünüm çağ olsun.
Nə tez yadırğadın məni vəfasız,
Bu da keçər gedər canın sağ olsun.

Ay qız-ay qız sənin adındır mələk,
Ağ canına gəlir qırmızı köynək.
Neyliyim mən səndən dönə bilmirəm,
Səni görən gözdür bəyənən ürək.

Üç almadan biri bir gümanımdır,
Onun bir dilimi min imanımdır.
Bacıma vermərəm yad arvadıdır,
Yarıma verərəm şirin canımdır.

Ay qız-ay qız! sənin adın Gülşəndir,
Adın da köylün tək həmişə şəndir.
Görəsən nə dedim gülüm incidin,
Nə bilim ki köylün dəymədüşərdir.

Ay qız-ay qız səni Maşqan yolunda,
Gördüm qızıl gül tək yaşıł kolunda.
Olma adaxlısan qorxutma məni,
O bilərzik nədir sənin qolunda?

İki göyçək gördüm bulağa gedən,
Biri kətan köynək biri gül bədən.
Birinə gözlərim süzüldü qaldı,
Birinə bənd oldum lap ürəyimdən.

Ay qız-ay qız sənin adın Hurudur,
Mən də bir ağacam sevgin qurudur.
Saralıb solmağım yolunda xoşdur,
Quru baxmağınçın namərd! Barı dur!

Ay qız-ay qız sənin adındır Çiçək,
Sağrı başmağını gey yola düşək.
Anandan qorxursan onda gəlmə dur,
Gəl ayrılaqancaq bir yol öpüşək.

Ay qız-ay qız məndən niyə yan durdu,
Əlin qaşındeykən can osandırdın.
Bir baxışın saldı dərdə könlümü,
Məni od üstünə atıb yandırdın.

Ay qız-ay qız mənə şirin canlısan,
Maşqanın yolunda həm də şanlısan.
Məndən gizlənmirsən rübəndinlə sən,
Zənn eylirəm mənə sən nişanlısan.

Ay qız-ay qız mənə yar olasan sən,
Yarım olmasan sən xar olasan sən.
Üzü qara olsun ilqardan dönən,
İstərəm ilqarda var olasan sən.

Ay qız demə ki, çox xırdadır oğlan,
Qismətindir sənin ayrılma ondan.
Əslin olsa əyər ona dözərsən,
Atana rəhmətlik gələr hər yandan.

Ey-lal-la¹

Ey lal-la bir quş idim, ey lal-la
Çəpərə qonmuş idim, ey lal-la
Getdim onu tutmağa, ey lal-la
Yad oğlu görmüş idi, ey lal-la
Ey lal-la ey lal-la ay lal-la.
Ey lal-la ey lal-la ay lal-la.

Çəpərimi əzdilər, ey lal-la
Faytoniyan gəzdilər, ey lal-la
Məni burda qoydular, ey lal-la
Göyçək için gəzdilər.

Dəyirman üstü çiçək, ey lal-la
Yarpağı ləçək-ləçək, ey lal-la
Qardaş bir qız sevibdir, ey lal-la
Uzun boy qara birçək, ey lal-la

Eylallanın dağları, ey lal-la
Sərindi bulağları ey lal-la
Gecələr mator səsi, ey lal-la
Yatmayır qonaqları ey lal-la.

Bizim dağların qarı, ey lal-la
Sərindir bulağları, ey lal-la
Evimizə gəlmirsən, ey lal-la
Qonşumuza gəl barı, ey lal-la.

---

¹ Bu, lo-lo kimi mahniarası sözdür.

Obamızın qucağı ey lal-la
Olma yarın qaçağı, ey lal-la
Bir səhər gəl bir axşam, ey lal-la
Bir də günorta çağı, ey lal-la.

Qapıdan əl eyləmə ey lal-la
Bağrımı qan eyləmə ey lal-la,
Mən səninəm, sən mənim ey lal-la,
Özgə xiyal eyləmə ey lal-la.

Basma-basma tağları

Bu bağı yarıçın əkmişəm
Üstündə mən tər tökmüşəm
Basma, basma tağları,
Saraldı yarpaqları.

Ay bu evlər uzun evlər,
Basma basma tağları, saraldı yarpaqları
Ay içində olsun toyalar,
Basma basma tağları, saraldı yarpaqları
Yığılsın qız-gəlinlər,
Basma basma tağları, saraldı yarpaqları
Oynasın bəstə boylar,
Basma basma tağları, saraldı yarpaqları.

“Verin bizim gəlini qaynı bağlar belini” havası ilə bir yerdə oxuyur.

Asta xanım-asta xanım
Get yarı sən səsdə xanım
Şamamanı tağdan qopart
Sinən üstə bəsdə xanım.

Hay lo-lo

Hay lo-lo, qara gözdü
Sinəsi dolu sözdü.
Canım qurban!
Sənə heyran
Ala göz yar!
Hay lo-lo, iyid oğlan
Xəbər tut adaxlınnan
Canım qurban!
Sənə heyran
Ala göz yar!
Hay lo-lo, qarın yağdır
Yarın hələ uşaqdır
Bacın qurban
Sənə heyran
Ala göz yar!
Hay lo-lo, sovub sollam
Sən için orus¹ ollam
Canım qurban
Sənə heyran.
Ala göz yar
Hay lo-lo, gül güləndir
Adaxlı dil biləndir
Bacın qurban!
Sənə heyran
Ala göz yar!
Hay lo-lo, qara qaşdı
Qalıb yar gözü yaşdı
Canım qurban!

---

¹ **Orus (urus)** – kafər mənasına işlənmiş.

Sənə heyran
Ala göz yar!
Hay lo-lo sevdim səni
Gəl sən də atma məni
Canım qurban!
Sənə heyran
Ala göz yar!
Hay lo-lo gül çiçəkdir
Adaxlı nə göyçəkdir
Bacın qurban
Sənə heyran
Ala göz yar!

Aparmağa gəlmişik

*Gəlin aparılan zaman oğlan evinin adamları
bu tip mahnılar oxuyurdu*

Mal almağa gəlmişik,
Yar almağa gəlmişik,
Oğlanın adamıyıq,
Aparmağa gəlmişik.

Qızıl güllər koldadır,
Əl çatmayan qoldadır,
Qız üzəyi döyüñür,
Oğlan gözü yoldadır.

Qızın bəxti ağ olsun,
Qohumları sağ olsun,
Qızın getdiyi yollar,
Yansın cil-çıraq olsun.

Hər şey Allahınəndir
Mahalda şahinəndir,
Qızın gəlin getməsi
Dəmi dəsgahinəndir.

Söyüdlər sirəm-sirəm
Yarpağıynan əsirəm
Qızı aparmaq için
Sizə mən də əsirəm.

Qızızı gəldik gördük,
Saçını yuyub hördük.

Gül əkdik həyətində,
Evin sildik süpürdük.

Oğlanın gümüşü var,
İşində gümmüsü var.
İtiynən pişiyinən,
Qapıda gomuşu¹ var.

Dağlardan gül dərərik,
Yeznözə göndərərik.
Qırx gündən sonra sizə,
Qızuzinən gələrik.

---

¹ **Gomuş** – camış.

Qayınana mahnısı

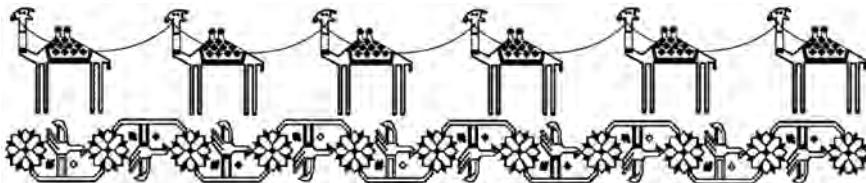
Gəlin aparılarkən oğlan anasının oxuduğu mahnı

Verdim bir dana,
Aldım bir sona.
Ay qız anası,
Qal yana-yana.

Oğlan adamı,
Yesin badamı.
Ay qız adamı,
Alsın qadamı.

Xonçaya qoydum,
Noğulla badam.
Öğlüm evlənir,
Odur ki, şadam.

Dağlarda ceyran,
Ceyrana heyran.
Bir cüt ceyrana,
Mənəm heyran.

BAYATILAR

Mən aşiqəm el dərdi,
Ağır idi el dərdi,
Lenin bir bağça saldı,
Güllərini el dərdi.

Mən aşiq dağlar bizim,
Bostanlar, bağlar bizim,
Getdi o qara keçmiş,
Oldu xoş çağlar bizim.

Mən aşiq axar Viləş¹,
Salar şarhaşar Viləş,
Çəltik çöllərin sular,
Olar məhsuldar Viləş.

Mən aşiqəm o yara,
Gül əkib gül suvara,
Yarışçın çağırış verə,
Staxanovçulara.

Mən aşiqam “işəgir”²,
Tənbəlləri iş əgir,
Sən tənbəl deyilsənsə,
Gəl mənlə yarışa gir.

¹ Viləş – Masallı rayonunda çay adıdır.

² İşəgir – işi sevən.

Mən aşıgam səriştə¹,
İş görər tərpənişdə,
Tənbəl evində yatar,
İyit görünər işdə.

Mən aşiqam al məni,
Bir qəfəsə sal məni,
Könlün dutğun olanda,
Götür bir az çal məni.

Əzzinəm ay Qarabağ,
Dağlar üstdə qara bax,
Yolunda qurban getdi,
Bir yar, bir at, bir papaq.

Mən aşiq Dənbəlovda²,
Duman var Dənbəlovda,
Yarı məndən eyliyən,
Görüm olsun mən lovda.

Mən aşiqam dağ daşdan,
Keçmişəm çox savaşdan,
Yaxşı at çox yaxşıdır,
Əziz doğma qardaşdan.

Əzzinəm mən ay gözəl,
Gündən qalmaz ay gözəl,
Qoynundakı narından,
Göndər mənə pay gözəl.

Mən aşiqam elim var,
Aydın açıq yolum var,
Mən də qəhrəman ollam,
Fərasətim, qolum var.

---

¹ Səriştə – bacarıq.

² Dənbəlov – Masallı rayonunda dağdır.

Əzzinəm gilə-gilə,
Salam göndər yar gilə,
Qonaqlığın yoxsa da,
Nə var bir şirin dilə.

Əzzinəm toya gəl sən,
Toyumdur toya gəl sən,
Canımı sənə verrəm,
Əyər bir dəfə gülsən.

Əzzinəm Dənbəlovda,
Səfa var Dənbəlovda,
Bir ceyran bəyənmişəm,
Dənbəlovda mən ovda.

Mən aşiq Mirov dağı,
Bir də göy Kür qıraqı,
Bu sayaq heç gülmədim,
Ömrümün cavan çağı.

Mən aşiq yazı qalar,
Katibdən yazı qalar,
Devran hey dəyişdikcə,
Gün gedər izi qalar.

Mən aşiqam ilgəylər,
İllər keçər il gələr,
Plansız iş cansız can,
İkisi də bir gələr.

Mən aşiq ulduzlarda,
Əzizimdir ulduzlarda,
İyid oğlan axtarır,
Göz altıyçın qızlarda.

Qaçan bir qızın anasına kağızı

Dağı-daşı aşdım ay nənə xəbərin yoxdur,
Öz yarımla qaçdım ay nənə, xəbərin yoxdur.

Atam axır neyliyim məni vermedi yara,
Bəgəm diyə məni rəva görmədi yara,
Qəfəsi qırdım, baş götürdüm uzağ diyara,

Dağı-daşı aşdım ay nənə xəbərin yoxdur,
Öz yarımla qaçdım ay nənə, xəbərin yoxdur.

Günah məndə olmadı nənəm, qəlbimdə oldu,
Mənim kimi aşiq Ursana qəlbim də oldu,
Bu işimdə şahid lap özü Rəbbim də oldu,

Dağı-daşı aşdım ay nənə xəbərin yoxdur,
Öz yarımla qaçdım ay nənə, xəbərin yoxdur.

Orda ürəyim əzabdeydi neylirdin zəri,
Dəyişmərəm heç o günlərə bu yoxsul günləri,
Günüm şad keçir yarla bir yerdə olandan bəri,

Dağı-daşı aşdım ay nənə xəbərin yoxdur,
Öz yarımla qaçdım ay nənə, xəbərin yoxdur.

Biz yoxsul da olsaq ay nənə, biz ac qalmarıq,
Bəs eylər bizə bir günümüzə saclıq, urfalıq,
Uzaqdan sizə çox-çox dua salamat varıq,

Dağı-daşı aşdım ay nənə xəbərin yoxdur,
Öz yarımla qaçdım ay nənə, xəbərin yoxdur.

ÇARVADAR¹

Dənbəlov dağının üstündə, indiki Dənbəlov kəndindən bir az yuxarı bir kənd var imiş. Keçmişdə orda bir çarvadar olur, onun adı Siyab imiş. Onun varı tut var yoxu bir dənə qara öküzü var imiş. Siyab dağ kəndləri ilə Qala bazarının² arasında çarvadarlıq eliyərmış. Arvadının adı Mərcan imiş. Onların iki xırda oğlu və bir dənə də istədiyin kimi canlara dəyən 8 yaşında Ceyran adlı nazlı, şirin dilli bir qızı var imiş.

Bir dəfə, qışda evdən zumhar³ azalır. Uşaqlar yemək sarıdan korluq çəkməyə başlayır.

Bu, Siyaba ildirim kimi zərər eyləyirdi. Onların kəndində bir də Eyvaz kişi var idi. O varlı idi. Əlinin altında nökər-naib işlədərdi.

Siyab onun işində az işləməmişdi. O elə zənn eləyirdi ki, Eyvaz kişi onları yaddan çıxarmayıb. Siyab qalxıb Eyvaz kişinin yanına borca gedir. Bir az vaxtdan sonra borcu qaytaracağına and içir. Eyvaz kişi onu rədd eyləyir. Siyab borcun əvəzində istədiyi işi görməyə razı olduğunu bildirir. Eyvaz buna da razı olmayırlar. Siyab ordan kor-peşman qayıdır. O günü bərk qar yağırmış. Oğatı təlx bir halda öküzü damdan çıxarıb yol hazırlamağa başlayır. Bunu görən

¹ **Çarvadar** – keçmişdə Talış dağlarında minik at və öküzdən imiş. Dağlarda at və öküz ilə yükü, adamı aparıb gətirənlərə çarvadardeyilirdi.

² **Qala bazarı** – keçmişdə Masallıya Qala bazarı dəxi deyilirdi. İndi Masallıdan 5 kilometrə gün batan tərəfdən olan Ərkivan kəndi üstündə köhnədə olan bir Qalanın uçuqları müşahidə olur. Qala 3 kilometrə kvadrat sahəni tutur. Rəvayətə görə əvvəl bazar o qalada olurmuş. Sonra bazar Diga kəndinə və axırda da Masallıya köçür, ona görə Masallıya Qala bazarı da deyilir.

³ **Zumhar** – talişca “zımistonə harde” sözünün qısaltılmışıdır. Qış yeməyi deməkdir. İl yeməyi mənasındadır.

Mərcan xirdacığla qucağında təəccüblə ərinin qabağını kəsir:

— Ay kişi dəli zad olmamışan ki, belə bir havada da düşmək olar? Hələ bu gün sabah birtəhər dolanarıq. Azca urfaliq¹ unumuz var. Ondan sonra Allah özü kərimdir. Sən Allah yola çıxma, deyir.

Siyab ona mane olmaq istəyən Mərcanı itələyir. Mərcan qapı yanına çəkilib ağlayır. Siyab bunu görür. Ovqatı bir də təlx olur, hərəkətindən peşman olur. Mərcana sarı gedir. Uşağı onun qucağından alır, öpür Mərcanın yanında dayanan xırda oğlunu da öpür.

Bu zaman nazlı Ceyran da kümənin qapısında görünür. Siyab qucağındakı uşağı anasına verərək bu dəfə Ceyranı bərk-bərk qucaqlayıb öpür. Bu vaxt göydən qarlar lapar-lapar² yerə ələkdən tabağa un tökülen kimi tökülürmüş. Siyab xurcunu öküzün dalına alıb dirək dibindən ağacını alır. Öküz qabağına salır.

Bir su içimdə yağan qarların dalında gözdən itərək qayadan tökülür. Bu zaman Mərcan gözlərinin yaşını silərək ağlayan uşaqlarını ovundurmağa başlayır.

Xülasə Siyab gəlib Qala bazарına çatır. Orda bir-iki gün gəzir. Dağa gedəsi yük axtarır. Orda yük tapa bilməyir və ləngidiyinə görə çox darıxır.

Axırda bir alverçinin dağ kəndlərinin birinə gedəsi yükünü əlacsızlıqdan ucuz qiymətə aparmağa razı olur. Yük sahibindən Siyab bu başda kirayənin yarısını istəyir. Yük sahibi isə kirayənin bir qədərini verib qalanını o başda verəcəyini söyləyir. Siyab aldığı pula un alıb xurcunu doldurur. Bir az da çörək alıb öküzü yüklədikdən sonra dağa yola düşür. Yük çox olur. Öküz ayağı ağır olur. Bir az

¹ Urfa – ocaqda bişirilən xırda çörəyə deyilir. Buna bəzi yerlərdə fətir də deyilir.

² Lapar-lapar – qara məxsus olan sözdür, yəni böyük-böyük, topar-topar.

gedəndən sonra daqlara çathaçatda gün lap əyilir, hava qaralır. Öküz yorulur. Siyab özü də yorulur. Yoxuş onların ayaqlarının altında hey uzanır qurtarmır.

Yorğun öküz yoxusu yıxıla-yıxıla qalxır. Siyab özü də yükün bir tərəfindən tutub yükü qalxızmaqla öküzünə kömək eləyirmiş. Yoxuş uzandıqca Siyab gildə çətinliyə düşürmüş. Siyab öküzü hayladıqca oxuyub dolu ürəyini boşaldırmış.

İndi görək Siyab oxuyub öküzünü necə haylayırmış:

Ağır dağdır Dənbəlov¹
Qalx öküzüm ho-ha-ho

Bir az da güc vur
Bizi yel qovur,
Əllərim dovur
Qalx öküzüm ho-ha-ho.

Yükün ağırdır
Səni ağırdır?
Yiyən fağırdır
Qalx öküzüm ho-ha-ho.

Budur əhdimiz?
Qara baxtımız
Kasıb taxtımız
Qalx öküzüm ho-ha-ho.

Belədir dövran
Ölər hər zaman,

---

¹ **Dənbəlov** – Masallıdan 10 kilometr günbatana olan bir uca təpəsi çiplaq, ətrafi qalın meşələrlə örtülü bir dağdır.

Fələkdən uman,
Qalx öküzüm ho-ha-ho.

On ildir tamam
Mən səhər axşam
Sənə yoldaşam
Qalx öküzüm ho-ha-ho

Rəhm elə mənə
Görək bir genə
Axırımız nə
Qalx öküzüm ho-ha-ho

Ev yalavacdır
Uşaqlar acdır
Bizə umacdır¹
Qalx öküzüm ho-ha-ho.

Qalib nigaran,
Qara göz ceyran
Tez ol ay aman
Qalx öküzüm ho-ha-ho
Ağır dağdır Dənbəlov.

Xilasa, ağır əziyyətlərlə Siyab gecə yarı kirayə ilə apardığı yükü Zenonu² kəndinə gətirir. Yükü orda boşaldıqdan sonra yorğunluğuna baxmayaraq evlərinə qayıdır. Şiddətli külək əsirmiş, öküzün üstündə xırda unla dolu bir xurcun özü də öküzün dalınca yeriyirmiş. Səhərə yaxın

---

¹ **Umac** – burda möhtac, ümmüd mənasında işlənir. Umac adlı bir də xaşıla oxşar yemək var.

² **Zenonu** – Masallıdan təxminən 15-20 kilometr gün batanda indi Zuvand rayonuna baxan bir kənd adıdır.

gəlib qapılarına çatır. Öküzü küməyə salıb əlində un xurcunu qapını döyür. Mərcan qapını açır və ərini görcək ağlamağa başlayır.

- Arvad, yenə nə olub, budur un gətirmişəm, dediydə:
- Qaragöz Ceyranın öldü. – Mərcan demiş.

Benava¹ Siyabın əlindən un xurcunu ordaca sürüşüb düşmüş.

Siyabın candildən sevdiyi qaragöz Ceyran kızı acıdan ölmüş. Siyabın göz yaşları onun yorğunluqdan sonra istirahəti olmuş.

Bəli, oğlum, keçmişdə yoxsul dağlıların yaşayışı belə keçirdi.

---

¹ **Benava** – binəva, yazılıq, köməksiz deməkdir.

Ney şikəstəsi

*Sözləri el tərzində Aslanlı Kazım
tərəfindən yazılmışdır*

Göydə gün çıl-çıraqdır
Yerdə güllər qonaqdır,
Yarım gedən ha çağdır,
Soraq verin bülbüldən
Bülbüldən-bülbüldən-bülbüldən.

Bu ellər sərin ellər
Vurar meh əsər yellər
Dərdimi qanar mənim
Aşiq olan gönüllər
Gönüllər-gönüllər-gönüllər.

Gül açar sarmaşıqlar
Bağçanı yaraşıqlar
Ərzimi yara desin
Saz söhbətnən aşıqlar
Aşıqlar-aşıqlar-aşıqlar.

Gəmi suda yan alar
Yar görünər can alar
Mənim sona köylümü
Dərdə salıb sonalar
Sonalar, sonalar, sonalar.

Xoş getdin

Gəlin köçərkən qız anasının oxuduğu mahni

Xəbər gəldi mən ağ baxta,
Qızım səni yola salam,
Dayından urusxat¹ alam,
Get səni saxlasın Tarım²,
Qızım xoş getdin, xoş getdin,
Əcəb ellərə tuş getdin.

Oğullu-qızlı olasan,
El olasan ellər basan,
Xəcalətli olmayasan,
Get səni saxlasın Tarım,
Qızım xoş getdin, xoş getdin,
Əcəb ellərə tuş getdin.

Cer-cehizin vurmuş yükə,
Cilovdarın³ çəkə-çəkə,
Karvanın çıxacaq dikə,
Get səni saxlasın Tarım,
Qızım xoş getdin, xoş getdin,
Əcəb ellərə tuş getdin.

---

¹ Urusxat – izin.

² Tarım – Tanrıım.

³ Cilovdar – atı yüksəyindən tutub çəkə-çəkə aparan.

Keçmiş uşaq nəğməsi

Sağsağan ay sağsağan
Ağacımı dəlmə aman.
Ağacım mənə yarpaq verər
Yarpağı verrəm qoça.
Qoç mənə quyruq verər.
Quyruğu verrəm nənəmə
Kökə verər nənəm mənə.
Kökəni verrəm mollaya
Molla mənə dərs verər
Dərsi verrəm Allaha
Allah mənə ömür verər.
Qarılara ölüm verər
Gəlinlərə toyuq verər.

* * *

Bir evdə ağlaram bir evdə gülləm
Bir evdə gözümün yaşını silləm
İstəkli yarıma çatınca Allah
Saralıb solaram dərdindən ölləm.

Gəl al məni yar, yar

Oturmuşdum saat vurdu on iki, yar
Sənə qurban olum uçxoladakı¹ yar
Sən qayır papruzuy mən qoyum otu, yar

Gəl al məni yar, yar,
Çıxaq düzə yar, yar.

Qalanın dibində qırğı səslənir, yar
Qoyunun altında quzu bəslənir, yar
Yar yarı görəndə çox həvəslənir, yar

Gəl al məni, yar, yar,
Çıxaq düzə yar, yar.

Qaradır qaşların, gəndir arası, yar,
Yarın mənə dəysin dərdi-bəlası, yar
Özgə deyil öz əmimin balası, yar

Gəl al məni, yar, yar,
Çıxaq düzə yar, yar.

Qaynanamın adı Mahıdır-Mahı yar,
Qaynanamı tutsun gəlinlər ahı, yar
Alníma düzülüb yüz əlli şahı, yar

Gəl al məni, yar, yar,
Çıxaq düzə yar, yar.

---

¹ **Uçxola** – şkola sözdür.

Qaynanamı bağda ilan vureydi, yar
Baldızıma Quran qənim oleydi, yar
Qaynatama Məkkə qismət oleydi, yar

Gəl al məni, yar, yar,
Çıxaq düzə yar, yar.

Qaynanam bişirib fətir işləməz – yar
Qonşular da diyər gəlin işləməz ^{Pəndərməy}ar
Qaynatam eşitsə məni istəməz – yar

Gəl al məni yar-yar
Çıxaq düzə yar-yar.

Qaynana-qaynana məndən az danış – yar
Altına qoymuşam güllü-naz balış – yar
Oğlun evə gəlir köpək az danış – yar

Gəl al məni yar-yar
Çıxaq düzə yar-yar.

Qaynanam oləndə üç gün ağlaram – yar
Şiş götürüb dabanını dağlaram – yar
Mafasına¹ köpək-küçük bağlaram – yar

Gəl al məni yar-yar
Çıxaq düzə yar-yar.

Gedin deyin qaynanamın üzünə - yar
Külü töksün ölüsünün gözünə - yar
Mən gəlincə ev ayırsın özünə - yar

---

¹ **Mafa** – tabut.

Gəl al məni yar-yar
Çıxaq düzə yar-yar.

Qaynana qaynana atım daşını – yar
Mərdəşir¹ verim kilkə başını – yar
Oruslara verim xeyrat aşını – yar

Gəl al məni yar-yar
Çıxaq düzə yar-yar.

Qapının dalında salam verirəm – yar
Müştüyü doldurub yara verirəm – yar
Ağam izin versə özüm gələrəm – yar

Gəl al məni yar-yar
Çıxaq düzə yar-yar.

Lənkəran yolları “truşkə”² yolu – yar
Tacir oğlu gəlir cibləri dolu – yar
Tərəziyə verrəm əskinaz pulu – yar

Gəl al məni, yar, yar,
Çıxaq düzə yar, yar.

---

¹ Mərdəşir – ölüyuan.

² Truşkə-troyka – bir cürə arabadır – at arabası.

Bala yarın mənəm mən

Gedəndə ağlaram, gələndə gülləm
Bala yarın mənəm mən.
Yar sənin qədrini mən indi billəm
Bala yarın mənəm mən.
Dərdinnən solaram, sarallam ölləm
Bala yarın mənəm mən.

De gəl-gəl gülüm gəl
De gəl-gəl mirzəm gəl
Əyər yar mənəmsə qoy sənin olsun
Balam yar, sən deyən olsun.

İki gəmi gəlir biri dumandan
Bala yarın mənəm mən.
Mənim köylüm istər xara tumandan
Bala yarın mənəm mən.
Yarımı öyrədən olsun imandan
Bala yarın mənəm mən.

De gəl-gəl gülüm gəl
De gəl-gəl mirzəm gəl
Əgər yar səninsə qoy mənim olsun¹
Balam sən deyən olsun, oxu

Qalanın dibində halay eylərəm
Bala yarın mənəm, mən

---

¹ O misra üç cür oxunur:

- a) Əgər yar mənəmsə qoy sənin olsun.
- b) Əgər yar mənimsə qoy sənin olsun.
- d) Əgər yar səninsə qoy mənim olsun.

Gedənə gələnə soraq eylərəm
Bala yarın mənəm, mən
Bacısı göyçəkdir qonaq eylərəm
Bala yarın mənəm, mən

De gəl-gəl, gülüm gəl
De gəl-gəl mirzəm gəl.
Əgər yar səninsə qoy mənim olsun
Bala yar sən diyən olsun.

Gecənin yarısı bir para püstə
Bala yarın mənəm mən
Üstünü sən çıxart gəl sinəm üstə,
Bala yarın mənəm mən
Yar hər nə istəsə de gözüm üstə,
Bala yarın mənəm mən

De gəl-gəl, gülüm gəl
De gəl-gəl gülüm gəl
Əgər yar səninsə qoy mənim olsun
Bala yar sən diyən olsun.

Qaladan-qalaya, nar yemək olmaz,
Balam yarın mənəm, mən
Bu gələn sonaya söz demək olmaz,
Balam yarın mənəm, mən
Hər üzü göyçəyə yar demək olmaz,
Balam yarın mənəm, mən

De gəl-gəl, gülüm gəl
De gəl-gəl, mirzəm gəl
Əgər yar səninsə, qoy mənim olsun
Bala yar, sən deyən olsun.

İki gəmi-gəlir dımdıx-ha-dımdıx,
Bala yarın mənəm, mən
Birində şahpalud, birində fındıx,
Bala yarın mənəm, mən
Yar mən için alıb ilbizi sandıx
Bala yarın mənəm, mən

De gəl-gəl, gülüm gəl
De gəl-gəl, mirzəm gəl
Əgər yar mənim sə qoy sənin olsun
Balam yar sən diyən olsun.

Küçəni süpürdüm səpdim noğulu
Bala yarın mənəm mən
Atamın, anamın sevdagər oğlu
Bala yarın mənəm mən
Sevdagərdən gəlir əmim oğlu
Bala yarın mənəm mən

De gəl-gəl, gülüm gəl
De gəl-gəl, mirzəm gəl
Əgər yar mənim sə qoy sənin olsun
Balam yar sən diyən olsun.

Gecənin yarısı bir para xurma,
Bala yarın mənəm, mən
Yanında əyləşib bir bığı burma,
Bala yarın mənəm, mən
Səni and verirəm yanımdan durma,
Bala yarın mənəm, mən

De gəl-gəl gülüm gəl
De gəl-gəl gülüm gəl.

Əgər yar mənim sə qoy sənin olsun
Balam yən diyən olsun.

Lampanı yandırdım
Bala yarın mənəm mən
Öpüşü vercəyin çəkildim geri,
Bala yarın mənəm mən
Öpüş əvəzinə öpüş ver bəri,
Bala mənəm mən

De gəl-gəl, gülüm gəl
De gəl-gəl, mirzəm gəl
Əgər yar mənim sə qoy sənin olsun
Balam yən diyən olsun.

Nə baxıb durursan boylanıb yenə,
Bala yarın mənəm mən
Açgöz baxmaginən yarın evinə,
Bala yarın mənəm mən
Tez olan tez keçər ixtiyarına,
Bala yarın mənəm mən

De gəl-gəl gülüm gəl
De gəl-gəl mirzəm gəl
Əgər yar mənəmsə qoy sənin olsun
Balam yən diyən olsun.

Noleydi yar burdan ləzzət aleydi,
Bala yarın mənəm mən
Dənbəlov dağında bir yurd saleysi,
Bala yarın mənəm mən
Bu səfali yerlər bizə qaleydi,
Bala yarın mənəm mən

De gəl-gəl, ağaç gəl
De gəl-gəl mırzəm gəl
Əgər yar mənəmsə qoy sənin olsun
Balam yar sən diyən olsun.

Ağam xan otağında

Ağam xan otağında
Mirzəm xan otağında
Bir dəstə gül açılıb
Qardaşın otağında

}
(Döndərmə)

Əlimdə var bağlama – ağam xan otağında
Mən gedirəm ağlama – ağam xan otağında
Gedirəm genə gəlləm
Yadlara bel bağlama.

(Döndərmə oxunur)

Yeri-yeri gəlirəm – ağam xan otağında
Qolumu düyməlirəm – ağam xan otağında
Aç qoynuvu mən girim
Əsgərlikdən gəlirəm.

(Döndərmə oxunur)

Kəklik qayada yatar, ağam xan otağında
Vurular qana batar, ağam xan otağında
Xoş qardaşın halına,
Bir gün yarına çatar.

(Döndərmə oxunur)

Simavar qoşa gəldi, ağam xan otağında
Qaynadı coşa gəldi, ağam xan otağında
Qardaş sənin toy işin,
Nə hasand başa gəldi.

(Döndərmə oxunur)

Oğlan adın Yaqubdur, ağam xan otağında
Gün daqlara doğubdur, ağam xan otağında
Sən yollayan üzüklər,
Barmağımı boğubdur.

(Döndərmə oxunur)

Yeri-yeri işim var, ağam xan otağında
Zərgərdə gümüşüm var, ağam xan otağında
Evdə qaynanam kimi,
Mürdəşir yumuşum var.

(Döndərmə oxunur)

Qaynatam xoş kişidir, ağam xan otağında
Baldızım lap yaxşıdır, ağam xan otağında
Bir ölmüş qaynanam var,
Gəlinə daş daşdır.

(Döndərmə oxunur)

Ağan özünə dəyər, ağam xan otağında
Başı gözünə dəyər, ağam xan otağında
Yeriyəndə saqqalı,
Qurşaq dizinə dəyər.

(Döndərmə oxunur)

Əzəldən eşitmışdım, ağam xan otağında
Beləsin görməmişdim, ağam xan otağında
Mən evdə oturmaqdan
Saralıb dərdə düşdüm.

(*Döndərmə oxunur*)

Yar sevdim uzaq eldir, ağam xan otağında
Qara göz qara teldir, ağam xan otağında
Masallının qızları
Uca boy incə beldir.

(*Döndərmə oxunur*)

İlan vursun qocanı, ağam yar otağında
Qurtarsın kaftar canı, ağam yar otağında
Cavan canım əlindən
Olub pişik sıçanı.

(*Döndərmə oxunur*)

Almanı alma gəlin

*Gəlin oğlan evinə köçən zaman qız evi
gəlin üçün bu tipli mahni oxuyardı*

Almanı alma gəlin, almanı alma gəlin
Al, yerə salma gəlin, almanı alma gəlin
Evlərdə çox söz olar, almanı alma gəlin
Ürəyinə salma gəlin, almanı alma gəlin

Almanı al, almanı al, almanı al, almanı alma gəlin –

(*Döndərmə*)

Bu yol yolluğa gedər, almanı alma gəlin
Ucu bolluğa gedər, almanı alma gəlin
Atdanıb Mirzə qardaş
Yenə qulluğa gedər.

(*Döndərmə*)

Su gələr, bəndə dəgər, almanı alma gəlin
Kəkil kəməndə dəgər, almanı alma gəlin
Səndəki o zabitə¹,
Çəmən bu kəndə dəgər

(*Döndərmə*)

Gəlin gəldi xan gəldi, almanı alma gəlin
Evləri yışan gəldi, almanı alma gəlin

---

¹ **Zabitə** – vüqar.

Əlində iti ülgüt,
Başımızı qırxan gəldi .

(*Döndərmə*)

Otur ağır, gəl batman, almanı alma gəlin
Sənə atarlar katman, almanı alma gəlin
Gəlin yaman bəladır,
Qonşular diyən zaman

(*Döndərmə*)

Diyəllər çox-çox gəlin, almanı alma gəlin
Hayasızdır çox gəlin, almanı alma gəlin
Şapatlar qaynanasın,
Sənə dəyməz ox gəlin.

(*Döndərmə*)

Ay gəlin, gözüm gəlin, almanı alma gəlin
İşlərəm özüm gəlin, almanı alma gəlin
Neyləsin qaynanası,
Tənbəldir bizim gəlin.

(*Döndərmə*)

Gəlin savaşa qoçdur, almanı alma gəlin
Gəlinə sevinc xoşdur, almanı alma gəlin
Bir az başdan qovraqdır,
Bir az da dildən boşdur.

(*Döndərmə*)

Bu gecə

*Gəlin oğlan evinə köçən zaman
qız evi gəlin üçün bu tipli mahnilar oxuyardı*

Yaxşı yol, yaxşı qız, bizə qonaqdır
Burdan köçən nərgizə, yolu iraqdır
Çox bəxtəvər qızları, bizə qonaqdır
Köçürtmək düşür bizə, yolu iraqdır
Bu gecə xanım bacı bizə qonaqdır
Sabahdan gəlin gedir yolu iraqdır

Bildirçin havadadır, bizə qonaqdır
Əlçatmaz yuvadadır, yolu iraqdır
Bəxtəvər gəlin köçür, bizə qonaqdır
Bir əlim duvadadır, yolu iraqdır
Bu gecə xanım bacı bizə qonaqdır
Sabahdan gəlin köçür yolu iraqdır

Bildirçinəm uçmuşam, bizə qonaqdır
Yar bağına düşmüşəm, yolu iraqdır
Uzağa gəlin köçən, bizə qonaqdır
Gəlinlə dost düşmişəm, yolu iraqdır
Bu gecə xanım bacı bizə qonaqdır
Sabahdan gəlin köçür yolu iraqdır

Evləri Alvadıda¹, bizə qonaqdır
Qızı vermişik yada, yolu iraqdır
Şirin olsa yad oğlu, bizə qonaqdır
Nə gərək ana-ata, yolu iraqdır

---

¹ **Alvadı** – Masallıda kənd adıdır.

Bu gecə xanım bacı bizə qonaqdır
Sabahdan gəlin gedir yolu iraqdır

Gəmilər yola düşür, bizə qonaqdır
Dost üzlərnən görüşür, yolu iraqdır
Həmişə sənnənən gəzən, bizə qonaqdır
Qız sənnənən ayrı düşür, yolu iraqdır
Bu gecə xanım bacı bizə qonaqdır
Sabahdan yola düşür yolu iraqdır

Bicarda çəltik göydür, bizə qonaqdır
On gündür burda toydur, yolu iraqdır
Bir qəşəng yar sevmişəm, bizə qonaqdır
İncə bel, uca boydur, yolu iraqdır
Bu gecə xanım bacı bizə qonaqdır
Sabahdan gəlin gedir yolu iraqdır

Su gəldi bürüdü yolların

Toy mərasimində gəlin üçün oxunan mahnı

Toy elə gəlim toya, su gəldi bürüdü yolların ay gəlin
Qurbanam belə boy'a, su gəldi bürüdü yolların ay gəlin
Bu gün gördüyüüm yarı, su gəldi bürüdü yolların ay gəlin.
Dahi görmərəm ola?

Su gəldi bürüdü yolların ay gəlin   }
Kağızdan ağıdır qolların (ay) gəlin   } (*Döndərma*)

Yarım gedib yaylağa, su gəldi bürüdü yolların ay gəlin
Mən qurbanam qaynıma, su gəldi bürüdü yolların ay gəlin
Çöldə başın ağrıs'a, su gəldi bürüdü yolların ay gəlin.
Yolla gəlsin yanına.

(*Döndərma*)

Əlində cecim¹ tovlar, su gəldi basdı yolların ay gəlin
Gördüm yar bulutovlar, su gəldi basdı yolların ay gəlin
Gəlirsən ertədən gəl, su gəldi basdı yolların ay gəlin.
Qardaş adam buxovlar.

(*Döndərma*)

Ağ dəvənin gözləri, su gəldi basdı yolların ay gəlin
Yerə gəlməz dizləri, su gəldi basdı yolların ay gəlin
Bu ayamın qızları, su gəldi basdı yolların ay gəlin.
Kəbin kəsir özləri.

---

¹ **Cecim** – tüksüz xalça, o cürə mal bağlamaq için kəndir də hörür'lər.

(Döndərmə)

Qar yağar kəpək kimi, su gəldi büründü yolların ay gəlin
Qız gəzər ipək kimi, su gəldi büründü yolların ay gəlin
Cahillər gənnən baxar, su gəldi büründü yöllərin ay gəlin.
Leş yemiş köpək kimi.

(Döndərmə)

Ələk ələyə dönsün, su gəldi büründü yöllərin ay gəlin
Unlar kəpəyə dönsün, su gəldi büründü yöllərin ay gəlin
Var olsun dostlarımız, su gəldi büründü yöllərin ay gəlin.
Düşmən köpəyə dönsün.

(Döndərmə)

Aya bax necə gedir, su gəldi büründü yöllərin ay gəlin
Yorulub gecə gedir, su gəldi büründü yöllərin ay gəlin
Qardaşın gül boyuna, su gəldi büründü yöllərin ay gəlin.
Başlarda xonça gedir.

(Döndərmə)

Aya bax necə gedir
Yorulub gecə gedir
Qurban olum qardaşa
Yazılən Haca gedir.

(Döndərmə)

Qız kəmərin bağlama

Yağış yağar şarıldar, qız kəmərin bağlama
Bağçada gül xarıldar, qız kəmərin bağlama
Qardaş ova çıxanda, qız kəmərin bağlama
Üzəngisi parıldar, qız kəmərin bağlama

Qız kəmərin bağlama }
Yarım gələr ağlama } (*Döndərmə*)

Ay çıxdı bizə düşdü, qız kəmərin bağlama
Sürmələr gözə düşdü, qız kəmərin bağlama
Heç ayrılıq yox idi, qız kəmərin bağlama
Ayrılıq bizə düşdü, qız kəmərin bağlama

(*Döndərmə*)

Yağış ağır, nəm cilər, qız kəmərin bağlama
Qapıdadır elçilər, qız kəmərin bağlama
Atam deyir gəl apar, qız kəmərin bağlama
Anam deyir qaç qutar, qız kəmərin bağlama

(*Döndərmə*)

Bağça bar üstdən gəlir, qız kəmərin bağlama
Heyva nar üstdən gəlir, qız kəmərin bağlama
Bu şoğərib mahnilar, qız kəmərin bağlama
Hamı yar üstdən gəlir, qız kəmərin bağlama

(*Döndərmə*)

Yarın pələməsinə, qız kəmərin bağlama
Ceyran gəlir səsinə, qız kəmərin bağlama
Belə həvəsim gəlir, qız kəmərin bağlama
Çıxam yollar üstünə, qız kəmərin bağlama

(Döndərmə)

Yağış yağar həmişə, qız kəmərin bağlama
Quşlar dolar qamışa, qız kəmərin bağlama
Sönməyə su tapılmaz, qız kəmərin bağlama
Yarı için yanmışa, qız kəmərin bağlama

(Döndərmə)

Qızıl iynənin sapı, qız kəmərin bağlama
Görükür bizim qapı, qız kəmərin bağlama
Yarı yordan eyliyən, qız kəmərin bağlama
Dilənsin qapı-qapı, qız kəmərin bağlama

(Döndərmə)

Bundan uzaqdır göllər, yar kəmərin bağlama
Dəstirimə yet ellər, qız kəmərin bağlama
Dəstirin qara gəlsə, qız kəmərin bağlama
Genə gəl burdan evlən, qız kəmərin bağlama

(Döndərmə)

Qara at qaçıdı gəldi, qız kəmərin bağlama
Yüyənin açdı gəldi, qız kəmərin bağlama
Xanımlara müştuluq, qız kəmərin bağlama
Bəylər barışdı gəldi, qız kəmərin bağlama

(Döndərmə)

Gəl məni burdan al yar, qız kəmərin bağlama
Ağır dərtdərdən qurtar, qız kəmərin bağlama
Sən mənim vəfalımsan, qız kəmərin bağlama
Bəfasız yarın atar, qız kəmərin bağlama

(Döndərmə)

Masallıda bağım var, qız kəmərin bağlama
Bağda göy yaprağıım var, qız kəməri bağlama
Genə yar bizə gəlir, qız kəmərin bağlama
Təzə bir sorağıım var, qız kəmərin bağlama

(Döndərmə)

Günü

Ay çini boşqab, çini neylər mənə }
Yarım yar olsa günü neylər mənə } (Döndərma)

Ay bu gələn yar oleydi, ay çini boşqab, çini neylər mənə
Ay əlində tar oleydi, ay çini boşqab, çini neylər mənə
Ay ikimiz bir otağda, ay çini boşqab, çini neylər mənə
Ay yerimiz dar oleydi.

(Döndərma)

Ay Dəmbalov dağımsan sən, ay çini boşqab, çini neylər mənə
Ay gül açan bağımsan sən, ay çini boşqab, çini neylər mənə
Ay günü qara tikandır, ay çini boşqab, çini neylər mənə
Ay kolda yarpağımsan sən.

(Döndərma)

Ay gününün üzü yansın, ay çini boşqab, çini neylər mənə
Ay yerə girib utansın, ay çini boşqab, çini neylər mənə
Ay yara, bir yar olar, ay çini boşqab, çini neylər mənə
Ay günü təklifin qansın.

(Döndərma)

Ay günü günüm olasan, ay çini boşqab, çini neylər mənə
Ay günüm kimi solasan, ay çini boşqab, çini neylər mənə
Ay günümü qara gətdin, ay çini boşqab, çini neylər mənə
Ay qara yerə dolasan¹.

---

¹ Bu “dolasan” çox vaxt “girəsən” sözü ilə əvəz olunur.

(Döndərmə)

Ay günü zibilə dön sən, ay çini boşqab, çini neylər mənə
Ay topal ol şilə dön sən, ay çini boşqab, çini neylər mənə
Ay mənə sən neyliyərsən, ay çini boşqab, çin neylər mənə
Ay istirsən filə dön sən.

(Döndərmə)

Ay gündən günüm yoxdur, ay çini boşqab, çini neylər mənə
Ay günü tək itim yoxdur, ay çini boşqab, çini neylər mənə
Ay yara dil verə bilməz, ay çini boşqab, çini neylər mənə
Ay günü ağızı nə p....

(Döndərmə)

Ay günlər gün görməsin, ay çini boşqab, çini neylər mənə
Ay yava, yava hürməsin, ay çini boşqab, çini neylər mənə
Ərrərin qılığına, ay çini boşqab, çini neylər mənə
Atasının girməsin.

(Döndərmə)

Ay günü aldın yarımı, ay çini boşqab, çini neylər mənə
Ay əldən ixtiyarımı, ay çini boşqab, çini neylər mənə
Ay bir yar qoy mənim olsun, ay çini boşqab, çini neylər mənə
Ay sənə verrəm varımı.

(Döndərmə)

Ay bu dağlar olmiyeydi, ay çini boşqab, çini neylər mənə
Ay saralıb solmiyeydi, ay çini boşqab, çini neylər mənə

Ay dünyada hər şey oleydi, ay çini boşqab, çini neylər mənə
Ay günülük olmiyeydi.

(*Döndərmə*)

Bizə gəldi bir qonaq, ay çini boşqab, çini neylər mənə
Ay qonaq yedi qayğanaq, ay çini boşqab, çini neylər mənə
Ay günlərə davam düşdü, ay çini boşqab, çini neylər mənə
Ay arada sindi çanağ.

(*Döndərmə*)

Ay oxu atmasın günün,
Ay küfrə batmasın günün
Ay məni sondan eylədi,
Ay sona¹ çatmasın günüm.

(*Döndərmə*)

---

¹ **Son** – evlad.

Həsiri basma

Yar için toxuduğum, həsiri basma, dolan gəl
Mahnisin oxuduğum, həsiri basma, dolan gəl
Yar evin yaraşığı, hay
Gülü buruq buruğun, hay, həsiri basma dolan gəl

Dolan gəl, dolan gəl, dolan gəl. (*Döndərmə*)

Dolayı gəl dolayı, həsiri basma dolan gəl
Süpürmüşəm sarayı, həsiri basma dolan gəl
Qurtarmağa az qalib, hay
Gözlərəm taza ayı, hay, həsiri basma dolan gəl.

(*Döndərmə*)

Yarım vəfali yardımır, həsiri basma dolan gəl
Seyri-səfası vardır, həsiri basma dolan gəl
Vurduğum butaların, hay
Hələ gülləri xardır – hay, həsiri basma dolan gəl

(*Döndərmə*)

Gəl saçını hörüm mən, həsiri basma dolan gəl
Bir-bir bəndin vurum mən, həsiri basma dolan gəl
Nə istirsən qanmıram, hay,
Yovuq gəl bir, görüm mən, hay – həsiri basma dolan gəl

(*Döndərmə*)

Dağlarda yovşan əkdirim, həsiri basma dolan gəl
Yovşana şana çəkdirim, həsiri basma dolan gəl

Toxuduğum həsirə, hay,
Candan nişanə çəkdim, hay, həsiri basma dolan gəl

(Döndərmə)

Tuteydim əlindən yar, həsiri basma dolan gəl
Dəreydim gülündən yar, həsiri basma dolan gəl
Oxuyuram həsirə, hay,
O şirin dilindən yar, hay, həsiri basma dolan gəl

(Döndərmə)

Qaşqaldaqlar¹ səs eylər, həsiri basma dolan gəl
Səs eylər həvəs eylər, həsiri basma dolan gəl
Həsirin üstündə yer, hay,
İkimizə bəs eylər, hay, həsiri basma dolan gəl

(Döndərmə)

Sıllıclar² ləkdə gəzər, həsiri basma dolan gəl
Dimdik vurar dəm üzər, həsiri basma dolan gəl
Mən toxuduğum həsir, hay,
Yar otağını bəzər, hey, həsiri basma dolan gəl

(Döndərmə)

Dağları gəzərəm mən, həsiri basma dolan gəl
Gülləri əzərəm mən, həsiri basma dolan gəl
Sənin hər üzünə yar, hay,
Dinmərəm, dözərəm mən, hay, həsiri basma dolan gəl

---

¹ **Qaşqaldaq** – ördək boyda çöl quşudur.

² **Sillc** – quş adı.

(*Döndərmə*)

Ay yar üzü ağ ol sən, həsiri basma dolan gəl
Cannan, başdan sağ ol sən, həsiri basma dolan gəl
Bir gecəlik nə olar, hay,
Bizdə gəl qonaq ol sən, hay, həsiri basma dolan gəl

(*Döndərmə*)

Sular gələr lillənər, həsiri basma dolan gəl
Bağça bağlar güllənər, həsiri basma dolan gəl
Uzağdan gəl danışma, hay,
Yarım mənə dillənər, hey, həsiri basma dolan gəl

(*Döndərmə*)

Meşəkdə¹ meşə sallam, həsiri basma dolan gəl
Gəlmərəm orda qallam, həsiri basma dolan gəl
Amanın günüdür yar, hay,
Sənin qadanı allam, hey, həsiri basma dolan gəl

(*Döndərmə*)

---

¹ **Meşək** – Masallıda İslı kəndi yaxınlığında dağdır.

Anam mənə gül ağlar

Anam mənə gül ağlar
Şal alıb belimə bağlar

Evləri Tərtər üstdə
Tər yorğan örtər üstə.
Yarın çuxası bizdə
Görək nə örtər üstə.

(*Döndərmə*)

Əzzinəm gül-gülə
Gül əkdirim gülə-gülə.
Canımı alma gülüm
Üzümə gülə-gülə.

(*Döndərmə*)

Yaylığım para-para
Parasın yel apara.
Yad oğlu mənim neyim
Onu yad sel aparar.

(*Döndərmə*)

Su gəlir lülə-lülə
Yar gəlir gülə-gülə.
Yarımın incə belin
Tuteydim qızıl gülə.

(Döndərmə)

Əyləşmişdim özilə.
Düşmən gördü gözilə }
Canımı zaya verdim. } (Döndərmə)
Vəfasız yar sözilə

(Döndərmə)

Alaçığa girmərəm
Saçlarımı hörmərəm.
O bəfasız yarımin
Bir də üzün görmərəm.

(Döndərmə)

Məzrədə¹ uçar ördək
Ləklərdə qaçar ördək.
Bəfasız yar əlindən
Neyləsin naçar ördək.

(Döndərmə)

Qaşqaldağa tor qurma
Çöldə ovuna durma.
O yordan yaralıdır
Sən də bir yara vurma.

(Döndərmə)

---

¹ **Məzrə** – çəltik çölləri – bicarlar.

Ay qala qədim qala
Qızıl gül əkdim qala.
Yarım məndən küsübdür
Yara nə dedim qala?

(*Döndərmə*)

Dənbəlov dağ olasan
Dörd yanı bağ olasan.
Sənə mən necə qiyım
Genə sən sağ olasan.

(*Döndərmə*)

Bu dağlarda qar olmaz
Heyva olmaz, nar olmaz.
Get, səni də sınadım
Səndən mənə yar olmaz.

(*Döndərmə*)

Aşağıdan bir gəmi gəlir

Aşağıdan bir gəmi gəlir otuz iki başdı,
İçində bir qız əyləşib zil qara qaşlı,

Qara gözlü,
Lala üzlü,
Şəkər sözlü

Ürəyimdə nələr çəkirəm, yarım bir bileydi
Canımı dərdə salan tək, çarəmi qileydi,

Qara gözlü,
Lala üzlü,
Şəkər sözlü

Uzaqdanca nə olar ola baxmağınçın bol-bol
Həsrətin çəkdiyim gözümə görünə bir yol

Qara gözlü,
Lala üzlü,
Şəkər sözlü

Xınayaxdı havası

*Gəlin oğlan evinə aparılan dan bir gün əvvəl
xınayaxdı keçirilərkən bu tipli mahnilər oxunardı*

Ay xınanı yaxın dəstinə¹-dəstinə }
Xəbər getsin düşməninə dostuna } (Döndərmə)

Ay xeyir dua qızə verin,
Yollayın oğlan evinə,
Ay başacan versin tarı,
Yaxşı çıxıbdur rastına.

(Döndərmə)

Su gəlir qalxa-qalxa,
Tökülür bizim arxa,
Arxımız ürəkdədir,
Bildirin toyu xalxa,
Dostların gülsün üzü,
Düşmənlər baxa-baxa.

(Döndərmə)

Dəryada su kom vurar,
Su üstə köpük durar,
Ay oğlan bir danadır,
Ay qız gedər bir ev qurar,
Ay oğlanın qiyməti var,
Ay onu da qızlar doğar.

(Döndərmə)

---

¹ Dəst (farsca) – əl.

Nar-nar, nar gilə

Nar-nar, nar gilə
Durun gedək yar gilə } (Döndərmə)

Narıncı tökdüm tasa,
Yarım düşdü tas-vasa,
Dərdimi yara deyin,
Bəlkə yar qulaq asa.

(Döndərmə)

İynə sancdım divara,
Elçi göndərdim yara,
Elçidən cavab olmaz,
Özüm elçiyəm yara.

(Döndərmə)

Məzrədə¹ bostan əkdirim,
Bostana çəpər çəkdirim,
Sənə uşaqlığımızdan,
Bel bağladım, göz dikdim.

(Döndərmə)

Busqularda duran yar,
Çöl keçisi vuran yar,
Mən səninən, andımı,
Gətir içim Quran, yar.

---

¹ Məzrə – çəltik çölləri.

(Döndərmə)

Qurbağalar quruldar,
Ləkdə suyu duruldar,
Ələyim ələnikdir,
Göydə xəlbir fırıldar.

(Döndərmə)

Dağlarda gəzdim səni,
Döşümə düzdüm səni,
Sənə bir gül vermədim,
Nahaxdan üzdüm səni.

(Döndərmə)

Barzəvi¹dən at gəlir,
Belində sovqat gəlir,
Bir öpüş sat yarına,
Gör neçə manat gəlir.

(Döndərmə)

---

¹ **Barzəvi** – Zuvand rayonunda Cəngəmiran kəndi yaxınlığında hündür bir dağdır.

Ağ arxalıq

(1-ci variant)

Ağ arxalıq giyə bilməzsən
Sabun baha, yuya bilməzsən } (Döndərmə)

Un doldurmuşam xurcuna
Yara tapşırmışam cuna
Ümid bağlamışam yuna.

(Döndərmə)

Çit-mit tapılmır bazarda
Kənd batıb qalıb azarda
Günah var mərdimazarda.

(Döndərmə)

Lənkərana ged-gəl yoxdur
Ağalar evində toxudur
Toxlar azdır, aclar çoxdur.

(Döndərmə)

(2-ci variant)

Əsəd bala mirzə yəlləlli
Elçini göndər bizə yəlləlli } (Döndərmə)

Bu dağlarda ceyran gəzər
Gah vaz atar, gah da süzər
Yarın dərdi məni üzər.

(Döndərmə)

Dəryaları aşar gəmim
Ay yolları çasar gəmim
Ay yar için yaşar gəmim.

(Döndərmə)

Ay sarıdan sariyam mən
Ay inanma qarıyam mən
Ay yarımin yarıyam mən.

(Döndərmə)

Ay su gələr dolar nova
Ay dağda çıxar ova
Ay ceyranı qova-qova.

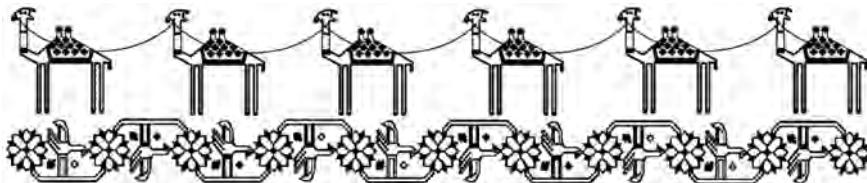
(Döndərmə)

Ay su gələr bağa dönər
Ay dəyirmən sağa dönər
Ay yarım yaylağa dönər.

(Döndərmə)

Ay dağların sonasıyam
Ay dağlara qonasıyam
Ay sən de mən qanasıyam.

(Döndərmə)

BİCAR MAHNILARI

Əsmə sabah yelləri

Əsmə sabah yelləri, hay
Tökmə qızıl gülləri, gülləri } (*Döndərmiş*)

Əsəydim, əsdirəydim, hay
Yolunu kəsdirəydim
Könlünün güllərini, hay
Könlümdə basdırıydım.

(*Döndərmiş*)

Dağlarda tək gəzərəm, hay
Yarı göyçək gəzərəm
Qaraqaş, qaragözlü hay
Qara birçək gəzərəm.

(*Döndərmiş*)

Meşələrə meh gələr
Yarpaqlara şəh gələr
Sevişən dodaqlara
Öpüş kimi beh gələr.

(Döndərmə)

Qərənfilin rəngiyəm, hay
Gözəllərin bəngiyəm¹
İstərəm yar bez alsın, hay
Atlas kimi mən giyəm.

(Döndərmə)

Bulağdan dər yarpızı hay
Dam üstə sər yarpızı
Mən qara gözlünü at, hay
Sev sən o kürən qızı.

(Döndərmə)

Dağlarda sünbül olar, hay
Sünbül olar, gül olar,
Göyçəyin seçib sevən, hay
Göz olmaz, könül olar.

(Döndərmə)

Çöllərdən dərə-dərə hay
Sorağ ver lalələrə
İki dünya bir olur
Qızlar gedəndə ərə.

(Döndərmə)

Qara atın yelini, hay
Keçmə Kürün selini hay

---

¹ **Bəng** – bir bitgi adıdır, ondan anaşa çıxarırlar.

Atam sənə qız verməz, hay
Tökəmə atan elini.

(*Döndərmə*)

Gəldi lək üstə durdu
Əlin belinə vurdu
Naharsız yola saldım
Sarfa başına vurdu.

(*Döndərmə*)

Lənkərana at gedər hay
At gedər xalat gedər
Dostlarımı maştuluq
Yargılə sovqat gedər.

(*Döndərmə*)

Göydən gedən quşa bax,
Qanadı gümüşə bax
Kolxozun bicarında,
Maşında durmuşa bax.

(*Döndərmə*)

Noleydi, a, noleydim, hay
Mən bağçozə doleydim
Göydən gedən oğlanın, hay
Adaxlısı oleydim.

(*Döndərmə*)

Duman aldı dağları hay
Çən büründü bağları
Kolxozun bicarında, hay
Görüb sevmişəm yarı.

(*Döndərmə*)

Bulut göyə ucalır, hay
Əkinə söhbət salır
Sağ olsun Stalini, hay
O qaydımızə qalır.

(*Döndərmə*)

Hörük də saçda gedən hay
Qələmdə qaşda gedən,
Yarılı işdə mənəm, hay
Yarışda başda gedən.

(*Döndərmə*)

Əs ay giləvar

Əs ay giləvar, giləvar,
Ay xoş giləvar, giləvar } (Döndərmə)

Mirzə qardaş seyrə çıxıb, əs ay giləvar, giləvar
Yarı vurub isti yixıb, əs ay giləvar, giləvar
Sular gəlib bənddən axıb, əs ay giləvar, giləvar.

(Döndərmə)

Ay bu yerlər sərin yerlər, əs ay giləvar, giləvar
Ay boy verməz dərin yerlər, əs ay giləvar, giləvar
Ay gətir xəbərin yellər, əs ay giləvar, giləvar.

(Döndərmə)

Ay saçların tel-tel olub, əs ay giləvar, giləvar
Ay düşüb boynuna dolub, əs ay giləvar, giləvar
Ay toyumuz bir il olub, əs ay giləvar, giləvar.

(Döndərmə)

Ay üç ay keçib aradan, əs ay giləvar, giləvar
Ay sənnənə olsun Yaradan, əs ay giləvar, giləvar
Ay sorağ ver mənə yordan, əs ay giləvar, giləvar.

(Döndərmə)

Ay barmağın gümüşdədir, əs ay giləvar, giləvar
Ay zərgarlar hörmüşdədir, əs ay giləvar, giləvar
Ay istidir yar işdədir.

(*Döndərmə*)

Çıxartmışam çuxasını, əs ay giləvar, giləvar
Tər istadıb arxasını, əs ay giləvar, giləvar
Mən açmışam yaxasını.

(*Döndərmə*)

Heyva, narın iyi gəlir, əs ay giləvar, giləvar
Güldən xarın iyi gəlir, əs ay giləvar, giləvar
Sənnən yarın iyi gəlir.

(*Döndərmə*)

De əvvəl hürmət yarıma, əs ay giləvar, giləvar
Apar müzəmmət yarıma, əs ay giləvar, giləvar
Yetirsən töhmət yarıma.

(*Döndərmə*)

Deyinən o neyçin atdı, əs ay giləvar, giləvar
Qara göz yar dərdə batdı, əs ay giləvar, giləvar
Bəfasız bəfasın satdı.

(*Döndərmə*)

(*Bu, son zamanlarda oxunur:*)

Ay bicarda maşın işlər, əs ay giləvar, giləvar
Ay üstündə laçın işlər, əs ay giləvar, giləvar
Ay dağıdıb sıçan işlər

(*Döndərmə*)

Ay bu yerlər kolxoz yeri, əs ay giləvar, giləvar
Ay işdədir traxtoru, əs ay giləvar, giləvar
Ay xoşalla¹ əziz yarı

(*Döndərmə*)

Ay bicarda nişan düşüb², əs ay giləvar, giləvar
Ay mərzdən³ bağa sürüşüb, əs ay giləvar, giləvar
Ay tumçara yarım düşüb

(*Döndərmə*)

Ay işlərəm yarış ilə, əs ay giləvar, giləvar
Ay ölçərəm qarış ilə, əs ay giləvar, giləvar
Ay mətəldir yar iş ilə

(*Döndərmə*)

Dənbəlovda yar ovdadır, əs ay giləvar, giləvar
Atı düzdə buxovdadır, əs ay giləvar, giləvar
Qırqovul qoşa novdadır

(*Döndərmə*)

---

¹ **Xoşalla** – oxşa.

² **Nişan düşüb** – yəni çəltik şitillənməsi başlanıb.

³ **Mərz** – lək arası tir (*hündür arx*).

Yar axşamın çağları

Gələr naçar üstünə
Bizim bicar üstünə
Əyilər işləməyə
Quşlar uçar üstünə.

Yar axşamın çağları
Qolumda qolbaqları } (Döndərmə)

Əlində bel su alar
Göyərən ləkə salar
Şarılıtının səsinə
Özü də heyran qalar.

(Döndərmə)

Arxları qazib durar,
Şitillərə bənd vurar
Sümbül açan ləklərdə,
Külafirəngə¹ qurar.

(Döndərmə)

Yarımındır dədəm, nənəm
Mənə neylər dərdi-qəm
Yanımda şüşə ləkdə
Bir ağız diyər hərdəm.

---

¹ Külafirəngə – Çardağ – uca 4 ağaç üstündə.

(Döndərmə)

Könlüm həvəslənəndə,
Həvəslənərəm mən də,
Əlində soğatınan,
Lək üstə görünəndə.

(Döndərmə)

Bicara yar çıxanda
Döşümə gül taxanda
Gizlənər qız, gəlindən
Mənə narın baxanda.

(Döndərmə)

Ay sona

Təy mərasimində gəlin üçün oxunan mahni

Ay sona, gün getdi, batan yerə,
Ay sona, mələklər yatan yerə
Ay sona, əmiqizi qurban olsun,
Ay sona, əmoğlu yatan yerə.

Ay sona, bizə gəlin olasan
Ay sona, bizim eldə qalasan } (*Döndərmə*)

Ay sona, əmim oğlu Mirağa
Ay sona, nöyüt tökər çırağa
Ay sona, piltəsin uzun eylə
Ay sona, işığ getsin irağa.

(*Döndərmə*)

Ay sona, gün getdi dağ başına
Ay sona, yar örtüb ağ başına
Ay sona, oğlan şamama istər,
Ay sona, dolanar tağ başına.

(*Döndərmə*)

Ay sona, dağdan gəlin gələsən,
Ay sona, duvağı yellənəsən,
Ay sona, qurban olum o günə,
Ay sona, qardaş için gələsən.

(Döndərma)

Ay sona, dağdan endirdim qarı
Ay sona, məcməyə düzdüm narı
Ay sona, küstürdüm yola saldım
Ay sona, ireyhan boylu yarı.

(Döndərma)

Ay sona, simavar qaynar coşar
Ay sona, üstündən fənar aşar,
Ay sona, indiki mirzələrə
Ay sona, incə bel qız yaraşar.

(Döndərma)

Ay sona, getdiyin Bakı olsun,
Ay sona, yara təvəkkül olsun,
Ay sona, yara yaylıq demişəm,
Ay sona, yeri tey xaki olsun.

(Döndərma)

Ay sona, yarı yolladım Xıla¹
Ay sona, qorxuram yar yıxıla
Ay sona, miçətgəni yölleyin
Ay sona, bəlkə yar üstdə qura.

(Döndərma)

Ay sona, ireyhan əkdirim ticə²
Ay sona, cücerdi çıxdı üzə

---

¹ **Xıl** – Masallı rayonunda kənd adıdır.

² **Ticə** – yarı cücermiş.

Ay sona, “qafot” giyən qızları
Ay sona, verirlər min beş yüzə.

(*Döndərmə*)

Ay sona, gül ollam budaqlarda
Ay sona, bitərəm bulağlarda
Ay sona, sənsiz qardaş dolanar
Ay sona, sərgərdan bu dağlarda.

(*Döndərmə*)

Ay sona, başa gül düzə-düzə,
Ay sona, gəl çıxaq bizim düzə,
Ay sona, səni sevən qardaşla,
Ay sona, bəlkə geldik yüz-yüzə.

(*Döndərmə*)

Aman mələk

Halay havası

Göydən gedir iki qarı
Danışırlar zarı-zarı hay canı (m) mələk, mələk
Sizi Allah bizi tarı
Ol bizinən yarı mələk hay canı (m) mələk, mələk.

Aman mələk, hay
Canı(m) mələk-mələk } (Döndərmə)

Göydən gedir quba qazlar
Laçın vurar tükin tozlar hay canı (m) mələk, mələk
Alaçıqdan baxan qızlar
Ol bizinən yarı mələk, hay canı(m) mələk-mələk.

(Döndərmə)

Evlərində var boyana¹
Çuval-çuvala dayana, hay canı(m) mələk-mələk
Qorxuram yarım oyana
Ol bizinən yarı, mələk hay canı(m) mələk-mələk.

(Döndərmə)

Cücəmin qanadı yaşıl
Uça bilmir qaqqıldaşır hay canı(m) mələk-mələk
Cücəmə “zərbab” yaraşır
Ol bizinən yarı mələk, hay canı(m) mələk-mələk.

---

¹ **Boyanı** – Şüvüt kimi bitkidir – çöllərdə olur, dovğaya tökürlər.

(Döndərmə)

Bir evi var, bir eyvanı
Uçuqdur eyvanın yanı hay canı(m) mələk-mələk
Əvvəlki dillərin hanı
Ol bizinən yarı mələk hay canı(m) mələk-mələk.

(Döndərmə)

Göydən gedən qaşqaldaqdır¹
Ayağları qartək ağıdır, hay canı(m) mələk-mələk
Nə qədər ki, yarın sağdır,
Ol bizinən yarı mələk hay canı(m) mələk-mələk.

(Döndərmə)

Evlərinin yanı daşdır
Daşlarının həndi² çasdır, hay canı(m) mələk-mələk
Yar qara göz, qara qaşdır
Ol bizinən yarı mələk hay canım mələk-mələk.

(Döndərmə)

---

¹ **Qaşqaldaq** – bir cürə çöl quşudur (*ördəkdən balaca, qara*).

² **Hənd** – yönəm, təraf.

Əylən gəlin

Təy mərasimində gəlin üçün oxunan mahnı

Əylən gəlin – əylən gəlin
Bizim elin adətini
Öyrən gəlin, öyrən gəlin }
(Döndərmə)

Əlimə qaval almışam əylən gəlin, əylən gəlin
Meylimi yola salmışam, əylən gəlin, əylən gəlin
Yardan yaralıdır canım, əylən gəlin, əylən gəlin
Yar gedib yalqız qalmışam, əylən gəlin, əylən gəlin
Bizim dil ey – farsi dili
Öyrən gəlin, öyrən gəlin.

Ay bu gecə ay doğacaq, əylən gəlin, əylən gəlin,
Ay bacılar oynayacaq, əylən gəlin, əylən gəlin,
Ay bir yaman qaynanam var, əylən gəlin, əylən gəlin,
Ay yarımı qoymayacaq.

(Döndərmə)

Ay gəlin evlər ayrıdır, əylən gəlin, əylən gəlin,
Ay gəlini ev yarıdır, əylən gəlin, əylən gəlin,
Ay uyuşmaq cavanlıqdır, əylən gəlin, əylən gəlin,
Ay uyuşmamaq qarıdır, əylən gəlin, əylən gəlin.

(Döndərmə)

Ay bu evin gəlini sən, öyrən gəlin, öyrən gəlin
Ay yar bəgən elimi sən, öyrən gəlin, öyrən gəlin
Ay can deyib can eşitmək, öyrən gəlin, öyrən gəlin
Ay anla ev dilini sən, öyrən gəlin, öyrən gəlin.

(Döndərmə)

Ay ata evi dar olar, əylən gəlin, əylən gəlin,
Ay qaynanalar kar olar, əylən gəlin, əylən gəlin,
Ay qayguna qalmasalar, əylən gəlin, əylən gəlin,
Ay sənə baxan yar olar, əylən gəlin, əylən gəlin

(Döndərmə)

Ay gəlin var işsiz durar, əylən gəlin, əylən gəlin,
Ay gəlin var evlər qurar, əylən gəlin, əylən gəlin,
Ay gəlin var ev uçurar, əylən gəlin, əylən gəlin,
Ay tozun göyə sovurar, əylən gəlin, əylən gəlin

(Döndərmə)

Bizim gəlin, nadan deyil, əylən gəlin, əylən gəlin,
Baş ayağın atan deyil, əylən gəlin, əylən gəlin,
Mərdmazarlar sözünə
Ev adamın satan deyil

(Döndərmə)

Ay toz götürün

Ay toz götürün yar, yar
Oğlanın əskinazın
Qız götürün yar, yar

} (Döndərmə)

Ay evləri burda yoxdur, ay toz götürün yar, yar
Ay qadasın alan çoxdur, ay toz götürün yar, yar
Ay incə bel uca boydur, ay toz götürün yar, yar
Ay ona tay olan yoxdur.

(Döndərmə)

Ay bu çayda ovdadır yar, ay toz götürün yar, yar
Ay ördəklər novdadır yar, ay toz götürün yar, yar
Ay söz verdin görünmədin, ay toz götürün yar, yar
Ay bu necə sevdadır yar.

(Döndərmə)

Ay bu dağda yovşan bitər, ay toz götürün yar, yar
Ay altında kəklik itər, ay toz götürün yar, yar
Ay yan qoynundan çıxanda, ay toz götürün yar, yar
Ay onu incitməsin tər.

(Döndərmə)

Ay dağları həndir, hündür, ay toz götürün yar, yar
Ay biri ay, biri gündür, ay toz götürün yar, yar
Ay ay ilə məcməyi gün, ay toz götürün yar, yar
Ay bu gün rast düşən gündür.

(*Döndərmə*)

Ay Viləş selin çox olsun, ay toz götürün yar, yar
Ay qardaş elin çox olsun, ay toz götürün yar, yar
Ay gəlin başına dönək, ay toz götürün yar, yar
Ay şirin dilin çox olsun.

(*Döndərmə*)

Ay Dənbəlov dağ olmusan, ay toz götürün yar, yar
Ay dört yanı bağ olmusan, ay toz götürün yar, yar
Ay səndən çox gəlin köçüb, ay toz götürün yar, yar
Ay sən üzüağ olmusan.

(*Döndərmə*)

Ay ildirim dağda çaxar, ay toz götürün yar, yar
Ay qayadan çatlar axar, ay toz götürün yar, yar
Ay mən baxan əziz yara, ay toz götürün yar, yar
Ay görəsən kimlər baxar.

(*Döndərmə*)

Ay yar ləklərində durram, ay toz götürün yar, yar
Ay səninçün nişan vurram¹, ay toz götürün yar, yar
Ay o qara tellərindən, ay toz götürün yar, yar
Ay döşümdə nişan vurram.

(*Döndərmə*)

Ay bu dağlar daşlı dağlar, ay toz götürün yar, yar
Ay dumanlı başlı dağlar, ay toz götürün yar, yar

---

¹ **Nişan vurram** – şılləmə – sancma.

Ay de canımı almasın, ay toz götürün yar, yar
Ay o sürmə qaşdı dağlar.

(*Döndərmə*)

Ay evləri Sarıdadır, ay toz götürün yar, yar
Ay pənahı Tarıdadır¹, ay toz götürün yar, yar
Ay yara qurban olan can, ay toz götürün yar, yar
Ay çıxmayıb yarıdadır.

(*Döndərmə*)

Ay gen gəl yar mən ölüm, ay toz götürün yar, yar
Ay gətir sən nar mən ölüm, ay toz götürün yar, yar
Ay cana can qurban olsun, ay toz götürün yar, yar
Ay nə qədər var mən ölüm.

(*Döndərmə*)

---

¹ **Tarı** – Tanrı.

Ay lili-lili

Ay lili-lili-lili lili-li-lil-ay

Gözüm düşüb o çayçının gözünə ay lili -lili-lili lili-li-lil-ay
Çayı satar ağlı gələr özünə ay lili -lili-lili lili-li-lil-ay
Qurban olum yarın sürmə gözünə ay lili -lili-lili lili-li-lil-ay.

Gedəriyəm sizə mən qonağam yar, ay lili -lili-lili lili-li-lil-ay
Dərd çəkmə gəl sən nə qədər sağam yar
Ölməmişəm qabağında dağam yar.

Qurban olum üzündə qara xala
Buna durma¹ xalın canımı ala
Çarəsiz, təbibisiz dərdlərə sala.

Sənin dərdi balon canıma gəlsin
Sənin aldığı kam kamıma gəlsin
Yarım dərd çəkirşə yanına gəlsin.

Sonadan sonaya soraq eylərəm
Yar alan yaylığı duvaq² eylərəm
Özü bizə gəlsə qonağ eylərəm.

Bir şirmayı saplı xəncəl almışam
Yarın kəmərinə özüm salmışam
Yar ova gedibdir yalqız qalmışam.

---

¹ **Buna durma** – buna razı olma.

² **Duvaq** – gəlin köçəndə üzündəki qırmızı saya yaylığı deyilir.

Ceyranı qovmuşam üç gün-üç gecə
Təpə aşa-aşa, çay keçə-keçə
Dayanıb durmuşam yarı görünçə.

Yara deyin gəlsin ya alsın məni
Ya da mil qəfəsə o salsın məni
Yar gəlib çıxmasa siz asın məni.

Ləklərdə sıllıclar dən için gəzər
Yarın boylananda sən için gəzər
Yarım at üstündə mən için gəzər.

Mərzlərin üstündə gəzərəm səni
Mən səni görməsəm üzərəm səni
Heç olmasa bir yol sözərəm səni.

Səni at belində gördüm dayandım
Şirin yuxudeydim birdən oyandım
Sənə mən bənd oldum Kərəmtək yandım.

Xanım sevdi məzəndə

Bağda çiçəyə – xanım sevdi məzəndə
Toyda göyçəyə – xanım sevdi məzəndə
Kəhər belində – xanım sevdi məzəndə
Qara birçəyə – xanım sevdi məzəndə.

Vallah-billah ceyranım əl çəkmərəm }
sənin kimi gözəldən } (Döndərmə)

Bazarın başı – xanım sevdi məzəndə
Xırdadır daşı – xanım sevdi məzəndə
Bir çarə eylə – xanım sevdi məzəndə
Bala, yüz başı – xanım sevdi məzəndə.

(Döndərmə)

Dağda gəzən yar – xanım sevdi məzəndə
Gözün süzən yar – xanım sevdi məzəndə
Gözün gözümə – xanım sevdi məzəndə
Məni üzən yar – xanım sevdi məzəndə.

(Döndərmə)

At səyirtmə dur – xanım sevdi məzəndə
Yanımda otur, – xanım sevdi məzəndə
Uzaq görüşün, – xanım sevdi məzəndə
Faydası yoxdur, – xanım sevdi məzəndə.

(Döndərmə)

Dənbəlovdayam, – xanım sevdi məzəndə
Yenə ovdayam, – xanım sevdi məzəndə

Min göyçək olsa, – xanım sevdi məzəndə
Sənə sovdayam, – xanım sevdi məzəndə.

(*Döndərmə*)

Dağları aş gəl, – xanım sevdi məzəndə
Bizə birbaş gəl, – xanım sevdi məzəndə
Atam evdədir, – xanım sevdi məzəndə
Bir az yavaş gəl, – xanım sevdi məzəndə.

(*Döndərmə*)

Su bəndi yıxdı, – xanım sevdi məzəndə
Ləklərə çıxdı, – xanım sevdi məzəndə
Mən baxdım yara, – xanım sevdi məzəndə
Yarım duyuxdu, – xanım sevdi məzəndə.

(*Döndərmə*)

Viləş¹ ay Viləş – xanım sevdi məzəndə
Ver sən ay Viləş – xanım sevdi məzəndə
Görəsən haçan – xanım sevdi məzəndə
Çıxar ay, Viləş, – xanım sevdi məzəndə.

(*Döndərmə*)

Ayqırı elcidən al, – xanım sevdi məzəndə
Yar, dalimca yola sal, – xanım sevdi məzəndə
Sizə gələndə sən de, – xanım sevdi məzəndə
Bir gecə də artıq qal, – xanım sevdi məzəndə.

---

¹ **Viləş** – çay adıdır.

(*Döndərmə*)

Tərbiz Tərbizim olsun, – xanım sevdi məzəndə
Tərbizdə gözüm olsun, – xanım sevdi məzəndə
İstərəm yar dilində, – xanım sevdi məzəndə
Mənim də sözüm olsun, – xanım sevdi məzəndə.

(*Döndərmə*)

Meşəkdə qırqovulam, – xanım sevdi məzəndə
Sizin qapızda qulam, – xanım sevdi məzəndə
Sənin əllərin ilə, – xanım sevdi məzəndə
O xoş olar qovulam, – xanım sevdi məzəndə.

(*Döndərmə*)

Yelpazə

Dəryaya girmərəm dərya dərindir,
Suyundan içmərəm suyu sərindir,
Bu canımı alan o gözlərindir,
Yelpazə-yelpazə, yelpazələnər,
Yar, yarı görcəgin can tazələnər.

Evlərinin dalı sudingi pəri¹,
Canımı sən alma, qara göz pəri,
Aşıqınam səni görəndən bəri,
Yelpazə-yelpazə, yelpazələnər,
Yar, yarı görcəyin can tazələnər.

Sənə mən heyranam, ala göz laçın,
Tökülüb dalına yelpazə saçın...
Sizi tarı yarı götürüb qaçım,
Yelpazə-yelpazə, yelpazələnər,
Yar, yarı görcəyin can tazələnər.

Dağlarda ceyranı mələr qoyma yar,
Ala göz ceyranın yurdu dağılar,
Ceyranın balası eylər ahızar,
Yelpazə-yelpazə, yelpazələnər,
Yar, yarı görcəyin can tazələnər.

Serçəni gəl vurma öz ellinizdir,
O şirin söhbətcil bir dillimizdir,
Mənim vurdugum ov bir gözəl qızdır,
Yelpazə-yelpazə, yelpazələnər,
Yar, yarı görcəyin can tazələnər.

---

¹ **Sudingi pəri** – su dingi çarxı.

Dağların döşündə kæklik oynasər,
Bir cüt balasıynən kol-kosu aşar,
Yar-yarı görcəyin qan qaynar daşar,
Yelpazə-yelpazə, yelpazələnər,
Yar, yarı görcəyin can tazələnər.

Məni yalqız qoyma qürbətdəyəm yar,
Vətənə getməyə niyyətdəyəm yar,
Mən sənə hər zaman minnətdəyəm yar,
Yelpazə-yelpazə, yelpazələnər,
Yar, yarı görcəyin can tazələnər.

Yelpazə-yelpazə, yelpazələnər,
Yar, yarı görcəyin can tazələnər¹.

---

¹ “Yelpazə-yelpazə, yelpazələnər

Yar, yarı görcəyin can tazələnər” misraları keçmiş hal üstündə də oxunur.

Na-na-nay

Na-na-nay-na-nay-na-nay – Sənə qurban ay oğlan
Na-na-nay-na-nay-na-nay – Mənə ver sən hay, oğlan
Na-na-nay-na-nay-na-nay – Narrardan,heyvalardan,
Na-na-nay-na-nay-na-nay – Verrəm sənə pay, oğlan.

Na-na-nay-na-nay-na-nay
Na-na-nay-na-nay-na-nay-pay }
(*Döndərmə*)

Na-na-nay-na-nay-na-nay – Dəhlizdə dehim vardır
Na-na-nay-na-nay-na-nay – Dehlərdə¹ behim vardır
Na-na-nay-na-nay-na-nay – Bağçada bir gülüm var
Na-na-nay-na-nay-na-nay – Üstündə şəhim vardır.

(*Döndərmə*)

Na-na-nay-na-nay-na-nay – Dağ yeli əsir genə,
Na-na-nay-na-nay-na-nay – Əsir yel kəsir genə,
Na-na-nay-na-nay-na-nay – Coxdan əsir deyildim
Na-na-nay-na-nay-na-nay – Elədin əsir genə.

(*Döndərmə*)

Na-na-nay-na-nay-na-nay – Su gəlib dolub bəndə,
Na-na-nay-na-nay-na-nay – Tökülüb bizim kəndə,
Na-na-nay-na-nay-na-nay – Bir ceyrana vuruldum,
Na-na-nay-na-nay-na-nay – “İstisu”dan gələndə.

---

¹ **Deh** – Coxların xəbər aldım, yaxşı mənasını verə bilmədilər.

(Döndərmə)

Na-na-nay-na-nay-na-nay – Mayiləm sənə oğlan,
Na-na-nay-na-nay-na-nay – Narınc al mənə oğlan,
Na-na-nay-na-nay-na-nay – Öpüş aldın, de get də,
Na-na-nay-na-nay-na-nay – Nə durdun genə oğlan?

(Döndərmə)

Na-na-nay-na-nay-na-nay – Gedərəm Səmərqəndə
Na-na-nay-na-nay-na-nay – Qayıtmaram bu kəndə
Na-na-nay-na-nay-na-nay – Ay qara gözlü ceyran
Na-na-nay-na-nay-na-nay – Məndən üz döndərəndə.

(Döndərmə)

Na-na-nay-na-nay-na-nay – Bu çöllərdə qaz otlar
Na-na-nay-na-nay-na-nay – Qaza satar naz otlar
Na-na-nay-na-nay-na-nay – Yara aşiq olanı
Na-na-nay-na-nay-na-nay – Yaxıb yandırar odlar.

(Döndərmə)

Getmə bulaq başına qızım

Ana – Getmə bulaq başına qızım!

Çeşmə çıraq başına qızım,

Bir qara qaş göz oğlan,

Dəsmalın götürər qaçar.

Qız – Qoy gedim bulaq başına məmə,

Çeşmə çıraq başına məmə,

O qara qaş göz oğlanın,

Qoy baxım bir yol qaşına məmə.

Ana – Getmə bulaq başına qızım,

Çeşmə çıraq başına qızım,

Oğlanın sən qaşına baxma,

Silkələ¹ bax başına qızım.

Qız – Qoy gedim bulaq başına məmə,

Çeşmə çıraq başına məmə,

Mən için ağlayan oğlanın,

Rəhm elə göz yaşına məmə.

Ana – Getmə bulaq başına qızım,

Çeşmə çıraq başına qızım,

Dəsmalın alıb qaçan oğlan,

Səni də alıb qaçar qızım.

---

¹ **Silkələ** – yoxla, danışdır, əqlini yoxla.

Qız – Qoy gedim bulaq başına məmə,
Çəşmə çıraq başına məmə,
Dəsmalım alan oğlanla,
Nə olar ola qaçsam məmə.

Oyna yar
(*oyun havası*)

Boyuna qurbanam oyna yar,
Toyuna qurbanam oyna yar. } (*bir nəfər*)

Toyunda oynayır qız gəlinlər
Sən də düş bircə yol oyna yar. } *Döndərmə (hamı)*

Anası qurbanı, oyna yar,
Sonası qurbanı, oyna yar } (*bir nəfər*)

Döndərmə (hamı)

Sənə bacın qurban, oyna yar,
Gözlərinə heyran, oyna yar } (*bir nəfər*)

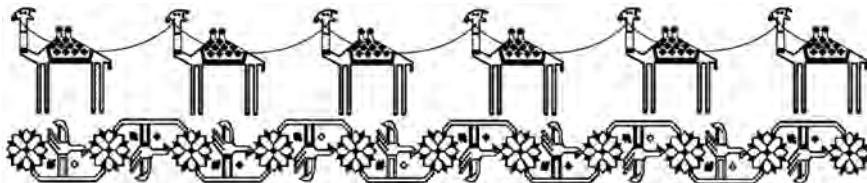
Döndərmə (hamı)

Xalan qadan alsın oyna yar,
Öz canına salsın oyna yar } (*bir nəfər*)

Döndərmə (hamı)

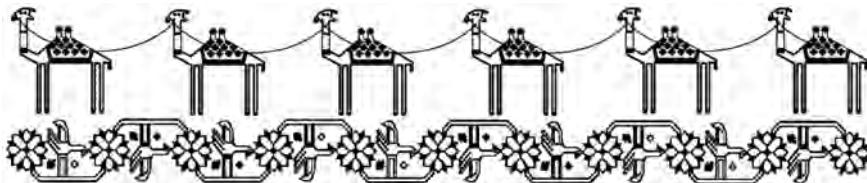
Evim yaraşığı oyna yar,
Yarının aşığı oyna yar } (*bir nəfər*)

Döndərmə (hamı)

MAHNILARIN ADLARI

1. Gəl al məni yar-yar
2. Bala yarın mənəm, mən
3. Ağam xan otağında
4. Almanı alma gəlin
5. Bu gecə
6. Su gəldi bürüdü yolların
7. Qız kəmərin bağlama
8. Günü
9. Həsiri basma
10. Anam mənə gül ağlar
11. Aşağıdan bir gəmi gəlir (*iş havası*)
12. Xınayaxdı
13. Nar-nar nar gilə
14. Ağ arxalıq
15. Əsmə sabah yelləri
(*Bicar havası, iş üstündə oxunur*)
16. Əs ay giləvar, giləvar
(*Bicar havası, iş üstündə oxunur*)
17. Yar axşamin çağları
(*Bicar havası, iş üstündə oxunur*)
18. Ay sona
(*Bicar havası, iş üstündə oxunur*)
19. Aman mələk (*Halay havası*)
20. Əylən gəlin
21. Ay tox götürün
22. Ay lili-lili
23. Xanım sevdi məzəndə
24. Yelpazə
25. Nana-nay
26. Getmə bulaq başına
qızım
27. Oyna yar

KİTABDA ADLARI ÇƏKİLƏN AŞIX-EL HAVALARININ ADLARI

“Tutuqusu” havası
“Cığatayı” havası
“Kamili” havası
“Xoruzu” havası
“Koroğlu”
“Qaraçuxa Məmmədhəsən”
“Heyratı” havası
“Üçtelli durna” havası
“Hallacı” havası
“Qarabağı” havası
“Bicar” havası
“Halay” havası

MÜNDƏRİCAT

Ərtoğrol Cavidin folklorşunaslıq fəaliyyəti. (<i>Mahmud Kərimov, Gülbəniz Babaxanlı</i>)	5
Azərbaycan etnoqrafiyasının və musiqi folklorunun gözəl bilicisi. (<i>Gülbəniz Babaxanlı</i>)	11
Ərtoğrol Cavid – Zurnaçı Camal Cəfərovun söylədiyi toy adətləri haqda.....	16
Toy adətləri	17
Ərtoğrol Cavid – Şəmsəddin Abbasovun yazdığı “Tat nəgmə və toy adətləri” əsəri haqqında	27
Tat nəgmə və toy adətləri.	
Tat musiqi-vokal araşdırıcısı	29
Keçmişdə Gəncədə toy adəti	46
Keçmişdə Gəncədə Sırən qonaqlıqları.....	62
Keçmişdə Gəncədə sünnet toyları.....	64
Gəncədə yüzbaşı qonaqlıqları.....	67
Ərtoğrol Cavid – Azərbaycanın Xızı və Basarkeçər rayonlarında toy adətləri haqda	69
Azərbaycanın Xızı rayonunun toy adətləri.....	71
Basarkeçər rayonunun toy adətləri.....	86
Ərtoğrol Cavid – Bakı toy adətləri və muğamat, təsniflər haqqında məlumat.....	95
Bakı toy adətləri və muğamat, təsniflər.....	98

Muğamatlar	124
Ərtoğrol Cavid – Paşa Cəfərovun topladığı keçmiş vaxtlarda Şəkidə “Toy adətləri” haqqında.....	187
Keçmiş vaxtlarda Şəkidə toy adətləri.....	189
Ərtoğrol Cavid – XIX əsrin sonu Dərbənd şəhəri toy adətləri haqda.....	206
Dərbənd şəhərinin 19-cu əsrəki toy adətləri	207
Ərtoğrol Cavid – Kazım Aslanının topladığı “Masallı adətləri və nəgmələri” haqda	220
Ərtoğrol Cavid – Bir neçə dəftər haqda.....	222
Masallı rayon adət və mahnıları.....	224
Masallının keçmiş toy qaydaları və adətləri.....	236
Toy havaları	247
Bayatılar	288
Bican mahnıları.....	335
Mahnıların adları	366
Kitabda adları çəkilən aşix-el havalarının adları	367

Kitab “Proqress” internet və poliqrafiya xidmətləri MMC-də
yiğilib səhifələnmiş, redaktə və korrektə edilmişdir.

Azərbaycanın qeyri-maddi mədəniyyət abidələri və Ərtoğrol Cavid

I cild

Azərbaycanın adət-ənənələri və Ərtoğrol Cavid

Kompyuter yiğimi: Almaz Kərimova
Elnarə Fərzəliyeva
Rəşid Kərimov

Çapa imzalanıb 07.04.2011.
Formatı 60x90 1/16. F.ç.v. 23,25. Ş.ç.v. 23,25.
Sayı 500. Qiyməti müqavilə ilə.

“Çaşioğlu” mətbəəsi.
Bakı ş., M.Müşfiq küç., 2 E

